

KESZTHELY VÁROS

MONOGRÁFIÁJA.

IRTA
BONTZ JÓZSEF.

MINDEN JOG FENNTARTVA.

KESZTHELY
FARKAS JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJA

1896.

Magyarország
ezredéves fennállásának
emlékére.

ELŐSZÓ.

 magyar nemzet ezer év viharait élte át e szent haza földjén. Ennek az emlékét az ország nagy fénynyel ünnepli meg. A kormány, megyék, városok, intézetek, társulatok, nevezetesebb családok azon fáradoznak, hogy a multból felkutassák és előállítsák mindazt, a mi a nemzet multjának fényét hivatva van felderíteni.

Keszthely városához, a hazának e drága gyöngyéhez is sok természeti kincs és történeti emlék fűződik, melyeket megismerni általában mindenkinek erkölcsi kötelessége, ki a nemesért lelkesülni tud, de különösen azoknak kiket a születés vagy más érdek a városhoz és vidékéhez fűz.

Keszthelynek természeti szépségét többé-kevésbé széles e hazában ismerik. De történeti multját nem. Mert a fölött sűrű sötétség borongott. Csekélységemnek a véletlen nyújtott alkalmat arra, hogy a város éjborított multjába betekinthessek. A plébánia-templomban levő sirlap, mely III. István ország nádornak, a templom alapítójának czimerét és sirlafirátát ábrázolja, vonta magára figyelmemet. E sirlap tanulmányozása adta kezembe a kulcsot, mely a város multjának a sötétség által lezárt ajtaját felnyitotta.

Vonzó, de járatlan utra léptem, melyen még előttem senki sem haladott: a város történetének tanulmányozására. Tudtam, hogy nehéz munkára vállalkoztam. Mert egyrészt egy városnak képét, nem a hagyományok homályos ködében, hanem hiteles okiratok nyomán valódi értékében előállítani nehéz feladat, másrészt egy ember munkaereje a legnagyobb figyelem és törekvéssel párosulva sem elég arra, hogy valamely helyről a kutforrások sokfélesége és elszórtsága miatt teljesen összefüggő és kimerítő ismeretet nyújtson.

A lelkesült szeretet, mit e város iránt érzek, ezeket a nehézségeket elhárítani törekedett. Állhatatos kitartással anyagi viszonyaimhoz mérten költséget nem kimélve kutattam a városi, grófi, plébániai, zala-vári, veszprémi és budapesti országos levéltárakat. És a talált tárgyamra vonatkozó okiratokat tárgyilagosan és az igazságra való törekvéssel igyekeztem feldolgozni.

A rendszer, mit a munka megírásában követtem, nem a szoros értelemben vett tudományos. Az adatokat a természetes felfogás szerint csoportosítottam és a mennyire tőlem telhetett, mindenki által érthető könnyű rendszerben és nyelvben közöltem.

Szóval munkámat nem szaktudósok, nyelvészek, történetbuvárok, hanem a nagy közönség számára készítettem. Célom volt a közönség figyelmét a város szebb jövője iránt felkelteni és a város lakóit szűkebb körü hazájok szeretetére felbuzdítani.

Elérem-e a célát nem tudom. Azt az egyet tudom — és erre megnyugvással gondolok, — hogy a mennyit tettem, megtettem. Kitűzött célom elérése mellett szolgáljon e munka alapul és utmutatóul a további kutatásra azoknak, kik erőt és hajlamot éreznek a

további munkára. Kalászat e mű a történelem mezején, melynek hézagait kipótolni nemes feladat leszen.

A munkában levő képekhez a fényképeket Illés Ignác dr, ezredorvos városunk érdekeinek lelkes bajnoka a közügy iránt való tekintettel ingyen készítette. A miért neki és mindazoknak, kik e munkához bármi csekély adatot szolgáltatottak, e helyen is hálás köszönetet mondok.

Keszthely, 1896. év június 21-én.

A SZERZŐ.

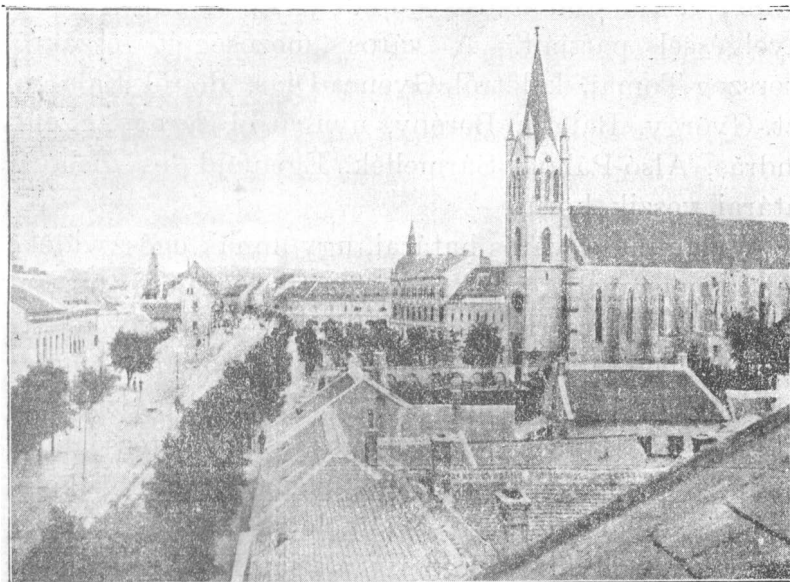
Első rész.

A város és vidéke általában.

I. FEJEZET.

Keszthely földrajzi és természetrajzi ismertetése.

A város a plebánia-templom körül.

Keszthely kedvező fekvésénél és történelmi szereplésénél fogva egyaránt nevezetes helyet foglal el hazánk kisebb városai között.

A természet által kincsekkel gazdagon elhalmozott város, a Festetics-ek áldásos működésének tüzhelye,

Zalamegyében a Bakony hegységnek déli kiágazása-ként elterülő, 7 kilométer hosszúságban dél felé vonuló csereszegi fensikon, közvetlen a Balaton északnyugati sarkán fekszik, a tenger színe fölött 132, a Balaton tükre fölött 26 meter magasságban.

Földrajzi fekvése Ferrótól számítva keleti hosszúságban $34^{\circ} 53'$ és nyugati szélességben $46^{\circ} 46'$. A várost magát északról és északkeletről a tenger színe fölött 309—448 meter magasságban vonuló, drága szőlőkkel beültetett és erdőkkel koszoruzott hegységek környezik. Nyugatról a Zala folyóval párhuzamosan haladó dombhát vonul el mellette. Délről és délkeletről a tündéri Balaton fodros hullámai csókogatják játszi enyveléssel partjait. A város mezőségeit északról Csereszeg-Tomaj, keletről Gyenes-Diás, délről Balaton-Szt.-György, Balaton-Berény, nyugatról Egregy, Szent-András, Alsó-Páhok, Sármellék, Égenföld és Zalavár határai veszik körül.

Valamint a város határai, ugy annak egész vidéke a történelemnek és a természetnek valódi kincses bányája. Északra Héviz, Rezi, Tátika, Csókakő, keletre Gyenes-Diás, Vanyarcz, Vashegy, Szent-Mihályhegy, Meszes Györök, távolabb N.-Vita, L.-Tomaj, Szigliget, Szt.-György, Badacsony, Csobáncz, őseink vitézségének megragadó emlékei, s a szelid felemelő isteni alkotások elragadó diszei, délre és délkeletre a csodás Balaton, a ménlovairól híres Fenék, a hatalmas római vár terület, nyugatra a zalai párhuzamosan haladó völgyeknek és domborozatoknak utolsó hullámmzó vonalai ékesitik Keszthely képét. S ezeket a drága értékeket, s ezt a drága képet eddig sem eléggé nem ismerték, sem eléggé nem értékesítették.

Az újabb időben azonban gyors léptekkel sietnek kipótolni a multnak mulasztásait első sorban azok,

kik szerencsések e drága kincset magukénak vallani, másodsorban azok, kik a haza kincseinek értékét meg nem ismerve, az előtt a külföld szépségeit kerestették.

A város az alkotmányos kor kezdete óta mindent megtett, mit erejéhez mérten megtehetett.

Az utolsó évtizedek alkotásai olyanok, melyekre nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedék, nemcsak a város, hanem a haza is örömmel tekinthet. Ezek az alkotások a város szebb jövőjének reményét képezik. S ezt a reményt növeli a balatonparti fürdőhelyeknek a Balaton kulturájával bekövetkező gyors emelkedése. A balatonparti fürdőhelyek helyesen beosztott gőzhajózási menetrend mellett Keszthely jövő fejlődésének egyik hatalmas tényezőjét és nem, mint némelyek hiszik, irigylésre méltó versenytársait képezik. Hiszen Keszthely, előnyös földrajzi helyzetében, hegykoszorújának vérpezsdítő boraiban, hévizi és balatoni fürdőiben, kiránduló helyeiben annyi szépség, báj, bűvös erő és hatalom van, mely neki a balatonparti helységek fölött mindenkor óriási előnyt biztosít. A városnak minden anyagi szegénysége mellett óriási hatalma van, mely megbódít és meghódít mindenkit, kinek módjában van szépségeit fölismerni.

A várost környező hegyek lakói a magyar vendégszeretetnek e mintaképei, kiket a természetnek csodás szépsége, melegen érző vallásos néppé alakított, szintén nagy befolyással vannak a város jövőjének fejlődésére. A megbízható, munkás és vallásos hegyi nép örömmel látja csendes, tündéri hegylánczokba font helységekben a városból kiránduló fürdővendégeket.

A régi időkről beszélő Tátika, Rezi, Csobáncz, Szigliget, Hegyesd várak, a nemzeti dicsőségnek és vitézségnek e tanúi, a hazafias érzésnek táplálói, továbbá az országhírű bortermő hegyek a város felvi-

rágzásának olyan külső tényezői, melyekről a város saját érdekében jövőben nem feledkezik meg.

Az említett előnyökhöz járulnak a város és vidékének kedvező éghajlati viszonyai.

Az egyes évszakok átmenetét az északi hegykorszoru és a Balaton víztömege szabályozzák. A hideg és meleg közt levő éles ellentéteket mérséklük. A légmérsékletnek hirtelen változásait csökkentik. Az uralkodó széljártokat módosítják.

A városnak különleges fekvésénél fogva a másutt gyakori északi és északkeleti zord szeleket itt enyhe keleti és délkeleti szelek váltják föl. Az északi szelek sem uralkodnak oly erősen, mint más helyeken. A délkeleti szelek többnyire esőt, vízpárákat hoznak, mely utóbbiak gyakran lecsapódásokkal végződnek. Az uralkodó szélirányok okozzák, hogy forró nyári napokon a lég mérsékeltebb és enyhébb, mint akár a szomszédos községekben és hogy a szárazság a környéken mindig türethetőbb, mint hazánk egyéb területein.

Az uralkodó szélirányok a város balatoni fürdőjére is kedvező befolyást gyakorolnak. A déli és délkeleti enyhe szelek idézik elő a fürdőzők előtt annyira kedves hullámozást a keszthelyi öbölben.

A vidék légköri viszonyain és földrajzi helyzetén alapszik az a tünemény: hogy Keszthelyen a téli leghidegebb hónapokban legkisebbek, a nyári meleg hónapokban legnagyobbak a légköri csapadékok. A nyári esőzések jóval meghaladják az egyéb évszaki esőzéseket. És ez Keszthely vidékére nézve, melynek talaja égető, a mezei gazdálkodásra megbecsülhetetlen.

A légköri viszonyokat Soos Mihály prem. áldozár és volt gazdasági tanintézeti tanár 20 éves megfigyelése nyomán összeállított táblázat tünteti fel:¹

¹ Deininger: A gazd. tanintézet évkönyve 1885.

Évi hőmérsék	10·6 C°	Téli csapadék	95 m/m
Téli „	0·2 „	Tavaszi „	159 „
Tavaszi „	10·5 „	Nyári „	218 „
Nyári „	20·77 „	Őszi „	192 „
Őszi „	11·3 „	Csap. napok sz.	109 „
Légnyomás	751·2 m/m	Télen	22 „
Párainyomás	7·6 „	Tavaszzal.	31 „
Viszonyos nedv.	73·0%	Nyáron	28 „
Évi csapadék	662 m/m	Ősszel.	28 „

Keszthely határterületének talaját nagyobbbrészt dolomit, homok, homokkő, agyag, murva és kevés termőföld képezik. A város területének földrétege termőföld, világos agyag és vastag mészréteg.

A termőföldben előforduló anyagok a mész, a szénsavas mész, magnesia, phosphorsav és káli. Ezek között az anyagok között a mész, szénsavas mész és magnesia, a legtöbb és legváltozatosabb vegyi összetételekben fordulnak elő. A mész 0·03—10·30, a szénsavas mész 0·07—18·41, a magnesia 0·03—2·0 százalék között váltakoznak. A phosphorsav és káli az 1%-on alul fordulnak elő.¹

Tulnyomó levén a talajban a mész, a forrásviz (kutviz) erősen meszes. E miatt és a különféle sók miatt, melyek a keszthelyi talajban előfordulnak, az ivóvíz sajátságos ízű, mi az idegennek visszatetsző. Az ivóvíznek e sajátsága, mely különben az egészségre tapasztalat szerint semmi hátrányul nincs, vitte Festetics Tassilo (II) grófot arra, hogy a vizet óriási költséggel készített vízvezetéken vezetetti a vanyarci hegyből a kastélyba.

A kastélyba vivő vízvezeték készítése alkalmával a város is azon volt, hogy öntözési célból a Főutcán

¹ Dr. Csanády Cusztáv vegyelemzési kísérletei.

vizvezetékét rakat le, ha a gróf azokat a kastély vizvezetékével összekötni engedi. E végből folyamodott is a grófhoz. A gróf a város kérését, mivel szakvélemény szerint a vanyarci forrás a várost a szükséges vízmennyiséggel ellátni nem tudja, nem teljesítette¹.

A város kiterjedése dél-északi.

Keszthelytől északra a vele közvetlen kapcsolatban levő, de közigazgatásilag elkülönített Polgár város terül el.

Keszthelynek legnagyobb utcája a Főutca, mely a fenéki és sümegi ut irányában délről északra húzódik.

Vele egyirányu utcák nyugaton a Deák Ferencz utca, keleten a Hajdu utca.

A Festetics utca a Georgicon és Tapolca utcáknál veszi kezdetét. Tulajdonképen a Főutca folytatását képezi. A grófi kastélyt keletről félköralakban kerüli meg. Ez utvonal azelőtt a Főutca irányában egyenesen haladt.

Az utca irányának megváltoztatása a kastélypark kibővítése miatt 1886-ban történt. A város eleinte az utcának az egyenes irányból való kitérítésébe nem egyezett bele.² Később mégis, hogy a jó viszonyt, melyben a grófi családdal volt, fenntartsa, főleg hogy a gróf iránt — ki a Balaton parkot örök használatra a városnak átengedte — hálátlannak ne tünjék, az utcának a palota előtt való kitérítésébe beleegyezett. Azonban azt kikötötte: a) hogy a Főutca és Polgár város utcájának megfelelő részén, az utirányban rácsos kapuk alkalmaztassanak; b) hogy a park kerítés körül összegyülemelő hőtömegnek eltisztításáról esetről-esetre az uradalom gondoskodjék; c) hogy az uradalom nemcsak a körfal, hanem a hozzá tartozó

¹ Városi képviselőtestületi gyűlés 1887. márcz. 16. és 1887. ápril 16.

² Képviselőtestületi ülés 1885. decz. 14.

ut fentartásáról gondoskodják ; d) hogy Polgárváros Főutcájára és a Lehel utcára eső ház egyrésze eltávolíttassék ; e) a Pap utcának régen volt két feljárását czélszerűen átalakítván, annak fentartásáról, valamint az utcának az esetleges vízmosságok ellen való biztosításáról a gróf gondoskodik.

A Festetics utca alsó végétől nyugat felé a Georgicon utca, keletfelé a Tapolczai utca, mint a zala-apátii és tapolczai országot folytatásaként feltűnő utcák terjednek el.

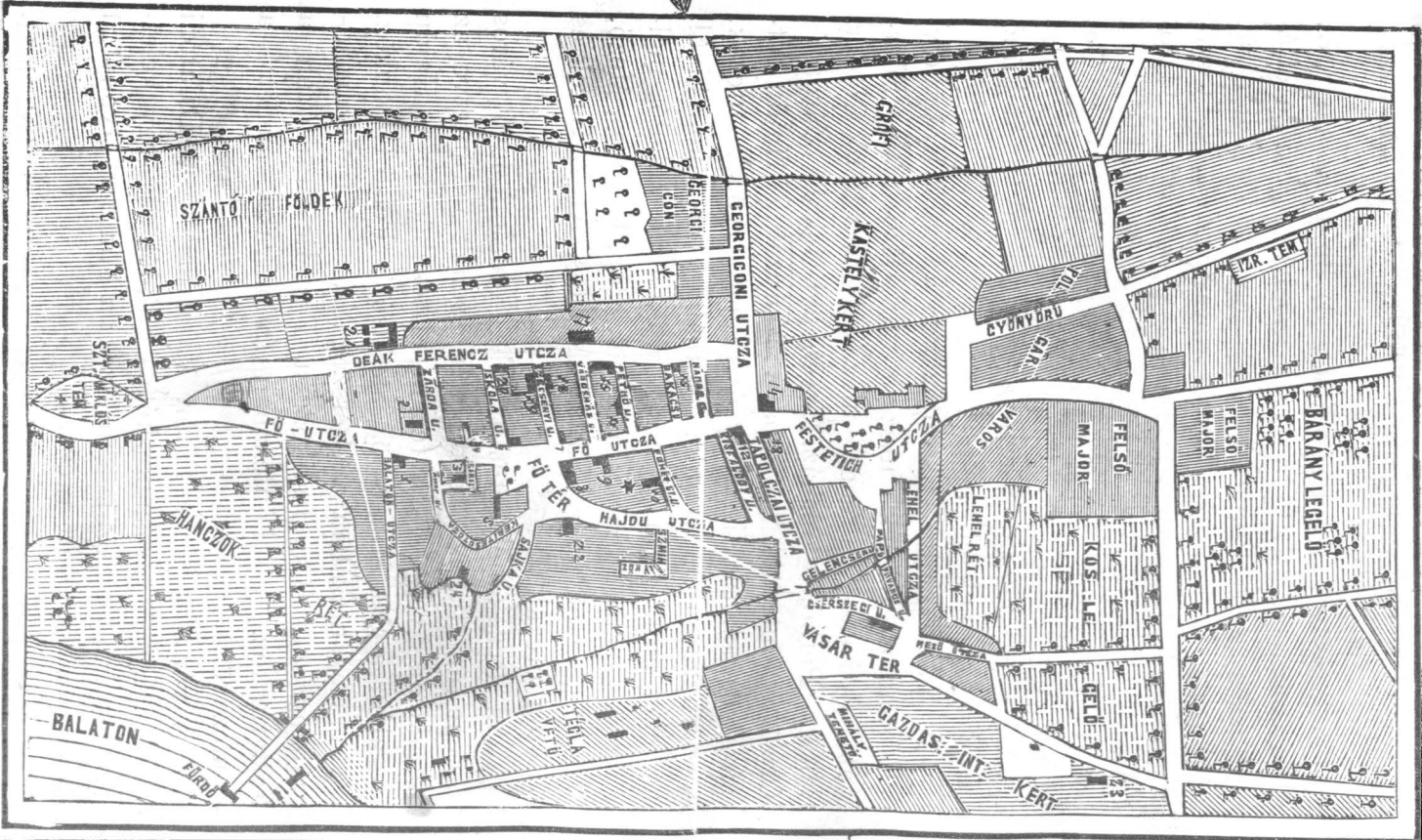
A most említett főutcákon kívül Keszthelynek számos mellék utcája van. Ezek : a Főutcát a Deák Ferencz utcával összekötő Nádor, Bakats, Pethő, Városház, Széchenyi, Iskola, Zárda és Kaszárnya utcák. Továbbá a Főutcát a Hajdu utcával összekötő Kisfaludy és Fejér György utcák. A párhuzamosan vonuló, szabályos utcákon kívül, melyeket említettem több szabálytalanul haladó mellék utca van. Ilyenek : a Lehel, Pap, Fuvaros, Mező, Cserszeg, Gelencsér, Sajka, Kerítés, Árok, Sarok és Balaton utcák.

Az utcák helyzetét a tulsó oldalon levő város térképe tünteti fel. A térképen nincsenek feltüntetve az utcaközök vagy zsákutcák. Utcaközök a Hajdu utcában a Szt. Mihályköz, az Alsó és Felső Hajduköz, a Cserszeg utcában a Cserszegköz, a Tapolczai utcában a két Budapestiköz, a Festetics utcában a Festeticsköz, a Főutcában (adóhivatal mellett) a Főutcaköz.

A város terei : a Főtér, Vásártér és a Balatoni sétatér. Polgárvárosnak két északdéli és egy keletnyugati irányu utcája van. Ezek : a Főutca, Gyönyörű (Pál utca) és Kert utca.

¹ 1885. nov. 29. decz. 14. 1886. május 6. gyűlések határozatai. A gróf és a város között kötött szerződés 1883. nov. 7.

A város térképe.

1. Szolgabíróház és kórház.	14. Amazon vendéglő.
2. Irg. nővérek zárdája.	15. Tüzoltó őrtanya.
4. Adóhivatal.	16. Kir. járásbíróház.
5. Templom.	17. Posta- és táviróhivatal.
6. Elemi fiu-iskola.	* Izraelita templom.
7. Nemzeti szálloda.	19. Polgári fiu-iskola.
8. Magy. kir. gazdasági tanintézet.	20. Felső leány-iskola.
9. Városháza.	21. Magy. kir. honvéd-laktanya.
10. Községi elemi leány-iskola.	22. Plebánia.
12. Régi takarékpénztár.	23. Közvágó-hid.
13. Gyógyszertár.	24. Faiskola.

Az utcáknak rendszeres elnevezése 1880-ban Balás Árpád gazd. tanintézeti igazgató indítványára történt. Az utcákat jelző táblákat 1881. május hónapban függesztették ki. Az utcák elnevezésénél a bizottság a nényelvén élt régi elnevezéseket nagyobbreszt megváltoztatta. A régi elnevezéseket, valamint az utcák elnevezésében beállott változásokat az alábbi sorok tüntetik fel:

1880 előtt a Főutczát Öreg utczának, a Balaton utczát Gőzös utczának, a Tapolezai utczát Szalasztó utczának, majd Pesti utczának, a Fejér György utczát Uj utczának, a Kisfaludy utczát Kiss utczának, a Lehel utczát Lehen utczának, a Zárda utczát Sörház utczának, a Deák utczát Bolha, később Hosszu utczának, az Iskola utczát Bábos utczának, a Széchenyi utczát Festő utczának, a Georgicon utczát Kanizsai utczának, a Cserszegi és Mező utczát Gyep utczának, a Bakats utczát Kovács utczának, a Nádor utczát Györök utczának, a Pethő utczát Pölöskei utczának nevezték.

Az 1880. évi utczarendezés óta a következő változások állottak be:

A Főteret, melyet a Szt. Háromság szoborról Háromság térnek is hívják,¹ Andrassy Gyula tiszte-

¹ Az Andrassy térnek díszét a Szt. Háromság szobor képezi. A szobrot Festetics Pál gróf állittatta. E szép

letére Andrásy térnek, a Balaton utcát Jókai 50 éves jubileuma emlékére Jókai utcának, a Főutcát Kossuth utcának nevezték el. Az elpusztult gőzmalom mellett a honvédkaszárnyával szemben a Főutcát és Deák utcát az u. n. Kaszárnya utcával kötötték össze.

Az utcák régi elnevezései között történeti nevezetességük a Pap utca, Lehen utca, Gőzös utca, Hajdu utca és Uj utca. A Pap utcát egykori birtokosura a helybeli plebános jobbágyai után, a Lehen utcát a Festeticsek által betelepített németek, a Gőzös utcát az első balatoni gőzhajó megjelenése, a Hajdu utcát a török idők alatt itt letelepített gyalogkatonaság után, az ugynevezett hajduk után nevezték el. Az Uj utcát azért nevezték uj-nak, mert a török idők után hasították ki. Mi mellett az a tény is bizonyít, hogy a Fejér György utcán keresztül, a Schleiffer és Pollák-féle házat földalatti üreg köti össze. Mindkét hely, hol a nevezett épületek állnak, a török világban a Pethő kuriához (udvar) tartozott. A Pethő kurián a lakóházat a mai Reischl-féle ház képezte. Ez az épület a magán lakok közt a legrégibb, mely nemcsak azért nevezetes, hogy a török világban védhely volt, hanem azért is, mert a város legrégibb utcájának szük voltát és irányát jelölve, a mai kiszélesbitett utcában kiállván a sétálók boszantására és az izlésnek rovására akadékul szolgál. A Fejér György utca, Kisfaludy utca, Georgicon utca, Deák utca, Bakacs utca, Pethő utca, Nádor utca elnevezések az 1880-iki évi utcarendezés idejéből valók.

alkotást 1870-ben a város eredeti helyéről a premontrei rendház előtt levő sétátérre akarta áthelyezni. A gróf azonban ezt, mint a kegyelettel és a jó izléssel ellenkező dolgot nem engedte meg.

A történeti nevek, melyekre az utcákat elkeresztelték, sokkal ismeretesebbek, semhogy az elnevezések indító okát bővebben ismertetni kellene. Csupán egy elnevezés megérthetetlen, igazabban szólva tévedésen alapuló: a Lehen utcának Lehel-re való változtatása. Miért tette ezt a bizottság, maga sem tudná megmondani. Valószínűleg azt hitte, hogy az utca valaha Lehel nevéről volt elnevezve, és azt a nép Lehen-re ferditette el. Ebben a bizottság tévedett. A nép elnevezése a valódi, mert a grófi palota keleti részén lenyuló utca Lehen (allodium) német jobbágy birtok volt. Festetics Kristóf comes az általa behozott német iparosokat abban az utcában telepítette le.

A házak száma, nem számítva ide Polgárvárost, 598. Ezek között négy kétemeletes, negyven egyemeletes ház van. A többi ház földszintes épület.

Középületek a Főtéren: a kath. főgymnasium, premontrei rendház, gazdasági tanintézet, plebániatemplom, plebánialak és az elemi fiúiskola; a Főutcán: a városház, három pénzügyintézet, közjegyzői hivatal, főszolgabírói hivatal, irgalmas nővérek zárdája, kórház, pénzügyőri hivatal és az adóhivatal; a Deák Ferencz utcában: a járásbiróság, a honvéd-kaszárnya a hozzátartozó melléképületekkel, posta- és táviró hivatal, felső leányiskola és a tűzoltó őrtanya; a Fejér György utcában az elemi leányiskola; a Festetics utcában az uradalmi tiszti épületek és a gyógyszertár.

A magánépületek közt nevezetes a Festetics kastély impozáns voltáról és szépségéről és a két Reischl-féle ház történeti jelentőségéről. Az egyikről, mely a Főutcán van, már említést tettem; a másik, melyben Reischl maga lakik, a város egykori birtokos uráé: a Zalabéri Horváth családé volt.

Az utcák rendezése, csatornázása, tisztasága és világitása a szerényebb igényű városokénak ugyan megfelel. De a mit e tekintetben Keszthelytől, mint fürdő várostól várni lehetne, az még az óhajok világában van. Azonban erős a remény, hogy a város a közeljövőben e kérdéseket is egészen és alaposan oldja meg. A Főutca utvonalát 1892-ben a megye a város hozzájárulásával, Polgárvárosnak Főutczáját Fesztetics Tassilo gróf, királyi főpohárnokmester Polgárváros segítségével 1895-ben szabályoztatta. Mindkét utvonal mintaszerűen a Mack Ádám-féle utrendszer szerint van átalakítva.

Keszthely közlekedési utai észak-dél és kelet-nyugoti irányban vonulnak. Ezek az utvonalak, mellék elágazásaikkal együtt az országban a legjobbak leghiresebbek és minden tekintetben kifogástalanok. A keszthelyvidéki ember még a legrosszabb időjárásban sem tudja, mi a rossz ut.

A mily kedvezőleg lehet szólni a város kocsiközlekedési utairól, ép oly kedvezőtlenül kell nyilatkozni vasuti összeköttetéseiről.

A városnak közvetlen összeköttetése a keszthelyb.-sztyörgyi szárnyvasut segélyével csakis a déli vasutal és az ezzel összeköttetésben levő helyekkel van.

A Keszthely-Balaton-Szt-György nevű helyi érdekű vonal Fesztetics Tassiló (I) gróf és a város áldozatkészségéből létesült. A pálya hossza 10 km. A forgalomnak 1888. szept. 27-én adatott át. A rövid pályauton Fenék majornál 1893-ban teltételes megállóhely létesített. A régi takarékpénztár saját épületét a helyi érdekű vasutal 1893-ban telephonnal köttette össze.

Távirda összeköttetése a városnak minden szomszédos nagyobb várossal van. Keszthely és Hévíz között távirda összeköttetés 1891-ben létesült. A keszthelybalatoni kikötő a Balaton minden nevezetesebb pontjával és a déli vasut minden vonalával kedvező összeköttetésben áll.

A vidék állat-, növény- és ásványvilágáról kimerítő ismertetést adni e munka keretén kívül esik.

Az alábbi sorok, melyeket Lovassy Sándor dr. gazd. intézeti tanár s a természetrajzi tudományok alaposművelőjének szivességéből közlök, a vidék állat-, növény- és ásvány világának csupán a nevezetesebb egyedeit tüntetik fel és tájékozó utmutatásul szolgálnak azoknak, kik e tudomány ágakkal műkedvelőleg foglalkoznak.

Az állatvilág.

Az emlős állatok hazai rendjeiből feltünőbbek: a denevérek közt a *Vespertilio murinus* (deres denevér), *Vesperugo noctula* (koránröpködő d.), *V. pipistrellus* (kis d.) és a *Plecotus auritus* (nagyfülü d.). A rovarévó emlősök között a *Talpa europaea* (vakondok, „puczok“) általánosan ismert, ritkább az *Erinaceus europaeus* (sün), mely csak az erdőkön van. — A ragadozók között a *Felis catus* (vad macska) ritkább jelenség, a *Canis vulpes* (róka) az erdőkön általánosan el van terjedve, de, mint a vadászatra káros állatot, szorgalmasan üldözik; a *Canis lupus* (farkas) csak elvétve mutatkozik. Szálerdeinkben előfordul a *Mustela martes* (nyuszt); a házak körül a *M. foina* (nyest) és a *M. putorius* (görény), mely utóbbiak a házi szárnyosok nevezetes veszedelmei; a *M. erminea* (hermelin) és a *M. vulgaris* (menyét) nem ritkák, még a nádasokban

sem. A *Lutra vulgaris* (vidra) a Kis-Balaton nádasai-
ban évről-évre kerül kézre. A *Meles taxus* (borz) itt
ritkább jelenség. A rágcsálók rendjében a *Sciurus*
vulgaris (mókus) általánosan ismert erdei állatunk,
mely itt különböző színárnyalatokban fordul elő. A
Spermophilus citillus (ürge) a mezőkön él, de nem oly
nagy számmal, mint az Alföldön. Észrevehető, hogy
földrajzi elterjedésének itt nyugoti határa közelében
van. A pelék családjából mi csak a *Myoxus glis*-t
(szürke pele) és a *Muscardinus avellanarius*-t (mogyorós
pele) ismerjük vidékünk erdeiből. Előfordul a *Cricetus*
frumentarius (hörcsög), a gabonaföldeken, a *Mus decu-*
manus (szürke patkány), a város csatornáit tele vannak
vele; a *Mus musculus* (házi egér) általánosan el van
terjedve, s a mezőkkel szomszédos házakból nyáron
át a mezőkre ki is költözik; a *M. sylvaticus* (erdei
egér) erdeinkben él, de csak ritkábban látjuk; elég
ritkán találkozunk a mezőkön előforduló *M. agrarius*
(csikos egér) és *M. minutus* (törpe egér) fajokkal is.
Az *Arvicola amphibius* (vizi poczok, a nép nyelvén
„vizi patkány“) elég gyakori, különösen a kukorica
táblákban, hol fel megy a csőig s ott eszi le a sze-
meket; az *Arvicola arvalis* (mezei poczok, vagy „me-
zei egér“) évről-évre előfordul, de csak egyenként. A
Lepus timidus (mezei nyul) szép számmal tanyázik
vidékünk mezőin, erdőin. A *Lepus cuniculus* (üregi
nyul) a szomszéd Somogy egyes területein meg van
honosítva. A párosujjú patások közül a *Sus scrofa*
(vad disznó) csak elvétve fordul meg erdeinkben. A
Cervus capreolus (őz) erdeink rendes lakója, mely a
Kis-Balaton nádasai-
ban is látható 10—15 darabból
álló csapatokban. A *Cervus elaphus* (szarvas) erdeink
egyik fő vadja.

A madarak osztályából a következő fajok a fel-

tünőbbek. Éneklők: *Turdus musicus* (éneklő rigó, „húros“) nyári, *T. viscivorus* (lép-rigó) egész éven itt van, *T. pilaris* (fenyő-rigó) ősszel érkezik, tavasszal visszavonul északi hazájába, *T. merula* (fekete rigó) egész éven át. *Monticola saxatilis* (sziklai rigó, Keszthelyen „keresztes veréb“) déleuropai faj, nálunk a kőfejtők üregeiben fészkel s nevezetes madara vidékünknek; *Saxicola oenanthe* („földi-kalapács“) sziklás-köves területeinknek jellemző madara, *Pratincola rubetra* (barnabegy, Keszthelyen ez is „földi-kalapács“) a nedves réteken, *Pr. rubicola* (Keszthelyen szintén „földi-kalapács“) a bokros helyeken, ritkább. *Ruticilla phoenicurus* (aranyfark) a város kertjeiben, *Erythacus rubecula* (vörösbecy) az erdőn, *E. cyanecula* (kékbegy) a Kis-Balaton nádasaiban közönséges, *E. luscinia* (fülemile) erdeinkben s a Balaton parkjában közönséges; május elejétől június derekáig szól. A poszáták családjában a legközönségesebb a *Sylvia nisoria* (habos poszáta), majd a *S. atricapilla* (feketefejú poszáta), előfordulnak továbbá a *S. hortensis* (szürke poszáta), a *S. cinerea* (fakó poszáta) s a *S. curruca* (kis poszáta) a ligetes-bokros helyeken. A *Regulus cristatus* (tarajos királyka) csak ősztől tavaszig van nálunk, s leginkább a fenyőfákon bujkál; a füzimadarak közül elég gyakori a *Ficedula sibilatrix*, *F. rufa*, és a *F. trochilus*, mindhárom különösen tavasszal látható nagyobb számmal az átvonuláskor. A nádiposzáták sorában legfeltünőbb az *Acrocephalus turdoides* („nádirigó“), mely a Balaton nádszegélyeiben april derekától kezdve éktelenül rikácsol. A hozzá hasonló, de kisebb *A. arundinaceus* csak a Kis-Balaton nádasában fordul elő. Ez utóbbi helyen többek között még két déleuropai nádiposzátája faj is él, mint igen közönséges faj: az *A. luscinoides* (sáskamadár) s a *Luscinola mela-*

napogon, a melyek Közép-Európában Magyarországon kívül másutt aligha találhatók. A *Troglodytes parvulus* (ökörszem) egész éven át látható, a *Muscicapa grisola* (szürke légykapó), *M. parva* (kis légykapó) és a *M. collaris* (örvös légykapó) a szálerdőkön észlelhető; a *Hirundo rustica* (füsti fecske) az épületek belsejében, a Hévizen a vízfőlé épített fürdőházak alatt fészkel; a *Chelidon urbica* (fehérhasu fecske) a házak külsején építi fészkrét, a *Motacilla alba* (barázda-billegető) gyakori, a *M. flava* (sárga billegető) a vizes réteken s legelőn él. Az *Alauda arvensis* (mezei pacsirta) febr. közepén érkezik s a növényzettel borított mezőkön lakik; *A. cristata* (bubos pacsirta) egész éven át itt van s inkább a legelőkön tartózkodik. A pintyfélék családjának közönséges fajai nálunk: *Emberiza miliaria* (sordély) a mezőkön, *E. citrinella* (czitrom-sármány) az erdők közelében, *E. schoeniclus* (nádi sármány) a nádasokban, *Passer domesticus* (házi veréb) az emberi lakásoknál, *P. montanus* (mezei veréb) ugyanott s az erdőkön is. *Fringilla coelebs* (pintyőke) és *Fringilla carduelis* (tengelicze) télen-nyáron itt vannak; a *Fr. linaria* (zsezse) némely télen óriási csapatokban jár mezőinken, évről-évre azonban nem jön le éjszaki hazájából; *Fr. cannabina* (kenderike) főkép a szőlőkben, a *Fr. spinus* (csiz) csak télen, *Fr. serinus* (csicszerke) tavasztól őszig a szőlőkben, *Fr. chloris* (zöldike) a legközönségesebbek egyike, *Coccothraustes vulgaris* (magtörő) az erdőkön s a gyümölcsöskertekben, főkép a cseresnyésekben; *Pyrrhula vulgaris* (pirók) vidékünkön csak mint téli madár fordul elő. A czinkék következő fajai közönségesek: *Parus major* (nagy czinke) és *P. coeruleus* (kék czinke) az erdőkön, télen a kertben is, *P. pendulinus* (függő czinke) a Kis-Balaton nádasai között levő fűzfákon, *P. biarmicus* (bajuszos czinke) a

Kis-Balaton nádasaiban. A fakuszófélek két faja közönséges a szálerdeinkben: a *Certhia familiaris* (fakuszó) és a *Sitta caesia* (harkályczinke). Az *Ampelis garrula* (selyemfark) némely évben télen mutatkozik az erdőn. A *Lanius collurio* (tövisszuró gébics) bokros helyeinken egyike a legközönségesebb madaraknak, a *L. minor* (feketehomloku gébics) a grófi földek jegegyefa sorain nagy számmal fészkel. A *Sturnus vulgaris* (seregély) a legkeményebb téli időt s a fészkelés idejét kivéve itt van s a Balaton nádszegélyében éjszakai, nappal a legelőkön, mezőn s a gyümölcsösben jár. Az *Oriolus galbula* (sárgarigó) kertekben, szőlőkben s a ligetes erdőkben. A *Garrulus glandarius* (szajkó) az erdőn, *Pica caudata* (szarka) vidékünkön aránylag ritka s a Kis-Balaton nádasai között a fűzfákon fészkel, *Corvus monedula* (csóka) a fenéki erdőcske odvas fáiban fészkel, itt állandó, *C. frugilegus* (fekete varju, Keszthelyen „fekete kánya“) csak ősztől tavaszig, *C. cornix* (hamvas varju, Keszthelyen „kánya“) egész éven át, az erdőkön fészkel.

A kuszó madarak rendjének jellemző képviselői vidékünkön: a *Cypselus apus* (kazári tecske) a templom tornyában, de nem minden évben, *Caprimulgus europaeus* (lappancs) és *Jynx torquilla* („tekerincs“) az erdőkön. A harkályok között közönséges az erdőkön a *Picus viridis* (zöld harkály), a *P. major*, *P. medius* és *P. minor*, a háromféle tarka harkály, továbbá némely télen a *P. martius* (fekete harkály). A Zala torkolata táján minden nyár végén látható a *Alcedo ispida* (jégmadár), a fenéki erdőcskében s környékén a *Coracias garrula* („zöld kánya“), mely itt a faodvakban fészkel; az erdőkön közönséges az *Upupa epops* (banka) és a *Cuculus canorus* (kakuk.)

A ragadozó madarak köréből: *Aquila naevia* (lár-

más sas) néha a Kis-Balaton körül, *Haliaetus albicilla* (rétisas) ősztől tavaszig a Kis-Balatonon, *Pandion haliaetus* (halász-sas) a Balaton- és a Kis-Balatonból fogdossa a halakat, *Circaetus gallicus* (kigyász-sas), Várluson már több példányt lóttek. *Archibuteo lagopus* (gatyás ölyv) télen, *Buteo vulgaris* (egerész ölyv) közönséges, *Pernis apivorus* (darázölyv) az erdőn; a villásfarku kányák (*Milvus regalis* és *ater*) ritkébbak. *Falco subbuteo* (bajuszos sólyom) gyakori a mezőkön, ugyanígy a *Falco tinnunculus* (feketekarmu), *F. cenchris* (sárgakarmu) és a *F. rufipes* (vereslábu) vércsék is. Az *Astur palumbarius* (galambász héja), nemkülönben az *Astur nisus* (verebész karvaly) gyakoriak s a szárnyasok rémei. A Kis-Balaton nádasaiban két rétihéja-faj közönséges: a *Circus aeruginosus* s a *C. cyaneus*. A baglyok közül a *Strix flamea* (gyöngybagoly) a padlásokon, *Asio accipitrinus* őszzsel s tavasszal költözében a mezőkön, *Asio otus* (fülesbagoly) az erdőkön s a Kis-Balaton füzeseiben elhagyott madárfészkekben költ, *Syrnium aluco* (erdei bagoly) erdőkön faodukban fészkel, *Athene noctua* (kuvik) erdőkben, épületeken.

A galambok rendjének három vad faja él nálunk: a *Columba palumbus* (örvös g.), *C. oenas* (kék g.) s a *C. turtur* (vad gerlicze).

A tyukok közül a *Perdix cinerea* (fogoly) a mezőkön s bokros helyeken igen gyakori, a *Coturnix dactylosonans* (fűrj) a mezőkön, aránylag kevesebb. Ide számítható a *Phasianus colchicus* (fácán), a mely a tenyésztés s a védelem következtében igen elszaporodott, a Kis-Balaton nádasaiban is él.

A gázló madarak nagyszámá népesíti a Balatont s Kis-Balatont és ezek környékét; így a *Fulica atra* (szárcsa), *Gallinula chloropus* (vizityuk), *Crex porzana*

és parva (a pettyes és a kis haris); a *Crex pratensis* (a réti haris) inkább a kaszálókon. A tuzok (*Otis tarda*) vidékünkön ritka. A *Vanellus cristatus* (bibicz), *Himantopus candidus* (gólyasneff), *Totanus calidris* (fütyülő sneff), *Machetes pugnax* (küzdő sneff), *Tringa subarquata* (paprika-sneff), *Scolopax gallinula* (sárszalonka) és *Numenius arquatus* (gojzer) rendes jelenségek. *Scolopax rusticola* (erdei szalonka) átvonultában tavasszal és ősszel az erdőkön. Jellemző madarai a Kis-Balatonnak: az *Ibis falcinellus* (ibisz), *Platalea leucorodia* (kanalas gém), *Nycticorax griseus* (vakvarju), *Ardea comata*, *A. cinerea* (szürke gém), *Ardea purpurea* (veresgém), melyek itt mind igen nagyszámmal fordulnak elő s társas telepekben fészkelnek. Ugyancsak nagy számmal él itt az *Ardea alba* (nemes kócsag). Kisebb számmal található a *Botaurus stellaris* („bölömbika“) és az *Ardea garzetta* (kis kócsag). Az *Ardea minuta* (kis gém) inkább a Balaton nádszegélyeiben tartózkodik. A *Ciconia alba* (fehér gólya) vidékünkön fákön fészkel néhány párban. A *Ciconia nigra* (fekete gólya) egy-két példányban mutatkozik a Kis-Balaton körül, de a vidéken fészket nem találtak.

Az uszó madarak rendjéből az *Anser cinereus* (vadlud) nagy számmal fészkel a Kis-Balaton nádasaiban, míg az *Anser segetum* (vetési lud) csak ősztől tavaszig tartózkodik nálunk. A vadréczék sorában leggyakoribb fajok: az *Anas boschas* (tőkés récze), *A. querquedula* (nagyobb csergő r.), *A. crecca* (kisebb csergő r.), *A. penelope* (fütyülő v. böjti r.), *A. clypeata* (lapátosorrú r.), *A. acuta* (villásfarkú r.), *A. nyroca* (czigány r.), *A. clangula* (jeges r.). Gyakran mutatkozik a Kis-Balatonon a *Phalacrocorax carbo* (kormorán) is, de itt nem fészkel. A sirályfélék közül leggyakoribb a *Larus ridibundus* („nagy halászpéter“)

őszről tavaszig, továbbá a *Sterna hirundo*, *S. nigra* és *S. leucoptera* nevű kisebb fajok, főképp csak tavasszal a költözés idejében s inkább csak a Kis-Balatonon. A *Colymbus arcticus* (jeges buvár) majd minden télen mutatkozik a Balatonon a partok közelében. A *Podiceps cristatus* (nagy buvár, Keszthelyen „bujár“) igen közönséges minden nádszegélyben, a *P. minor* (kis bujár) a Hévízen a nádszegélyben is fészkel s itt át is telet.

A csuszómászó állatok (Reptilia) osztályából említhetők: az *Emys europaea* (teknősbéka), a Balatonban, de vidékünkön ritkább, a *Lacerta viridis* (zöld gyík) s a *Lacerta agilis* (fürgő gyík) gyakoriak, ugyancsak a kígyóalakú *Anguis fragilis* is. A kígyók sorában gyakoriak a *Tropidonotus natrix* (vzisikló), mely a vizek mellett él s tetemes nagyságot elér, továbbá a *Coronella laevis* (sima sikló) a vetés között s az erdőkben.

A kételtűek (Amphibia) feltünőbb alakjai vidékünkön: a *Rana arvalis* (mocsári béka) a mocsaras területeken, nedves kaszálókon, de mindig a vizek közelében; *Rana agilis* ugyanily helyeken, de aránylag kevesebb; *Rana esculenta* (zöld béka) a vizek szélén *Bufo vulgaris* (varangyos béka) a kertekben s füves helyeken; *Hyla arborea* (leveli béka) a fák lombzatán. *Triton cristatus* (taréjos göte) a Balatonban.

A vizeinkben előforduló halfajok számát először is Herman Ottó foglalta össze, majd Dr. Vutskits György kutatásai egészítették azt ki. Herman a Balatonból a véletlenségekkel együtt 28 halfajt mutatott ki, a Hévízről kettőt; Vutskits kutatásaival az előbbi számot 34-re emelte, míg a Hévízből s melegebb hőmérsékletű lefolyásából 11 fajt sorol fel.

A Hévízből s melegebb hőmérsékletű lefolyásából

ismeretesek Herman felsorolása szerint: a *Cyprinus carpio* (tő-ponty) és a *Scardinius erythrophthalmus* (piros szemű kele), Vutskits kiegészítése szerint: a *Perca fluviatilis* (csapó sügér), *Gobius marmoratus* (tarka géb), *Lota vulgaris* (tarka meny), *Gobio fluviatilis* (fenékjáró küllő), *Aspius rapax* (ragadozó őn), *Leuciscus rutilus* (veresszárnyu koncér), *Cobitis taenia* (vágó csik), *Silurus glanis* (leső haresa), *Rhodeus amarus* (szivárványos ökle).

A Balaton halai: *Perca fluviatilis* (csapó sügér), *Lucioperca sandra* (fogas süllő), *Lucioperca volgensis* (kő-süllő; Vutskits szerint), *Aspro vulgaris* (német buczó), *Acerina cernua* (vágó durbincs, Keszthelyen: vaskó), *Acerina Schraitzer* (selymes durbincs; Keszthelyen szintén: vaskó), *Gobius marmoratus* (tarka géb; Vutskits szerint), *Lota vulgaris* (tarka meny), *Cyprinus carpio* (tő-ponty), *Carassius vulgaris* (széles kárász), *Tinca vulgaris* (nyálkás czompó), *Barbus fluviatilis* (rózsás márna; véletlenség), *Gobio fluviatilis* (fenékjáró küllő), *Gobio uranoscopus* (felpillantó küllő; Vutskits szerint), *Rhodeus amarus* (szivárványos ökle), *Abramis brama* (dévér keszeg), *Abramis ballerus* (lapos keszeg, keszthelyi népies neve: czápa-keszeg; Vutskits szerint), *Abramis Leuckarti* (Leuckart-keszeg, Keszthelyen: hosszú keszeg; Vutskits szerint), *Blicca argyroleuca* (ezüstös balin), *Pelecus cultratus* (sugár kardos, Keszthelyen: garda, korda), *Alburnus lucidus* (szélhajtó küsz, Keszthelyen: kisz), *Alburnus bipunctatus* (sujtásos küsz), *Aspius rapax* (ragadozó őn), *Idus melanotus* (ónos jász; keszthelyi népies neve: kele), *Scardinius erythrophthalmus* (pirosszemű kele), *Leuciscus rutilus* (veresszárnyu koncér), *Squalius dobula* (fejes domolykó), *Cobitis fossilis* (réti csik), *Cobitis barbatula* (kövi csik), *Cobitis taenia* (vágó csik), *Esox lucius*

(köz-csuka), *Umbra canina* (lápi pócz), *Silurus glanis* (leső harcsa), *Acipenser ruthenus* (kecsege-tok; véletlenség).

E sorozathoz kellene talán tennünk még az *Anguilla fluviatilis* (síkos angolna), a melyet mesterségesen hoztak a Balatonba s egyszer-máskor hirtelt, hogy fogták.

Az alsóbbrendű állatok közül általánosan feltűnnek, és pedig a rovarok osztályából: a *Cicindela* (czingolány) fajok az Ámoron, *Calosoma sycophanta* (bábrabló) az erdőn, *Hydrophidus piceus* (csfkbogár) a vizekben, *Hister quadrinotatus* ganéjban a mezőkön, *Silpha obscura* a földön, *Dermestes lardarius* (szalonna bogár) husneműekben, szalonnában, *Oryctes nasicornis* (orrszarvu bogár), *Lucanus cervus* (agancsár) estónként zugva repülnek, *Cetonia aurata* (díszely) a rózsák virágán, *Anomala vitis* (szőlőcserebogár) a szőlő leveleit rágja, *Melolontha vulgaris* (közönséges cserebogár), pajodja sok kárt tesz az ültetvényekben; *M. solstitialis* és *M. aequinoctialis* kisebb cserebogárfajok, némely évben igen nagyszámmal; *Geotrupes stercorarius* (ganéjturó bogár) a földön; *Lethrus cephalotes* (vinczellérbogár, a szőlőkben tesz kárt); *Agriotes lineatus* álczája a „drótféreg“, sok kárt tesz; *Blaps mortisaga* (büzbogár) a házak nedvesebb zugaiban; *Tenebrio molitor* (lisztbogár) álczája a „lisztféreg“; *Lytta vesicatoria* (kőrisbogár) a kőrisfákon, *Lonicera*n; *Meloë proscarabaeus* (nünüke) nagy testű bogarak a fűben; *Bruchus pisi* (borsó-zsizsik), *Br. lentis* (lencse-zsizsik), mindkettő nagyon sok van; *Rhynchites betuleti* a szőlő levelét szivarszerűleg összesodorja, *Rh. cupreus* az éretlen szilva nyelét elharapdálja; *Apion pomonae* kis fekete ormányos, mely az alma virágrügyét rágja össze; *Otiorhynchus ligustici* (kendermagbogár)

a szőlők tavaszi rügjeit rágja meg; *Balaninus nucum* a mogyorót lyukasztja meg; *Calandra granaria* (gabona-zsuzsok) a magtárakban, kamrákban; *Lema melanopus* a múlt években az árpa és zabvetéseket elfehéřítette; *Haltica oleracea* (földi bolha) a keresztes virágu növények leveleit kilyuggatja, a káposztapalántákat tavasszal megeszi; *Coccinella septempunctata* (katalin-bogár) levéltetveket eszik, hasznos. — *Vespa crabro* (lódarázs) gyakori, *Vespa vulgaris* (közönséges darázs) kártékony, *Cynyps quercus folii* gömbölyü gubacsai a tölgyfák levelén; *C. calycis* gubacsa a „zsiros gubacs“; *C. hungariae* buzogányszerü gubacsai vannak, erdeinkben nagyszámmal. *C. caput medusae* gubacsai szörösek, egyik-másik tölgyfa tele van vele; *Rhodites rosae* a rózsa buglyos gubacsát idézi elő. — *Pieris crataegi* (galagonya-pillangó) hernyói a gyümölcsfákon pusztítanak; *P. brassicae* a káposztaféléken; *Gonopteryx rhamni* citromsárga korai lepke, *Vanessa polychloros* korai rókavörös lepke; *Acherontia atropos* (halálfejü pille) nem ritka, hernyója a burgonyán, *Macroglossa stellatarum* darázsszerűleg repülő lepke, mely nappal röpdös a virágok körül s röptében szívja a virágmézet; *Saturnia pyri* (a nagy pávaszem), kékcstillagos hernyói a gyümölcsfákon; *Gastropacha neustria* (gyűrüs lepke) káros a gyümölcsfákra; *Graptolitha funebrana*, kis lepke, mely a szilva „elférgesedését“ okozza; *Carpocapsa pomonella* a „férges“ almában található hernyók e lepkéhez tartoznak; *Tinea pellionella* (ruha-moly) hernyója a prémekben s posztó ruhákban rág, *T. granella* (gabona-moly) a betakarított gabonaszemekben. — *Culex pipiens* (szunyog) oly mennyiségben nincs vidékünkön, mint p. a Duna mentén; a *Bibio hortulanus* nagy fekete légy, mely tavasszal a fákon és bokrokon nagy mennyiségben

található; *Trypeta cerasi* apró kis fekete légy, álczája az érett cseresznyében található fehér „kukacz”; *Piophila casei* kis légy, mely a sajtot köpi be s pondrói a sajtban mozgó „sajtkukaczok”. — *Aelia acuminata* (vetési poloska) a rozskalászon; *Pentatoma baccharum* (gyümölcs-poloska) az érett epren, málnán, szedren; *Pyrrhocoris apterus* („suszter-bogár”) vörösfekete; *Hydrometra lacustris* (vizi poloska) a Héviz tükren futkos; *Aphis rosae* (rózsza-levéltetű) a rózsák fiatal hajtásait lepi el és szivja; *Pemphygius bursarius* a fekete nyárfa levelének nyelén képez gubacsszerű dudorokat; *Tetraneura ulmi* a szilfa leveleken láthatók felfelé álló gubacsai; *Phylloxera vastatrix* szőlőink e réme a városunkat környező szőlőkben évek óta lappang s erős pusztítása a jelen 1896. évben már intenzívebben mutatkozik; *Lecanium robiniarum* az akácza paizstetűje rohamosan terjed s az ellepett fákat előli; az *Aspidiotus ostreaeformis* nevű paizstetű a gyümölcsfákon gyakori nálunk; a *Mytilaspis pomorum* nevű paizstetű pedig az almafákon él s a fiatal ojtványokat sokszor szinte ellepi. — *Periplaneta orientalis* („svábbogár”) a konyhában; *Locusta viridissima* (zöld szöcske) a mezőkön; *Gryllus campestris* (mezei tücsök) a fűben, legelőkön, *G. domesticus* (házi tücsök) a konyhában, éjjelenként hegedül; *Gryllotalpa vulgaris* („lóféreg”) a kertekben, különösen a melegágyakban igen elszaporodik s nagy károkat tesz; *Libellula depressa* (szitakötő) a mezőkön; *Thrips cerealium* kis, cinóberveres álczái az érő gabona kalászának polyvái között.

A többi alsóbbrendű állatalakokra nézve felemlítjük, hogy az *Astacus fluviatilis* (folyami rák) azelőtt sok volt a Balatonban, most ritkaság; valamely járványos betegség pusztíthatta el, mert egyszerre megfogyatkozott; *Niphargus puteanus* egy cm. hosszú kis

rákfaj, mely egyik-másik kutunk vizében él. — *Helix pomatia* (éti csiga), *H. nemoralis* (kerti csiga) elég gyakran láthatók a füves, bokros helyeken; *Limax maximus* csupasz csiga, a pinczékben tartózkodik s a zöldséget rongálja; a *Limnaea stagnatilis* hegyes tornyu vizi csiga, melyet a Kis-Balatonon mindenfelé láthatunk. — A *Lumbricus terrestris* (földi giliszta) általánosan ismeretes; a nadályfajok (*Hirudo*) vizeinkben ritkábbak.

A növényvilág.

Keszthely vidékének növényvilága: nem egyforma a környék egész területén, mert nádasaink, mezőink, szőleink, erdőink s a sziklás kopárságok mind-mind más flórával birnak. Az egyes területek legfeltűnőbb — a laikus figyelmét is maguk után vonó — fajai a következők.

A szántóföldeken, tarlókon: első tavaszi virágok a *Lamium purpureum* és *Androsace maxima*; később a vetésben az *Adonis aestivalis*, *Centaurea cyanus* (buzavirág), *Agrostemma githago* (konkoly), *Delphinium consolida* (szarkaláb), *Papaver rhoeas* (pipacs), *Anthemis austriaca*, *Lamium amplexicaule*, *Rubus caesius* (hamvas szeder), *Lithospermum arvense* (kőmag), *Vicia grandiflora*, *V. pannonica*, *Barbarea vulgaris*, *Euphorbia helioscopia* (napraforgó fűtej), *Ranunculus arvensis* (mezei szironták), *Convolvulus arvensis* (folyóka), *Polygonum convolvulus* (folyóka-cikkszár), *Agrostis spica venti* (harmattartó tippán).

A kaszálókon és legelőkön: *Potentilla verna* (tavaszi pimpó), *Bellis perennis* (százszorszép), *Taraxacum officinale* (pitypang), *Capsella bursa pastoris* (pásztor-táska), *Chrysanthemum inodorum*, *Matricaria chamo-*

millia (szikfű), *Anthemis cotula* (búzös montika), *Glechoma hederacea* (két x-repkény), *Veronica prostrata*, *Euphorbia cyparissias*, (keskenylevelű fütejt), *E. esula*, *Ajuga reptans*, *Ranunculus acris*, (réti szironták), *R. philonotis*, *Thymus serpyllum* (kakukfű), *Plantago media* (közép utilapu), *P. lanceolata* (keskenylevelű utilapu), *Cynoglossum officinale*, *Nonnea pulla*, *Ononis spinosa* (iglicz-tövis), *Ornithogallum umbellatum*, *Poa pratensis* (réti perje), *Avena elatior* (francia perje), *Bromus mollis* (puha rozsnok), *Dactylis glomerata* (csomós ebir), *Festuca elatior* (réti csenkesz), *Lolium perenne* (angol perje).

Az utak szélén, mesgyéken, árokpartokon: *Ranunculus repens*, *R. bulbosus*, *Potentilla anserina*, (libapimpó), *Geranium molle*, *Erodium cicutarium*, *Asperugo procumbens*, *Lepidium draba*, *Galium verum*, *G. mollugo*, *Chelidonium majus* (fecskefű), *Urtica urens* (kis csalán), *Ballota nigra*, *Artemisia vulgaris* (fekete üröm), *Marrubium vulgare* (pemetefű), *Anthriscus vulgaris*, *Conium maculatum* (bürök), *Polygonum aviculare*, (porosin-czikkszár), *Salvia pratensis* (mezei zsálya), *S. sylvestris*, *Plantago major* (nagy utilapu), *Cichorium intybus* (katáng), *Bromus sterilis*, *B. tectorum* (fedél-rozsnok), *Hordeum murinum* (egér-árpa), *Poa annua* (egynyári perje), *Poa dura* (kemény perje), *Poa bulbosa* var. *vivipara*, *Triticum repens* (taraczk).

A nedves réteken s a vízben: *Caltha palustris* (mocsári gólyahir), *Ranunculus acris* (réti szironták), *R. sceleratus* (mérges sz.), *R. aquatilis* (uszó sz.), *Cardamine pratensis*, *Nymphaea alba* (tavirózsa), *Solanum dulcamara* (keserédes csucsor), *Trapa natans* (sulyom), *Lychnis flos cuculi* (kakuk-mécsvirág), *Iris pseudacorus* (sárga liliom), *Holcus lanatus*, *Glyceria fluitans*, *Carex acuta* (éles sás), *Phragmites communis* (nád),

Typha latifolia (széleslevelű gyékény), *T. augustifolia* (keskenylevelű gy.), *Scirpus lacustris* (káka; Keszthelyen „csuhu“), *Potamogeton perfoliatus* (a Balaton „hinár“-ja).

A szőlőkben a szőlő számos fajtáján kívül főképp az *Amygdalus communis* (mandulafa), *Persica vulgaris* (őszibarack), *Prunus armeniaca* (kajszi barack), *Juglans regia* (diófa), *Castanea vesca* (szelíd gesztenyefa) műveltetik; falak mellett a *Ficus carica* (füge) is látható, de ez téli védelmet kíván.

Az erdőkön uralkodó fánem a *Quercus sessiliflora* (kocsánytalan tölgy), *Q. cerris* (cserfa), szórványosabbban a *Q. pedunculata* (kocsányos tölgy) és a *Q. pubescens* (molyhos tölgy). Előfordulnak továbbá: a *Fraxinus excelsior* (kőrisfa), *Fagus sylvatica* (bükkfa), *Carpinus betulus* (gyertyánfa), *Populus nigra* (fekete nyárfa), *Betula alba* (nyirfa), *Acer campestre* (mezei ihar), *Ulmus campestris* (szilfa), *Salix caprea* (rakottya); a tűlevelűek közül az *Abies excelsa* (lucz fenyő; Keszthelyen „keresztos fenyő“) és a *Pinus austriaca* (fekete fenyő). — Cserjés erdei gyomok: *Rosa canina* (csipkerózsa), *Berberis vulgaris* (sóska), *Corylus avellana* (mogyoró), *Prunus spinosa* (kökény), *Evonymus europaeus* (kecskerágó), *Rhamnus frangula* (kutya-benge), *Rh. cathartica* (varjutövis), *Crataegus oxyacantha* (galagonya), *Rubus fruticosus* (fekete szeder), *Ligustrum vulgare* (fagyal), *Viburnum opulus* (kányafa), *Clematis vitalba* (iszalag), *Sambucus racemosa* (veres bodza), *Juniperus communis* (boróka).

A szőlők fölötti köves, gyepes helyek jellemző növényei: *Dorycnium suffruticosum*, *Cytisus capitatus*, *C. nigricans*, *Trifolium rubens*, *Tr. alpestre*, *Tr. montanum*, *Vincetoxicum officinale*, *Orlaya grandiflora*, *Astragalus incurvus*, *Centaurea montana*, *Dictamnus*

fraxinella, *Linum taenuiflorum*, *Paronychia capitata*, *Muscari taenuiflorum*, *Andropogon gryllus*, *Bromus squarrosus*.

Az ásványok és kőzetek.

Vidékünk szervesen természeti tárgyai nem nagy változatosságot mutatnak. A talaj általán véve nem mély, helyenként a kavicsos altalaj is igen közel van. Van tőzeges talajunk is, különösen a Kis-Balaton és a Héviz felé. Szőlőhegyeink főközete a dolomit, mely helyenként lisztmű málladékot ad („köpor“). — A keszthelyi kőfejtőben, a dolomit szomszédságában dolomit-conglomerátot is fejtenek. A dolomit mellett kiterjedt kőzet a homokkő, melyet itt több helyütt — mint épületkövet — rendszeresen fejtenek. A homokkőben előfordul az aranysárga markasit, leginkább golyóalaku kristálycsoportokban. Ha ez ásvány (vasdiszulfid) hosszabb ideig a víz és levegő behatása alatt áll, vegyileg elváltozik, s rozsdabarna limonittá (viztartalmu vasoxyddá) alakul. A pseudomorfizmus ez érdekes esete a faragott épületköveken, vörösbarna bennőtt gömbök alakjában, sok helyütt jól kivehető. A homokkő repedéseiben apróbb baryt kristályok is mutatkoznak (a keszthelyi „Kőfejtő“-ben). Utaink kikövezésére használt szürkésfekete színű kőzet, a bázalt, a badacsonyvidéki kúphegyek főközete.

II. FEJEZET.

Keszthely vagyona és lakossága.

Vagyon.

A város összes határterülete 10643 kat. hold 1273 □ öl. A belterülete: telkek, utcák, közterek 57 kat. hold 1386 □ öl. E belterületen 598 lakóház van.

A 10643 h. 1273 □ öl vagyonból 9031 h. 1491 □ öl a grófé. Művelési ág szerint az összes vagyon következőleg oszlik meg:

Szántóföld	1800	kat. hold	1592	□ öl
Kert	71	" "	1065	" "
Rét	2070	" "	323	" "
Szőlő	28	" "	1172	" "
Legelő	2576	" "	1339	" "
Erdő	841	" "	1495	" "
Nádas	246	" "	293	" "
Adómentes hely	3007	" "	394	" "

A grófé:

Szántóföld	1290	kat. hold	1306	□ öl
Kert	26	" "	1430	" "
Rét	2027	" "	625	" "
Szőlő	7	" "	9	" "
Legelő	2400	" "	1554	" "
Erdő	161	" "	109	" "
Nádas	246	" "	293	" "
Adómentes hely	2871	" "	965	" "

A városé:

Szántóföld	36 kat. hold	987 □ öl
Kert	— „ „	947 „
Rét	11 „ „	1003 „
Szőlő	— „ „	— „
Legelő	107 „ „	1435 „
Erdő	680 „ „	1386 „
Nádas	— „ „	— „
Adómentes hely	57 „ „	1386 „

E vagyonkimutatási táblázat első áttekintésre képet nyújt a város anyagi helyzetéről. A 6195 lakóra alig esik 700 k. hold művelés alá vehető föld.

A lakók ingatlanok hiányában nagyobbrészt ipar és kereskedelemre vannak utalva.

Az ipar, kereskedelem és értelmi kereseten kívül a művelődési intézetek, a balatoni, hévizi fürdő és a katonaság adják a legfőbb jövedelmet.

A város nevén szereplő 895 k. h. 744 □ öl ingatlanból összesen 864^{4/8} k. hold erdő és legelő tulajdonképpen nem a városé, mint erkölcsi testületé, hanem az 522 háztulajdonosé, illetve azok jogutódaié, kik azt az 1838-iki örökös urbéri szerződés értelmében urbéri kárpótlásként kapták.

Az 522 háztulajdonos erdő- és legeltetési joga a zsellérháztelkekhez van kötve. Zsellértelek, erdő- és legeltetési jog egymástól elválaszthatatlanok.

Ezenkívül az urbéri kárpótlásként adott erdő és legelő feloszthatatlan. Az erdő és legelő feloszthatatlansága és e jogoknak a zsellértelektől való elválaszthatatlansága telekkönyvileg van biztosítva.

Az 522 zsellértelek után a volt urbéreszek részére kihasított 1—1, összesen 522 hold föld szintén a háztelkekhez tartozott, és attól a tulajdonosok által elválaszthatatlannak mondott ki. Azonban e határozatot,

miután telekkönyvileg biztosítva nem lett, a lakosok nem tartották meg. A földeket nagyobb részét eladogatták.

Erdőjog után eleinte minden zsellér háztelekre $1\frac{1}{4}$ öl fa jutott. De később e szám az erdőkezelésben mutatkozó hiányok miatt alászállt. Az erdőtulajdonosok évi jövedelmének kimutatására tájékoztató végett közlöm az 1893. évi erdőbizottság számadásainak záró tételét: Bevétel 5383 frt, kiadás 2121 frt, a tiszta jövedelem 3662 frt. Az erdőjövédelmet az 522 háztulajdonos évenként egymás között felosztja.

Abból a felfogásból, hogy az erdő a városé, mint testületé, az adót több ízben a városra, mint testületre vetették ki. A város ilyenkor az adót kifizette és azt pótlék útján az 522 erdőtulajdonostól megvette.

A legelőből 8 zsellértelekre 13^{1200} hold esik. A legelőjog miatt a tulajdonosok közt sok viszály van, mert a marhát nem tartó legelőtulajdonosok, miután legelőjüket a háztelek nélkül sem bérbe, sem örökárba nem adhatják,¹ legelőjogukat nem értékesíthetik.

Az erdő és legelő használatára vonatkozó ügyrendtartást az 522 telektulajdonos által megválasztott bizottság vezeti. A bizottság működéséről évenként a képviselőtestületnek előterjesztést tesz.

A város- vagyoni helyzetét az idecsatolt leltár tünteti fel:

	Évi jövedelem.	A vagyon értéke.
	(1895)	
Elemi iskolaépület . . .	— — frt	20000 — frt
Kórházépület 110□ öl kerttel	— — „	10000 — „
266. sz. a. városház . . .	1245.40 „	35000 — „
236. sz. a. pásztorház . . .	— — „	600 — „
662. sz. a. Rajnakorcsma . .	172.50 „	2000 — „
2281. sz. a. 12 hold rét . . .	300 — „	3600 — „

¹ 1846. szept. 6. közgyűlés határozata. Városi levél.

	Évi jövedelem. (1895.)	A vagyon értéke
1507. sz. a. 16 hold szántóföld	190·35 frt	3200 — frt
446. sz. a. iskola mellett		
levő ház	130 — „	2000 — „
61. sz. a. Alsó korcsma	776·82 „	8000 — „
Honvédlaktanya épületei	15366·34 „	144400 — „
Közbárányhid épülete	578·35 „	6000 — „
Főgymnasiumi épület	— — „	70000 — „
250 □ öl falkola terület	— — „	1000 — „
Balatonfürdő	1602 — „	78103·02 „
Helypénzszedési jog	4725 — „	90000 — „
Keszthely-b.-sztyörgyi vasut		
100 db törzsrészvényei	200 — „	10000 — „
Ugyanazon vasut 300 db.		
elsőégi részvénye	1650 — „	30000 — „
Regále kártalanítási kötvény	2121·74 „	47150 — „
A felső leányiskola építésére		
takarékpénztári letét	— — „	19869·50 „
Bu . . . értéke a nagy ta-		
na	— — „	343 — „
Butorok értéke a kis tanács-		
teremben	— — „	374·30 „
A jegyzői irodában	— — „	358·70 „
Az anyakönyv-teremben	— — „	248·20 „
Az adószedőhelyiségben	— — „	78 — „
Az örszobában és börtönben	— — „	17·60 „
A rendőrök gondozása alatt		
levő tárgyak értéke	— — „	657·40 „
A vagyon összes értéke		582999·72 „
Terhelő adósságok		268731·21 „
Tiszta vagyoni érték		<u>314268·51 frt¹</u>

¹ A számvizsgáló bizottság által jóváhagyott városi levtár 1895. évről.

A vásárjogot Reischl Venczel városbíró 1876-ban vette a gróftól 20000 frtért. És 9 évi használat után ingyen adta a városnak.

A városnak országos és heti vásárok tartására alkalmas és a törvény kívánalmainak megfelelő terei hiányoznak. E baj orvoslását a város nagylelkű jóttevőjétől a gróftól várja.

A városnak 1838 előtt hét helyen, azután az örökös urbéri szerződés értelmében tíz helyen volt félévi korcsmáltatási joga. A bormérési jogot 1891-ben a kincstár átvevén, a város 47150 frtról regalekártalanítási kötvényt kapott.

A közvágóhid a vásártértől északra fekvő uradalmi területen a csereszegi ut mentében fekszik. Reischl városbíró építtette 1885-ben.

A városi kőbánya a városi erdőben fekszik; elég terjedelmes és kövekben bővelkedik. E kőbányából hordták a füredi fürdőház lépcsőköveit és a templom oszlopait. A városi kőbányából való kő jóságánál fogva általában keresett; a kőfaragók örömet használják.

A honvédlovassági kaszárnyát szintén Reischl Venczel városbíró építtette 1886-ban. Az építési költségeket, melyek 76000 frtra rugtak, részvények útján hozta össze, a nélkül, hogy a város, mint erkölcsi testület egy krral járult volna a felállításához.¹ Az országban párját ritkító kaszárnyát azóta több melléképülettel bővítették ki.²

Ha a város vagyoni helyzetét a még néhány évtized előtti vagyoni állapotokkal vetjük is össze, a mult és a jelen közt óriási különbséget látunk.

¹ A város által Reischlnak adott emlékalbum.

² A város egyéb vagyonának története a megfelelő czimekben van megírva.

1860 előtt a városnak tiz rozzant korcsmán és néhány hold földön és réten kívül semmije sem volt. Adóssága pedig egész sereg. A hatvanas években a város összes vagyona alig képviselt 70000 frt értéket. Ma a város vagyona a 314000 frtot meghaladja.

A 60-as évek előtt a városi pénztár még az akkor kevés számú tanítók fizetését sem tudta kifizetni. Azóta a tanítók, városi tisztviselők, szolgák, nyugdíjasok fizetése évről-évre emelkedett, s a közönségre nagyobb teher ma sem háramlík, mint azelőtt. Igaz, hogy a városi póttadó ötször akkora, mint volt 30 évvel előbb, de az adózók fizetőképessége még nagyobb mértékben emelkedett. A vagyoni érték 40—50%-al, a póttadó 10—15%-al növekedett.

A város háztartásában a hatvanas évektől beállott változásokat a következő számadatok tüntetik föl:

	1861. évben	1895. évben
Bevétel . . .	8104 frt.	60786 frt.
Kiadás . . .	7916 frt.	58103 frt.

A város mai háztartásáról az itt közölt részletes kimutatások teljes képet adnak.

Bevétel.

Az 1894. évi pénztári maradvány . . . 4753·53 ¹/₂ frt

a) R e n d e s b e v é t e l e k.

100 drb. keszthely-balaton-szentgyörgyi vasut törzsrészv. után 2 ⁰ / ₀ . . .	200 —	„
300 drb. ugyanezen vasut elsőbbségi részvényei után 5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ . . .	1650 —	„
Italmérési jog megváltása fejében nyert 47150 frt névért. papir 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ . . .	2121·74	„
Városházi korcsma épület után . . .	500 —	„
Rajna korcsma épület után . . .	172·50	„

¹ Keszthely város pénztári számadása 1895.

Főutczei alsó korcsma után	776·82	frt
Városházi I. számú bolt után	225 —	„
„ II. „ „	180 —	„
„ III. „ „	120·40	„
„ IV. „ „	220 —	„
Iskolaház hasznobére	130 —	„
Polg. isk. szolga lakbér térítménye	40 —	„
Szántóföldek hasznobére	190·35	„
Rétföldek „	300 —	„
Városi vadászat „	82 —	„
Helypénzszedési jog bérlete	4725 —	„
Laktanya bér a kincstártól	4859·44	„
„ a megyétől	10506·90	„
Építkezésre beruházott 60000 frt fél- évi kamata	1602·—	„

b) R e n d k i v ü l i b e v é t e l e k.

Az uradalom készpénzjáruléka az elemi iskolához	231 —	frt
Polgárváros járuléka az elemi isk.	300 —	„
Dobolási díjakból	37·75	„
Járlati levelek átírásából	73·67	„
Gabonamérés után	416·62	„
Adóvégrehajtási díjakból	272·82	„
Katonaság által megtérített szállásdíj Közvágóhid jövedelme	390·84	„
„	578·35	„
A felső leányiskola által megtérített két évi faára	54 —	„
Festetics Tassilo gróf (I) alapítványá- nak kamataiból	250 —	„
Festetics Tassilo gr. (II) adománya a főgymnasium fentartására	500 —	„
Nemesi alapítvány 300 frt adománya	300 —	„
Előre nem látott bevételek	747·63	„
Italmérési adó kezeléséből tiszta jöv.	600 —	„

c) Községi pótlékból.

Az uradalomtól befolyt	3753.74	frt
A városi közönségtől befolyt	9024.03	„

d) Átfutó bevételek.

Takarékpénztári kivételek	9900 —	„
-------------------------------------	--------	---

Kiadás.

a) Rendes kiadások.

Városbíró fizetése	400 —	„
Tiszti ügyész tiszteletdíja	100 —	„
Jegyző fizetése	900 —	„
Négy tanácsos tiszteletdíja	250 —	„
Nyolcz „ „ á 1 db. arany	44 —	„
Pénztáros fizetése	150 —	„
Adószedő fizetése	500 —	„
Kórházi gondnok tiszteletdíja	50 —	„
Közmunkakezelő tiszteletdíja	30 —	„
Városi orvos fizetése	200 —	„
Rendőrbiztos fizetése	325 —	„
Hat hajdu fizetése á 240 frt	1440 —	„
Szülésznő fizetése	24 —	„
Toronyóra felhuzónak	50 —	„
Közvágóhídi szolga fizetése	60 —	„
Rendőrbiztos és hajduk ruházata	568.41	„
Kegydíjakra	246 —	„
Apátplébános gabonav. egyenértéke	105 —	„
Kántor évi fizetése	130 —	„
Orgonanyomónak	24 —	„
Harangozónak	52 —	„
Tanítók fizetése fejében	4920.72	„
Róm. kath. hitoktatók tiszteletdíja	360 —	„
Evangelikus hitoktató tiszteletdíja	40 —	„
Izr. hitközségnek a vallásokt. segély	100 —	„
Elemi isk. tanítók 5%-os pótléka	827.50	„

Polgári fiiskola bére	364·71	frt
Az isk. fűtésére fa beszáll. és vágatási díj	400·47	„
Polg. leányiskola bére	222·40	„
Iskolaszéki gondnok tiszteletdíja . . .	50 —	„
„ jegyző „	50 —	„
Elemi iskolai tanítók fuvardija	40 —	„
Felső leányiskának fára	4 —	„
Iparos-tanuló iskolára	500 —	„
Kereskedő tanuló iskolára	100 —	„
Iskolai épületek tatarozására	499·84	„
Isk. épületek tűzkár elleni biztosítására	29·60	„
Főgymn. tanerők fentartására a pre- montrei rend pénztárába	2275 —	„
„Vaszary Kolos“ alapítvány 1 évi 5% kam.	50 —	„
„Ferencz József“ koronázási alapítvány 1 évi 5% kamatai	25 —	„
„Reischl Venczel“ emlékére tett 2000 ko- rona alapítvány kamatai az elemi fiu és leányiskolába járó szegény gyer- mekek segélyezésére	50 —	„
Állami tanítói nyugdíj intézethez . . .	264 —	„
Állami adóra	789·15	„
Törvényhatósági adókra	118·81	„
Egyenértéki adóra	137·82	„
Telekkönyvi helyiség bére	300 —	„
Városi épületek javítása	518·75	„
Ugyanezek tűzkár elleni biztosítására .	233·32	„
Irodai szerek és nyomtatványok . . .	338·51	„
Hivatalos helyiségek fűtésére	147·02	„
270000 frtos kölcsön törlesztésére . . .	12503·06	„
Éjjeli világításra	668·88	„
Önkéntes tűzoltó-egylet segélyezésére .	150 —	„
Utcák tisztogatás és javítására	818·11	„
Utcák öntözésére	485·64	„

Laktanya tatarozására	884·61	frt
Jegyzői nyugdíjlapra	45	— „
b) R e n d k i v ü l i k i a d á s o k.		
Hivatalos lapok és közleményekre	84·15	„
Törvénykönyvek és könyvkötő munk.	91·21	„
Átvonuló katonaság szállásbér pótlás	540·64	„
Adóvégrehajtási költségekre	272·82	„
Csatornázásra	845·37	„
Gabonamérő helyiség bére	70	— „
Építkezésekre	2760·86	„
Csirke Iván személyes korpótléka	90	— „
Festetics Tassilo gróf 5000 frtos alapítványból a tanítók fizetésének emelésére szánt alapra	50	— „
Kórházszolga kert kártalanítása	20	— „
Laktanya istálló építésére	2000	— „
Fertőtlenítő gép beszerzésére	226·60	„
Hencz-féle utcza telkek kisajátítására I. részlet	500	— „
Két mezőőr évi fizetése	240	— „
Előre nem látott kiadások	1714·26	„
Takarékpénztárban	13642·99	„
<hr/>		
Az összes bevétel	60786	— frt
Kiadás	58103	— frt
<hr/>		
Pénztári készlet	2682·90	frt
Takarékpénztárban	2742·99	„
<hr/>		
Pénztári maradvány 1896. évre	6425·89	frt

Lakosság.

Keszthely legrégebb lakóit a honfoglaláskor itt megmaradt szláv népek s a letelepült magyarok képezték. A szlávokkal vegyes magyar fajú lakók közé

a tatárjárás után beköltözött jövevények (hospites) telepedtek le. Nemzetségüket megállapítani nem lehet. Valószínű, hogy németek voltak. Ezek a jövevények a a benlakókkal egyformán részesültek a polgári jogokban. Legalább Nagy Lajos és Zsigmond királyok a régi lakókkal egyenlő előnyökben részesítették.

Keszthely ugyanis mint királyi falu (villa regia), ugyanis mint város (oppidum) egyik vagy másik várhoz tartozott. Lakói várjobbágyok voltak. Ezeket a lakókat a várszervezet megszűnése után nemesi rangra emelték. A nemesek közé Keszthely birtokosurái később nem nemeseket telepítettek. A nemesek és nem nemesek külön háztartást vezettek; a nemesség a városi közköltségeknek tizedrészét (decimalitas) viselte. Ez a tehermegosztás és a korcsmáltatási jog a két rendű lakosság közt szerződésen alapult. A szerződéseken kívül a város különböző lakói közt a viszonyt az uriszék szabályozta. Kétes esetekben a földesur, mint az igazságszolgáltatás tényezője döntött. Így Festetics Pál gróf 1772-ben, midőn a nemesség a mesterház építési költségeihez a tizedrészben felül járulni vonakodott, kijelentette, hogy ebben az esetben nem a decimalitás elve, hanem a méltányosság az irányadó. A miért a nemesség a város többi lakóival egyenlő arányban tartozik járulni a mesterlakás építési költségeihez. S ha mégis valamelyik nemes ez adózást megtagadná, annak a házat földesuri hatalmánál fogva elbecsülteti.

A nemesség a város lakóival egyenlő arányban járult a templom, paplakás, mesterlakás és iskolaépítéshez, ellenben a plebános, mester, professorok és a városi szolgaszemélyzet fizetéséhez csak tizedrészben.

1 Szerződés a nemesi communitas és a városi tanács között 1834. feb. 2-án. Vár. lvt.

A korcsmáltatási jog a nemesek és a nem nemesek számának aránya szerint volt megállapítva.

A zsidóság letelepedése és Polgárvárosnak Keszthelytől való elszakadása után a városban négy community keletkezett. Ezek mindegyikének külön birája, külön pecsétje és háztartása volt.¹

A nemesek és nem nemesek a földesurnak egyformán fizették a telekadót és a füstpénzt; mert házaik a földesur telkén álltak. Különben a nemesek az ő kiváltságukra hozott törvények előnyeiben részesültek.

A katonabeszállásolás, adókivetés, házlevélnyilvántartás, közteherkivetés a városi tanács feladatához tartozott.²

A város különböző rendű lakosainak egymáshoz való viszonyán az örökös urbéri szerződés nagy változást idézett elő.

Az örökös urbéri szerződés folytán (1838) az első fokú bíróság a földesurról a városi tanácsra szállt. Ezzel a nemesek és nem nemesek közt a két rendbeli előjáróság fentartásának szükségessége megszűnt. Nemesek és nem nemeseknek közös birájuk és előjáróságuk lett.

Ez időtől az urodalom a városbiróságra nemesekből egy személyt, a nem nemesekből kettőt terjesztett elő. A városi tanácsba pedig $\frac{1}{3}$ részben nemeseket $\frac{2}{3}$ részben nem nemeseket választottak be.

A különböző rendű lakóknak az előjáróságba való behozatala, a polgári jogok egyenlő élvezete, melyben az örökös urbéri szerződés a nemeseket és

¹ Szerződés a nemesek és nem nemesek között 1730. VII. 20. Városi lvt.

² A városi tanács folyamodása az uriszékhez 1838. ápril 14. Városi lvt.

nem nemeseket részesítette, a kétrendbeli lakókat egy polgári testületbe olvasztotta össze. Pénztáraitak egyesítették, a közös terheket egyformán viselték.¹ Így városunk az 1848-iki törvényt a nemesek és nem nemesek közt levő osztálykülönbség eltörlésében tiz évvel megelőzte.

Keszthelynek, mint királyi falunak (*villa regia*) ügyeit a bíró (*villicus, maior villae*) és az esküdtek vezették. A lakosság és előljáróság egész a 13. század közepéig mind hadi, mind polgári ügyekben a várispán (*comes castri*) fenhatósága alatt állt. A várispán helyetteseként hadügyi tekintetben a hadnagy (*dux princeps maior exercitus*), biráskodási ügyekben az udvarbíró vagy alispán (*comes curialis*) szerepelt.

A királyi faluból 1359—1398 között város (*oppidum*) lett. Ez időtől a várost a városbíró és 12 tagu tanács vezette. A török idők alatt, miután a város várrá alakított, a lakosság valóságos tábort képezett. A város katonailag volt szervezve. Élén a várkapitány állt, kit *directornak, főbirónak, városigazgatónak* is neveztek.

A várkapitány segédei voltak a hadbírák (*iudicēs praesidii*), századosok (*centuriones*) és tizedesek (*decuriones*). A török félhold lehanyatlása után Festetics Kristóf földesúr szervezte először ismét a várost. Az új szervezés szerint a város előljárói voltak: a városbíró, kisbíró, hadnagy, strázsamester, perceptorok, poletások és a városi jegyző. A városbíró (*iudex oppidanus*) a közterheket osztotta ki és a város jogait őrizte és védte. Az esküdtek (*iurati*) a városbíróval együtt a város javainak megvédésében örködtek és a bírónak a város vezetésében segédkezet nyújtottak.

¹ Örökös urbéri szerződés 1838. Városi lvt. Kiadta Hencz Lajos.

A kisbíró (subiudex) a városi előljáróság parancsait a közönségnek tudomására hozta. A hadnagy (hadnagio) a szóbeli perekben ítelt. A közmunkát osztotta ki és azoknak végrehajtására felügyelt. E mellett a katonabeszállásolás és a katonai adózások vezetésével volt megbizva. A perceptorok az állami és városi adót szedték. A strázsamester (magister vigiliarum) az előfogatok (forspont) és a szekerek kiállításáról gondoskodott és ezek kiállításánál a rendet fentartotta. A poletások a városi tanács által kiállított katonai adólajstrom szerint a katonatartáshoz természetben leszolgáltatott adózásokat: szénát, zabot, a városi pajtába szállították, a pénzt pedig a perceptorok kezébe szolgáltatták.

A városi jegyző (notarius oppidanus) a jegyzőkönyveket vezette, a főbb helyekre intézett jelentéseket, folyamodásokat fogalmazta, a városi okiratokra és könyvtárra ügyelt.

A város szolgaszemélyzetét képezték a hajduk (haidones), éjeli őrök (vigiles nocturni), tűzör, órahuzó, harangozó, csordás, kanász, csikós és pásztorbíró. Ezeket a városi tanács vette föl a szolgálatba. Fizetésüket, melyek nagyjából terményekben és ruhaneműben voltak megállapítva, évről-évre a tanács állapította meg.

A hajduk a közszolgálatra szükséges embereket és szekereket rendelték meg az utasítás szerint és azokra, továbbá a városi foglyokra és a börtönhöz tartozó eszközökre ügyeltek fel.

Az éjeli őrök (vacterok) az éji csend fentartására hozott szabályok megtartására ügyeltek fel és a kijelölt helyeken az óraszámokat kiáltották ki.¹ Az

¹ Esküminták 1700. Városi lvt.

éjeli öröket Festetics Kristót idejében az urodalom fizette, hogy a kastély előtt az órákat kikiáltsák.

A városbíró a földesur által kijelölt 3 személyből a városi közönség; a tanácsosokat és a többi városi tisztviselőt szintén a közönség, de szabadon és függetlenül választotta meg. Régi szokás szerint öreg esküdteknek rendszeren azokat választották meg, a kik már helyettesbírói, hadnagyi vagy kisesküdti tisztet viseltek. Abban az időben, mikor a város lakóinak egy jó részét a betelepített németek képezték, a földesur arról is gondoskodott, hogy a tanácsba német ajku tagok is jussanak be. A megválasztott tisztviselők a városi tanács kezébe ünnepélyes esküt tettek.

Minden tisztviselőnek meghatározott tiszteletdíja volt. Csupán a kisesküdteknek nem volt fizetésük. Ezek viselték hivatalukat annak reményében, hogy öreg esküdtek lesznek.

A tisztviselők katonai év szerint, vagyis mindenszentektől mindenszentek napjáig szolgáltak. Évenként új választás alá estek.

1886 óta a város vezetése a községek rendezéséről alkotott 1886: XX. t. cz. alapján történik. E törvénynek alapján a város tisztviselőit a városbíró, a városi ügyész, városi jegyző, 4 rendes és 8 tiszteletbeli tanácsos, a városi pénztáros, városi adószedő, városi orvos, a megyei közmunkakezelő és a városi rendőrbiztos képezik. A helyettesbírói tisztet az első városi tanácsos képviseli.

A városi szolgaszemélyzet hat hajdu, két éjeli őr, egy városi szülésznő és egy toronyóra felhuzóból áll. Ez utóbbi szolgálatot a templomszolga teljesíti.

A város képviselőtestülete 20 választott és 20 érdek-képviselőből áll. E szerint a város érdekeit, miután az előljárárság 17 szavazatot ad, 57 szavazat képviseli.

seli.¹ A népesedés adatait nyelv, vallás, nem, családi állapot, kor és foglalkozás szerint a statisztikai kimutató, melyet dr. Jekelfalussy József miniszteri tanácsos szivességéből közlök, tünteti föl.

E szerint a népesség összes száma

1869-ben	1880-ban	1890-ben
4888	5387	6195.

Az összes lakosság

a) Anyanyelv szerint.   b) Hitfelekezet szerint:

	1880-ban	1890-ben		1880-ban	1890-ben
magyar . . .	5073	6011	r. kath. . .	4399	4973
német . . .	131	126	gör. kath. . .	3	3
tót . . .	7	7	gör. kel. . .	2	3
horvát . . .	10	16	ág. ev. . . .	88	154
szerb . . .	—	2	ev. ref. . . .	36	45
vend . . .	2	2	egyéb hitf.	7	11
beszélni nem			izraelita . .	852	1006
tudó . . .	138	—			
egyébnyelv.	26	31			

c) Nem szerint:

d. Családi állapot szerint:

	1880-ban	1890-ben		1880-ban	1890-ben
férfi . . .	2509	2885	nőtl. (hajad.)	3266	3752
nő . . .	2878	3310	házas . . .	1738	1946
			özvegy . . .	363	495
			törv. elvált	1	2
			ismeretlen .	9	9

e) Korcsoportok szerint:

f) Irni-olvasni tudás szerint:

	1880-ban	1890-ben		1880-ban	1890-ben
0—15 éves	1795	2169	irni- olv. tud	3038	3963
15—40 „	2299	2502	csak olv. tud	230	154

¹ 1888 márcz. 24. határozat.

² Az 1890-iki népszámlálás szerint a még beszélni nem tudók anyanyelve szülőik nyelve szerint vétetett föl.

	1880-ban	1890-ben		1880-ban	1890-ben
40—60 „	953	1104	sem irni, sem		
60 éven felül	329	420	olv.nemtud	2119	2078
ismeretl.korú	11	—			

g) Foglalkozás szerint:

Önálló földmives . .	1880-ban	24,	1890-ben	16.
„ iparos	„	328,	„	360.
„ kereskedő	„	103,	„	81.

Önálló iparág szerint az 1890. évben:

a) Férfiak: ács 9, asztalos 20, bábsütő 3, bádogos 2, béltisztító 1, bognár 7, cserepes 5, csizmadia 22, csizmafoltzó 1, cipész 37, cukrász 2, építőmester 3, esernyőkészítő 1, esztergályos 2, fazekas 13, fényképész 1, kelmefestő 4, épületfestő 1, szobafestő 2, fésűs 1, fuvaros 24, gázgyár 1, gépezés 1, géplakatos 1, gépjavitó műhely 2, halász 11, harangöntő 1, hentes 4, kalapos 4, kádár 1, kályhás 2, kárpitos 1, kéményseprő 1, kertész 2, kocsigyártó 2, kosárfonó 1, kovács 9, kőfaragó 3, kőmives 16, könyvkötő 2, köszörős 1, kötelek 2, lakatos 4, malomipar 1, mázoló 1, mészáros 9, nyerges 1, könyvnyomdász 2, órás 4, orgonakészítő 1, ötvös 1, pék 5, ráspolyóvágó 1, rézműves 1, sörfőző 1, szabó 34, nőiszabó 9, szappanos 2, szijgyártó 2, szítás 1, szódavizgyár 1, szücs 3, takács 16, virslis 1, bérkocsis 6, borbély 2, fürdős (hévízi) 1, korcsmáros 13, ruhatisztító 1, vendéglős 6, borkővágó 4, cipőfoltzó 1, nádázó 1, szegkovács 1.

b) Nők: cipész 1, cukrász 1, divatárus 1, fényképész 1, hentes 1, kelmefestő 1, késes 1, kötelek 1, rézműves 1, férfi-szabó 1, női-szabó 3, takács 1, borbélyüzlet tulajd. 1, helyszerző 2, korcsmáros 1, vendéglős 1, varrónő 23, főzőnő (kifőző) 4, mosónő 32, székkötő 1.

Önálló kereskedők a kereskedelmi ág szerint 1890-ben.

a) Férfiak: borkereskedő 4, bőrkereskedő 3, divatárú-kereskedő 1, fakereskedő 3, fűszerkereskedő 2, fűszer- és bőrkereskedő 1, halkereskedő 4, kézműárú-kereskedő 1, készruha-kereskedő 2, lisztkereskedő 4, mézkereskedő 1, papirkereskedő 1, paprika-árús 1, rőfőskereskedő 6, rövidárúkereskedő 2, szállító (spediteur) 1, szappankereskedő 1, szatócs 8, szeszeskereskedő 1, terménykereskedő 1, üveg- és vegyeskereskedő 1, vaskereskedő 4, vásárljogbérlő 1, vásároló (ponyván árul apróságokat) 2, vegyeskereskedő 13, házaló (déli gyümölcsessel) 2; házaló rongyszedő 3, házaló (borkövel) 4, borügynök 4, gabona-ügynök 1, sertéskupecz 1.

b) Nők: butorkereskedő 1, divatárúkereskedő 1, lisztkereskedő 2, kofa 1, szatócs 5, ócska ruhaárús 1, tőzsdés 1, üvegkereskedő 1, vásároló 1, vegyeskereskedő 1.

A városnak 1778-ban a hozzátartozó hegyközségekkel együtt volt 3161 lakója.¹ Református vallásuak akkor még nem voltak. Ezek csak a jelen század eleje óta vannak. Nagyjobb részben bevándorlott iparosok és ide helyezett hivatalnokok. Zsidók pedig kevés számmal voltak.

Vallásra jelenleg is a róm. katolikusok képezik a túlnyomó többséget. Nemzetiségre nézve magyarok.

Nemre nézve a nők száma jelentékenyen felülmúlja a férfiakét. A hatvan éven felül levő egyének száma más városokéhoz mérten nagyon kedvező. Csupán néhány magyarországi város mulja föl e tekintetben Keszthelyt. Első sorban Pozsony, azután Kecskemét,

¹ Canonica Visita 1778.

Rév-Komárom, Baja, Zombor, H.-M.-Vásárhely és Versecz. Ezekben 8—9^oo, Keszthelyen 7·78^oo hatvan éven felül levő ember jut minden száz emberre. Keszthely után következik Kassa, hol 6·69^oo hatvan éven felül levő ember jut száz lakóra. A hatvan éven felül levő egyének Keszthelyen oly magas kort érnek el, minőt az országban kevés helyen. 1894. jan. 9-én öt halott közül a legfiatalabb 79 éves, a legidősebb 87 éves volt. A világvárosok statisztikájában is párját ritkító ezen eset is világot vet Keszthely egészségi viszonyaira.

Keszthely népesedésére és egészségi viszonyaira a város kedvező fekvése mellett legnagyobb befolyással van a tiszta, ózonnal és vízpárával telt egyenletes hőmérsékű levegő.

Keszthelynek földrajzi fekvése és sok tekintetben még a tengeri levegőnél is jobb hatású levegője birta rá Mongóld Heinrik drt arra, hogy mozgalmat indított egy Keszthelyen felállítandó hospiz létesítésére.

Csoda-e tehát, ha azok, kiket e helyről a pályatér és hivatás más helyre szólított, a bűvös erő hatása alatt idővel ismét visszatérnek a kedves tóparti városba, hogy itt öregségükben fáradalmaikat kipihenjék és hogy a kifáradt léleknek és vérnek új erőt szerezzenek.

A legutóbbi két évtized népszámlálási adataiból kitűnik, hogy Keszthely lakossága tíz év óta 808 lakóval, vagyis évenként átlag 80 lakóval gyarapodott. Ez a szám a város gyors népesedésének bizonyítéka.

A népesség gyarapodását leginkább az mutatja, hogy a város (ideértve Polgárvárost is) egy négyszög kilométer területére 1869-ben esett 78 lélek, 1890-ben

már 148. Tehát 20 év alatt a népesség megkétszerezedett.

Foglalkozásra nézve legnagyobb számmal vannak az iparosok, kereskedők és értelmi keresettel foglalkozók.

A földmiveléssel foglalkozók száma régente jóval nagyobb volt. Számuk a hegyekbe való kivándorlás folytán apadt le.

III. FEJEZET.

Keszthely történeti áttekintése.

A keszthelyi öböl partvidéke Kr. e. 2000 évtől egész 896-ig Kr. u.

Minő népek laktak az őskorban a keszthelyi öböl partvidékén, melyen ma Keszthely határai terülnek el, azt írott emlékek hiányában meghatározni, merő képtelenség. Létükről, szokásaikról, szóval műveltségi fokukról azok a szokatlan tárgyak tanuskodnak, melyeket néhány évtized óta a régiségkedvelők és a tudósok összegyűjtöttek.¹

Ezek a tárgyak részben paläolyt emlékek : kezdetleges, ügyetlen formájú, napon szárított vagy tűzben rosszul égetett agyagedények, zsurolás, dörzsöléssel könnyen alakítható serpentin, pala, homokkő eszközök, ütés, zuzás, repegetés által nyert kovakéspengék, nyilak, ékalakok, csont és agancs tárgyak ; részben neolyt-emlékek : tisztább alkotásu, sima, kemenczében jól kiégetett agyag tárgyak és edények, szabályosabb, néha átlyukasztott fejszealaku, sima kö-

¹ Vidékünkéről régiséggyűjteményei vannak Deininger Imre volt gazd. intézeti igazgatónak, ki leleteit magával vitte Gödöllőre. Csinos gyűjteménye van Keszthelyen Csák Árpádnak ; Sümegen Darnay Kálmánnak. Lipp Vilmosnak a történelemre nézve nagyfontosságú leletei részben a Nemzeti Muzeumba, részben a vasmegyei régiségtárba jutottak.

vek; részben bronzkori emlékek: termés állapotban előforduló, könnyen olvadó, ütés által nyújtható vörös réz tárgyak, tisztán, vagy más fémmel vegyítve.

Népünk az említett őskori kőtárgyakat „menkünek“ nevezi és különféle babonás czélokra használja. Az ilyen „menkü“ néphit szerint villámütéskor esik alá és ez okozza a rombolást. A kőlecsapás után hét öhryi mélyen a föld alá megy, hét év után évenként 1—1 öl utat téve újra felszínre jut. A nép az ékalaku követ lapos, az átfurtat lánczos menkünek hívja. Az ősi kőtárgyak iránt táplált babonás véleményből fejlődött ki a villámcsapásnak „tüzes és vizes menkü“ elnevezése. Előbbi gyujt, utóbbi nem.

Őskori régiségek Zalamegye Balaton vidékén mindenütt, de különösen Keszthely határában jelentékeny mennyiségben fordulnak elő. Egregyén 1875-ben, Csókakőnél 1882-ben sziklába vágott sirokban legrégibb kőkori emlékeket, a guggoló helyzetben, arczczal kelet felé temetett embervázakat találtak. Ezek trogloditák (barlanglakók) voltak.

Fenéken átfurt kő és csontkalapácsok, csiszolt serpentinvésők, kalapácsok, ismeretlen rendeltetésű orsófejű agyaggombok, bronzbuzogány, bronzgombok, Búdöskutnál aes collectaneum, bronzrögök, szekerczék, karikák, Dobogón csillagdiszszel bevéselt nyelvű bronzkard; a gazd. intézeti földek sömögyei dülőjén kőkamara sirokban bronztük, bronzkardok; a kis Balatonban levő Pogány-szigeten két nagy bronzkengyel került napfényre. A gazdasági intézet kertjében 1879-ben urnatemetőt ástak föl. Ez urnatemető sirjaiban urnákba (agyagfazék) helyezett hamvakat és bronztárgyakat találtak.

A vidéken talált bronzkori tárgyak a bronzkort jellemző urnasirok nélkül fordultak elő. Ez a sajátja-

gos körülmény arra enged következtetést vonni, hogy a vidék bronzkori őslakói a gazd. intézeti kert területén volt urna sirmezőn temetkeztek.

Az eddig elszámolt ős sírokat számuk és nagyságuknál fogva messze fölülmulják a tátikai sírhalmok. A tátikai Várréten, a Vaskapu néven ismert ut mentében jobbról balról kilenczven 4—5 öl magasságu kerekded sír, a Várréten túl a keszthely-sümegei ut mentében hét óriási sírhalom kerül el.¹ Utóbbiak egyike fölbontatván, benne ülő helyzetben, kinyújtott lábakkal, arcczal kelet felé fordított emberi csontvázat, cserép darabokat, fekete agyagsészét, urnát és serpentínbaltát találtak.

A kő és bronzkori tárgyak meglehetősen számával szemben az őskori vasleletek száma mint mindenütt, ugy vidékünkön is nagyon csekély, mert a hazánk területén élt népek a vasat későn tudták értékesíteni. A vas használata hazánkban a római uralom korában lett általánosabb. Ama néhány vastárgyat, melyek az előtt itt-ott használatban voltak, mint a réznél kevesebb ellenállásu fémeket a rozsdá emésztette meg.²

Az ős bronz és vaskorban már szintén ismert, nemesebb arany és ezüst fémtárgyak és diszek eddig nem fordultak elő.

Az őslakók létéről tanuskodó régiségeken kívül a Kr. e. hatodik század óta írott források is vannak, melyek a vidéken élt népekre némi világot vetnek.

¹ A tátikai ős sírhalmok tervrajza megvan a Resultats Archeologique en Hongrie cz. értekezésben. A nemzetközi ősrégészeti Congressus kiadása. Bpest, 1876. A tátikai sírleletek Csák Árpád, a pogány-szigetiek a n.-kanizsai főgymnasium, a többi ősréletek a vasmegyei régiségtár birtokában vannak.

² A kőkorszak kezdete körülbelül Kr. e. a kétezredik, a bronzé másfélezredik évre, a vasé a hatodik századra tehető.

Justinus, Livius, Plinius római írók szerint azt a területet, melyet a rómaiak Pannonia néven a birodalomhoz csatoltak, s melyhez Keszthely vidéke is tartozott, Kr. e. 590-ben a galliai kelt (boj) nép foglalta el. A bojok nagyrésze a Görögország ellen viselt háboruban Kr. e. 280-ban semmisült meg. A megmaradt bójokat pedig, kik Olaszországból Scipio Nasica által kivert boj rokonaikkal egyesültek, a getákkal szövetséges dákok tették tönkre Kr. e. 40-ben.

Néhány évtizeddel később a boj területet rómaiak foglalták el, és Pannonia név alatt a birodalomhoz csatolták. Traján császár a meghódított új tartományt, mint a birodalom végső provinciáját az északi barbár betörések ellen várakkal erősítette meg. Ez időből valók a keszthely vidéki római várak. Traján uralkodása alatt (96—118.) épültek: a Fenéknél volt római vár, Mogentiana és a szt.-mihályhegyi római őrtorony.

Hogy a mai Keszthelyen, mely a római végvárakat összekötő vonal egyik sarkára esett, volt e vár vagy őrtorony, azt adatok hiányában megállapítani nem lehet. Valószínű, hogy a természeti fekvésénél erődépítésre kínálkozó kastély előtti domb a rómaiak hadászati figyelmét nem kerülte ki. Legalább erre a feltevésre engednek következtetni a római alapfalmaradványok és téglák, melyeket a régi plebaniatemplom torony lebontásakor a földből kiástak.

Aurelius császár a Balaton-vidék művelésére nagy gondot fordított; a magas vizállású Peisot (Balaton) lecsapoltatta, sok erdőt irtatott ki és a Balatonvidéket nejről Valeria-nak nevezte el.

Valeria fővárosába (Aquincum) vezető római útvonal Mogentianán és Keszthelyen ment keresztül B. Elerics, L. Tomaj és Tapolcza felé. Az út mentében

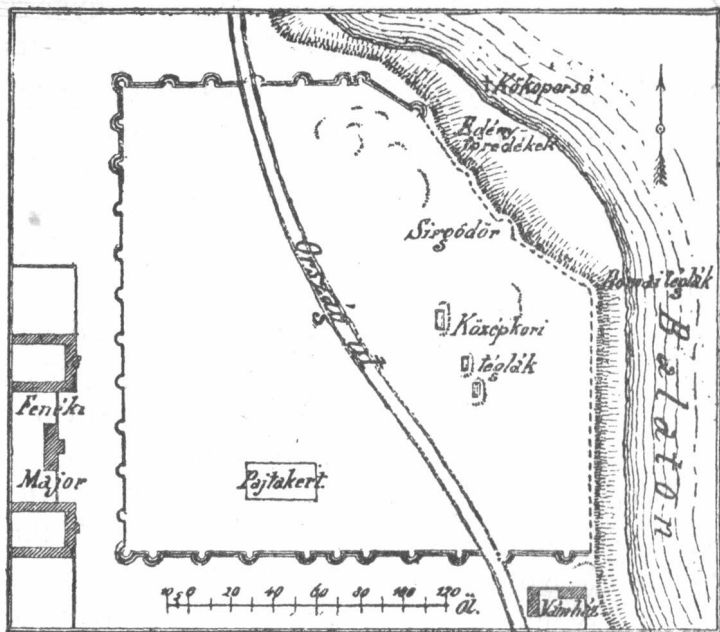
a Keszthelyt északkeleti irányban övező hegykoszoru alja római mezei lakósokkal népesült be. Miről kétségtelen bizonyítékot nyújtanak a mai Tomaj, Cserszeg, Gyenes, Diás, Vanyarcz-Vashegy területén felszínre került római leletek. A gazd. tanintézet Legelő dűlőjén római alapfalmaradványok, Diocletian és II. Valentinian pénzek, a Cserszegi ut mentében és Diáson római kő és téglasírok fordultak elő.

A Töreki pusztán, N.-Vita mellett római őrhely alapfalaira, B. Edericsnél római utvonal alapköveire, L. Tomajon, Deym gróf üvegházának falában római oltárköre bukkantak. A Tomajon volt római oltárt Titus Flavius Severus állíttatta Jupiter tiszteletére, a maga és övéinek jólétére. Szántón Tátika és a falu közt a Köves mezőn római sírokat, Páhokon a kőfejtőnél egy füles, mázos korsót, kargyűrűt és 5 db. N.-Konstantin pénzt találtak.

A római uralomnak leghatalmasabb és szembezőköbb tanuja Mogentiana a fenéki vár volt, mely még a magyarok bejövetele után is sok századon át hirdette Keszthely vidékén a letűnt római nagyságot.

Mogentiana a Balatonpart délnyugoti részén a cserszegi szőlőhegység nyulványaként elterülő keszthelyi fősík végső pontján feküdt. A délkeleti sarkon lecsapott alakot mutató hatalmas négyszögű vár, mindegyik oldala 220 öl hosszú volt. E szerint a vár 48400 □ öl területen feküdt. Négy sarkán erős vartornyok, a falakon mind a négy oldalon egyenlően beosztott távolságban 10—10 félkör alakú 3 öl átmérővel bíró bástya állt. Falainak vastagsága a két ölet mindenütt meghaladta.¹

¹ Mogentiana alaprajzát Romer Fl. fölvétele után Galba Károly készítette.

Mogentiana alaprajza.

A vártól délnyugotra kis magaslaton volt elhelyezve az őrtorony vagy leshely, melynek átmérője nyolcz, falvastagsága egy meterre terjedt. A nép e helyet „puszta templom“ néven ismeri. Ilyen elpusztult templomoknak vélt őrtornyok voltak vidékünkön a fenék-tapolczai hadi ut mentében: Keszthelyen, Szt.-Mihály-hegyen és P.-Töreken, N.-Vita alatt.

Mogentiana a nagy és kis Balaton legszűkebb részén állván, a provinciának erős védőbástyául szolgált. Az ellenség bármerre akart a Balatont megkerülve, a valeriai uton átvonulni, Mogentiana utjában állt.

Megközelítőleg négy századon át szolgált védelmi helyül, mignem a barbár népek az óriási költséggel emelt hatalmas várat lerombolták. A romokban heverő várat a 14. században kezdték széthordani. Ekkor a vár faragott köveit felhordták a keszthelyi ferenczi

templom építéséhez. A 16. században a várfalak még jórészen fennálltak.¹ Azóta mindig pusztították. Ujabb időkben a fenéki hid és majorok építéséhez egészen széthordták. Csupán a megrongált alapfalak lappangnak a föld alatt. Ezek nyújthatnak módot a vár belső beosztásának meghatározására.

Mogentiana lakóiról keveset tudni. Kékkuton (Zala megyében) a róm. kath. templom lépcsőjénél van egy feliratos sirkőlap, mely a vár lakóira vonatkozik. A sirkőyet Fröhlich megfejtése szerint P. Dubius, a római Mogentiana vár 80 éves őrnöke (scriba Municipii Mogentianae) állíttatta 70 éves korában meghalt neje Dubia emlékére.

Mogentiana említett lakói valószínűleg mint elagottak mentek az akkori időben savanyuvíz forrásáról híres és gazdag római telepre, Kékkutra.

A várbeliek a vár délkeleti arcvonala előtt a Balaton lecsapolása után nyert területen temetkeztek. A római vártemető ma víz alatt áll. Már két római téglasir bukkant föl a vízben. Tégláit és a sirban levő tárgyakat a cseléd gyermekek hordták szét.

A víz alatt lappangó római temető szétduult sirjaiból még ma is sok tárgyat sodor ki a keleti szél. A tárgyakat a fenéki vámos szokta összegyűjteni, ki azokat rendesen valamely régiségkedvelőnek adja el.

A vár romjaiból három feliratos kő, egy kézi malom és egy domborművű sirkő a Festetics gróf család tulajdonába jutott.

Ezeknek a feliratos köveknek szakszerű tanulmányozása és a víz alatt álló római temetőnek kiásatása idővel bővebb világot nyithat a mogentianai várra és lakóira.

¹ Bél Mátyásnak kézírata, melyben a 16. században romokba heverő várat leírja, az esztergomi káptalan könyvtárában van.

A magas műveltségű, de erkölcsileg süllyedt római birodalom az északról előre nyomuló germán erőnek nem tudott huzamos ideig ellenállni. A római nép a pannoniai tartományról visszavonult és helyét a german elem foglalta el. A germánokat pedig, kik a birodalom romjain megosztozni nem tudtak, a 4. században a keletről jött hunnok szoritották le. Ezekből az időkből valók a keszthelyi, dobogói, alsó páhoki, diási és fenéki népvándorlási sirmezők. A sirmezőket, kivéve a diásit, mely a szőlő miatt „nebántsvirág“, Lipp Vilmos ásatta föl.

A fenéki sirmező, mely korát tekintve, a római uralom idejéből a népvándorlás korára átmenetet képez, a Mogentiana vár belső területén, a mai majori épületek és országút között feküdt. Területre a vidéki sirmezők között legkisebb, de leletekben leggazdagabb. Az átkutatott sírok száma 300, a leleteké megközelítőleg 300 és egy maréknyi gyöngy.

A leletek közt különlegességek: a lemezek és az ezüst sodronyos pecsétgyűrű. A lemezek az összes talált tárgyak között történeti fontosságra nézve legnevezetesebbek. Értékük a rajtuk levő allegorikus Tavasz, Nyár, Ősz, Tél képekben rejlik, mely képek Attila korának embereit, foglalkozását és szokásait tüntetik föl. Fémmetszetben megvannak Lipp Vilmos Fenéki Sirmező cz. munkájában.

A pecsétgyűrű egyetlen emlék vidékünkön a népvándorlás korából, melyen felirat van. A szaktudósok által leolvasott romanisált feliratu gyűrű nem nyújt felvilágosítást a vándornép kilétére. Mindamellet e tárgy fontos. Mert ha egy feliratos emlék fordult elő, akkor a még egész terjedelmében fel nem ásott fenéki sirmezőn más feliratos emlékek is fordulhatnak elő. Ezek az emlékek kulcsot adnak a szaktudós kezébe,

mi által a megoldatlan kérdések megfejtésének nyitjára jutnak.

A vár belső területén kívül levő két kisebb sirmező, t. i.: a vár keleti részén a Balatonparton és az őrtoronynál levő sirmezők a keszthelyi és dobogói temetőkkel egykoru, későbbi sirmezők. Az őrtorony területén a római és népvándorlási sirokon kívül későbbi magyar sirok is fordultak elő; melyekben a valószínűleg erőszakos módon jutott testek vázai keresztülkasul, hanyathomlok, félig ülő, félig álló, hol kézzel, hol lábbal égnék fordult helyzetben feküdtek.

A leletek részben Keszthelyen a Festetics gróf család birtokában, részben Budapesten a Nemzeti Múzeumban, részben Szombathelyen a vas megyei régiségtárban vannak. Néhány szebb tárgy a külföldi múzeumokba került.

A keszthelyi sirmező a Főutcza alsó nyugoti felén a Reischl és Poláček-féle kertek és házak között terül el. Körülbelül 3500 lépés hosszú és 1000 lépés széles. A Reischl-kertben komlóültetéshez való földforgatás közben bukkantak rá. A temető egyrésze, melyet a házak és kertek miatt fölászni nem lehetett, ismeretlen. Az átkutatott sirok száma 1150, a leleteké az 1000-et meghaladja. A hullák szokásos módon voltak eltemetve. Fordultak elő elégetett és urnákba helyezett hamvak is. A talált csontvázak három különböző népfajra vallanak.

A leletek közt különlegességek: a holttestégető 3 meter hosszú, 1,5 meter széles kőlap, a diszes kiállítású merovingi fibulák, az áttört művü köpenypántok és hozzátartozó csatok.

A leletek a Nemzeti Múzeum és vas megyei régiségtárba kerültek.

A dobogói sirmező Keszthelytől északnyugotra

félórányi távolságban, az egykori Dobogó malom után nevezett dolomit dombon a Héviz-hez lekanyarodó ut mentében jobbra feküdt. Hozzá hasonló nagyságu népvándorlási sirmezőt eddig egész Európában nem találtak. A sirmező egy részét murvavágás közben pusztították el. A murvavágók által kiforgatott sirok száma, a fölforgatott terület után itélve legkevesebb ezorre tehető, a Lipp által átkutatott sirok száma 2434, melyekből 2000-nél több tárgy és 10,000-nél több gyöngy került fölszínre. A talált leletek különlegességei: a kosárkás függők és a korongos fibulák. Utóbbiak egyikének sima, ezüstkeretű előlapján Mária szeplőtelen fogantatásának képe látható. A képen kereszt, a kereszt mellett balról Mária, jobbról Gábor főangyal áll. Egyetlen keresztény jellegű tárgy a vidéken talált népvándorlási régiségek között. Alkalmasint hadi zsákmány volt.

A dobogói leletek, néhány kivételével Budapesten a Nemzeti Muzeumban vannak. A murvaásás közben kiszedett tárgyak a hazai tudományra nézve elvesztek, mert a munkások a talált tárgyakat részben eladták, részben gyermekeik közt játékszerűen osztották ki.

Az alsó-páhoki sirmező a hévizi domb nyugoti lejtőjén a dobogói sirmezővel szemközt feküdt. Az átkutatott sirok száma 1192, a talált tárgyaké, melyek közt a kosárkás függők nagyszámban vannak képviselve, 1830. A leletek mind a Nemzeti Muzeumba jutottak.

A négy felásott temetőben talált koponya és csontvázak a budapesti muzeum embertani osztályában vannak elhelyezve.

A sirmezők kora a sirokban talált római pénzek után itélve a 4. századra tehető.

A sirok fekvése keleti; készítése rendes, csupán Fenéken római, vagyis téglával falazott.

A sirleletek: csontvázak, fegyvernemek, diszek, érmek és gyöngyök.

A csontvázak népvándorláskori népek vázait tüntetik föl. Fordultak elő a történet előtti időben élt népeket jellemző összenyomott kardalaku sipesontok is. Keszthelyen néhány férfisirban ló és kutya; asszony-sirban macska, gyermeksirban mókus is fordult elő.

Fegyvernemek: bárd, egyélü tör, egyenes vágókard, hajitódárda, tör, nyilhegy.

Diszek: övdisz, övkapocs, gyöngycsat, füldisz, amulet. A függők különféle fajai: a sodros, függős, gömbös, nagykarikás és kosárkás függők. Melldiszek: gombfejű, bunkósvégű, füzőalaku, fülkanalas, lapátos, körfejű és négyfelé hasított tűk. Kardiszek: kargyűrű, karperecz. Különfélék: csörgők, karikák, csatok, szíjvégek, köpenypántok, gombok, fül- és ujjgyűrűk, hajtűk, késpengék, fejszék.

Érmek a 4. századból való római császárok, különösen Nagy Constantin († 337.), II. Constantinus († 340.), Constans († 350.), II. Constantius († 361.), Julianus Apostata († 363.), I. Valentinianus († 375.), Valens († 378.), Gratianus († 383.) és II. Valentinian († 392.) idejéből meg lehetőszen fordultak elő. De vannak 5. századbéli denárok is. Az érmek leginkább átlyukasztva, a nyakékszerű felfűzött gyöngyök közt találtattak.

A gyöngyök, mint minden népnek legkezdételegesebb és egyszersmint legkedveltebb diszei mindegyik sirmezőn és majdnem minden sirban fordultak elő. Nőknél és gyermekeknél nyakdisz gyanánt, férfiaknál csatra vagy ruhára fűzve alkalmaztattak. Alakjuk és színük a legváltozatosabb.

A tárgyak anyaga arany, ezüst, bronz, vas, csont, agyag, a gyöngyöké üveg.

A sirmezők leletekben általában gazdagok voltak; ékszerekben a nő-, fegyverekben a férfisírok bővelkedtek, kivéven az egyes régi időben emlékek után gazdagnak ismert megrabolt sírokat, továbbá a keszthelyi és dobogói csekély számú férfisírokat, melyekben rabszolgák voltak eltemetve.

A népvándorlási leletek mindenütt, a hol a germán népek a népvándorlás korában megfordultak, többé-kevésbé egyformák. A keszthelyvidéki sirmezőknek a hazai népv. temetőktől elütő sajátsága a korongos fibulákban van, melyek a vidéken Keszthelyt kivéve mindenütt nagyszámban fordulnak elő. A keszthelyvidéki sirmezők leletei között a fenéki mutat eltérő sajátságot, a mennyiben a vidéken nagymennyiségben talált lapos, magalaku barna gyöngyök Fenéken nem fordultak elő.

A leletek közt vannak tisztán barbár munkák. Ilyenek a szövött ruhák, gyékényfonások, agyag, csont, fatárgyak, kovácsmunkák. Vannak rómaiak. Az utóbbiakat rómaiak, római vagy german izléssel készítették. A tisztán római izléssel készített tárgyakat valószínűleg rómaiaktól vették, a római izléssel készült germán tárgyakat pedig vagy római iparosokkal készítették, vagy magok a még életben talált római ipart utánözva, készítették. A barbár, római és római jellegű barbár tárgyak mellett vannak olyanok is, melyek több fajú nép izlésére vallanak. Így a Fenéken talált allegorikus képű lemezek alakjai római, barbár és hunn népviseletet tüntetnek föl.

A sirmezőkből napfényre hozott tárgyak nagyszámuknál fogva megvilágítják a Balaton-Keszthely mellékén élt vándornépek műveltségét, ipari jártas-

ságát és izlését s a Balaton öböl keszthelyi partvidékeinek képét a népvándorlás korában.

A 4. században a Keszthely és vidékén keresztül vonuló vándornépek északon az erdős hegység, délen a Balaton által erősen védett elragadó szépségű vidéken kedves tartózkodási helyre akadván, letelepedtek.

Csodálatraméltó hatalmas rajokban és huzamosabb időn át kellett e vidéken tanyáznik, mert a népvándorlási sirmezők sokasága és kiterjedése, a talált tárgyak mennyisége és változatossága oly nagy, a minő hasonló területen abból az időből egész Európában nem fordul elő.

Fajukat, minő népekhez tartoztak, meghatározni és az idő hátárát, meddig éltek a vidéken, az előrehaladó tudomány van hivatva tisztába hozni. Fajukat illetőleg a kérdés megoldása annyival nehezebb, mert a 4. és 5. században Pannonia területén gyors egymásutánban váltották föl egymást a hunnok, vándalok, gótok, avarok stb. Távozásuk II. Valentinian idejére tehető, mert a talált tárgyak közt legkésőbbiek a Valentinian előtti császári érmek. A sirmezők lakói mindenütt bárbarok voltak. Csupán a fenéki vár belső területén temetkezett népek voltak rómaiak.

Keszthelyen, Dobogón $\frac{3}{4}$ részben nők és gyermekek, $\frac{1}{4}$ részben aggastyánok és rabszolgák laktak. A szabad és harcra képes férfiak a harczmezőn éltek. Fenéken és Páhokon, mint védelemre alkalmas helyeken a harczosok laktak. Így magyarázható meg az a körülmény, hogy Fenéken és Páhokon férficsontvázak és fegyvernemek, Keszthelyen és Dobogón nő és gyermekcsontvázak és disztárgyak fordultak elő tulnyomó számban.

Lakásuk sátor, vagy egyszerű faalkotású viskó

lehetett, mert az állandó jellegű kőépítkezésnek, noha a vidéken elég kő van, sehol semmi nyoma.

A vidéken élt vándornépek hitték a tulvilági életet, mert halottjaikat arcczal keletre, a fölkelő nap, mint az örökélet szymboluma felé helyezve temették el.

A nő a családban tisztelt, a gyermek szeretett volt; mert úgy a nő, mint a gyermeksirok elkészítésére különös figyelmet fordítottak.¹

A népvándorlaskor a keszthelyi öböl partvidékén megfordult avarok idejéből valók az avargyűrű maradványok Tátika romjai körül; ugyancsak a tátikai vár, mely nevét állítólag az avarok utolsó hercegétől Tudun avar főnöktől vette, ki a várat 790-ben építtette.

Az avargyűrűt Erich Friauli hercege és Vonimir Slavonia hercege Nagy Károly parancsára 790—796 között foglalták el. Így az avarok frank karolingi fenhatóság alá jutottak.

A legyőzött Tudun Nagy Károly kívánságára Regensburgban keresztelkedett meg; s a kereszttségben Ábrahám nevet nyert.²

Pipin fia, Nagy Károly a Balaton tó környékén megmaradt avarokat és szlávjait a salzburgi egyházmegye gondnoksága alá helyezte. Utóda jámbor Lajos frank király a meghódított területet Privina, vagy Bribin nyitrai szláv hercegnek hűbértul adta.

Privina hálából a keresztény hitre tért, és a Zala folyó árjainak egyik szigetén a mai Zalavár falu mellett 840-ben a történeti nevezetességű Mosburg erődöt építtette. Nehány év elteltével a vár közelében

¹ Lipp Vilmosnak művei a keszthelyvidéki régiségekről.

² Kercs. Kroat. Kronik.

keletre várost alapított, melyet Salaburnak neveztek.

Privina hübéri birtokain nagy buzgósággal terjesztette a keresztény hitet. Salaburgban a szt. Adorjánról nevezett apátságot alapította a benzések számára (843). Ugyanott szt. Adorján, szt. Rupert és Keresztelő szt. János, Mosburgban pedig Boldog-Asszony tiszteletére templomokat állíttatott, a többi hübéri birtokain összesen 200 templomot építtetett.

A zalavári benzés monostor a szláv uralom idejében nagy érdemeket szerzett Salaburg vidékén a keresztény vallás terjesztése körül. Fáradozásuk folytán sok község kereszténynyé lett.

Privina nagyszerű alkotásait: Mosburgot, Salaburgot, a benzés apátságot a virágzásnak indult keresztény községekkel együtt, a 9. század második felében az Attila örökségét visszafoglaló pogány őseink pusztították el.¹

¹ Szt. István a zalavári apátságot 1019-ben állította vissza. De a monostort nem Salaburg területére, hanem az őseink által lerombolt Privina vára helyére építtette.

A pápák és királyok által sok kiváltsággal elhalmozott monostor virágzott a törökhódítás idejéig. A törökök Kanizsa sikertelen ostroma 1574. után pusztították el.

A török rabiga széttörése után 1715-ben III. Károly a zalavári benzés monostort visszaállította és az alsóausztriai göttweihi apátsághoz csatolta oly föltétel alatt, hogy Zalavárnak a göttweihitől külön apátja lesz, kit az apostoli király a göttweihi apát fölterjesztésére nevez ki és hogy a zalavári apátság jövedelmei ugyanezen apátság szükségleteinek fődözésére fordíttassanak.

A Göttweihhez csatolt zalavári apátok idejében történt az apátságnak a mocsáros területű Zalavárból az egészségesebb vidékű Zala-Apátiba való áthelyezése.

A Zala-Apátiban levő monostor és templom, melyek mai időben az apátság tulajdonát képezik, 1774—84-ben épültek.

A mosburgi várromokból valók ama régi kövek, melyek Zala-Apátiban az ispánlakáshoz vezető lépcsők között és az apátsági pincze bejárata fölött láthatók.¹ Ezek a kövek a régi kereszténykor legértékesebb emlékei.² Véseteik, felirataik keresztény izlésre vallanak.

A várépület anyagát részben a zalaapáti kolostor és templom építéséhez, részben hidak, utak csinálására használták föl. A várnak, a sánczokat kivéve, ma már nyoma sincs.

Az egész vár, mint szaktudósok megállapították, 34 öl hosszú, 24 öl széles, szögletein vártornyokkal ellátott észak-dél irányban fekvő erőd volt. Északi oldalán a templom, keleti és déli részén a monostor állt.

Ásatások alkalmával a templom helyén koporsó szegeket szedtek ki. Ezek és a fentemlített leletek megczáfolják azok véleményét,³ kik a várat római várnak tartották.⁴

Keszthely a magyarok bejövetele után a török hódítás idejéig.

A mint az előzinyekből láttuk, a keszthelyi öböl partvidéke mindig keresett lakóhelye volt a népeknek. Miből természetszerűleg azt kell következtet-

1874-ben az apátságot Göttweihltól elszakították és önálló apátságra emelték. Függetlensége nem sokáig tartott. 1885-ben a pannonhalmi főapátsághoz csatolták. Ez idő óta a pannonh. főmonostor fiókapátságát képezi.

¹ Romer a régészeti lapokban ismertette ezeket az emlékeket.

² Képei megvannak az Arch. Értesítő XII. évfban.

³ Salamon F. Századok 1883.

⁴ Az 1854-ben talált 5000 trisachi ezüstérem szintén Zala-várból való.

nünk, hogy Keszthely határterületén a honfoglalás után őseink is hamar letelepedtek. A történelem ugyanis főleg annak egyik segédforrása, a régiségtudomány azt tanítja, hogy az új hazát szerzett népek rendszeresen az elődök által lakott helyeken szereztek állandó lakóhelyet.

Az első három században a rómaiak, a 4. században a hunnok, az 5. században (454.) a keleti gótok, a 6. században (527.) a longobárdok, a longobárdok rövid tartózkodása után az avarok lakták Pannoniát. E népek közül az avarok legtovább, 235 évig (568—803.) tartózkodtak Pannonia területén.

Őseink bejövetelekor, a Balaton mai zalai részén szlávok laktak.

A mint őseinket a halban gazdag Balaton s Balatont környező vadban bővelkedő erdőség e vidékre csalta, a barbárok által elsöpört és a szlávok által lakott régi római gyarmaton a meghódolt szláv lakók közé elegyedve, letelepedtek.

A rómaiak idejében Mogentiana, az avarok idejében Tátika, a szlávok idejében Mosburg, őseink letelepedése után Keszthely lett a keszthelyi öböl partvidékének legjelentékenyebb helye.

Keszthely elnevezését kétséget kizárólag castellum (olv. Kasztellum) római szótól vette. Castellum várat jelent. Az elnevezés a fenéki római vártól (castellum) ered. De az sincs kizárva, hogy a mai Keszthely területén is volt római vár, miután a régi plebaniatorony lebontásakor római erősség falmaradványokra bukkantak.

Fejér György, városunk nagy szülöttje és jótévője egyik iratában azt állítja, hogy a város a kastélytól, mely állítólag a mostani premontrei monostor és plebánia-templom helyén állt, vette nevét. E véle-

ménynek, melyet Fejér a nép ajkáról vett, semmi történeti alapja nincs. Oláh Miklós pedig II. Lajos király özvegyének Máriának titkára, utóbb esztergomi érsek, egyik művében Keszthelyt Kereszthelynek nevezi.¹ Bizonyára azért, mert egy időben a várost keresztes urak birták, kiktől több falu, így Balaton-Keresztur is kapta nevét. Keszthely elnevezése a keresztes vitézek ittléténél sokkal korábbi eredetű. Már 1019-ben Kestel, 1055-ben Kastelicz, 1075-ben Kesztelcz, 1114-ben Kezteley néven előfordul az okiratokban. Ezek az elnevezések, melyek a castellum latin szónak részben szláv végzettel, részben magyar hangzó változtatással módosított alakjai, nemcsak a város latin elnevezésének kérdését világítják meg, hanem az elnevezés körül történt tévedéseket is kiigazítják.

Keszthely falu a zalavári apátságnak másolatban fenmaradt alapítólevele szerint 1019-ben a Szt. István által visszaállított zalavári apátságnak dézsmát fizetett. Azelőtt, úgy látszik Keszthely a veszprémi püspöknek fizette a dézsmát. Mert az alapítólevél arról is tesz említést, hogy Szt. István a veszprémi püspök számára a zalavári apátságnak adott falvak helyett, melyek közé Keszthely is tartozott, más falvakat jelölt ki dézsmálásra.² Szt. István az apátságnak tett ezen adományát 1024-ben megerősítette.

IV. Béla 1244. máj. 6-án a Johannita keresztes vitézeknek (crucigeris hospitalibus) adta Keszthelyt. A Johanniták a tatárjárás alatt állandó segítségei voltak a királynak. Ott küzdöttek a sajói ütközetben a király oldala mellett. Nagyrészüket ott esett el. A megmaradt keresztes vitézek kísérték el IV. Béla királyt

¹ Hungaria 1536.

² Knauz F. Monumenta Ecclesiae Strigon. I. k. 40. l.

nehány magyar nemes urral, mikor Veglia szigetére (Dalmáciába) menekült.

IV. Béla Dalmáciából való visszatérése után az iránta tanusított szeretetet meghálálni akarván, Keszthelyt a zsidó várhoz tartozó Sukkal és a szolgagyőri várhoz tartozó Zela nevű birtokokkal együtt a kereszties vitézeknek adta. A rendet sok kiváltsággal ruházta föl és a rendtagok fölött való biráskodást a király magának tartotta fenn. IV. Béla a nevezett birtokon kívül még a keresztiesek keszthelyi házának adta a Scymcy majort.¹

Meddig birták a kereszties vitézek Keszthelyt, nem lehet megállapítani. Tény az, hogy az ő birtoklásuk megszűntével Keszthely királyi kézre jutott. Nagy Lajos az általa sok kiváltsággal felruházott királyi birtokot 1346-ban Csáktornya és Stregoval (Strigo) együtt Laczkfy Istvánnak adta.² Laczkfy István mint Keszthelynek földesura készíttette a jelenlegi plebánia-templomot a hozzácsatolt kolostorral együtt a szt.-ferencziek számára.

A Laczkfyakat megelőzőleg Podhradzky állítása szerint Keszthely Horváth Palisnai János aurániai perjel birtoka is volt.³

A pártoskodásért Kőrös-Udvarhelyen (Szlavoniában) lefejezett Laczkfy István tetemeit Keszthelyre hozták s az általa építtetett templomban a főoltár előtt temették el. Javait Zsigmond király elkoboztatta. Ezzel Keszthely ismét királyi kézre jutott.

Az Árpádház kihaltával pártokra szakadt országban a törvények iránt való tisztelet meglazulván, a hatalmasabb gyakran erőszakos birtokfoglalásokra

¹ Okirat. Cod. Dipl. Tom. IV. Vol. I. pag. 313.

² M. Joh. de Thurócz Chron. P. III. Cap. I.

³ Podhradzky felolvasása az Akademiában 1854. jan. 23.

vetemedtek. Ilyen erőszakoskodó hatalmaskodásokat főleg a 14. század második felében Keszthelynek is sokat kellett szenvednie. Ezek ellen a hatalmaskodó tettek ellen királyaink a lakókat megvédeni iparkodtak s a nekik okozott károkat a hatalmaskodókkal megtérítették.

1359-ben, midőn Bándy István hegyesdi várnagy a keszthelyieket a vállusi erdő használatától eltiltotta, I. Lajos király a lakosokat régi jogaikba visszahelyezte és az erdő használatát nemcsak az ősi lakókra (populi, cives, iobbagiones), hanem a beköltözöttekre (hospites) is kiterjesztette.¹

Zsigmond király hasonlóképen védte a keszthelyieket régi szabadságukban és jogaikban. Nevezetesen 1398-ban, midőn Literatus Péter, Kámbor János és Kozma Mátyás keszthelyi lakosok a maguk és a város nevében panaszt emeltek nála, hogy Lendvai Herczeg Péter és a hegyesdi várnagyok a lakókat a vállusi ősrégi erdőjogokban, melyeket a magyar királyoktól, különösen az áldott emlékü Nagy Lajostól kaptak, háborgatják, a nevezett hatalmaskodóknak szigoruan meghagyta, hogy a keszthelyi polgárokat és beköltözötteket erdőszabadságukban háborgatni ne merészeljék, sőt azokat a törvénytelen támadások ellen megvédjék.²

Ugyancsak az említett Lendvai Herczeg Péter és a hegyesdi várnagyok a vállusi erdőről a keszthelyiek disznait elhajtották és egyéb jószágait elvitték. Zsigmond az elrabolt jószágok visszaadására kötelezte a hatalmaskodókat.

Hasonló erélylyel védte Zsigmond király Keszthelyt.

¹ Okirat 1359. szept. 1. grófi lvt. Köz. Nagy J.

² Okirat 1398. ápr. 26. grófi lvt. Köz. Nagy J.

helyt a rezi várnagyok ellen, kik a várost (oppidum) a Nagy Lajos által adott szabadságok ellenére szokatlan adózással terhelték.¹

Keszthelynek jogait és kiváltságait különösen négy ember őrizte féltékenyen: a fennemlített Literatus Péter, Kámbor János, Kublus Pál és Kozma Mátyás.

Ezek foglalkozásra nézve kereskedők (institores) voltak. A városban nagy szerepet vittek. A polgárok és beköltözöttek panaszait rendszeren ezek terjesztették fel a királyhoz. Ezek védték a várost a vállusi erdő használatában, a szokatlan adózások ellen, melyekkel a rezi várnagyok a lakókat terhelték, s főleg ama önkényes eljárások ellen, melynél fogva a város polgárai fölött az adott szabadságok ellenére egyesek bíraskodni bátorkodtak.

E négy kereskedő 1398-ban Zsigmond királynál az iránt is panaszt emelt, hogy őket, midőn élelmszerek és más effélék beszerzése végett az ország különféle részeit bejárják, olyan adósságok, sértegetések, megbántások miatt, melyeket mások okoztak, utjokban megállítják és visszatartják. A panaszt Zsigmond király meghallgatta. A városnak kiváltságlevelet adott, melynélfogva a földesuraknak, főpapoknak, zászlósuraknak, várnagyoknak, nemeseknek és szabadfalvaknak megtiltotta Keszthely polgárai fölött a bíraskodást úgy személyi, mint vagyoni ügyben. És elrendelte, hogy mindenki, legyen az főpap, vagy zászlósúr, ha valami kereseté vagy pörös ügye van a keszthelyi polgárok és beköltözöttek ellen, azt a város bírása és esküdtszei elé terjeszsze.² A bíró és esküdtek

¹ Okir. K.-Ujlakon 1398. apr. 26. grófi lvt.

² Okir. K.-Ujlakon 1398. Szt. Márk evangelista után eső szombaton. (apr. 27.) grófi lvt.

azután majd a panaszosnak igazságot szolgáltatnak. A várost 1400-ban Mercse havasalföldi vajda háborgatta. Tomaj falunál a vámszedőn a városiaktól vámmentességük daczára is vámot vett; a várost megtámadta; a lakók közül több embert foglyul ejtett, 24 ökröt, két lovat és különféle tárgyakat vitt el. Zsigmond a foglyok kiszabadítását elrendelte, az okozott kárt megtérítette, és a városnak adott szabadságokat tudomásvétel végett nemcsak a havasalföldi vajdával, hanem a rezi várnagyokkal is, kik hasonló visszaéléseket követtek el, közölte.¹

A védelmi levelekből, melyeket királyaink a fennemlített hatalmaskodó tettek visszatorlása végett kiadtak, látható, hogy Keszthely a 13. és 14. században több kiváltsággal és szabadsággal volt fölruházva. Ezek a kiváltságok voltak: a fájézási, makkoltatási és legeltetési szabadság a vállusi erdőn, a szabad bíróválasztás és bizonyos adózásoktól való mentesség. A bíró az esküdtekkel a község belügyeit önállólag kezelte; a polgárok közt felmerült büneseteket, a király által kirendelt bírónak fentartott eseteket kivéve, függetlenül bírálta. Keszthelynek egyéb szabadságai és jogai, kiváltságlevelek hiányában, ismeretlenek.

A királyi faluból (villa regia), a mint az okiratokból következtetni lehet, 1359—1398. évek közt város (oppidum) lett.

A kiváltság és jólét, melyre a város Nagy Lajos és Zsigmond alatt szert tett, ezt is elbizakodottá tette. A hatalmas birtokosok példájára jogtalan foglásokra adta magát.

1405-ben Páhszigetet (Páhok), mely régi idők óta

¹ Okir. K.-Prága 1400. Mária visitatio után eső 2. napon (jul. 3.) grófi lvt.

a Szt. Katalin egyház birtokát képezte, erőszakos módon elfoglalta. És birta azt néhány éven át, mert Zsigmond parancsa, melynélfogva a birtokot jogos tulajdonosának visszaadatni rendelte, a veszedelmes zavargások miatt végrehajtás nélkül maradt. A város csak a zavargások megszűntével a király ismételt sürgetésére adta vissza nevezett birtokot Hynkoninak, a kápolna igazgatójának.¹

Zsigmond király könnyelmű pazarlása, s a hadviselés költségei, melyeket a haza déli tartományait háborgató ozmánok ellen intézett hadjáratok okoztak, a királyi kincstárt végleg kimerítették. E miatt Zsigmond a saját birtokaira és magyarországi uradalmaira tetemes kölcsönt és zálogösszeget szedett föl.² Keszthelyt Tátika várával együtt előbb Sárfenéki Frigyesnek, azután ennek kezéről elvevén, 1404-ben Miklósnak, az erdélyi vajda fiának, Dénes székely grófnak, Péter magisternek, Marczaly István fiának, és azok örököseinek 8020 tiszta magyar aranyért elzálogosította.³ Ez idő óta Keszthely egyik kézről a másikra menő zálogbirtok lett.

Alig telt el néhány év, Keszthely már mint a zágrábi érseknek átadott zálogbirtok szerepel.

Mely évben jutott Keszthely a zágrábi püspök kezébe, biztosan meghatározni nem lehet. Eberhárd püspöknek a városhoz irt leveléből következtethetni, hogy a Marczalyak kezén nem sokáig maradt. A püspök ugyanis 1409. szept. 14-én a különféle adókból, melyeket neki a város évenként fizetni

¹ Okir. k. Budán 1405. Mária visitatio ünnepének 2. napján (jul. 3.) grófi lvt.

² Teleky József gróf: Hunyadiak kora Magyarországon. I. k. 95. 129. l.

³ Cod. Dipl., T. X. Vol. 4. p. 322.

tartozott, a polgárok, beköltözöttek és jobbágyok sorsán könnyíteni akarván, 50 tiszta arany frtot elengedett. És tiszttviselőinek, kiket a járandóságok beszédésével megbizott, meghagyta, hogy addig, mig ő az adózások iránt máskép nem intézkedik, a lakosokat az elengedett adó fizetésére kényszeríteni ne mérésejeljék.¹

Eberhard halála után utóda Medvey János zágrábi püspök és testvére Medvey Rudolf vették át a zálogbirtokokat, t. i. Rezi várat és a hozzátartozó falvakat: Rezit, Zsidet, Keztel-Tomajt, Faludot és Keszthelyt, mely szintén a Rezi várhoz tartozott, továbbá Pölöske (Pyliske) várának felét a hozzátartozó területekkel.

Medvey János és Rudolf ugyanazon föltételek mellett kapták zálogba e birtokokat, melyekkel Eberhard püspök birta, azért, hogy ők is miként Eberhard püspök nehéz viszonyok közt 10000 arannyal segítették ki a királyt. Zsigmond a Medveyeknek azt is megengedte, hogy a zálogba kapott birtokokat szükség esetén elzálogosithassák, azonfelül megígérte nekik, hogy a zálogtartam ideje alatt őket a birtokaikban saját költségén és erejével védeni fogja.²

Zsigmond az elzálogosított birtokokat nemsokára örökjoggal adta át a zágrábi püspöknek. Eként Keszthely város megszűnt koronabirtok lenni.

Keszthely rövid ideig volt a zágrábi püspökség tulajdona. Mert Zsigmond 1432. szept. 23-án Rezi várat és a hozzátartozó birtokokat a püspöktől, — miután őt azok helyett más vagyonnal kielégítette, — királyi kezeihez visszavette és a sze-

¹ Okir. k. Zágrábban 1409. Kisasszony ünnepe után eső pénteken (szept. 14.) grófi lvt.

² Okir. k. Hradistyán Gergely vértanu ünnepe előtt eső vasárnapon (apr. 20.) grófi lvt.

mélye iránt tanusított hű szolgálatok fejében gersei Pethő János fiainak, Lászlónak és Pethőnek (Péter) adományozta. Az erről kiállított adománylevelet nekik megküldötte, Medvey János püspöknek pedig meghagyta, hogy minden okiratot, melyek Keszthelynek, Rezi várnak és a hozzátartozó falvoknak az ő részére történt elzálogosítására és adományozására vonatkoznak, a jogok biztosítása végett Pethő Lászlónak és Pethőnek átadni tartozik.

A zágrábi püspök a kedves birtokoktól nem akart megválni. Pethő és László több ízben emeltek panaszt a királynál, hogy a püspök vonakodik a birtokokra vonatkozó okiratokat nekik átadni. És kérték a királyt, hogy e tekintetben intézkedni kegyeskedjék, nehogy idővel őket vagy örökösüket az átadott vagyonyban háborgathassák.

Zsigmond a Pethők sürgető kérésére mindazokat az okiratokat, melyek a zágrábi püspök kezéről elvett birtokokra vonatkoztak, mennyiben a püspök részére ama birtokokra vonatkozólag jogokat tartalmaztak, érvényteleneknek, erejét vesztetteknek, sőt a püspök igénykeresetével szemben vészthozó okiratoknak nyilvánította.¹

E királyi intézkedés folytán Medvey Rudolf és testvére a zágrábi püspök, ki legtovább vonakodott Keszthelyről és a rezi vár birtokokról lemondani, 1433. év. Szt. Tamás vigiliáján a birtokokat Pethő János fiainak átadta.²

¹ Okir. k. Siena (Olaszország) 1432. Szt. Máté evang. ünnepe után eső kedden (szept. 23.) Győri kápt. lvt. Közl. Nagy J. Codex patrius.

² Zsigmond király leirata 1433. Szt. Tamás vigiliáján, grófi lvt.

Eként Keszthely, Rezi és a várhoz tartozó falvak a fényes és hatalmas gersei Pethő családra szálltak.

Albert király özvegye, Erzsébet királyné Keszthelyt, Rezit és a hozzátartozó falvakat Pethő László és Pethő Pétertől elvette és azokat 1440. szept. 21. kelt adománylevele szerint Zágorhiday (Literatus) Dömötörnek, helyettes asztal- és kincstármesternek adta. Erzsébet királyné evvel a tettével részint a hűséget kívánta jutalmazni, melyet Zágorhiday Dömötör iránta tanusított, midőn a pártmozgalmakban, melyek ellene és fia, László királylyá választása ellen irányultak, mindvégig vele tartott; részint megfizetni óhajtotta azt a szolgálatot, a mit tett, midőn őt válságos helyzetében 6000 arannyal kisegítette. Erzsébet Pethő Lászlót és Pétert azért sujtotta e birtokok elvételével, mert a Pethők avval a párttal tartottak, mely a törököknek már ekkor növekedő hatalmát figyelembe vevén, a gyermek László helyett Ulászló lengyel királyt hívta meg a magyar trónra.

Erzsébet királyné adománylevele, melylyel Zágorhiday Dömötört jutalmazni, s a Pethőket sujtani akarta, Ulászlónak magyar királylyá történt megválasztása folytán értéknélküli papir maradt. A Pethők Keszthely és Rezi birtokában egész a család kihaltáig megmaradtak.¹

A gersei Pethőket nemsokára a birtok átvétele

¹ Okir. k. Pozsonyban 1440. Szt. Máté evang. ünnepén (szept. 21. Ugyanezen adománylevél szerint Erzsébet királyné, a zalamegyei Pákát (Paaka), melyet az ellenféllel tartó Zéchen (Széchenyi) Lászlótól vett el, továbbá a somogy megyei két Bayant (Bajom), mely birtokok a bajáni Frank Imre fiaié voltak, de ezek magvaszakadtával a koronára szálltak, Zágorhiday Dömötörnek és az ő vértestvéreinek Jánosnak és Jakabnak adta.

után a vidékbeli várkapitányok sokat háborgatták birtokaikban.

Nyár László és Magasy Miklós zalavárbeliek, Miklós zalavári vajda fiainak: Imrének és Jánosnak, továbbá Marczaly Dénes bán fiainak: István és Györgynek akaratóból 1444. év Kisasszony ünnepe előtt eső szombaton, több emberrel együtt Pethő László és Péter keszthelyi birtokára törtek; onnét 12 ökröt 4 lovat és két emberet erőszakosan elhajtottak. Több emberüket pedig a mezőn kegyetlenül megverték, ruháiktól megfosztották, ezáltal nekik nagy kárt okoztak.¹

1445. év Nagy Boldogasszony ünnepe után eső szombaton meg a szentgyörgyvárbeliek rontottak az említett Pethők keszthelyi birtokára. Chapy András és Laky Kachor Dávid szentgyörgyvárbeliek és ugyanazon vár várnagyai Marczaly Dénes bán fiai: György és István, továbbá Márwa komáromi (kis) várkapitány nemkülönben Marczaly Miklós vajda fiai: Imre és János egész hadsereggel, mint valami ellenség fölfegyverkezve törtek a városra, magát a várost lerombolták, a beköltözöttek (hospites) ingó jószágait: sőt, pénzt, házi eszközöket, ruhákat és más elszámálhatatlan holmit, 64 ökröt és lovat, 26 akó bort raboltak el. Még mindezekkel nem elégedvén meg a várbeliek, uraik tudta és beleegyezésével a ferenczi kolostor B. Sz. Mária tiszteletére szentelt templomát és a Szt. Márton plebánia-templomot feltörték és azokból különféle egyházi tárgyakat és ruhákat vittek el. Azután a Pethők lakására törtek, s abból is sok értékes tárgyat raboltak el, úgy hogy a Pethőknek és jobba-

¹ Kezy Pál és (István fia) Keveskály István (Balás fia), Zalavármegye szolgabírának bizonyoságlevele. Okirat 1444. Szt. Gallus hitvalló napja előtt eső kedden (okt. 13.) grófi lvt.

gyaiknak mintegy 2000 aranyérték kárt okoztak.¹ Hogy a fejtelenség oly időben is, midőn a töröknek növekedő hatalma a hazára veszélyessé kezdett lenni, mennyire el volt terjedve, és hogy a törvények iránt való tisztelet mennyire meglazult, azt a fönnebbi két eseten kívül Keszthely történetében még egy másik sokkal nagyobb esemény is igazolja.

Caphy Máté, Caphy András sztygyörgyi várnagy, Bálint, Begethe Péter fia, embereikkel különösen az az egykori Marczaly bán fiainak: Györgynek és Istvánnak Szentgyörgyön, Mándon, Bethesfalván és Égenföldön lakó jobbágyaival 1448-ban Bertalan nap előtti pénteken valóságos rablóhadjáratot tartottak Keszthelyen és vidékén. Megtámadták Pethő János és Péter kuriáját s onnét mindent, a mi értékes volt, elraboltak, azután Kestel-Tomaj és Rezi, szintén a Pethők birtokát képező falvakra rontottak és a Pethők, valamint jobbágyaik minden barmát, a mit megfoghattak, elhajtották; 400 ökröt, 170 lovat, 300 tehenet raboltak el és azokat Csurgó várába hajtották. A vakmerő esetről Benedek, Nyczk László fia és László, Usa László fia, mint a Pethők megbizottjai személyesen tettek jelentést a megyei nemességhez, mely azt a Rendeken tartott gyűlésében tárgyalván, az esetről Hwnyad (Hunyady) Jánosnak, Magyarország teljhatalmu kormányzójának jelentést tett. „Kérjük Nagyságodat (sic) — így végzi Zalavármegye nemessége Hunyady Jánoshoz intézett fölterjesztését — hogy az említett Mátét, Andrást és Bálintot, valamint István és György jobbágyait a Pethők ellen elkövetett

¹ Kezy Pál és Keveskály István Zalavármegye szolgabíráinak becsülelevele. Kelt Zsiden 1445. Bertalan apost. nap után eső kedden. (Aug. 31.) grófi lvt.

tetteikért a mindenható Isten és Nagyságod állása iránt való tekintetből a Nagyságod által Pesten kiadott decretumok (határozat) értelmében megbüntetni méltóztassék.

A felterjesztésre Hunyady János, az ország kormányzója miként intézkedett ismeretlen. De abból a körülményből, hogy — mennyire a törökök ellen intézett hadjáratai megengedték, — az egész országban a törvénynek tiszteletet szerzett, következtethető, hogy rendelete szigorú volt. Legalább az okiratok ebből az időből és Mátyás 32 évi uralkodása alatt e helyen hasonló hatalmaskodó tettekről nem tesznek említést.

Mátyás király hosszú dicsőségteljes uralkodásának idejéből Keszthelyről csupán annyit tudunk, hogy a város és vidéke a Tapolczán (oppidum) felállított királyi sóraktárból tartozott e nemű szükségleteit kielégíteni.

Mátyás király idejében a sóeladás a királyi jövedelemnek egyik lényeges forrását képezvén, azt szigorúan ellenőrizték, hogy a lakók királyi só¹t használjanak. Ilyen értelemben történt 1470 máj. 18-án Prátos András keszthelyi városbirónak, az előljáróságnak és Pethő János számos jobbágyainak kihallgatása, mert a várost arról vádolták, hogy nem királyi, hanem más becsempészett só²t használt.

A városbiró, az előljáróság és a polgárok közül vagy 20-an esküdtek meg, hogy Keszthelyen, mióta a királyi parancs a só használatára kiadatott, a polgárok királyi só¹t használtak. Mire Tamás fősó¹tárnokmester és alkamarás Prátos András városbirót és Pethő Jánosnak összes jobbágyait a vád alól felmentette.²

¹ Okir. k. Rendeken 1448. a B. Sz. ünnepe után eső pénteken, (szept. 6.) grófi lvt.

² Uk Gothárd és Gewsy Benedek Zalamegye alispánja és

Keszthely és vidéke a török világban.

A török hódítás alatt a vidéknek és a városnak, mely Rezi várhoz tartozott, a Pethők voltak leghatalmasabb védői a török ellen.

Lippa bevétele (1552) után a kanizsai várt ostromló törökök Keszthelyt és vidékét minduntalan nyugtalanították. Amiért Ferdinánd parancsára a ferenczi rendházat a templommal együtt (a mai plebánia-templom) védelmi helylyé alakították. A várrá alakított rendház és a táborrá vált város védbástyája lett a vidéknek.

A várost környező falvak: Fenék, Falud, Kezstel-Tomaj lakói ide vonultak és a táborrá alakított városi hadseregnek kiegészítő részét képezték.

Derwysbek sanchakus 1555-ben szólította föl a vidéket, hogy adja meg magát, mert ha ezt nem teszi és a török császárnak alattvalói nem lesznek, a községeket mind elpusztítja.¹

A keszthelyvidéki falvak Kestel-Tomaj, Fenék és Falud a többi vidéki falvakkal együtt meg is hódoltak. De Pethő János, Rezi várura Keszthelyt és a meghódolt falvakat folyton az ellenállásra és a török császárnak fizetendő adó megtagadására buzdította. Amit ugylátszik a falvak a török visszavonulása után meg is tettek. Ezért írta Zolagh Aly kestel-tomaji ispaja, Veszprémben 1557 január 18-án kelt levelében Pethő Jánosnak: „Kegyelmed nekem azt írta, hogy Kestel-Tomajt a töröktől megvédjem, kegyelmed a magyartól megóttalmazza, de immár kilencz hónapja, hogy nálam

szolgabirájának nyilatkozata. Okir. k. Rendeken 1470. Orbán pápa napja előtt levő pénteken (máj. 18) grófi lvt.

¹ Szalay Ág. Magyar Leveles Tár. 191. okl.

² Ispaja = hűbéres lovaskatona.

nem voltak, sem a császáradót be nem adták, sem a császár dolgára nem jöttek. Ha rabbá esnek, Isten az ő siralmukat, veszedelmüket a te lelkedden keresse.¹“

Keszthely és az említett falvak hábár ezidőtájt már az egész vidék fizette a török császárnak az adót, a fenyegetések daczára sem adták meg magukat, mert a rezi és keszthelyi várkapitányokban, különösen Pethő Kristófban erős védelmezőkre akadtak. Pethő Kristóf keszthelyi várkapitány több ízben verte vissza a vidékről a törököt, sőt neki nem egyszer érzékeny vereséget okozott. A kipróbált hős néhányszor Kanizsának is nyújtott segítséget a várt ostromló török ellen. Egy ilyen alkalommal 1596-ban, midőn Naszuf basát támadta meg, erősen megsebesült, de seboiból szerencsésen felgyógyult. Kristóf, a Pethőknek ez egyik kiváló sarja, a Budáról Ibrahim basa segítségére Kanizsára vonulól Murát ellen intézett támadásban Lak és Bolondvár ostrománál esett el 1600-ban.

Kanizsa bevétele előtt már az egész vidék, ugy a zalai, mint a somogyi részen meghódolt. Csupán Keszthely, Rezivár, Tátika, Szigliget és Zalavár nem.

A meghódított területeket a törökök hadbirósági kerületekre (nahie) osztották be.

A vidéken felállított nahiek székhelye 1600 előtt Sümegen, Török-Koppányban és Csobáncz várában voltak. A keszthelyi vártól északra eső falvak: Zsid, Rezi, Szántó, Csicsó, Badar, Hosszutót, Csabreg, Gab, Csehi, Prága, Toró, Kápolnás, Lákás, Borsos-Csik, Herend, Parád, Mihályfa (1562) a sümegi nahie-hez, a délre levő községek: Szöllős-Györök, Szemes, Látrány, Szántód, Kéthely, Balaton-Keresztur, Vörs (1563) a koppányi sandzsákhöz (hadtestparancsnokság), a keletre

¹ Okir. 1557. szt. Piroska napján (jan. 18) közl. Szalay Ág. Magyar Leveles Tár.

fekvő falvak: Gyula-Keszi, Köveskállya, Tördemicz, Diska, Gulács, Zendős, Ranka, Raposka, Szent-István, Szt-Benedek, Kesőfalva, Hegymagas, N-Lad, Monoszló, Tóti, Kapoly-kut, Ratoska, Kánocs, Alsó-Tomá, Dösen, Nádoska, Andos, Kővágó-Moszló, Henti, Diszely, Takofcse, Ecsér, Kis-Csán, Tót-Vázson a csobánczi nahie-hez tartoztak. E falvak nagy része a török hadjáratok alatt végkép elpusztult.

Kanizsa bevétele után a vidéki várak is török kézre jutottak. Melyik évben, azt megkátározni bajos. De a török defterekből lehet látni, hogy 1632-ben már Rezi, Zalavár és Szigliget nahiek székhelyeiként szerepelnek. Válus, Zsid, Szántó, Rezi, Vindornya-Szőlős a Rezi, Hengáros, Borol, Csáth, Kis-Kartácscsal a zalavári, Hegymagas, Németfalu, B-Ederics és L-Tomaj a szigligeti nahie-hez osztattak be.

A török adózási lajstromban (defter) a Keszthelyt környező falvakról: Falud, Kestel-Tomaj és Fenékről nincs téve említés, mert e falvakat, melyeknek lakói a vidék meghódítása előtt a keszthelyi erősségbe vonultak, a törökök, még az adókivetés előtt elpusztították. Az említett falvak elpusztulása az 1562—1632 közt terjedő időre, és pedig a legnagyobb valószínűséggel 1589. évre esik. Mert ebben az évben a keszthelyi végvár is erős veszteséget szenvedett. A törökök a városi kereskedőket árucikkeikkel együtt hatalmukba kerítették.

Kanizsa elfoglalása után a zalai résznek egyetlen erős támasza a keszthelyi erősség volt. Amiért az országgyűlések állandó gondoskodásának tárgyát képezte. Helyreállításáról és jókarban tartásáról a rendek ismételten gondoskodtak. Az 1602. 1604. 1608. és 1618-iki törvények kötelezik a várost és vidékét, hogy a keszthelyi végvárat a saját költségükön állítsák helyre. II. Mátyás alatt hozott 1613: XVII. t. cz. vaárnak búzá-

val, hadszerekkel és a katonáknak zsolddal való ellátásáról intézkedett, nehogy az őrség a kanizsai törökök ellenében elhagyja a várost.

A török idők alatt kiütött Bocskay-féle zavagások vidékünket is érintették. Bocskay katonái 1606. év körül Fonyód várát megszállották, Kis-Komáromot elfoglalták. A vidéket Bocskay ellen Festetics Pál tihanyi várkapitány és Bakats Sándor, a szigligeti öbölben állomásozó csajkás hajóhadnak kapitánya védelmezték. E két kapitány erélyes ellenállásának köszönhető, hogy Keszthelyen az elégtelen Bocskay nem tudott hódítani.

A meghódított területeken a vagyont katonai hűbéreseknek (spahi, ispaja) adták. A hűbéresek csak a török kincstár által meghatározott összeget vehettek a meghódított községektől. Ez az összeg a kisebb falvakban 50 akcseig (török pénzegység) a nagyobb falvakban több ezer akcsere terjedett. A spahi (ispaja) a kiutatott birtok jövödelmének minden 5000 oszporaja (100 oszpora 1 magyar arany) után egy-egy lovast tartozott eltartani.¹

A kisebb hűbér, mely 2000—3000 akcse (120 akcse 1 arany) évi jövödelemig terjedett timár nevet viselt. A 20000 akcsetől felfelé terjedő nagy hűbérbirtokot ziamet-nek nevezték.

A török kormányzás és igazságszolgáltatás története hazánkban ugy a vidéken is meglehetősen ismeretlen. Az igazságszolgáltatás csupán a pénzbírságon fordult meg.

A községek önállósága, önkormányzata még a legkisebb községekben is megmaradt. Így török közigazgatásról szó sem lehet.

Habár a közigazgatás önálló volt, mindamelllett a

Török-magyarorkori történelmi emlékek. II. k. 478-79. l.

lakosság helyzete épen azért, mivel minden a pénz-bírságra volt alapítva, nagyon súlyos volt. A sokféle megadóztatás nem ritkán a hűbértokosok által törvénytelenül felemelt adózások nagy és súlyos terhet raktak a lakók vállaira.

Ilyen törvénytelen megadóztatások ellen hozott török ítéletet tartalmaz a polgárvárosi levéltárban levő két eredeti török okirat. A lakókat a török is gyakran robot munkával terhelte. 1602 július havában Keszthely és Lesencze vidékéről 150 polgárt és szekeret hajtottak Fejérvárra a vár építésének mielőbbi befejezésére.¹

Keszthely város egyenesen a törökkincstárba (kasi-neh) adózott. És mint közvetlen kincstári adózónak még volt a maga birtokjoga, nem úgy mint a kisebb hűbéri birtokokon, ahol a timárok (hűbéresek) rendelkeztek a birtokokkal.

A keszthelyi hadsereg a török világban.

A keszthelyi végvár élén várkapitányok álltak, kik nem ritkán a vidéki török hatalom alatt levő lakókat, mikor azok a végvár határain a töröknek fizetendő adó és robot munkák lerovása végett átmentek, szokatlan nagyságu vámmal és adózásokkal terhelték. Ezek ellen a zsarolások ellen hozattak II. Ferdinánd alatt az 1622. 1625. és 1639-iki törvények.

A keszthelyi hadsereg tagjait képezték a város és a vidék fegyverfogható lakói. Ezek, mint a hadsereg tagjai, az urbéri adózásoktól mentek voltak. Sem a földes urnak, sem püspöknek nem fizettek dézsmát. Ezt a városi levéltárban levő, 1625. márcz. 29-ről föl-vett vizsgálati jegyzőkönyv igazolja. A vizsgálatot, melyről a jegyzőkönyv szól, a keszthelyi hadsereg kéré-

¹ Wattay Ferencz prózai művei. 1838. 53. l.

sére Széplaky Botka Ferencz zala- és somogy megyei alispán meghagyásából Cseh Márton Zalavármegye egyik főbirája, Csillag Ferencz ugyanezen vármegye viczezerense, Óhidy Imre helyetteszolgabiró, Légmán Balázs és Bolla Lukács vármegyei esküdtek teljesítettek. A kihallgatott tanúk, kik mindnyájan a keszthelyi sereg tagjait képezték, a következők voltak:

Kosár György, Hosszu Bálint, Fekete János tizedes (96 éves), 50 éven volt tizedes a keszthelyi seregben, Hollodi Ferencz ő felsége zászlótartója, Varga János, Marczali Tamás tizedes, Kober Simon, Páhy István, Rády Ferencz, Szabó Vincze tizedes, Hegedüs Balás tizedes, Bujtor Gergely, Gombor János tizedes, Lovas István, Csiszár Márton tizedes, Szabó Gergely, Sallja Gergely, Tóth Benedek, Horváth György tizedes, Gyujtó Mátyás, Kupy György tizedes, Egresi Tamás, Csizmazia András tizedes, Borda György somogyvármegye főszolgabirája, Ösy István vajda, Hány (?) Miklós, Balogh István, Szép György, Farkas György, Cato István, Pap Gergely, Angyal András, Szabó György, Szegváry Imre, Gergely István, Fejes Miklós, Fady Miklós, Szabó Mihály, Ács Mihály, Tóth Mátyás, Dombay János, Horváth György, Szép János, Béres Márton, Farkas János, Balogh Mihály, Szabó Péter, Nagy Ferencz, Pesti Berke, Simony István, Csizmadia Mihály, Jobbágy György, Kondor György, Ságody István, Petes István, Pesti Sziártó György, Bellay Pál, Varga István, Pesti Fady Márton, Pesti Sárvári István, Ellés Gergely, Pesti Böndör György, Szily Gergely, Kerecseny László, Pete Mihály, Sárdy Gergely, Szabó István, Somogy Gergely, Tóth Benedek ötven éves fegyverviselő.

Győrökről Babóchay Ferencz jobbágysai: Balása Mihály, Györki Balása András, Mészner Gergely,

Mikola Benedek, Lakos Mihály, Szabó Gergely, Tolnay Gergely, Tolnay György.

Zsidról Pethő László jobbágysai: Szabó György és Borda István. A győri káptalan jobbágysai: Ósz Mihály György és Gadány János György. A Babochay család jobbágysai: Kerék Lukács és Böder Márton György.

Reziről Rezi Pál Kovács Zalavármegye helyettes szolgabirája; a Babochay család jobbágysai: Almás János, Héder Lőrincz és Parragh Gergely.

A városi polgárok közül a Babóchay család jobbágysai: Khebel János és Belem (?) János, továbbá Sárkány János jobbágysa: Kulcsár János; a Pethő család jobbágysai: Vitéz János, Giber András, Adorján Márton és Szabó Mihály.

A faludi polgárok közül a Babochay család jobbágysa: Viz Benedek és Pethő család jobbágysa: Bosok János.¹

A város a török idők alatt a pápának sem adott harminczadot. Ákosházi Sárkány Jánosné, Illésházy Miklós, Sárkány István, Kisfaludy Ferencz, Falusy János és Kristina, Mezőszegedi Szegedy Katalin és Bálint és Bezerédy Pál a pápai harminczadost Keszthely erősségébe nem bocsátották.²

A keszthelyi hadsereget, melyből a fenn elszámoltakat névszerint ismerjük, nem csupán a városi és a szomszédos falvak beköltözött fegyverfogható lakói alkották, hanem abban hajduk is voltak.³

¹ Investigatio 1625. márczius 29. Városi lvt.

² Hajdu Mihály pápai harminczados jelentése 1680. Orsz. lvt. Neo. Reg. act. Fasc. 983. Nr. 49.

³ A hajduk a magyar gyalog-katonaság egy nemét képezték, a kik a 15. század végétől határőri szolgálatokat teljesítettek. Később zsold és rendes ellátás hiányában fegyelem nélkül levő

A hajdukat, kik a török világban katonai szolgálatokat teljesítettek, a háborus idők megszűntével a Pethő család az országos törvények értelmében a róluk nevezett Hajdu-utczában telepítette le.

A várkapitányok közül ismeretesek :

Ákosházy Sárkány Miklós 1634—1639.

Szentgyörgyvölgyi Bakats Sándor 1649, 1675, 1677, 1695.

Babóchay Ferencz 1667, 1671.

Tóthi Lengyel János 1696—1702.

Seregbirák (vajdák):

Igaly István 1620.

Öry István 1625.

Borda András 1634.

Kis Pál Ambrus 1636.

Pap Mátyás 1649.

Keresztury Mihály 1695.

kóbor csapatokká váltak, vagy egyes hatalmaskodó főur szolgálatába szegődtek. E miatt a 16. században az országgyűlés szigorú intézkedéseit vonták magukra. A hajduk nagy részét Bocskay Szabolcs vármegyében letelepítette, őket nemesi rangra emelte, s számukra az adómentességet biztosította. II. Mátyás ez intézkedéseket helybenhagyta, a letelepített hajduknak, az úgynevezett hajdu városoknak a kiváltságokat biztosította, de a más vidékeken levő hajduktól azokat megvonta. Azonban a felség által fölmentett hajdu városokon kívül a hajduk az ország több helyén, nevezetesen Keszthelyen és Hidvégen, noha a töröknek adóztak, az adózásoknak egyéb nemét, melylyel a földesuraknak tartoztak, megtagadták. E végből II. Ferdinánd alatt az 1635 : 68. t. cz. aként intézkedett, hogy a hajduk ahol eddig katonai szolgálatokat teljesítettek, a más lakosok állapotára tétessenek, és a kiváltságolt kajdu városokat kivéve, azok mindegyike a parasztok és jobbágyok módjára mindennemű adók és robot munkák teljesítésére köteleztessenek. Ha pedig jobbágyi kötelezettségeiket nem teljesítik, a jobbágyi hely elvesztésére ítéltessenek. Katona : Historia Critica P. XXXI. sz. 715.

Kopoly György 1696.

Csizmazia János „

Kaposy György 1697.

Csizmazia János „

Kovács Mátyás 1699.

Az őrségi tiszttek a ferenczi kolostorban laktak. A törökön több csatában fényes győzelmet arattak. Bakats Sándor főkapitány 1650 febr. 2-án (Gyertya szentelő B. A. napján) a balaton-hidvégi török sereget a város déli részén meglepven, egészen tönkre verte.

A keszthelyi hadseregnek két régi pecsétnyomója maradt fenn. Ezek egyike Keszthely, másika Keszthely-Polgárváros birtokában van. A város tulajdonát képező pecsétnyomó felirata: Keszthely sereg Pö... 7. Év szám nincs rajta. Vésetét egy két lábbon álló... lán képezi, mely első két lábával kardot tartva, a török félholdat kettévágni akarja. E pecsétnyomó mintájára készült a jelenleg is használt városi pecsétnyomó. Az új pecsétnyomóba a Keszthely szó **y** betűjét is, mely a város nevénel melléknév képzőként szerepelt, átvették. Ezóta a város nevét állandóan **ly**-al írják.

A keszthelyi sereg pecsétnyomójának mintájára készített pecsétnyomó felirata: Keszthely város. Vésete megegyezik a régi pecsétnyomójával. Csupán a félhold hiányzik róla.

A Polgárváros birtokában levő pecsétnyomó körirata: Keszthely. 1627.

Romano. Catholicum. Oppidum. (Keszthely romai katolikus város. 1627.) E pecsét erős bizonyítéka annak, hogy az új vallás (protestantismus) követői a török világban itt tért nem hódítottak.

Van a városnak még egy pecsétnyomója 1781-ből. Vésete a város czimerét ábrázolja. E pecsétnyomót valószínűleg a Festetics család, mint a városnak új földesura készítette az 1781. évi városrendezés alkalmával. Innen lehet megmagyarázni azt, hogy a jobb lábával követ tartó daru (éberség jelképe), a Festeticsek czimerének jellemző disze, a város czimerébe bejutott.

A török időkben a város a következő aláírásokat szokta használni:

Sedis militaris totius exercitus praesidii Keszthely.
(A keszthelyi hadsereg hadi széke.)

Keszthely a török félhold lehanyatlása után.

A török félhold letünése után Keszthely néhány éven át kurucz mozgalmak színhelye volt.

Bercsényi Miklós székesy gróf, Rákóczy Ferencz választott erdélyi fejedelem és a magyar haza szabadságáért összeszövetkezett Magyarország és minden hadainak főgenerálisa 1706. jan. 2-án Ruszton tartott gyűlést a vármegyék követeivel. A követek lelkesedve csatlakoztak a szövetséghez. „Meghalunk a confoederatióért!” kiáltának föl mindnyájan. Ezen a lelkes gyűlésen, melyen a zsoldos katonaságnak a nemesség és a portalis hajdukak a pórság részéről leendő kiállítását mindnyájan készséggel vállalták el, Bercsényi a Zala- és Somogy-megye által kiállítandó katonaságnak bemutatását Keszthelyre tűzte ki, és pedig a zalamegyei lovasságét és gyalogságét, ugyszintén a somogyi lovasságét január 24-ére. A zalamegyei lovasság vezérévé Kisfaludy Sán-

dort, a gyalogságévá Andrásy Pál bárót, a somogy-megyei lovasságévá Sándor Lászlót nevezte ki.¹

Bercsényi Miklós gr 1706 márcz. 13-án maga is megfordult a városban. Itt írta meg Keszthely-Polgárváros részére kiadott védelmi levelét, melyben Polgárváros lakóinak, mint a kik a haza védelmére alakult szövetségnek megadták magukat, a confoederatiohoz tartozó katonaság ellen a személy és vagyon sérelemre nézve biztosítékot nyújtott.²

József császár tábornokai a kuruczokat 1709-ben szorították ki.

Dierling János mezei főgenerális, Sümeg várának mezei kapitánya, s a kurucz idők alatt főkommendánsa, Keszthely-Polgárvárost 1709. aug. 5-én már mint a császár részére megtért helységet vette őtalmába a császári katonaság ellen.³

Ez időre esik a keszthelyi végvárnak és a többi vidéki váraknak elpusztítása. A keszthelyi végvár fenmaradása a török haderő visszavonulása folytán feleslegessé vált. A többi vidéki várak meg az osztrák féltékenységnek lettek áldozatai.

A keszthelyi vársánczok nyomai a főgymnasiumi épület alapjainak ásatásakor láthatók voltak.

A 18. század első felében a híres gersei Pethő család utolsó ivadéka, Zsigmond sirba szállt. A kihalt család birtokaira mindazok a családok keresetet indítottak, a kik a Pethő családdal való rokonságnál fogva azokra számot tarthattak. A Festetics család, mint a Pethő családdal többszörösen rokonságban levő család

¹ Thaly K. A székesi gróf Bercsényi család. III. k. 503.

² Bercsényi Miklós gróf védelmi levele 1706. márcz. 13. Polgárvárosi lvt.

³ Dierling levele. Okirat. 1709. aug. 5. Polgárv. lvt.

1730 táján a keszthelyi, vasvári és kemendi birtokok tulajdonosa lett. Festetics Kristóf comes Keszthelyre jött lakni. Ezzel a Festeticsek keszthelyi ágának megalapítója lett. Ő és utódai idővel azokat a birtokokat is, melyek a Babochay, Sárközy, Eszterházy és szalabéri Horváth családoké voltak, megszerezték és földesuri jogaikat minden irányban kiterjesztették. A családnak e helyen csak két nevezetes tettet említem.¹

Festetics Pál gróf 1772-ben a gymnasiumot alapította, Festetics György gróf pedig 1797-ben a Georgicont állíttatta föl.

A francia háborúk alatt Ferencz király által fegyverre szólított nemesség különösen a dunántuli Zala és Vas megyékben tett ki magáért.

A dunántuli felkelő nemes sereg, melynek vezére Kisfaludy Sándor, korának nagy írója, mint József nádor segéd tisztje volt, Keszthely és Győr között állt fel.

Mikor Napoleon 1809. május 12-én Bécset másod ízben elfoglalta és mostoha fia Eugen Olaszországból Magyarország felé vezette hadait, az insurrectionalis sereg Keszthelyre vonult. Itt történt Mecséry generális jelenlétében a zászló felszentelése. Azután Kisfaludy Sándor személyesen ment föl a nádorhoz, mint fővezérhez, hogy parancsait kikérje.

A nemesi sereg a fővezér parancsa folytán Keszthelyről Győrfelé vonult.²

A francziafutás alkalmával a lakósok főleg, az iparosok városunkból is szépen adakoztak a háború költségeinek fedezésére. Közadakozás folytán 1098 frt 28 krt szedtek össze rhenusi pénzben. Ugyanevvel az

¹ L. Keszthely földes urai cz. fejezetet.

² M. A. 1895. márcz. 30. sz.

alkalommal a Nemzeti Múzeum számára 55 firt 31 krt adtak.¹

Keszthely a szabadságharcz idejében.

A hetedik zászlóalj megalakulása.

A szabadságharcz idején Zalamegyében a hon-
szeretet első tüzhelye Keszthely volt. A tüzet Balogh
Ferencz városbíró, Svastics apátplebános, Sebessy, Laky,
Kulcsár premontrei tanárok, Reischer georgiconi tanár,
Szabadhegyi, Malatinszky, Nedeczky, vidéki földbir-
tokosok élesztették, kiknek, mint a nemzeti törekvések
előharczosainak köszönhető a 7-ik önkéntes zászlóalj
megalakulása.

1848. május 24-én a Georgicon hallgatói tömege-
sen vonultak az archon (igazgató) lakása elé és ott ki-
jelentették neki, hogy a haza védelmére kelnek. Az
igazgató a tanári testület tanácsára a rendkívüli ese-
mények folytán a junius 18-ára kitűzött vizsgálatok
alól felmentvén a hallgatókat, bizonyítványaikat kiadta.

A Georcicon hallgatóiból lett honvédekhez a helyb.
gymnasium 5. és 6. osztályából és az iparososztályból
sokan csatlakoztak.

A hazaszeretet által összetoborzott alakuló zászló-
alj legelőször a róm. kath. templomba vonult. Svastics
apátplebános tartotta az istentiszteletet. Mise után
szívreható beszéd kíséretében levette magáról arany
nyaklánczát, keresztjét és gyémántgyűrűjét és ado-
mányként a haza oltárára helyezte azokat.²

¹ Nyugta a városi lvtban az adakozók nevei és az adott
összeg megjelölésével.

² Svastics Károly apátplebános által a haza oltárára adott
ajándéktárgyak Budapesten a nemzeti muzeumban, — azok a
lánczok pedig, melyekkel Sebessy a szabadságharcz leveretése
után volt meglánczolva, a szombathelyi régisígtárban vannak.

E megragadó hazafias tette után a megáldott zászlót egyik magas ifju kezébe nyomta és áldással bocsátá el a hazáért lelkesedő honvédeket.

Az alakuló zászlóalj Keszthelyről Zala-Egerszeg, Szombathely és Pápa felé vonult. Zala-Egerszegen iparosokkal, Szombathelyen és Pápán diákokkal, a közbeeső falvakon földmivesekkel növekedett. A honvédek Szombathelyen kaptak egyenruhát, fegyvert és tiszteket, Pápán hadgyakorlatokat tartottak. Pápáról felsőbb parancs folytán Czimmer őrnagy vezénylete alatt Devecser és Sümegen át 3 hónapi toborzás után szeptember 8-án Keszthelyre visszatértek.¹

Keszthelyről Kis-Komáromon át, a hol az oda rendelt vidéki honvéd zászlóaljakkal egyesültek, Nagy-Kanizsára mentek ; onnét néhány nap után Keszthelyre ismét visszavonultak és itt abban a hitben, hogy Jelasics Keszthely felé tart, táborot ütöttek. Hat ágyut a Gátdombon, hatot a Miklós temetőben, hatot a plébánia földeken helyeztek el. A városiak értékesebb tárgyaikat az erdőkbe és a szőlőhegyekbe hordták ki és ott elrejtették.

Jelasics a Balaton déli partján vonult el. Miről a Keszthelyen táborozó honvéd hadsereg értesülvén, még az nap éjjel utnak indult és Tapolczán, Veszprémén, Fejérváron át a velencei tóhoz ment ; ott a pákozdi dombokon Jelasics seregét megtámadta.

Felzaklatott hangyabolyként zavarodott össze a horvát sereg, mikor a honvédség váratlanul rávetette magát. Jelasics, Moga tábornoktól fegyverszünetet kért. Ez megadta azt. Jelasics a békekötés idejét felhasználva,

¹ Toborzások ideje alatt Zalamegyében a honvédek elszállásolásáról, élelmezéséről és a rend fenntartásáról, ugyszintén a honvédeknek fegyverrel való ellátásáról Csány királyi biztos és Csertán kormánybiztos gondoskodtak.

Bécs felé vette útját. A honvédsereg követte őt Schwechátig. Ott megütköztek. Az ütközetben részt vett a 7-ik önkéntes zászlóalj is. A visszaszorított honvédsereg Nagyszombatba vonult. Onnét a 7. önkéntes zászlóalj Lipótvárra ment és ott a várőrségnek egy részét képezte. Lipótvár bevétele után a 7. zászlóaljbeli honvédeket Bécsbe vitték és az osztrák hadseregbe beosztották.

Jelasics társzekereinek elfoglalása.

Midőn Jelasics Somogy felé a Balaton déli részén elvonult, társzekerei a hadcsapattól elmaradtak. Ezt megtudván a keszthelyiek, Balogh Ferencz városbíró s nemzetőrkapitány elnöklete alatt tanácskoztak és abban állapodtak meg, hogy Jelasics társzekereit el kell foglalni. E végből iparkodják mindenki fegyverfogható embereket toborzani. Találkozásra a vörsi majort tüzték ki. Együttal Kis-Komárom felé kémeket küldtek ki.

Mindenki törekedett megbiztatásának eleget tenni. Pergett a dob, a nép csődült a dobos körül. A lelkesítők szava megrázóan hangzott szét az utcák terein.

— Ki az, ki szabadságát védeni nem akarja?

— Nem is ember; ki a nagy időkben nem tesz szolgálatot a hazának!

A lelkesítés megtette a maga hatását. A szabadcsapat, vagy 60 taggal megalakult és Jelasics társzekereinek elfoglalására indult. E közben Reischer, georgiconi tanár és Rozmánics ügyvéd, kik mint kémek szalmás-szekéren mentek Kis-Komáromba, megérkeztek és elmondták, hogy Jelasics emberei az ágyukat Komáromból elszállították, a csekély számú fegyveressel fedezett 72 társzekeret másnap reggel akarják onnét a szöcsényi erdőn keresztül tovaszállítani.

A csapat a helyzetet ismervén, szeptember 29-én

esti 11 óra tájban utnak indult; a szőcsényi erdőben az ut mellett foglalt állást. Az előőrs kora hajnalban találkozott a Jelasics tábora felől jövő postakocsival, melyen a kocsison kívül két katona ült. Az előőrs tagjai a postakocsit megállították, a katonákat lefegyverezték, az iratokat elvették és Mesterháznak átadták, ki azokat Balogh Ferencz nemzetőrkapitány felügyelete alatt katonai fedezet mellett felbontatlanul Budapestre a magyar kormányhoz szállíttatta. A kormány az előőrs tagjait, kik a nagyfontosságú iratokat lefoglalták, 800 frnyi tiszteletdíjban részesítette.

A kocsi elszállítása után nemsokára feltűntek Jelasics társzekererei. A társzekerék őrizetére rendelt fegyveresek úgy látszik észrevették az erdőben elrejtőzött szabad csapatot, mert a lovakat megállították és a szekereket sűrű egymásutánban csoportosították. Azután a felügyelő vezetése alatt a társzekerék élén folytatták utjukat.

A keszthelyi csapat azt határozta, hogy megadásra szólítja a 30—40 tagból álló fegyveres fedezetet.

„Isten és ész azt parancsolja, — mondá egy alig 18 éves ifju — hogy itt támadni kell! Különben a jól fegyverezett ellenféllel szemben veszve vagyunk.“ Az ifju tanácsát elfogadták.

A szabad csapat a fák mögé húzódva, egyenes sort képezett. Amint a társzekereket fedező csapat lőtávolba jutott, Gerbics puskás a csapat vezetőjét első lövésre agyenlőtte; mire Bóri nemzetőr dobos megpergetvén a dobot, a fák háta mögött levő csapat a megzavart Jelasics-féle katonákat keresztűzbe vette. Néhányan meghaltak, többen súlyosan megsebesültek, az épen maradottak futásnak eredtek. A társzekereket vonó lovak nekibokrosodva száguldtak az erdőbe. A

fák galyai még a szerszámokat is leszaggatták a megvadult állatokról.

A kocsisok és a megsebesült katonák megadták magukat, csupán éltük meghagyásáért könyörögtek, a mit megkaptak. Egyedül Ruha József szurt le egy könyörgő katonát, kit eme tettéért a többiek keményen megdorgáltak.

A sebesültek közül kettő Fenéknél halt meg, a többit Keszthelyre a kórházba szállították.

Az elfogott társzekereket, melyeken zab, szalámi, és kettős zsákokba rakott liszt volt, valamint a lovakat Keszthelyen a városházánál nyilvános árverésen adták el.

A szállítmány értékét meghatározni csak megközelítőleg lehet; miután Balogh Ferencznek és Baan Kálmánnak az ezen ügyre vonatkozó iratai a beállott szomorú események következtében megsemmisítették. Szemtanuk által előadott számítás szerint biztos adatokként a következők jegyezhetők fel:

240 ló á 100 frt, 60 szekér á 40 frt, 60 szekér élelmi szer 3600 frt, 120 pár lószerszám 1200 frt, fegyverek és egyebek 300 frt.

A 32000 firtra tehető összeg a szőcsényi bátor támadók közt osztatott fel.

Az 1848—49. évi keszthelyi honvédek.

Akerman János	Benyátz Konrád
Árvay József	Bory Ferencz
Babor Sándor	Boronyay József
Balázs Ferencz	Brolik József
Bandi Péter	Bödör Ferencz
Batri János	Csabi József
Borbély Ferencz	Csák Ferencz
Benyátz János	Csák József

Csenge István	Kóbor György
Damián Gábor	Kugler Ferdinánd
Deák Sándor	Kugler Sándor
Dezső Antal	Kulcsár Ferencz
Dékmár Ferencz	Kránitz Antal
Dornyai Pál	Klezinger Ferdinánd
Döme Gyula	Kren István
Ferber Ferencz	Kren József
Ferenczy Ferencz	Laky Károly
Funovits István	Laskay Sándor
Galina Ferdinánd	Lánczy József
Gáll György	Lipsitz Ignác
Geliger István	Lipsitz Sándor
Gerber Pál	Ludasi József
Gombási Sándor	Luperszbek Károly
Götz Károly	Luperszbek Sándor
Hajgató József	Magyarósy János
Hegedüs János	Merey József
Heldele Sándor	Mészáros József
Hesz Ferencz	Miket József
Hesz János	Mindszenti József
Hodics József	Mitl József
Horváth György	Mosdósy József
Hochmuth Ignác	Móritz János
Hochstädter Ignác	Móritz József
Irzsabek Sándor	Neuman Ferdinánd
Juraskovits György	Németh György
Kefe Antal	Németh János
Kenestarfer János	Németh László
Kiss László	Orbán István
Kodik József	Orosz Mihály
Kopcsányi József	Pados Antal
Kovács József	Pálfy Ferencz
Kozma János	Pető József

Pintér József	Szalay Lajos
Pintér Lajos	Szappanyos József
Pintér Márton	Szappanyos Miska
Podacsnek Antal	Szemes Antal
Polozgai István	Szél Lajos
Puly Ignácz	Szili István
Prátser Antal	Szüts József
Raposa János	Takács János
Richter Márton	Tormár Ferencz
Rozmanits Károly	Tóth Ferencz
Sostán Antal	Tóth Károly
Sertz József	Töreki Sándor
Seitl Ferencz	Varga János
Sehap Rudolf	Varga Márton
Scheiner Henrik	Vastag Antal
Scheiner János	Vasváry József
Stampfel György	Vágner Ignácz
Steinmasser Ferdinánd	Váczi Sándor
Schwartz Dávid	Virág Lázár
Schwartz János	Vincze Benedek
Szabó József	Vincze János

A 126 honvéd közül 70 tért vissza, Szüts József és Kefe Antal bénán. Azt a lábán, ezt a jobb kezén lőtték keresztül. A többi honvéd részben a rendes hadseregbe lett beosztva, részben idegen helyen telepedett le, részben a csatatéren maradt.

A visszatért honvédek közül maig is többen élnek még a városban, kik nagyjából a nyomorral küzdve tengetik életüket. Ezeket, valamint a Keszthelyen később letelepedett honvédeket 1894-ben Trsztyánszky Károly volt honvéd főhadnagy egyesületté alakította. Azóta ez az egyesület a nyomorral küzdők részére az országos honvédegylettől segílyt szerez és az elhunyt tagok tisztességes eltakarításáról gondoskodik.

Apróbb események a szabadságharcz idejéből.

A szabadságharcz ideje alatt, mint láttuk, nagy számmal hagyták el a családi élet tü. helyét, hogy a szeretett haza védelmére fegyvert fogjanak. A kik hon maradtak, azok is teljesítették a haza iránt kötelességeiket.

A mozgalmaknak, mit a város lakói a haza érdekében kifejtettek, éltető ereje Balogh Ferencz városbíró volt.¹ Állandó összeköttetésben állt az 1848-iki magyar kormányval, s a főváros felé nyomuló győzelmes magyar hadsereggel.

Mint a városnak bírója és nemzetőr kapitány hazafiás buzgósággal lelkesítette a polgárokat a haza védelmére. Augusztus havában kihirdette, hogy a Kossuthbankókat mindenki, ha életét becsüli, tartozik elfogadni. Intézkedése folytán történt Jelasics leveleinek és élelmezési szállítmányainak elfoglalása a szöcsényi erdőben. Ez által az ellenséges seregnek zavart és terveire világítást vetett. A körmendi állampénztárt az osztrák seregtől rendkívüli bátorsággal és elszántsággal mentette meg. Méltó elismerés illeti Festetics Tassilo grófot is, ki a zalamegyei nemzetőröket 2000 forinttal segítette.

1848 szept. közepén, midőn Jelasics Kanizsára bevonult seregével, Teleky Ádám vezérőrnagy a magyar hadsereggel Keszthelyre vonult, ahol Csány elnökle

¹ Balogh Ferencz egyik fia Sándor, jogtudor és ügyvéd Budapesten, a szabadságharczban mint honvédszázados több alkalommal tüntette ki magát.

A Szt-László társulatnak, a Szt-Vincze egyletnek alelnöke, a Szt-István társulatnak igazgató választmányi és alapító tagja. Az 1872-iki autonómiai kongresszusnak jegyzője volt. A kat. plikus ügyek körül tanúsított buzgó munkálkodásáért XIII. Leó pápa 1886-ban a Szent Gergely rend keresztjével tüntette ki.

alatt haditanácsot tartottak. A haditanácsban Teleky a magyar hadsereg vezetéséről lemondott. Visszalépését azzal okadatolta, hogy Jelasics királyi parancs folytán jött Magyarországra; ő pedig királya ellen nem küzd.

Csány, Telekynek visszalépését közölte a megyei bizottmány nyal s egyuttal a megyétől fegyveres segítséget kért. Azonkivül Jelasicshoz a tisztikarból követtséget küldött, mely követtség arra kérte őt, hogy mutassa föl a királyi parancsot, mely a beütésre feljogosítja. A követtség eredmény nélkül tért vissza Keszthelyre; hol a tanácskozást tovább folytatták és abban állapodtak meg, hogy Jelasicsot megtámadják és a hazát végső lehelletig védeni fogják.

Az örvendetes határozatról Csány értesítette a miniszterelnököt és a megyei bizottmányt. Batthyány a levelet az országgyűlés elé terjesztette; s ez Telekyt, ki a hadsereg vezetéséről való lemondása mellett tovább is megmaradt, hazaárulónak bélyegezte. A megye pedig a nemzetörököt ujra kiállította és Keszthelyre küldte.

Október 13-án Perczel Mór B.-Füredről 3 zászlóalj gyalog és 2 század Miklós huszár és 8 ágyu kíséretében vonult Keszthelyen át Muraközbe, hogy azt az ellenségtől megszabadítsa.

Deczember utolsó napjainak egyikén Kegel György, Festetics gróf lovászmestere, kit közönségesen Sorsinak neveztek, sebesen vágatva hajtja paripáját a Kanizsától Keszthely felé vezető uton. Lova a sebes hajtás folytán kimerülve, az Akasztó-Dombnál kidőlt alóla, s gyalog futott be a városba. Lélekszakadva beszélt el, hogy Nugent tábornok Kanizsáról Keszthelyre indult. Egyuttal figyelmeztette az előljárást, hogy Nugent nagy fegyveres sereggel és 12 ágyuval jön, a miért a város ne tegyen fegyveres előkészületet fogadására.

A tábornok csakugyan decz. 25-én karácsony napján megérkezett; de miután az egész városban csendet és békét tapasztalt, a nélkül, hogy a várost megszállotta volna, tovavonult.

1849. év telén a nemzetőrök szervezkedése a nagy hideg miatt nehezen ment. A zalai nemzetőrök május havában vonultak Muraközbe, de a horvátok visszaszorították őket. Keszthelyen egyesültek a vasmegyei nemzetőrökkel. Az egyesült nemzetőrsereg Muraközbe tört. Vagy 900 horvátot fogtak el. Azokat Keszthelyen át gőzhajón Balaton-Füredre szállították.

A Zala-Egerszegén május 29-én tartott gyűlés határozata értelmében, minthogy a megye székhelye nagyon ki volt téve az ellenség támadásainak, a gyűlések, a rögtönítélő, hadi és polgári bíróság székhelye Keszthely lett. A megyei bizottmány május 31-én tartott ülést Keszthelyen először. Az ellenség mozdulatait szemmel kísérő és egyéb hadi tudósításokat Keszthelyre küldötték. Itt intézték el a megyei, polgári és hadi ügyeket. A június 6-iki ülésen hallgatták ki Sebessy Kálmán tanárt, kit azzal vádoltak, hogy kommunisusra vezető beszédekkel izgatja a népet. A bizottság a vádat alaptalannak találván, Sebessyt fölmentette.

Június havában elrendelt népfelkeléskor az egész vidékről, ki csak fegyvert foghatott, Keszthelyre jött. A Szt-Háromság-téren, a főutczán, egész a grófi kastélyig rengeteg nép volt. Mindegyik saját ruhájában, hiányosan, nagyrészt villa, kasza és baltával fegyverkezve. A szervezők, lelkesítők és vezérek Laky Demeter, Sebessy, Kulcsár prem. tanárok, Balogh Ferencz és Wlasics jobbmódu iparosok voltak.

A csoportosulás és rendezés ideje alatt történt, hogy néhány gymnasiumi tanuló csintalanságból félreverte a harangot. A földnépe veszélyt sejtve rémülten

hagyta el helyét. Csak a lelkesítők fáradozásának sikerült ismét a rendet és bátorságot helyre állítani. A népfölkelők szintén Muraközbe mentek.

Alig távoztak Keszthelyről, új rémület fogta el a várost, Noszlopyt és Meszlényit, a somogyi szabadcsapatok vezéreit véresre verve hurczolták a városba. Meszlényi és Noszlopy a népfölkelés rendezése végett egy szolga kíséretében Füredre utaztak. Noszlopy utközben megakart látoogatni nejét Diszelyben, a miért utjokat Keszthelyen át Diszely felé vették.

Gyenesnél találkoztak a lesencze-tomaji, istvándi és németfalusi népfölkelőkkel. Dobos Antal gyenesi lakós amint meglátta nevezett urakat, odakiáltja a népfölkelőknek: „Elakarjátok eresztetni ezeket a ispi-onokat?“ Mire a vezető nélkül levő fegyelmetlen tömeg fölbőszülve megrohanta a kocsit, Meszlényit és Noszlopyt több helyen megsebesítve Keszthelyre hurczolta. Nagy István pandur a Hajdu-utczában a megtámadottak védelmére kelt, állítván, hogy a megsebesítettek magyarok. A védelmező nemcsak, hogy hitelen nem talált, hanem őt is megverték s csak futással menthette meg életét. Meszlényit a megyei épület előtt annyira megverték, hogy majdnem élettelenül terült el. Noszlopynak sikerült menekülni. Csertán kormánybiztos a rémhirről értesülve a véres tett színhelyére sietett, hogy a bőszült tömeget lecsendesítse. A tömeg Csertánt is halállal fenyegette, de ő meg nem rettenve, a felbőszültek közé ment: „Szurjatok hát le, — ugymond — hadd haljak meg a hazámért!“ A biztost nem bántották, hanem a helyett a grófi lovászmester lakásához mentek, mert őt is „ispionnak“ tartották. A lovászmester idején menekült.

Elszomorító látványt nyújtott az, amit most a

szabadság eszméjét félreértő nép elkövetett. A lovászmester házát, a boltokat feldúlták, törtek, zuztak mindent, a mi a kezükbe akadt és raboltak. A zavar csak akkor szűnt meg, mikor Hertelendy lesencze-tomaji birtokos megérkezett, kinek mint ismerősnek sikerült az annyira szükséges rendet helyreállítani. A L.-Tomaj és Istvánd vidéki népfölkelők Hidvégnél csatlakoztak a keszthelyi népfölkelőkhöz. A keszthelyi népfölkelők, kik már ekkor a vidéki népfölkelők gyilkos és zavargó tetteiről értesültek, azokat két sorban körül zárták és lefegyverezték. A lefegyverzés közben egyik istvándi fökelő Balogh Ferenczre baltájával egy hatalmas csapást mért, de a balta a tisztibojton lecsuszván, nagyobb sérelmet nem okozott.

Balogh a rakonezátlanokat erős őrizet mellett Keszthelyre kísértette vissza és haditörvényszék elé állította. 5 embert kötél halálra és 17-et sánczfogságra, egy zsidófiut börtönre ítélték.

A halálra ítéleteket 1849 július 20-án a Gátombon akasztották föl. A fölakasztottak a keszthelyi r. kath. plebánia halálozási anyakönyvei szerint a következők voltak: Pap Vendel nős 30 éves; Takáts Antal nős 29 éves; Szücs István nőtlen 28 éves lesencze-istvándi; Tompó János özvegy 55 éves lesencze-tomaji és Bola Ferencz nős 48 éves németfalusi lakosok.

Keszthely a szabadságharcz után.

A világoosi fegyverletét után nem sokára Knezevits ezredes és dandárparancsnok Marczali felől Keszthelyre jött. A Kisfaludy gőzhajó telve nemzetőrök és népfölkelőkkel a keszthely-balatoni kikötőben állt. A hajón voltak Laky, Sebessy, Kulcsár prem. tanárok is. A gőzhajóhoz mindkét oldalon egy-egy védelmül al-

kalmazott gyapjuneműekkel tömött terheshajó volt láncczolva.

A mint a hajón levők Knezevits táborát a fenéki hidnál megpillantották, három ágyulövet tettek, jelezvén a városnak az ellenség közeledését. E közben történt, hogy a parancsnok két alakot látott a Keszthelyre vezető uton a város felé menni. Az egyik Mandl Bernát keszthelyi lakos, a másik a vörsi ispán volt.

Knezevits utánuk lovagolt. Az izraelita hiába hivatkozott, hogy üzleti és az ispán, hogy gazdasági dolga után megy, mindkettőt a hadsereghez kísérte. Azt hitte, hogy kémek; s ebben a meggyőződésben visszatartotta őket Fenéknél mindaddig, míg a városba küldött előőrsei vissza nem tértek. Tudakozódott tőlük a város helyzetéről; van-e katonasága, fejt-e ki ellenállást, minő távolságra van a Balatonon levő hajó? . . .

A foglyok e kérdésekre a körülményekhez mértén simán és ügyesen válaszoltak. Nevezetesen, hogy a keszthelyi kikötőben levő hajó és Fenék közt a távolság oly nagy, hogy a hajó ágyuzása sikertelen.

A városba küldött előőrsök visszaérkeztek. Jelentésük a foglyokéval megegyezett. Így a parancsnok azon fenyegetése elől: ha valamiről tévesen tudósítanak, halál vár rájuk, szerencsésen megmenekültek. „Menjenek, mond Knezevits, még a mi megérkezésünk előtt haza, nehogy a városban azt mondják, hogy árulók.“

Az osztrák hadsereg a városba ért. Szüts K. városi jegyző az előjárósággal együtt a kórháznál fogadta a parancsnokot és kijelentette, hogy a város semmi ellenállást nem fejt ki. A hajón levők kémeik által értesülvén, hogy a város minden ellenállás nélkül megadja magát — a mint a világosi fegyverletét után másra nem is lehetett számítani — idejekorán tovahajóztak.

Knezevits táborában különösen érdeklődött a me-

nekülő hajó iránt egy kurasier kapitány, mert azon a hajón voltak azok a nemzetőrök, kik az ő seregét Veszprém és Palota közt megverték, mindenből kifosztották és a zsákmányt a keszthelyi kikötőnél eladták. A kapitány a városi jegyzőtől tudakozódott a menekülő hajó után. Azután a Gözös (Balaton) utczán néhányad magával a kikötőhöz sietett. De a hajó már ekkor a Szent-Mihály hegyénél evezett.

Mig a kurasier kapitány a kikötőtől visszaérkezett, addig a hadsereg várakozott. Azután dobszóval négyes sorban a városba vonultak.

Knezevits : „Most már nincs magyar földön magyar katona“ jelszóval 1849. év szept. 3-án d. e. 9—10 óra tájban tartotta bevonulását a városba. Őt a grófi kastélyba, katonáit magánházakba szállásolták el. Az ágyukat (12) meg a torony dombon helyezték el.

Félelem fogta el a város lakóit. Mit hoz a jövő, senki sem tudta. A rettegés még nagyobb lett d. u. 4 órakor, midőn a magas, barna, betekerceszett fejű szervíánok vörös köpenyben, zubbonyos nadrágban, a vállon hosszú puskát, derékon övet, a jobbon két pisztolyt, balfélen két kést és szuronyt hordva, megérkeztek.

Knezevits mindenek előtt Balogh Ferencz városbíró és nemzetőrkapitányt, ki a szabadságharc alatt a nemzeti mozgalmak élén állt, fogatta el, és kihallgatás után vasra verve Budára vitette, honnét három heti fogság után a Haynau-féle amnestia alkalmával bocsátották el.

A hajón levőkhöz, kik a Szigliget és Meszes-Győrök közt fekvő öbölben tartózkodtak, Knezevits levelet küldött, hogy adják meg magukat. A levelet Böröczi Mihály és Göndöcs János keszthelyi halászok vitték

el, kik a hajóhoz érve egy kínos jelenetnek lettek tanúi.

A menekülők bizonyos Sárvári nevű keszthelyi takácsot, ki pusztán kíváncsiságból ment a hajóhoz, -- abban a hitben, hogy kém, -- a Balatonba akartak dobni. A szerencsétlen, hogy életét megmentse, a hajó-karfába kapaszkodott. Erre a menekültek egyike agyon akarta lőni, de fegyvere csütörtököt mondott. E pillanatban érkeztek a hajóhoz Böröczi és Göndöcs a levéllel. Ők győzték meg a menekülőket arról, hogy Sárvári nem kém, hanem keszthelyi iparos, ki szintén részt vett a szabadságharczi mozgalmakban. Így menekült meg Sárvári a biztos haláltól.

A menekülők Knezevits levelére azt válaszolták, hogy 24 óra lefolyás után megjelennek. Azonban ezt nem tették, hanem éjjel az edericsei nádasokon át a hegyekbe és erdőbe menekültek.

Sárvári a városi erdőben találkozott a bujdosóval, ki őt agyon akarta lőni. Boszut állhatott volna rajta, de nem tette.

A hazaszeretet kibékítette őket.

Noha Knezevitsset, amint a közvetlen vallomásokból meggyőződni lehetett, kegyetlenség vagy zsarnoksággal vádolni nem lehet, mégis szomorúaknak lehet nevezni azokat a napokat, melyek a városra (az egész hazával együtt) következtek.

Knezevits felhívatta magához az előljárókat. Tudakozódott a mozgalmak lefolyásáról. Jelasics szállítmányának elfogásáról, a hajóról menekültek kilétéről. Reischer Endrének, Baán Kálmánnak és mindazoknak vagyonaát, kik a szőcsényi erdőben Jelasics társaságának elfoglalásánál jelen voltak, lefoglaltatta, a hajó

ról menekültek elfogatását elrendelte, s ennek a rendelkezés végrehajtásával az irtóztató piszkos szerezsánokat bizta meg.

Laky, Sebessy és Kulcsár prem. tanárokat, kik a hajóról Laky Mihály cs. tomaji szőlőpinczéjéhez, onnét pedig a rezi plébánoshoz menekültek, a rezi plébánián fogták el, és miután a plébános hordóiból a bort eleregették, a három papot Knezevits elé vitték.

Knezevits, kihallgatás után Kulcsárt szabadon bocsátotta, Lakyt és Sebessyt Pestre a főhaditörvényszék elé kísértette. Onnét Olmützbe, később Josefstadtbba vitték őket fogságba, melyből a király esküvőjekor szabadultak ki.

Knezevits különben nemes érzésű ember volt. Az önként jelentkezőket szabadon bocsátotta, a följelentetteket humánus bánásmódban részesítette. Figyelembe vette a vádlottak által felhozott mentséget: hogy ők nem a király, hanem a hazaáruló Jelasics ellen fogtak fegyvert, mert azt hazaárulónak és lázadónak tartották, miután ily értelemben nyilatkoztak róla a hazai lapok, a nádor és más előkelő egyének.

Jelasics szállitmányának elfogása miatt, minthogy ama esemény az 1848-ik év október havában kiadott amnestiát hirdető rendeletet megelőzte, senki büntetésben nem részesült. Az elárverezett tárgyak értékeinek visszatérítésére senkit nem köteleztek. Egyedül Baán Kálmán, akkori uradalmi ispánnak voltak e miatt nagyobb kellemetlenségei, mert arról vádolták, hogy az eladott tárgyak értékét mind magának tartotta meg. A vizsgálat kiderítette, hogy a vád, mely a közvéleményben lappangott, alaptalan volt, amiért Baánt is a vád alól fölmentették.

Knezevits vagy három hónapig tartózkodott Keszthelyen. Ezután majd egyik, majd másik osztrák kato-

naság tartotta megszállva a várost. Minden ház érezte a katonatartás terheit. A gróf, a nagy kastély szomszédságában volt egyemeletes kis kastélyt, melyben 8 bútorozott kényelmes szoba, két konyha, két éléskamra, és egy földpincze volt, engedte át a katonaság részére. Azonkívül az uradalmi börtönöket és szobákat egészen ingyen adta át a kincstár számára. Ennek fejében az uradalmi tiszteket 1851. jun. 21-én a katonabeszállásolás terhe alól felmentették.¹

A szoros értelemben vett katonai uralom 1850. jun. 12-ig tartott. Ekkor Bogyay Lajos megyei főnök kinevezte a város tisztviselőit és tanácsosait.² Azonban ezeknek a hatásköre a város belső rendezésén kívül csupán a rendeletek végrehajtására terjedt ki.³ A városi hatóság kötelessége volt a honvédtisztek magaviseletéről minden 8 nap alatt a járás főbirájához jelentést tenni,⁴ a házbocsátott honvédeket szigorú felügyelet alatt tartani, a piaczi árakról, a szekeres és gyalog napszámijakról minden hónapban a megyei főnöknek róvatos kimutatást adni⁵ és a nemzeti szellem elnyomására kiadott rendeleteket és intézkedéseket érvényesíteni.⁶

Az elelmi szerek be- és kivitelére, ugyszintén az árszabályozásokra vonatkozó szigorú intézkedéseket 1850. szept. 24-én szüntették meg. Bogyay József főbíró ugyanébben az évben engedte meg, hogy a város területén óvatosság mellett 12 ember fegyvert tarthat.⁶

¹ Okiratok 1851. január 21. 1851. július 9. 1855. június 19. Városi lvt.

² Okirat 1850. április 8. Városi lvt.

³ Okirat 1850. június 12. Városi lvt.

⁴ Okirat 1850. okt. 31. Városi lvt.

⁵ Okirat 1852. márcz. 10. Városi lvt.

⁶ Okirat 1850. júl. 4. Városi lvt.

1852-ben már nyilvános multságokat és színi előadásokat is szabad volt tartani.

A Bachkor, eltekintve a nemzeti szellem elnyomására irányuló törekvéseitől, az ipar fejlesztésére, a népnevelés és a vallási élet előmozdítására kedvező hatással volt.

A czéhmestereknek és biztosoknak a czéhekbe fel nem vett mesteremberek (kontár) névjegyzékét a főbirónak időről-időre be kellett terjeszteni. Az iparostanulóknak vásár- és ünnepnapokon szent misén és predikáczió meg kellett jelenni. A gazdákat, kik bármiféle ürügy alatt a legényeket és tanulókat elvonták az isteni tisztelettől, szigorúan büntették. Azokat az iparosokat, kik mesterlegényeiket és inasait bármi ürügy alatt otthon fogták, 12 ezüst frtra büntették. Az inasokat testileg is fenyítették, sőt a testi fenyítéken kívül ismételt esetekben 1—1 mulasztásért a fel szabadulástól egy negyedévre visszautasították.¹

A Bachkornak egyik nevezetes eseménye városunkra nézve I. Ferencz József Ő Felségének Keszthelyen történt átvonulása.

A megyei főnök 1852. június 13-án értesítette Svastics Károly apátplebánost ama örvendetes eseményről, hogy Ő Felsége Keszthelyre megy. Együttal, miután Zalamegye részéről Keszthely városa részesült a szerencsében, hogy a felséget ünnepélyesen fogadhatta, az apátplebánost felszólította a királyfogadási ünnepély rendezésére.

Ő Felsége 1852. június 29-én délután 2¹/₂ órakor mozsárdörgések, harangok zugása s az egész vidékről összesereglett tengernyi nép szünni nem akaró éljenzése által fogadtatva érkezett meg Keszthelyre.

¹ Vajda Antal városbirónak az iparos-czéhek elnökeihez adott rendelete 1852. decz. 29. Városi lvt.

A páhoki ut mentén közel a városhoz levő első diadalkapunál Festetics György gróf fogadta az uralkodót bátyja Tassilo nevében, ki mint katona szolgálatban állt. Ő Felsége rengeteg nép örömrivalgása közt vonult a városba. A kastélynál levő diadalkapu előtt Svastics Károly keszthelyi apátplebános a saját hivei és a vidékről összesereglett nép nevében üdvözölte az uralkodót, ki leereszkedő nyájassággal köszönte meg a fogadtatást.

Az uralkodó I. Festetics Tassilo gróf cs. és kir. kamarás és tábornok főuri palotájába szállt. A kastélyba vezető lépcsőkön fejrbe öltözött zöld repkénykoszorus lánykák sorfalat képeztek. Ezek között jutott a Felső az emeletre, hol Festetics György grófné, Erdődy Eugenia fogadta a magas vendéget. A grófné szerencsésének egész tudatában örömtől sugárzó arcczal vezette a pazar fénynyel diszitett terembe királyi vendégét.

A kegyes uralkodó először a város és a szomszédos megyék küldöttségének hódoló tisztelegését fogadta. Azután többeket magánkihallgatásban részesített. Kihallgatás után lement a kastélytérre s ott többekhez kérdéseket intézett. Ezáltal teljes diadalt aratott a sziveken. Ebéd után meglátogatta a városi kórházat, a szolgabírói hivatalt, a megyei fiók és járási börtönöket.

Ő Felségének keszthelyi tartózkodása alatt a háza-
kon a habsburg család, a bajor, a nemzeti színű zászlók és a megye czimerével diszitett lobogók lengtek festői vegyülékben.

Este a várost fényesen kivilágították. A Balatonon és a kastélykertben tűzijátékot rendeztek, a közel fekvő szőlőhegy-koszoruban máglyákat gyujtottak, a nép számára boroshordókat csapoltak, a szegényeknek pénzesegélyt nyujtottak. Ez alkalomra küldött Ranolder Já-

nos veszprémi püspök is 100 frtot a város szegényei számára.¹

Az uralkodó az ünnepség után való napon Füred felé utazott.

A királyi Felség magyarországi útját befejezván legmagasabb elismerését nyilvánította a szivélyes fogadtatásért, melyben őt Keszthelyen részesítették. A helytartótanács Svastics Károly apátplebánosnak külön köszönte meg a fáradságát, hogy Keszthely vidékének érzelmeit és hódolatát a felség előtt szivrehatóan tolmácsolta.

A hatvanas évek mozgalmaiban városunk is tevékeny részt vett. 1859. július havában a felállítandó cs. kir. önkéntes osztály felszereléséhez kívánt költségek fedezésére közadakozás útján 447 frt 45 krt adott.²

Az alkotmányos kor kezdete városunk szebb jövőjének hajnala lett. A gondviselés egy olyan férfit rendelt a város élére, kinek neve a város anyagi és szellemi fejlődésének történetével örökre elválaszthatlanul lesz összeforrvá. E városunk történetében halhatatlan férfinak neve id. Reischl Venczel. Az ő vezetése alatt az anyagilag szegény város 30 év alatt (1861—91) oly előnyös helyzetet teremtett magának, mely a hihetlenséggel határos. Az általa létesített jövődelmi források melyeket, az új időknek tulajdonítunk, nyújtottak módot a nagyszámu kulturális intézetek felállítására. Az új idők érdeme a gazdasági tanintézet, az irgalmas nővérek zárdája, a 4 osztályu gymnasiumnak 8 osztályu gymnasiummá fejlesztése, polgári fiu- és felsőleányiskola felállítása, a felső leányiskolának polgári iskolává való átalakítása, az iparos és kereskedő tanu-

¹ Okirat 1852. jun. 25. Pleb. lvt.

² Gyűjtőív 1859. jul. 3. Városi lvt.

lók iskolájának létesítése, az elemi iskoláknak a kor kívánalma szerint való kibővítése, a plébánia templomnak, mint a hazai műemléknek restaurálása, a balatonparti fürdőknek a modern igények szerint való kiépítése és a keszthely-balaton-szent-györgyi vasut létesítése.

Ez időre esnek ama humánus intézmények és különféle jótékony czélú egyesületek keletkezése is, melyekről a megfelelő helyen bőven van szó.

Urbéri viszonyok.

Keszthely, noha Nagy Lajos és Zsigmond királyok idejében sok kiváltságot élvezett, mindig jobbágybirtokként szerepelt. A 11—15. század között a veszprémi püspöknek, a zalavári apátságnak, a zágrábi érseknek, a Laczkfy családnak; 1432 után a Pethő, Bakats, Eszterházy, Sárkány, Horváth, Lengyel és Festetics családoknak fizette a dézsmát.

A török idők alatt a keszthelyi sereg tagjai földesurat nem ismertek, kilenczedet, tizedet nem adtak, hegyvámot nem fizettek; földjeiket szabadon adták-vették és hagyták másoknak, a Zámor, Vár völgy, Cserszeg és Rezi közt elterülő erdőben szabadon fájéztak; az elpusztult fálvak: Keztel-Tomaj, Falud és Fenék határaiban minden megkülönböztetés (nemes, nem nemes, külső és belső lakók) nélkül legeltettek.¹

A helyzet a kurucz mozgalom után megváltozott. Festetics Kristóf comes megkeresése folytán Hertelendy Gábor Zalamegye szolgabirája 1739 márczius 14-én felszólította Borsó Ferencz városbirót s általa az egész várost, hogy a kinél szabadságlevél, vagy más szer-

¹ Inquisitio 1736. febr. 16. Városi lvt.

zódás van, azt Festetics Kristófnak, mint a Pethő család jogait öröklő földesurnak adják át.¹ A lakosok a szerződésbeli szabadságleveleket beszolgáltatták. Ez időtől kezdve Festetics Kristóf és utódai a földesuri jogokat minden irányban kiterjesztették és a város részéről jövő intézkedéseket, melyek a földesuri jogokat csorbitani törekedtek, erélyes kézzel visszautasították.

1765-ben a városi előljáróság a megüresedett esküdti állásokra a földesur által kijelölt Kálóczy József kőmivest és Fazekas Jakabot, avval az okadatolással, hogy régi szokás szerint az öregesküdti állásra csak olyanokat választanak, kik azelőtt kishirói, hadnagyi vagy kisküdti (borbirák) hivatalt viseltek, visszautasította és a megüresedett esküdti állásokra Festetics Kristóf akarata ellenére Szücs Pált, Pais Mihályt és Kocsis Jánost választotta meg.² Festetics Kristóf a választást, mely földesuri jogainak szokatlan megsértésével járt, megsemmisítette és új jelölést tett. Az első esküdtségre Kálóczy Józsefet, Pais Mihályt és György kovácsot, a másodikra a kőmivestmestert, az övegemestert, a timármestert; a harmadikra a gerencsérmestert, kőfaragómestert, öreg kötélgyártómestert jelölte ki.³

A jelöltek felerészben Festetics Kristóf által behozott német iparosokból állottak.⁴

A birónak, ki a választásokat a földesur akarata ellenére vezette, a városházból távozni kellett. Helyette és a három esküdt helyett a földesur által kijelölteket választották meg. A nép a megválasztott előljáróságban

¹ Admonitio 1739. márczius 14. Városi lvt.

² A városi tisztviselők restaurálása 1765. év Pünkösöd havának 1. napján.

³ Neveik az okiratban nincsenek feljegyezve.

⁴ Festetics Kristóf consiliarius levele a tanácshoz 1765. május 11. Városi lvt.

jogainak árulóját, a város érdekeinek feladóit s az urodalom csatlósait tekintvén, 1766 április 29-én fellázadt. Az esküdteket megkötözték és megkötözve dobzóval hurezolták őket végig az utczákon, azután kalodába zárták, ahol fogva maradtak mindaddig, míg onnét fegyveres erővel ki nem szabadították.

Az izgalmas jelenet után a város kérte a földesurat, hogy választasson új bírót és előljáróságot. Fes-tetics a kérelmet visszautasította. Erre a város orvos-lásért az alispánhoz fordult.

Forintos Gábor, akkori alispán nemcsak hogy nem engedte meg az új választást, hanem a lázadók ellen vizsgálatot rendelt. A vizsgálatot teljesítő főbíró, Hertelendy György a lázadókat elítélte s a földesur által megválasztott bírót és előljárókat állásaikba vissza-helyezte.¹

1768-ban az urbéri viszonyok rendezésére új szabály-zatot adtak ki.

Az 1768-iki urbéri szabályzat szerint az egész tel-kes jobbágyoknak két hold belsőség, 20 hold szántó-föld és 8 szekér szénát termő rét rendeltetett. A fél, negyed és nyolczad helyes jobbágyok az egész jobbágy-helynek megfelelő fél, negyed és nyolczad rész ingat-lant kaptak. A zsellér jobbágyoknak csupán ház és hozzávaló telek adatott. Ezeken kívül a jobbágyoknak Szent-Mihály naptól Szent-György napig fél évi korcs-máltatási joguk volt.

Legelőről, fáról az uraság tartozott gondoskodni. A földesurtól adott vagyon fejében minden egész helyes jobbágy hetenkint egy napi szolgálatot tartozott telje-síteni, gyalog vagy szekeres munkában.

¹ Az alispán átírata a városhoz 1766 május 21. Városi lvt.

A házas zsellér jobbágyok évenként 18, a háznélküli zsellér lakósok 12 napszámot szolgáltak.

Ezeknek a szolgálatoknak (robot) készpénzben való kifizetésére a földesur jobbágyait nem kényszeríthette, de a jobbágy azt megválthatta.

Azért, hogy a jobbágyok az erdőről tűzifát és épületefát kaptak, minden egész helyes jobbágy, kinek marhája volt, évenként egy öl fát tartozott a földesurasághoz a kijelölt helyre beszállítani.

A hegyiek a szőlők után hegyvámot, egyéb terményekből 8-dot, 9-det és 10-det adtak és azt beszállítani is tartoztak.

A roboton kívül minden jobbágy a vadászaton 3 napi szolgálatot tartozott teljesíteni.

Vámot, révpénzt és 30-dot, ha malomba mentek, sem a maguk sem az uraság szolgálatában nem fizettek, sőt az uraságnak tett szolgálatok alkalmával más esetekben sem. Az említett adózásokon kívül minden telkes jobbágy és házas zsellér évenként 1 frtot (füstpénzt) fizetett a földesurnak. A más házában lakó zsellér ez adózástól ment volt.

Ha a jobbágy maradék nélkül halt el, vagy elhagyta jobbágyhelyét, javai a földesurra szálltak. Ilyenkor a földesur volt jobbágyán keresett jogos követeléseket tartozott kielégíteni. (Trip. III. R. 30 tit.)

A vadászati és halászati jog egyedül a földesurat illette, nemkülönbén a vásár jövődelmek, a mézárszék és a vámjövődelmek.

Aki robotra röstség vagy más vétkes okból meg nem jelent, azt 12 pálczaverésre ítélték.

Kölcsönt a város a földesur engedélye nélkül nem vehetett fel, fundust a jobbágy el nem adhatott sem el nem cserélhetett.

A birói állás a földesur három jelölése után töl-

tetett be. A bírót a földesur állásától megfoszthatta, sőt egyes esetekben ki is nevezhette.

A bírónak az évi számadásokat a földesurhoz kellett betérjeszteni.

A jobbágyság sérelmeit a földesur intézte el, de tőle a megyéhez fellebbezettek.¹

Festetics Kristóf ez urbéri törvényeket minden irányban érvényesíteni törekedett.

A város lakói, kiknek egy része feudumon levő nemesnek, másrésze agilisnak tartotta magát, az urbéri szolgálatnak magukat alávetni vonakodtak. Hivatkoztak a török és kurucz időkre, mikor sem 9-det, sem 10-det nem adtak, sem hegyvámot nem fizettek. Bizonyítékul a földesurnak egy 1668 márczius 19-én kelt *investigatio* levelet adtak át, mely szerint vagy 100 tanu bizonyította, hogy a városbeliek a török világban urbéri szolgálatokat nem teljesítettek.

Hiába való volt minden. A Festetics család Keszthelynek *iure praesidii* örökös földesura a királytól kapott adománylevel alapján az urbéri törvényeket a város lakóira kiterjesztette.

Képzeltető, hogyan érezte magát a jobbágyi szolgálatokat nem ismerő város, mikor a jobbágyi kötelezettségnek minden terhe egyszerre reá nehezedett. Ezért a lakóság a megyéhez, a királyi megbizotthoz fordultak, de siker nélkül. Mindenütt azt a választ nyerték: tessék az urbéri szabályokhoz alkalmazkodni, vagy a földesurral szerződésre lépni.

Ilyen vigasztalások után a városnak semmi reménye sem maradt élvezett szabadságának és kiváltságos helyzetének visszaszerzésére. Nyomról-nyomra, lépésről-lépésre szorítottak le a térről, melyet magukénak hittek és jutottak abba a helyzetbe, melybe a

¹ Urbarium szabályok 1768. Polgárvárosi lvt.

földesuri jogoknál fogva a haza minden jobbágya jutott.

Keszthely város lakói zsellér jobbágyoknak, Polgárvárosé telkes jobbágyoknak nyilvánítottak, azok kézi, ezek ígás munkák végzésére köteleztettek. A keszthelyiek mint zsellér jobbágyok 18 napi szolgálatot teljesítettek. De ezt a 18 napi szolgálatot egy aranyban (4 frt 22 kr) váltották meg. Az urodalomtól kivett földek után 9-det fizettek. Festetics Kristóf ugyan a földek terméséből nemcsak 9-det, hanem tizedet, illetve e kettő helyett ötödöt is követelt. Azonban e követelésétől, minthogy a lakók földeiket elhagyni készültek, elállt és a 9 ed mellett megmaradt.¹

A legelőért minden pár marha után három napi ígás munkát, a juhok után 10—10 denárt és a bárányokból 10-det adtak. Egy szekér karó, egy szekér vessző, egy szekér pózna után 1—1 napi gyalog napszámot teljesítettek. Az épületfáért a fa minősége szerint szolgáltak napszámokat.

A nád, sás, fűkaszálásért külön szolgálatokat végeztek. A szőlős gazdák a hegyvámon kívül kenyér és kappan helyett 25 pénzt fizettek.

A hegyvámot a falusiak a kijelölt helyekre öszsehordták, a városiak behordták.²

Az urbéri kötelezettségek minő hatással voltak a lakókra, azt az alábbi eset eléggé megvilágítja.

1768 július 21-én éjjel a városi korcsma kigyuladt. A tűz a korcsmával egy fedél alatt álló mészárszék és az urodalmi vendégfogadó felé terjedt. Az

¹ Responsa oppdanorum Keszthely, 1770 VII. 23. városi lvt.

² Extractus Protocolli Urbarialis Com. Zalad. Gen. Congregatio 12. mai 1810. Nr. 4. városi lvt.

összecsoportosult emberek, daczára, hogy a korcsma és mézárszék a város tulajdonát képezte, végig nézték a tüzet a nélkül, hogy valamit tettek volna tovaterjedésének meggátlására, csakhogy a szomszédos urodalmi vendéglő is meggyuladjon, s az uradalmi tisztnek, ki őket a tűz oltására nógatta, minduntalan azt válaszolták: „Hadd égjen, elég füstpénzt kap a Festetics!”

Az urbéri terhek súlyát a város lakói leginkább érezték Festetics György gr. idejében.

Festetics György gr. 1818-ban a robotváltságdíjat, mely a füstpénzzel együtt az urbér szabályozása óta állandóan 4 frt 22 krt tett ki, felemelte; a vadászatoknál szolgálatni szokott 3 napot más kézi munkára változtatta. A tiszték a jobbágyoknak a fölös napszámot 10 krral fizették, az elmulasztott napszámokért pedig 30 krt vettek. A zsellér házakat és a kilenczedbe birt földeket folyton változtatták; a pálinka, gyertya, dohány, só és más ily aprólékos dolgok elárusítását, — noha a szabad kereskedés a városokban meg volt engedve, — megtiltották; a legelő és fájézás használatát korlátozták; a hegyvámot Cserszegegen, hol a városiak szőlei vannak, hegyvám rendezés czimén felemelték.²

A város a nagyobb mérvű jobbágyi megadóztatásokat megtagadta, miért az uradalom a várost az urbéri kötelezettségek miatt beperelte.

A megye az ügy megvizsgálását 1818 febr. 20-án tartott gyűlésében elrendelte.³ A kiküldött főbiró a keszthelyi uri széken a panaszokat fölvetette s a vád-

¹ A város folyamodása Festetics György grhoz 1808 január 23.

² A város folyamodása a fölséghez 1816.

³ Zalamegye közgyűlésének jegyzőkönyve 1818 febr. 20.

pontokra fölhozott mentségeket, a keresetre vonatkozó okiratokkal a törvényszékhez bebüldötte.

Ebben az urbéri perben, — melyben Cserszeg, Tomaj és Gyenes, akkor még a városhoz tartozó hegységek is résztvettek, — Keszthely mindent megtett, a mit álláspontjának igazolására és a jobbágyok helyzetének javítására tenni kellett.

A város Vlasics Józsefet, Pais Mihályt és Zezelich Györgyöt kiküldötte Zágrábba, hogy ott Orsich gróf levéltárában a városra vonatkozó kiváltságlevelek után kutatást tegyenek.

Ezek az intézkedések helyes alapból indultak ki, mert amint Keszthely eddigi történetéből ismeretes, a várost Nagy Lajos és Zsigmond több kiváltságban részesítették. A kutatások nem vezettek eredményhez. Így a város, a Festeticsek királyi adománylevelével szemben, a per folyamán álláspontját nem tudta igazolni. Mindamellett a per nem maradt minden haszon nélkül, mert egyrészt a földesur ellen intézett vádak alaptalansága kiderült, másrészt az urbériség kérdése a városra kedvező irányt vett. Az urbéri per folytán ugyanis kitünt:

1. Hogy azok a földek és rétek, melyeket egyesek az urbériség behozatala előtt birtak, nem tulajdon birtokok, hanem részben régi írtás földek, részben a régi birtokosurak által szolgálatok, vagy adózások (census) fejében átadott ingatlanok voltak, melyeket az urbéri törvények értelmében a földbirtokos bármikor visszaválthatott, sőt vissza is váltott. És ha a Festeticsek, mint a régi földesuraknak jogutódai, az általuk szolgálatok vagy adózások fejében adott földeket, réteket, szőlőket visszaváltották, csak földesuri jogaikat gyakorolták.

2. Hogy a panaszok, melyeket Festetics György

gróf ellen az urbéri szolgálatok váltságdíjának felemelése miatt emeltek, tárgynélküliek, mert a szolgálatok megváltása, miután örökös szerződéssel biztosítva nem volt, a földbirtokos kegyétől függött, s ha a jobbágyok sérelmesnek találták az urbéri szolgálatok megváltása fejében kért összeget, szabadságukban állt, bármikor azt természetben megadni.

3. Hogy a városnak az urbériség behozatala óta fájézási joga nem volt, hanem úgy a tűzifát, mint az épületfát pénzért, vagy más szolgálatokért kapták.

4. Hogy az árvákat az uradalom nem károsította meg, mint azt vélték, hanem az árvák megkárosodása a pénzdevalvatio folytán történt.

5. Hogy a plebániaépületek és a mesterlakás nem önkéntesen, a földesuri hatalomból kifolyólag, hanem az érdekelt felek között kötött s a legfelsőbb helyen jóváhagyott szerződés alapján helyeztettek át.

Az öt pontban vázlatosan közölt ítélet az uradalom elleni vádak alapját megingatta és a visszaéléseket, melyeknek a jobbágyok főleg a censualis földeknek évről-évre más kezekbe való átadása — és a szolgálatokban való zaklatások miatt ki voltak téve, megszüntette. Ez által a feleket a békés kiegyezés útjára terelte.¹ Így a százéves per Festetics László gróf alatt az örökös urbéri szerződés által befejezést nyert.

Az örökös urbéri szerződés Festetics László gr. és a város között 1838 nov. 4-én kötött meg. A szerződés megkötésekor Keszthelyen, nem számítva ide Polgárvárost, 508 zsellér háztelek és 14 zsellér pusztatelekek volt. Az összesen 522 zsellér telek — miután 8 zsellértelek egy egész teleknek felel meg — 65²/₃ egész telket tett ki. A 65²/₃ egész telekhez hozzáadtván a

¹ Az urbariumi periratok 1739—1838. Városi lvt.

a mestert (orgonista) és a városi jegyzőt megillető fél jobbágytelek és a két normalis professornak a földesur kegyelméből külön-külön engedett $\frac{1}{8}$ jobbágytelek, (egy házas zsellér járandóság) a földesur összesen $66\frac{4}{8}$ egész teleknek megfelelő $864\frac{4}{8}$ hold legelőjárandóságot hasíttatott ki. A legelőből minden egész telekre 13 hold esik. Az összesen $864\frac{4}{8}$ hold legelőjárandóságból az urodalom 130 holdat a Zámorban, a Barát réten felül, $725\frac{160}{1200}$ holdat a Várvölgy nyugoti részén a cerszegi szőlőhegy fölött, $944\frac{40}{1200}$ holdat csapás (alee) czimén adott. A Várvölgy nyugoti felén levő erdei legelő tulajdonképen 870 $\frac{192}{1200}$ hold. Csakhogy ebből $145\frac{52}{1200}$ holdat évenként vágás alá, melyen legeltetni nem lehet, leszámítottak.

A volt urbéresek fajárandósága gyanánt pedig az urodalom ugyancsak a legelőnek átadott várvölgyi erdőt adta.

Az átadott erdőből a szerződésben meghatározott fájézási terv szerint a jobbágyoknak évenként 735 öl tűzifa számíttatott. Így 1—1 zsellérnek, miután 522 fájézási joggal bíró belső telek volt, évenként egy egész és egy negyed öl fa, egy egész telkes jobbágnak 10 öl fa jutott.

Miután az erdő a város, illetve a jobbágyság tulajdonába ment át, természetes, hogy az urodalom az erdő rossz kezelése által a fajárandóságban idővel beállott csökkenésért kárpótlást nem vállalt magára.

A plebánost és a kántort illető erdő nem lett elkülönítve. Ezeknek, továbbá a normális professoroknak, a városbirónak, a kisbirónak, a városjegyzőnek, a város-hajdujának, az éjjeli őrnek, a városi csordásnak és a kanásznak a járandóságot a szokott mód szerint az urodalom tovább is a tulajdon erdejéből adta ki. Az

erdő területén levő kőfejtőket az urodalom magának tartotta fenn avval a kötelezettséggel, hogy a kőfejtés által esetlegesen felhasznált erdő és legelő területekért a tulajdonosokat kárpótolja. Az erdő és legelő járandóságán kívül a földesur minden zsellérházhoz egy-egy hold, tehát összesen 522¹²⁰⁰ hold szántóföldet mérett ki.

A város mint testület részére pedig 15 hold földet adott. Így a városnak 16²/₃ hold rétje, melyet az urodalom a zámori réteken hasonminőségű és mennyiségű réttel cserélt el, 15 hold földdel gyarapodott.

A földesur az elsőfoku bíraskodást is átruházta a városra, oly föltétel mellett, hogy a városi tanács ítéletével meg nem elégedett fél az uriszékhez felebbezhetett és hogy a vérhatalom alá eső bűnesetek, ugyszintén az urodalom peres ügyei, midőn az urodalom a városiak ellen, vagy a városiak az urodalom ellen indítanak pert, az uriszék számára fentartatnak. A személy és vagyonbiztonságra — továbbá a közrend fentartására vonatkozó intézkedések az urodalom jogkörében maradtak. A városi árvák és azok vagyonának kezelése az urodalom felügyelete mellett a városi tanácsra és az általa megbízott gyámtyára ruháztattak át. E végből az urodalom a városi árvák értékéről szóló kötelezvényeket és iratokat a tanácsnak átadta.

A sásszedést a városiaknak saját használatukra a keszthelyi határban megengedte; azonban kijelentette, hogyha a csatornázás által a sásasok kiszáradnak, a birtokosoknak ezért kárpótlást nem nyujt. Megengedte, hogy a Hévizben és a Balatonban az urodalom által kijelölt helyeken ruhákat moshattak, kenderáztató helyekül meg a városi zámori rétségre utalta a lakókat, melyen ha a Balaton apadása folytán kenderáztatót

nem áshatnak, kötelezte magát, hogy más alkalmas helyen két holdra terjedő helyet jelöl ki kenderáztatónak.

Téglához szükséges földet, homokot, murvát a városiak tulajdon szükségére az urodalom által kijelölt helyekről ingyen hordhattak. A város Szt-Mihály naptól Szt-György napig 10 korcsmát nyithatott. A 10 korcsma közül hetet a régi helyen, hármát bármely helyen állíthatott föl. Szállodákat, kávéházakat, billiárdszoba felállítását, tracteurt a városnak felállítani tiltva volt. Ezeknek felállítása, valamint a sör és pálinkamérés, játékszin felállítása, színészeknek a játszásra való engedelem megadása tovább is az urodalom kizárólagos jogköréhez tartoztak.

A szerződés által Polgár város korcsmáltatási joga, melyet az Keszthely város utczáin gyakorolt, nem korlátoztatott. De a városnak, mennyire a törvényes uton tehetette, szabadságában volt Polgár városnak korcsmáltatását korlátozni. Az urodalom azonban ott is annyi korcsmát tarthatott, amennyit tartani akart.

A lakósok házaikat és az ahoz adott földeiket a városi tanács előtt ezentul szabadon adhatták, vehették és zálogosíthatták; csupán az ezekre vonatkozó jogügyleteket tartoztak bejelenteni a földesurnak.

A tisztviselők választására s a községi számadások felülvizsgálására vonatkozó urbéri szabályok érintetlenül maradtak.

Az országos és hetivásárok bérbeadásánál az elsőség a város részére biztosított és a város lakói az országos vásárokon a tulajdon terményeik és kézműveik után a helypénzfizetés alól felmentettek. Kereskedők és mesteremberek a tulajdon kézműveik eladására boltot minden bér nélkül nyithattak.

A pálinka főzés a törvényben kijelölt feltételek

mellett a városiaknak megengedettett. Azonban a pálinkának kisebb mértékben való kimérése megtiltatott.

A vadászati és törvényhatósági jogot a földesur a zselléreknek átengedett ingatlanokon is fentartotta.

Az itt elszámlált jogok átadásán kívül minden jog és haszonvétel, mely a törvények értelmében a földesurat illette, teljes épségben fenmaradt.

Az átengedett jogok és haszonvételek fejében az 522 erdő és legelőjoggal bíró háztulajdonos a földesuraságnak a zselléri háztelek után 2 frt 12 krt, a háztelekhez adott egy hold föld után pedig évenként 2 frtot tartozott fizetni ezüst pénzben. A tartozást az előljáróság szedte be, és azt félévenként az urodalmi pénztárba szolgáltatta.

A házatlan zsellérek évenként 30 ezüst krt¹ fizettek. Ezt a járandóságot az urodalom maga szedte be. A városi háztulajdonosoknak szabad volt zselléreket befogadni, de ezt az urodalomnak be kellett jelenteni. A háztulajdonos a zsellér által az urodalomnak fizetendő 30 ezüst krért csak abban az esetben tartozott felelősséggel, ha a zsellér befogadását bejelenteni elmulasztotta. Az örökös szerződéssel, mely csupán Keszthelyre vonatkozott, nem lettek szabályozva az urodalom és a hegylakók közt levő urbéri viszonyok². A földesur a várossal egy polgári igazgatás alatt állott Cserszeg, Tomaj, Gyenes, Diás, Vashegy és Vanyarcz hegybeli lakósokra nézve az összes földesuri jogokat teljes mértékben tovább is fentartotta, így a szőlőhegyi lakósok, kik mint a várossal egy polgári igazgatóság alá tartozó lakók az urbéri keresetben

¹ Egy ezüst forintba 3 ezüst huszast, egy huszasba 20 ezüst krt számítottak.

² Örökös urbéri szerződés 1838 nov. 4. Városi lvt.

jelentékeny részt vettek, ama kedvezményekből, melyekben a város részesült, kirekesztettek: a város jövődelméből nem részesültek, az előljárók választásába be nem folytak. Ennek természetes következménye az lett, hogy a hegylakók a közös terhek alól, melyeket eddig a várossal együtt viseltek, magukat kivonták s lassankint önálló községekké alakultak. Az örökös szerződésben megállapított viszonyok tartottak egész 1848-ig. Ekkor a jobbágyság felszabadítása törvényileg kimondatván a haza minden polgárával egyenlő előnyben részesültek.

A város még mielőtt az urbériség eltörlésére vonatkozó törvények kihirdetve lettek volna, az urbéri kötelességek fejében járó tartozásának fizetését megtagadta. E miatt Festetics Tassilo (I) gr. a várost beperelte.

A törvényszék a földesur keresetét igazságosnak találván, az elmaradt három hónapi urbéri illetékért a 730 firt 48 kr. követelésért a várost elmarasztalta.

Ennek a lefizetésével az urbéri tehernek utolsó sulya esett le a város vállairól.

A város és a katonaság.

Keszthely 1700-tól kezdve majdnem állandóan katonasággal volt terhelve.

Az itt tartózkodó katonaságot és azok tartózkodásának idejét a katonai quartéllajstromból ismerjük.

A Bajorkirályról czimzett lovasság 1728., a Dezsőffy ezred 1742., a darmstadti ezred 1766., az infanterista lengyelek 1779., a Csák ezred 1788., a József herceg reservabeli katonák 1792., a Jelasics ezred 1795.,

¹ Festetics Tassilo gr. folyamodása a törvényszékhez 1851 február 27.

a bajor korona nagyherczeg ezred 1809., a Radvojevits gyalog ezred 1818., a Schwarzenberg 2. dzsidás ezred 1837., a Lipót főherczeg nevét viselő vadászezred 1851. év táján tartózkodott Keszthelyen.¹

A katonákat, kaszárnya nem lévén, a magán lakásoknál szállásolták el. Közkatona után havonkint 1 frt 20 krt, tiszt után a tiszt rangja és a hely alkalmatossága szerint fizettek szállásdíjat.

A követelések, melyeket a katonák a szállás és élelem miatt a városnak okoztak, napirenden voltak. Emiatt a lakók jórésze a városból a szőlőhegységbe ment lakni.

E bajon segitendő, a város arra kérte a megyét, hogy a katonatartás kötelezettségét a hegyi lakókra is terjeszsze ki.

A megye katonatartásra nem kényszerítette a hegylakókat, mert a hegységekben elszállásolt katonák közt a tisztség a fegyelmet nem tarthatta fenn; annyit azonban megtett, hogy fuvarozásra azokat is kényszerítette és bizonyos mennyiségű katonaadót vetett ki rájuk.²

A város számadásai, melyek a katonaság fentartására vonatkoztak, rendesen tulkiadással záródtak. A kiadási többletet a megye térítette meg a cassa domesticából.³

A hadgyakorlatok közül említésre méltók az 1770., 1780. és 1790. évi hadgyakorlatok. 1770-ben a darmstadti, 1780-ban a Csáki és Makki-féle ezred, 1790-ben a zalamegyei nemesi bandérium tartott próbagyakor-

¹ Quartél-lajstromok 1720—1851.

² Zalavármegye 1831 márczius 14-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve.

³ Gen. congregatio. 1772. Men. Martii. in oppido Z.-Egerszeg. Városi lvt.

latokat. A darmstadti ezred által tartott hadgyakorlatokon II. József császár is jelen volt.

Az állandó katonaságon kívül az átvonuló katonaság is sok költséget okozott a városnak. Csak az 1817. évet említem. Ez évnek nov. havától egész 1818 januárig 4000-nél több katona vonult a városon keresztül. Ezeket Tapolczáig, Diszelyig, Monostor-Apátiig, Sümegig kellett átszállítani. A fogattal bíró gazdákra az előfogat adás hetenkint kétszer is rákerült. Széna, a mit a város a katonalovak számára adott, évenként 5—600 szekérral fogyott el, ami a földben, rétben szükölködő városra nézve valóságos csapás volt. Az állandó és átvonuló katonaságnak élelmi szerekekkel: sóval, zsiradékkal, főzeléssel és egyéb effélékkel való ellátása a csupa iparos és kereskedő városra olyan teher volt, melynek súlya alatt görnyedve alig haladhatott előre.

A katonatartás terhe alól csak a város előljárói: a városbíró és a tanácsosok voltak felmentve. Az előljáróságnak ezt a szabadalmát a katonatisztség szintén több esetben erőszakos módon megsértette.¹

Polgárváros lakói közt a katonabeszállásolás terhet nem a keszthelyi, hanem a polgárvárosi előljáróság állapította meg. A keszthelyi előljáróság csupán előfogat adásra osztotta be őket. Polgárváros az előfogatban kivetett terhek negyed részét viselte.

A quartélpénzt a quartéltartó lakók részére az előljáróság hónaponként fizette ki. A városnak pedig a megye évről-évre a benyújtott quartéltabella szerint ezt megtérítette.

A katonatartásnak mindinkább súlyosodó terhei, — melyek miatt a városi lakók mindig nagyobb számban

¹ A város folyamodása a megyéhez 1818 jun. 6. Városi lvt.

vándoroltak a szőlőhegyekbe, — a katonatartás kötelezettségét illetőleg az említett intézkedéseknél még erősebb intézkedéseket tettek szükségessé. 1819-ben a megye azokat, kik, a katonatartás kötelezettsége alól menekülendő, a hegyekbe vonultak, kétszerannyi adózásra kényszerítette mint a városiakat.¹

Ily körülmények között városiak és hegylakók egyaránt érezték a katonatartás terhét és egyaránt óhajották, hogy a annak terheitől valamiképp megszabaduljanak. Erre egyetlen mód volt: a kaszárnya felállítása. E végből 1846-ban elhatározták, hogy kaszárnyát állítanak fel. Meg is állapították az arányt, melyben a város és hegyközségek a létesítendő kaszárnya költségeihez hozzájárulnak. De a szabadságharcz kitörése törekvésöket meghiúsította. 1852 augusztus 7-én a megyei főnök maga szólította fel a várost a szabadságharcz előtt tervezett lovaskaszárnya felállítására. Ekkor meg a város, melytől időközben a hegyiségek elszakadtak, a kaszárnya felállítását nem merte magára vállalni.

Az alkotmányos kor katonai tekintetben is nagy változást idézett elő városunkban. Ő Felsége a honvédségnek az ország különböző helyein való állomási tervezetét jóváhagyta. A tervezet szerint a 77. honvédszászlóalj egy százada Keszthelyen volt elhelyezendő². Miről a honvédkerületi parancsnokság a várost értesítette. A város e kedvező alkalmat felhasználván a honvédelmi miniszter ajánlatát egész terjedelmében elfogadta, a honvédkaszárnyához szükséges területet a gróftól megvette s a kaszárnya felállítását magára vál-

¹ 1819 márcz. 15. megyei gyűlés jkve 44. sz. a.

² A budai m. kir. honvédkerületi parancsnokság 1869. év 231. sz. átírata.

lalta. A kaszárnya, mely a legmagasabb katonai igényeket is kielégíti, 1886-ban készült el. Ideiglenes lakatanyául az e célra átalakított mértékhitelesítő helyiségek szolgáltak.

A város újabb időben a kaszárnyát hatalmas ló-istállóval, tágas fődött lovardával egészítette ki.

A honvédkaszárnya elkészülvén, a Pálffy-huszárokat, kik 1882-ben távoztak a városból, a 8. honvéd huszárezred 2. osztálya váltotta föl. Ez osztálynak ittmaradása a város és a honvédparancsnokság közt kötött szerződés szerint 25 évre biztosítva van. A honvédségnek lövöldéje a Páhok felé vezető országut mentében a várostól 4 km. távolságra fekszik. A lövőhely mellett egy kis épület áll, mely őrszoba és cél tábla raktárként szolgál. A lövőhely azelőtt a Zámorban, a bolgárkert szomszédságában volt.

A várost ért elemi csapások.

A török, tatár, kurucz pusztításokon kívül a várost sok természeti csapás is sújtotta. A tűzvészek közül a legnagyobbak az 1726. és 1817. években voltak. Az 1726 május 1-én kiütött tűz majdnem az egész várost elhamvasztotta. A szomoru napnak emlékét a város évenként május 1-én nyilvános ájtatossággal ünnepli meg. A plebánia-templomban szent mise tartatik; szent mise után körmenet vonul a Miklós temető-kápolnába.

Az 1817-iki tűz április 12-én a Lehen-utcában ütött ki. A tűz kiütésekor rettenetes vihar uralkodott. Néhány percz alatt tüztengerben állott a város egész keleti része. 130 ház hamvadt el. E csapás annyival nyomasztóbb teherként nehezedett a tüzkárosultakra, mert abban az évben rendkívüli drágaság uralkodott. Egy kila gabona 70 váltó frt, egy kenyér 5 váltó frtba

került. A város a tűzveszély által megkárosult lakosok részére a megyétől segílyt kért és az adójuk elengedéseért folyamodott.

Horváth Antal főbiró, kit a megye megbizott a szerencsétlen ügy megvizsgálásával, utasította a megyei szolgabirákat, hogy járásaikban a tűzkárosultak részére gyűjtsenek könyöradományokat. A város a megye tanácsára a helytartótanáctól is kért segílyt.

Az 1710-ki pestis hat hónap alatt két ezernél több embert pusztított el a városban. Az 1831. évi kolera, mely az egész országban erősen uralkodott, a városban szintén sok áldozatot kivánt, ámbár nem oly mértékben, mint más hasonló nagyságu városokban. Deczember utolsó napján a város oltári szentséggel tartott ünnepléses körmenetben adott hálát az Istennek gondviselő kegyeért, hogy nagyrészüket a gonosz nyavalyától megmentette.

Az 1740. 1813. és 1830. években a fagy okozott óriási károkat. Az 1830-iki tél nagyon hosszú és kemény volt. A szőlőtőkék és diófák jórészt elfagytak. A gyümölcsfák sok helyen az erős fagy miatt megrepedeztek, a vetések kifagytak.

A telet nagyon szomoru nyár követte. A sovány gabnatermés szertelen drágaságot idézett elő. A megye az eleségek adás-vevésére szigoru rendeleteket bocsátott ki, azok megtartására a városi hatóságot utasította. A városi hatóság a megyei intézkedések nyomán semmi szin alatt sem engedte meg, hogy reggeli 11 óra előtt kereskedő, vagy bárki üzleti speculatióra vásárolhasson gabonát vagy más élelmi szert.

A ki a rendeletet bármi módon kijátszotta, attól a megvásárolt eleséget elkobozták és a piaczon magánvevőknek eladták; ezen felül megbüntették. A nemes

embert pénzbírságra, a nem nemest 12 pálczaütésre ítélték.¹

A marhavészek közül a legerősebb volt az 1739. évi dögvész.²

Keszthely-Polgárváros.

Keszthely északi részén a grófi kastélyon és Lehen utcán felül Polgárváros terül el. Polgárváros ma önálló község. Lakosságának száma az 1890. évi népszámlálás szerint 778; ezek közül vallásra nézve 737 rom. kath., 12 ág. ev., 1 ev. ref. és 28 izr.; foglalkozásra nézve 70 iparos, 8 kereskedő, a többi földmives.

Polgárváros határterülete 3035 k. h. 157 □ öl; ebből a grófé 2426 k. h. 165 □ öl, a községé, mint jogi testületé 5 h. 1382 □ öl. Művelési ág szerint e vagyon következőkép oszlik meg:

Szántóföld	885 k. h.	1007 □ öl.
Kert	35	49 "
Rét	642	1069 "
Legelő	442	507 "
Erdő	903	432 "
Adómentes terület	126	293 "

A grófé:

Szántóföld	576 k. h.	1449 □ öl.
Kert	16	1129 "
Rét	598	1448 "
Legelő	442	507 "
Erdő	702	1571 "
Adómentes terület.	87	1257 "

A régi okiratok Keszthelyről és Keszthely-Polgárvárosról, mint külön községekről semmi említést sem

¹ Zalamegyei gyűlés 1830 szept. 9.

² Protocollum Capellae Gyenes.

tesznek. A miből egész bizonyossággal lehet állítani, hogy Polgárvaros Keszthelylyel a legrégibb időktől fogva egy várost képezett.

A szakadás idejét és indító okát határozottan megállapítani nem lehet. A török világban a város felső része a portához csatlakozott, az alsó része a magyar koronának hive maradt. Valószínűleg e meghasonlás és később a birtokviszonyok okozták a szétválást. Hogy a szakadás előtt Polgárvaros képezte volna a tulajdonképeni várost és annak zömét, tévedés. E téves véleményre csupán egy ok szolgáltatott alkalmat. És ez az, hogy Keszthelynek legrégibb pecsétnyomója Polgárvaros birtokában van.

Polgárvaros nevét a lakósok foglalkozásától vette. A nemesek, továbbá az iparos és kereskedő osztály, ugyszintén a földesur házas zsellerei az alsó városban, a polgárok, (a földesur telkes jobbágyai) a felső városban laktak. Ezért a város felső részét Polgárvarosnak nevezték.

Habár a telkes jobbágyok (Polgárvaros) a zsellér jobbágyoktól (Keszthely) elváltak, azért mindig maradt kapocs, mely a két fél közt az összeköttetést fentartotta.

Ily összekötő kapcsok a plebánia, iskola és kántorság.

Keszthely és Polgárvaros között a multban sok viszály volt a korcsmáltatási jog miatt. Az egyenetlenkedés megszüntetése végett a két fél 1735 febr. 15-én egyességre lépett. Az egyességnél fogva a bor árát a korcsmákban Keszthely állapította meg. Ehez kellett magát szabni Polgárvarosnak is. A melyik fél a megszabott árnál olcsóbban árulta a bort, annak a korcsmáiban a szerződésnél fogva szabad volt a hordókat

beverni és a bort eleregetni.¹ Amint ezt a keszthelyiek meg is tették egy ízben, midőn a polgárvárosiak a szerződés ellenére bort mérettek.

Polgárváros határai Keszthely felől a Pál-utcza és Pap-utcza voltak. 1838-ban az örökös urbéri szerződés foganatosításakor tűnt ki, hogy a Lehen-utczán alul levő rész Keszthelyhez tartozik. Amiért a Lehen-utcza és Pap-utcza közt levő részt Keszthelyhez csatolták.

Polgárváros a Keszthelyhez csatolt két utczán: a Lehen-utczán és Gyep-utczán az örökös urbéri szerződés foganatosítása után is gyakorolta félévi korcsmáltatási jogát. A város több ízben fordult az uriszékhez és a megyéhez a vizsás állapot megszüntetéseért, de sikertelenül.² Az állam Polgárváros korcsmáltatási jogát 2514 frt 20 krért váltotta meg. Ebből 14 frt 20 krt készpénzben, 2500 frtot regáleváltsági kötvényben fizetett le. A kötvény után az állam Polgárvárosnak évenként 112 frt 97 krt ad.

Polgárváros lakóinak nagy része telkes jobbágy volt. Az urodalomnak ígás szolgálatokat teljesítettek és pedig régi szokás szerint négy vonós marhával, a maguk szekerek, ekék és boronájukkal. A polgárvárosiak az uraságnak fizetett 9-den kívül a papi rendeknek is adóztak. Buzából, rozsból, árpából kölesből és egyéb termésekből tizedet adtak. Egyedül az irtás és a háztelekhez tartozó földek után nem adóztak a papi rendnek.⁴

¹ Keszthely és Polgárváros közt kötött szerződés 1735 febr. 12. Városi lvt.

² Pál-utczának nevezték a kastélyon felül levő utczát, mely a Gyönyörüt a Főutczával köti össze.

³ Instantia oppidanorum Keszthely 1848. Városi lvt.

⁴ Regulatio urbarialis Polgárváros 1768 május 2. Városi lvt.

Az igás napszámot két gyalog napszámmal válthatták meg. Az igás szolgálaton és a 9-den kívül minden egész helyes gazda évenként két csirkét, két kapant, 12 tojást és egy itcze kifőzött vaját adott a földesurnak.

A pálinkafőzés után évenként két frtot fizettek.

Mária Terézia alatt az urbariumi szolgálatok megkönnyítettén Polgárváros a négy igás szolgálat helyett ezentul két igás szolgálatot teljesített. Legelőjük ugy a telkes gazdáknak, mint a házas zselléreknek az urodalommal közös volt. Fájézási előnyben csupán a telkes jobbágyok részesültek.

Az örökös urbéri szerződés, (1838) mely Keszthely urbéri viszonyait szabályozta, Polgárváros és a hegylakók urbéri viszonyait érintetlenül hagyta. Polgárváros 1851 április 19-én lépett egyességre az urodalommal.

A szerződés megkötésekor Polgárvárosban volt 35 féltelkes jobbágy és 45 házas zsellér. Minden nyolcz házas zsellér egy telekszámba vétetett. Igy az urodalom a 35 féltelkes jobbágy részére (ide számítva a jegyzőt megillető fél telket) 18 egész-, a 45 házas zsellér részére pedig $45/8$ telek után adott legelőt.

Az összesen $24\frac{1}{8}$ telek után eső legelő járandóság fejében az urodalom az urbéreseknek a Zámorban két darabban $66\frac{1}{8}^{1200}$ legelőt, a városi erdő szomszédságában a cserszegi szőlőhegyek fölött $260^{900/1200}$ hold erdőt adott.

A zámori legelőből egy egész jobbágy telekre 12 hold, az erdei legelőből 14 hold számított.

Erdei járandóság fejében a 35 telkes jobbágy kapta a $260^{900/1200}$ hold cserszegi erdőt, mely legelőként nekik adatott, oly formán, hogy abból a jegyző fajándóságát is fizetni tartoznak.

A zsellér jobbágyok, miután erdőjárandóságuk nem volt, erdőt nem kaptak.¹

Polgárvárosnak és Keszthelynek egyesítését már több ízben megkísérelték, de mindeddig sikertelenül.

Polgárváros és Cs-Tomaj a hegységekkel együtt 1881-ig a keszthelyi jegyzőséghez tartozott. Ekkor Polgárvárosban a jegyzőség felállítatván, jegyzőileg ahhoz csatlakozott.

¹ I. Festetics Tassilo gróf és Polgárváros között kötött örökös urbéri szerződés, 1852. április 19. Polgárv. lvt.

IV. FEJEZET.

Keszthely vidéke.

Keszthely vidéke a magyar haza első rangu szépsége. A gondolkodó lélek közelebb érzi magát a Teremtőhöz, midőn az elragadó vidéket szemléli. A Balaton nagyszerűsége, a Héviz csodás hatásu forrása, a várost északról és északkeletről környező hegykoszoru, a hegykoszoruban levő községek, az elődök dicsőségét fennen hirdető regényes várromok, az óriási bazalt kupok s az azokon elterülő világhirü bortermő szőlőhegyek soha el nem mosódó benyomást tesznek az ember lelkére.

Magas szárnyalással festette le a vidék szépségét Kisfaludy Sándor, Zalamegye koszorus költője az ő regéiben. A ki a vidék multjának varázsfényét és dicsőségét költői színben akarja szemlélni, az olvassa a halhatatlan emlékü írónak művét. Abban e vágyát bőven kielégitheti.

Remekül rajzolta Keszthely vidékének képét Berzsenyi Dániel, Dukai Takács Judith is.

Az említett szépségeken kívül vannak a vidéken építészeti emlékek is, melyek régiségük folytán figyelemre méltók. Ilyenek az egregyi kápolna, a zsidó és szántói templomok.

Az egregyi kápolna a hasonló elnevezésű kőbánya közelében a Hévíztől északra a mezőn magánosan áll. Ez a vidék legrégebb, s a maga nemében nevezetes román műemléke. A 12. században épült.

A zsidi csúcsives templom a 14. század elején készült. Az utolsó két században az eredeti épületen sok styllenes toldást és átalakitást tettek. Csupán a szentélye eredeti. A hajó és a torony későbbi alkotások. Fekete Gergely, a község buzgó plebánosa jelenleg a templom stylszerű átalakításán fáradozik.

A szántói templom szintén korai csúcsives alkotás. A 14. századból való. Néhány évtizeddel előbb restaurálták, minden izlés nélkül.

Kiránduló helyek a Csókakő, Lóggókő, Vadleánybarlang, Szent-Mihály-hegy, Tátika, Rezi, Badacsony és a várost környező hegykoszoru. Rezi 427, Tátika 413 m. magas. Mindkét várhegyről felséges kilátás nyílik a távoli vidékre, s a kéklő Balatonra. A legfelségesebb látványt a Keszthelytől keletfelé menő utvonallal mentén a Szent-Mihály-hegy és a meszes-györki domb nyújtják. Ezekről a Balatonra és a remek szépségű Szigliget, Szent-György-hegy, Badacsony, Csobáncz, Hegyesd vidékre olyan kilátás nyílik, melyhez hasonlót Nápolyt kivéve nem lehet találni.

A Badacsony 438 m. magas csonkakup. Déli lejtőjén tüzes bor terem. Tetejét erdő borítja. Déli csúcsán Ranolder János (1857) püspök hatalmas kőkeresztet állíttatott föl. A hegy tetejére kényelmes turista ut vezet a déli lejtőn, a Kisfaludy forrás mentén. A turista utat 1894-ben Lányi Kálmán főmérnök építtette Zalamegye áldozatkészségéből. A jól rendezett uton a turista észrevétlenül jut a Badacsony sűrű, fiatal erdejének lombsátorába, melyen keresztül még

a napsugár se hatol be. A hegytetőn asztalokkal és padokkal bebutorozott kunyhó áll, mely vendégházul, egyuttal védelmi helyül szolgál az utas részére az esetleges vihar ellen.

Az erdő lombsátorából az ut a kereszthez vezet. A kereszttől, nem számítva ide a meszes-györki öblöt, a Balatonvidék legszebb panorámája tárul a szemlélő elé.

A B a l a t o n.

A Balaton egész Közép-Európában legnagyobb tó. Területe 700□ km. Átlagos mélysége 5 méter, Tihany-nál 16 méter. Medrét a legfiatalabb harmadkori kőzet, fenekét pontusi réteg fedi. Medenczéje hosszúságban Keszthelytől Keneséig 120 km., legnagyobb szélessége 10 kilométer. Legszelesebb Siófoknál, legkeskenyebb Tihany-nál.

Határai Zala, Veszprém és Somogy megyébe vonulnak.

A medence északi részét erdőkkel és szőlővel beültetett, vulkánikus eredetű változatos hegység borítja. A víz e hegységek közé vonulva sok helyen öblöt képez. A Balaton legnagyobb öble a zalai parton az elragadó szépségű szigliget-meszes-györki öbl. A déli részét kisebb dombvidék veszi körül, melynek legemelkedettebb részei Boglárnál és Fonyódnál vannak.

A Balaton képe legszebb a somogyi partokról, onnét az egész tó és annak háttere: Badacsony, Szigliget, Szent-György-hegy, Csobáncz, Hegyesd és Sümeg vára csodálatos fenségben tárulnak a szemlélő elé.

A Balaton vize a tudós Lóczy szerint diluvialis (vizözöni) és nem pontusi (tenger) maradvány. A tóba egyetlen nagyobb folyó a Zala és 43 kisebb patak szakad. Hideg és meleg forrásai is vannak. A meleg

források fölött a víz télen nehezen fagy be. E helyeket a nép „heves“-eknek nevezi. Ama vélemény, hogy a tó vízmennyiségét valamely földalatti üreg által a tengerből veszi, a mesék világába tartozik. Az azonban, hogy a Balaton a Bakony hegység valamely vízmedencéjével áll összeköttetésben, nincs kizárva.

A víz színe tiszta időben tengerkék, borús időben szürkészöld. A Balaton vize konyhasót, magnesiát és glaubersót meglehetősen mennyiségben tartalmaz. Gyógyhatása a tengeri fürdőével ér fel. Hőfoka 17—21 között váltakozik; állandó nagy melegben 24 fokra is felemelkedik. A víz tükre ritkán csendes. A tengeréhez hasonló mozgását a hold vonzóhatása, egyéb szabálytalan mozgását a fenekén levő források, a beömlő patakok mészköves hegyeken átfolyt szénsavas vize idézi elő. A víz állását önműködő készülékek (limnograf) jelzik. A keszthelyi parton levő limnografot ezidejüleg dr. Lovassy Sándor gazd. tanintézeti tanár kezeli.

A Balaton vize a szénsav tartalom miatt állandóan üde, friss, még a nádasokban is. Tévedés tehát az a vélemény, hogy a Balaton nádas mocsaraiból ártalmas gázok párolognak ki. A szénsav tartalom miatt a Balaton vizében megmosott lovak patái törékenyek lesznek és ha olajjal be nem kenetnek, megrepedeznek.

A Balaton vize a természeti törvényeknél fogva, mely a Balaton és annak állat és növény világa közt fennáll, a legalkalmasabb tényező a levegőben levő ártalmas gázok fertőztelenítésére. Növényvilága éppen azokat a légneveket használja fel, melyek az emberi életre hátrányosak és azokat az elemeket bocsátja szabadon, melyek az emberi szervezetre egészségesek. Innét van, hogy a Balaton partvidék levegője a tengeri partokéhoz hasonlóan a legegészségesebb.

A Balaton földtani, természetrajzi világával egyes szakmunkák bőven foglalkoznak. A Balaton geológiájáról és természetéről Lóczy Lajos; halairól Hermán Ottó és Dr. Vutskits György; madarairól és növényvilágáról Dr. Lovassy Sándor irtak szakszerű munkákat.

A tó természeti tüneményei közül két nevezetese említék: a Fata Morgánát és a rianást. Az előbbi nyári, az utóbbi téli, az ritka, ez rendes, de mindkettő csodás tünemény. A Fata Morgána csak nagyon csendes derült időben látható és abból áll: hogy a Balaton partvidékének valamely része mint kép a tó tükre fölött feltűnik. A rianás minden erősebb fagy után bekövetkezhetik. A mérföldekre terjedő jégsikon éji időben serczegéshez hasonló hang keletkezik, mely hirtelen hatalmas durranásba megy át. A durranás több ízben ismétlődik, ez után a tó jégtábláján több száz meterre terjedő hasadás és nyomában sötét vízcsatorna keletkezik. Ez a rianás. A Balaton halfaj tekintetében a Duna, Tisza és Zagyva után következik. Hal faunája változatos, sőt gazdagnak mondható.¹

A Balaton életéből megemlítem a tihanyi részen található kecskekörmöt (elkövült csiga) és a fényes fővényt, mely utóbbi tengerpartokon szokott találtatni. E fényes por, mely nem rozsdásodik a vas részeken kívül, granát, rubin, amethyst, topáz porszemeket is tartalmaz. Siófok és Kenese mentében fordul elő.² A Balatont a romaiak Pelsonak, a szlávok Blatonak hiták, míg a magyarok a nehezen kiejthető két mássalhangzó közé könnyebb kiejtés végett az „a” hangot toldván be, Balatonnak nevezték.

¹ Lásd Keszthely természetrajzi ismertetését I. fejj.

² Tudományos Gyűjtemény 1817 III. évf. 65. l.

Mikor a romaiak az általuk Pannoniának nevezett területet elfoglalták, a Balaton északi részén rengeteg erdőség terült el, a Balaton kiterjedése pedig sokkal nagyobb volt mint ma.

Galerius romai császár az erdők jórészét kiirtatta és a Balatont a jelenlegi Sió mentén lecsapoltotta.

Lecsapolás után a Balaton vizállása a jelenleginél jóval alacsonyabb, a tó kiterjedése csekélyebb lett. Ezt igazolják a Fenéknél és a Balaton mentén levő romai temetők és utvonal töredékek, melyek ma víz alatt állnak.

A romaiak által készített csatorna gondozás hiányában idővel beiszaposodott.¹ A Balaton vize újra kiáradt. Szigligetet (Sziget), Szt-Mihály hegyet a Balaton vize övezte. A hévizi, ederiesi völgy és több helyek víz alatt álltak. 1863-ban a Sió csatorna elkészítése, illetve megújítása után a Balaton vizmagassága újra leszállt, mi által sok Balaton melléki völgy jutott földmivelés alá. A haszon, mely ebből egyes tulajdonosokra háramlott, arra indította a balatonparti földbirtokosokat, főleg a somogyiakat, hogy a Balaton teljes lecsapolását követelték. E célra a tervet és a költségvetést elkészítették. A déli vasuti társaság, mivel a víz többször elárasztotta vasuti vonalát, a terv keresztül viteléhez hozzá is fogott. Azonban mikor látta, hogy víz helyett futóhomok borítja el vasutját, az ország büszkeségét és a Balaton vidék szebb jövőjét veszélyeztető merész vállalattal felhagyott.

A Balaton szabályozásának ügye sok huza-vona után az állam kezébe jutott. Az állam törvény útján gondoskodott arról, hogy a Balaton vizállása minél kevesebbet legyen kitéve az ingadozásnak. A balaton-

¹ Tudományos Gyűjtemény 1824 II. füz. 44. l.

parti helységekre nézve e nagyfontosságú törvényt a magán érdekek miatt igen sokszor kijátszották, úgy, hogy a gazdaközönség, fürdőhelyek, kikötők és parti sétaterek soha nem voltak biztosítva a Balaton kiáradása és apadása által okozott károk ellen. A vízmagasságnak folytonos ingadozása magának Keszthelynek nagyon sok kárt okozott. A Balaton vízmagasságának szabályozását újabb időkben a kormány a természettudósok kezébe adta. Ez az intézkedés a balatonparti fürdőhelyeknek reményt nyújt arra nézve, hogy jövőben e téren a visszaélések megszűnnek. Ez iránt már a kellő intézkedések meg is történtek. A víz szabályozásával megbizott szaktudósok a Balaton mentén vízmagasság jelző készülékeket állítottak fel. Ilyen vízmagasság jelzők láthatók nálunk a keszthelyi és meszes-györki templom falon.

A magyartenger kulturája újabb időben szép fejlődésnek indult. 1867 előtt eseményszámba ment, ha a Kisfaludy gőzös a Balatonon végigment. Ezelőtt sem nemzetgazdasági, sem hygienikus, sem turista szempontból nem vették figyelembe a mindhárom tekintetben gazdag Balatont. Ama kevesek törekvése, kik a Balaton kulturája érdekében fáradoztak, sok időn át sikertelen maradt. A régi gőzhajózási társulat 40 évi fennállás után megszűnt, a Balaton-egyesület működése is részvétlenség folytán megbénult.

A Kisfaludy gőzös 1846-ban tette meg első utját a Balatonon. A próba-ut alkalmával Széchenyi István a lánnglelkü hazafi, Hertelendy Károly a balatoni gőzhajózás tervezője, Majson a budai hajógyár igazgatója és Császár Ferencz kísérték a hajót. A Kisfaludy gőzös hajójárata Kenese, Balaton-Hidvég és Keszthely között volt. Kikötőül Hidvégnél a fenéki hid szolgált. A fenéki hidat, 1839-ben építették. A Kis és Nagy-Balaton

közt azelőtt réven történt a közlekedés. A révhez szolgáló töltést Zalamegye készítette a múlt század elején. A révpénz szedési jog, mely maig is fennáll, a Festetics grófok tulajdonát képezi.

A déli vasut létesítése után a város a gőzhajó járatot, mivel érdekeire hátrányosnak tartotta, megszüntette. Csak a Balaton-egylet fáradozásának lehet köszönni, hogy a város belátva tévedését, 1886 deczember 18-án tartott gyűlésén a hajóösszeköttetés szükségességét a városra nézve kimondotta.

Az utolsó évtizedben a Balaton kulturája hatalmas fejlődésnek indult. A balatoni gőzhajózási társaság által létesített hajók: a „Baross“, „Kelén“ és „Helka“ örvendetes forgalmat hoztak létre.

A forgalom ez idő szerint oly nagy, hogy a negyedik hajó felállítása a part mentén levő helységekre, főleg Keszthely városára nézve elodázhatlan kérdés, melyről Keszthelynek megfelelkezni nem lehet.

Mióta a gőzhajójárat a Balatont megélenkítette, a part mentén minden nevezetesebb helyen állandó kikötő építtetett. 1891-ben épültek a boglári, révfülöpi, badacsonyi és keszthelyi kikötők.

H é v i z .

A szépsége és csodás ereje miatt egyaránt kedvelt fürdő Keszthelytől északnyugoti irányban, kies völgykatlanban, fél órányira fekszik. A Festetics gróf család tulajdonát képezi. Vasuti állomása Keszthely, mely Balaton-Szent-Györggyel és ezáltal a budai, trieszti, kanizsai, bécsi és győr-fejérvári vonatokkal van összeköttetésben.

A fürdőhöz közel fekvő falvak: Alsó-és Felső-Páhok, Egregy és Szent-András.

Héviz, ez a magyar Betsaida (csodaforrás), sok időn

át el volt rejtve az emberek szemei elől. Az első ismeretetés, mely e gyógyforrásról szól, 1589-ből való; Gerhardt Pál írta. A másik legrégebb ismertetés a Hévizről 1769-ből Szláby zalamegyei főorvos tollából származik. De sem Gerhardtnak, sem Szlábynak nem sikerült a tó iránt az érdeklődést felkelteni.

A tó még a jelen század elején is minden oldalról náddal annyira benőtt posvány volt, hogy alig lehetett észrevenni. Festetics György gróf értékesítette először a tó kincseit, mennyiben a hozzáférhetést lehetővé tette és ott néhány fürdőkabint és egy köpölyöző bódét állíttatott föl.

Ez az egyszerű beruházás is megtette a kedvező hatást: vendégeket csalt.

A betegek közül többen felgyógyulva hagyták el a helyet. Ez a legjobb reklam nevet szerzett a fürdőnek. 1850 táján a Festetics család a Héviznek nyugati felét, mely a veszprémi püspökség tulajdonát képezte, a püspökkel elcserélte. Azután ott rövid idő alatt sok és szép alkotást létesített. Beépíttette, befásíttatta a fürdőpartot, 1864-ben új fürdőházat építtetett, ez által a fürdő mindig kedveltebb lett.

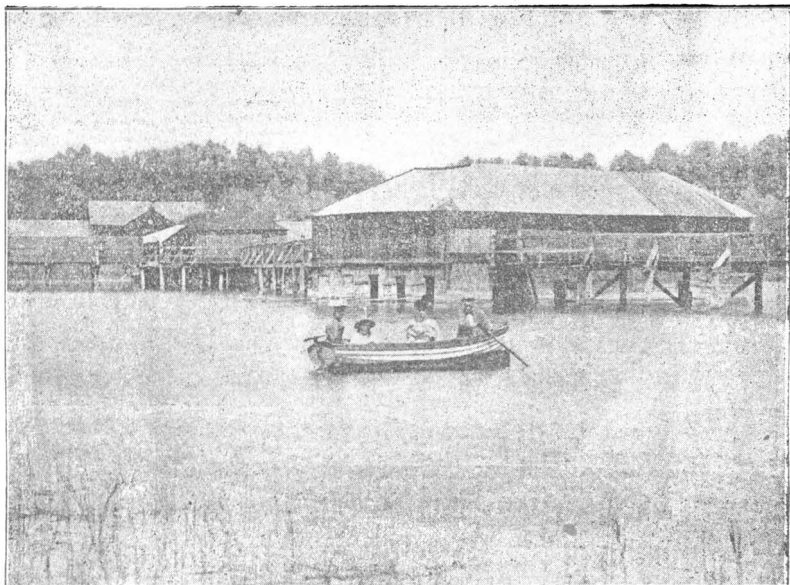
A fürdő hire, neve és gyógyító ereje ma már minden irányban ismert. Egyedüli hátránya az, hogy berendezése a mai igényeknek többé már nem felel meg. Hiányzik belőle a világfürdők pompája. Ujabb időben a gróf megkísérelte ugyan a fürdőt konsortiumnak adni, de nem sikerült. Így az egyetlen mód, mely alkalmas volna a fürdő jövőjét megalapítani, egy időre elesett.

A fürdő fölött a hatósági felügyelet Zalamegye törvényhatóságát illeti; s e jogát az általa kinevezett fürdőbiztos gyakorolja.

A fürdőszabályok 29 §-ból állanak, — 1885-ből valók. Megtartásukra a fürdőbiztos ügyel fel.

A fürdő külső történetének rövid ismertetése után áttérek a fürdő természeti és egyéb sajátosságainak vázolására.

A hévizi fürdő.

A tó medre és víztartalma oly nagy, minőt meleg forrásokban egész Európában sem lehet találni. Forrása a jelenlegi fürdőház északi részén az ugródeszka előtt 6—7 méter átmérőjű tölcsér alakú nyíláson tör elő. A tölcséralakú nyílás ferde helyzetű. Déli oldala meredek sziklafal. Északi része 40—45 fok alatt fekvő korpátömeg. A tölcsér legmélyebb része 43 méter. A víztölcsért elhagyva északi irányban Egregy felé a víz 6, 5, 4, 3, a partnál 2 méter mély. Nyugoti és keleti irányban Páhok és Rezi felé a tölcsér mélységének méretei szabályosabban fogynak. A fürdőház most leirt északi részétől eltekintve, a víz mélysége mindenütt 1—2 méter között váltakozik.

A forrás mélységéről az artézi kutak ásatásainál nyert tapasztalatok nyújtanak némi fogalmat. Az artézi kutaknál a hőfok minden 28 méter mélység után egy fokkal emelkedik. A héviznek hőfoka 35. Ebből, ha levonjuk a kutviznek a Héviz mélységénél levő 10 hőfokát, azt találjuk, hogy a hévizi forrás (35×25) 700 méter mélységből tör elő, ami a Badacsony hegység kétszeres magasságának felel meg.¹

A hatvanas évek táján a főforrástól északnyugotra, egy második forrás is támadt a forrást takaró szikla beszakadása által.

Az új forrás megnyílásával a víz mennyisége és hőfoka nem változott, ami nyilván annak a jele, hogy e második forrás az elsővel egyenes összeköttetésben van, vele tulajdonképen egy forrás.

Annak a hiedelemnek, hogy a Hévizben több különböző gyógyforrás, hideg és meleg forrás volna, melyeket a Héviznek modern világhírű fürdővé leendő átalakításakor egymástól el kellene különíteni, senmi alapja sincs. E nézetnek a víz egyenletes hőfoka, mely a tó különböző pontjain tapasztalható, ellentmond. A csekély hőfokkülönbség, mely a forráshely és a tó egyéb pontjain mutatkozik, a víznek természetes lehűlése által keletkezik.

Hogy a tóban, mint mélyen fekvő helyen, kisebb hidegvíz források vannak, magától értetődik. De e csekély hideg források a gyógyforrásnak sem erejét, sem hőfokát nem változtatják. Mert a feneketlen forrásból a víztömeg oly nagy mennyiségben tör elő, melyhez hasonló egyetlen meleg fürdőben sincs. A forrás egy nap alatt 26000 hl. vizet ad ki. Ily nagy vízmennyiséget Gastein (5030 hl.), Harkány (4200),

¹ Hencz Antal mérései.

Karlsbad (4400), mehádiai Herkules (3840), Pest -- város-
liget (1200) meleg fürdők összesen sem adnak ki.

A víz melegségét a föld belsejében levő tűz okozza. De nem lehetetlen az sem, hogy e hő, miután a Hé-
viz vidékén nagy turfa és kőszén réteg van, a víz
alatt levő szervesestek szétbomlásából ered.

A víz maga tiszta, színe zöldeeskék, ize a for-
rás mélyéből véve savanykás, szaga átható kénes, kihűlt
állapotban szagtalan.

A víz 0·017 szénsavas meszet, 0·017 chlor-mag-
nesiumot, 0·011 kénsavas natriumot, kevés vasat, kony-
hasót és 0·053 idegen anyagot tartalmaz.¹

A vízben az említett vegyi alkotórészekeken kívül
más anyagokat is lehet találni: az ugynevezett kor-
pát, továbbá légnemeket és különféle ásványi anyago-
kat. A korpaszerű anyagnak eredete, vegyi alkotása
és gyógyereje még maig sincs kiderítve. Tény az, hogy
a feneketlen mélységből a vízzel együtt jön felszínre.
A forrás mellett állva látható a mint a felfelé törő
víz magával hord egy anyagot, mely szürke-barna
pehelyként jó ideig a felszínen uszik, azután a fenékre
száll és ott lerakódik. Az így lerakódott anyag 6—7
meter vastag rétegben fedi a fürdő fenekét. Ez képezi
a puha, süppedő iszapot a tóban, melyben a fürdők
oly szívesen időznek és a melybe mélyen sülyesztik
le magukat a nélkül, hogy megerőltetéssel kellene be-
lőle kigázolniok.

A vízből mindig, de különösen a korparéteg meg-
zavarásakor a légnek apró buborékok alakjában
nagy mennyiségben szállnak fel és a testet körül gyön-
gyözik.

Mi okozza a csodás erőt a Hévizben alig lehet

¹ Dr. Heller bécsi orvos elemzése 1857.

megállapítani. A víz vegyi alkotó részei nem, mert ha a Héviz gyógyító erejét a chemiai elemek után itélnők, akkor a Balatont éppen akkora, Füredet 4-szer, Petánczot 15-ször, Czigelkát 85-ször, a budai keserű forrást 100-szor akkora gyógyhatásu fürdőnek kellene tartani mint Hévizet, miután a chemiai elemek, melyek a Hévizben vannak, ugyanannyiszor nagyobb mennyiségben fordulnak elő nevezett fürdőkben.¹

A korpaszerű anyagnak és légnemeknek sem lehet föltétlenül a gyógyerőt tulajdonítani, mert a gasteini fürdő ugyanazon vegyi elemekből áll mint Héviz, de sem korpa sem légnem nincs benne. És mégis világhírű gyógyhatásu. Ennek a fürdőnek gyógyító erejét a villamosságba helyezik. Nem-e Héviznek is nagy villamvezető képességében van a legfőbb gyógyító ereje?

De bármiként van a dolog, akár a korpában (iszap), akár a légnemekben, akár a villamvezető képességében van a gyógyító erő, egy bizonyos: sok beteg gyógyult már meg benne, kik minden hires fürdőt és gyógyszert eredmény nélkül használtak; sok béna, meggörnyedt test, kihajlithatlan kéz és láb nyerte vissza benne ruganyos erejét.

A gyógyforrás különösen alkalmas izületi, izomsusz, reumatikus izzadmányok, tagok összehuzódása, köszvény, csontszú, bőrbetegségek és idegfájdalmak gyógyítására.

A Héviz körülbelül 2—3 öl széles és 6200 öl hosszú csatornával van a Balatonnal összekötve. A levezető csatornát, Keszthely egykori földesurai készítették. A csatorna vize utjában két nagy malmot hajt.

¹ Keszthelyi Hirlap 1891 16. sz.

A várost környező hegyközségek.

Keszthelyt a török hadjáratok előtt északról Kestel-Tomaj, északkeletről Falud, délről Fenék vették körül. E falvak a török hadjáratok alatt pusztultak el.

Kestel-Tomaj régen Tholma, Tholmay néven volt ismeretes. Egykor L-Tomajjal együtt a Tomay család birtokát képezte. 1432-ben a Pethők kezébe szállt. A vadaskerttől északra, a Stocker-féle szőlő alatt az országut mentén feküdt.

Falud a Festeticsek előtt az Eszterházy herceg tulajdona volt. Felső-Gyenes táján a hegykoszoru alatt terült el. Rombaheverő templomát, mely Szt. Erzsébet tiszteletére volt szentelve, a jelen század elején hordták szét. Anyagát eladták s az abból bejött pénzt a jelenlegi gyenesi kápolna építéséhez használták fel. Ez elpusztult falu fölött elterülő erdőt maig is Faludi erdőnek, s a helyet magát, hol a falu állt, Faludi sikknak nevezik.

Fenek az elpusztított római vár fenekétől vette nevét. A híres gersei Pethő család kezéről a Festeticsek tulajdonába jutott. Helyén jelenleg a ménesisistálójáról nevezetes fenéki majorok vannak.

A mai hegyközségek: Cserszeg-Tomaj, Gyenes-Diás, Vanyarcz-Vashegy a várost északról és északkeletről körülvevő hegykoszoruban elszórtan fekszenek. Fejér, csinos külsejű lakóházaikkal, festőileg kiemelkedő kápolnáikkal, melyeknek keretét a hegységek hátterét kitöltő erdőség és az alattuk elterülő Balaton képezik, csodás képet adnak Keszthely vidékének.

E hegyközségek keletkezésüket a múlt században és a jelen század elején a városból kivándorolt lakóknak köszönik. Sok időn át Keszthelyhez tartoztak. Plebános, orgonista, tanító, bíró, jegyző ugyanaz volt

a városban, ki a hegységekben. S ezeknek járandóságait, lakásaik építtetési és fentartási költségeit közösen fedezték.

Az urodalom és a város közt kötött örökös urbéri szerződés a város és a hegylakók közt levő e kötelekeket széttépte.

A hegylakók a közös terhek viselését megtagadták. E miatt a város és hegységek között sok surlódás keletkezett. Az ellentétek csak huzamos idő után az urodalom és a megye beavatkozása folytán szüntek meg. A polgári törvényszék, mely az örökös urbéri szerződést jóváhagyta, a hegységek községekké való alakulásának szükségességét kimondotta és annak keresztülvitelét a megye figyelmébe ajánlotta.¹

A hegylakók a hozott ítélet alapján egymás után alakultak önálló községekké. Ez által a városi közterhek alól, melyeket az előtt közösen viseltek, — a plebános és kántor fizetését, azok lakása és a templom fentartási költségeit kivéve, — megszabadultak.²

A hegységeknek iskolai tekintetben való elszakadására az 1868-iki iskolai törvények adták meg az alkalmat.

1870-ben, mikor a városi elemi iskola közössé tétéle kimondatott, a hegyközségek a tanfelügyelőnek kijelentették, hogy ők a várostól egészen függetlenül állítanak föl iskolákat.³

Miután a hegylakók az önálló iskolák felállítását kimondották, a tanfelügyelő folyton sürgette őket az iskolaszékek megalakítására s a kor igényeinek megfe-

¹ Az 1838-iki örökös szerződés.

² Keszthely város folyamodása az uriszékhöz 1848 január 2. Városi lvt.

³ A város képviselőtestületi jzökönyve 1870 január 9. Városi lvt.

elő iskolák felállítására. Ezek azonban az iskolák felállítását évről-évre halogatták, szegénységükre hivatkozván, hogy ígéretüknek a legjobb akarattal sem tudnak eleget tenni. Erre a tanfelügyelő a hegyközségeknek állami segélyt helyezett kilátásba, oly feltétel mellett, hogy közös iskolát állítanak föl községeikben. Az ajánlott segélyt Tomaj, Cserszeg és Gyenes-Diás elfogadták; Vanyarcz-Vashegy és Meszes-Györök visszautasították.¹ Gyenes-Diás az államtól nyert 500 frt segély daczára sem tette közössé iskoláját. A miért az állam a nyújtott segélyt a községtől visszakövetelte. A püspök értesülvén az esetről az 500 frt segély visszafizetésének kötelezettségét magára vállalta.

A hegyközségek vagyonságát, lakóinak vallását és foglalkozás módját az itt közölt statisztikai adatok világítják meg.

Cs-Tomajon van 1853 r. kath., 6 helv., 7 izr.

Gyenes-Diáson 1149 r. kath., 14 izr.

Vanyarcz-Vashegyen 903 r. kath., 7 izr.

Meszes-Györökön 730 r. kath., 7 izr.

Cs-Tomaj határterülete 1532 kat. h. 800 □ öl, melyből a grófé 72 h. 829 □ öl, a községé, mint jogi testületé 2 h. 706 □ öl; Gyenes-Diás határterülete 3210 h. 1264 □ öl, melyből a grófé 1362 h. 1282 □ öl, Vanyarcz határterülete 1995 h. 1286 □ öl, melyből a grófé 1585 h. 1544 □ öl. Meszes-Györök és Vashegy határterülete 7018 h. 65 □ öl, melyből a grófé 5931 h. 916 □ öl. Az összes vagyon művelési ág szerint következőleg oszlik meg.

Cserszeg-Tomajon :

Szántó föld	515 k. h.	1130 □ öl.
Szőlő	449 „	429 „
Legelő	72 „	612 „

¹ A város képviselőtestületi jegyzőkönyve 1870 július 17.

Rét	340	k. h.	1106	□ öl.
Kert	101	„	867	„
Adómentes terület	52	„	1456	„
A grófé :				
Szántófield	2	„	1164	„
Szőlő	18	„	188	„
Legelő erdei	39	„	830	„
Rét	9	„	134	„
Adómentes terület.	2	„	507	„
Gyenes-Diáson :				
Szántófield	207	„	1455	„
Szőlő	262	„	475	„
Erdő	1285	„	370	„
Legelő	218	„	150	„
Rét	117	„	1288	„
Kert	55	„	1023	„
Nádas ¹	70	„	551	„
Adómentes terület	993	„	752	„
A grófé :				
Szántófield	—	„	1402	„
Szőlő	2	„	242	„
Erdő	1122	„	540	„
Legelő	177	„	544	„
Rét	1	„	1530	„
Nádas	58	„	244	„
Adómentes terület	941	k. h.	378	„
Vanyarczon :				
Szántófield	124	„	1144	„
Szőlő	154	„	423	„
Erdő	625	„	983	„
Legelő	122	„	812	„

¹ A nádasból 12 h. a Chernel-féle birtokhoz tartozik ; többi a grófé.

Rét	68 k. h.	68	□ öl
Kert	51	„	348 „
Nádas	1	„	600 „
Adómentes terület	848	„	108 „

A grófé :

Szántófield . . .	57	„	1481 „
Szőlő	18	„	1190 „
Erdő	484	„	983 „
Rét	62	„	1287 „
Kert	12	„	342 „
Adómentes terület	825	„	1249 „

Meszes-Györök és Vashegyen :

Szántófield . . .	398	„	4 „
Szőlő	311	„	66 „
Erdő	2157	„	— „
Legelő	181	„	1456 „
Rét	250	„	1108 „
Kert	84	„	1006 „
Nádas	60	„	800 „
Adómentes terület	3574	„	425 „

A grófé :

Szántófield . . .	125	„	1288 „
Erdő	2021	„	— „
Legelő	39	„	750 „
Rét	150	„	1199 „
Adómentes terület	3534	„	79 „

Amint a táblázatból látható, a birtokok nagy része (irtás) erdei legelő, (melyet a volt jobbágyok urbéri kárpótlásként nyertek) másik része szőlőtalaj, minélfogva a hegyközségek lakói a szőlőtenyésztésre vannak utalva, melytől ha a filloxera megfosztja őket, a vándorbot marad számukra.

Meszes-Györök — régen Györök — egy órányira fekszik Keszthelytől a balaton-edericsi és beczei hegység nyul-

ványaként elterülő fensikon Szigliget és Badacsonynyal szemben, egészen a Balaton partján. A község lelki vezetéséről legrégibb időktől fogva a keszthelyi plebánia gondoskodott. De 1756-ban, midőn Balaton-Edericsen plebániát alapítottak, M-Györök B-Edericshez csatlakozott. Azonban nemsokára megvált tőle,¹ mert a püspök a plebániát N.-Vitára helyezte át.² Ekkor Györköt Festetics Kristóf közbenjárása folytán mint fiók-egyházat a keszthelyi plebániába keblezték be.³

A községnek van csinos temploma és kath. iskolája. Jelenlegi templomát 1715-ben, iskoláját 1889-ben a község lakói építették.

A templomot, mely Szent-Mihály főangyal tiszteletére van szentelve, 1833-ban nagyították. 1892-ben izlésesen renoválták. A megújított templomban a Szt-Mihály oltárt Demetz Domonkos, a lourdi Szüz szobrát Runggaldier József tiroli szobrászok készítették. A Mária szobrot a m-györki Rózsafüzér-társulat tagjai, a Jézus szive szobrot, mely szintén Runggaldier keze alól került ki, Varga Antalné, szül. Varga Teréz m-györki lakós készíttette.

A templomnak van 3 hold földje és egy dézsma-váltsági kötvénye, mely után évenként 12 frt járulékot kap.

A györkiek, mint filiálisták, a keszthelyi plebániának régen 20 kr. lélekpénzt és fél mérő lélekgabnát adtak. Azonkívül a plebános fáját az urodalmi erdőről hazaszállították. E szolgálatok helyett jelenleg minden pár egy frtot fizet a plebánosnak.

¹ A helytartótanács leirata a püspökhöz 1761 aug. 21. Püspöki lvt. Veszprém.

² Biró Márton püspök levele. Püsp. lvt. Veszprém.

³ Biró Márton püspök levele Festetics Kristófhöz 1761 okt. 21. Veszprémben a püspöki lvt.

A györki stoláris illetékek a keszthelyi 522 háztulajdonos stoláris illetékeivel azonosak.¹

A kántortanítótság ingatlanait: 9 hold földet és rétet a Festetics család adta az urbéri birtokok kihasítása alkalmával.

Tomaj, Cserszeggel 1846-ban egy politikai községgé egyesült. Ugyanakkor a polgárvárosi jegyzőség felállítatván, jegyzőileg ahhoz csatlakozott.

Tomajnak régi kápolnáját 1710 táján Bakó Farkas Tomaj birtokosura állíttatta Szent Anna tiszteletére. A rombamenő kápolna helyett 1894-ben a község tomaji része Bontz József keszthelyi segédlelkész vezetése alatt közadakozás útján új kápolnát emeltetett. A román stílusban készült kápolna a vidéknek legszebb kápolnája. Homlokzatán következő felirat van: „SZERESSÉTEK EGYMÁST, MINT ÉN SZERETTELEK TITEKET.“ Aedificata est Anno 1894.²

A kápolnát Frankl Károly tapolczai építőmester építette. A szobrászati munkákat Runggaldier József tirolai szobrász készítette. A kápolna összes költségei, nem számítva ide a község által teljesített kézi és szekeres munkákat, 5912 frt 40 krt tesznek ki.

Az iskola közös; 1872-ben készült állami költségen.

Cserszeg kápolnája a múlt század közepe táján épült Szt. Péter és Pál tiszteletére.

A védszentet a legutóbbi restaurálás alkalmával megváltoztatták, amennyiben a kápolnát Rózsafüzér tiszteletére szentelték.

Cserszeg iskolája közös; 1874-ben épült államköltségen.

A gyenesi kápolnát 1826-ban készítették Szt. Ilona tiszteletére.

¹ Lásd a plebánia történetét.

² Építtetett 1894-ben.

A kápolnához szükséges területet és épületanyagot Festetics László gróf adta. Az egyházi tárgyakat és a templom összes felszerelését László grófnak neje, Hechingeni Hohenzollern Józefa hercegnő és leánya Ilona grófnő készítették.

A kápolna felszentelésén, melyet Ruszek József apátplebános végzett, az egész grófi család jelen volt¹.

Diás a régi okiratban Diák néven fordul elő.² Stylszerűen épült új kápolnáját 1894 október 14-én Havi Boldog Asszony tiszteletére szentelték. A kápolna a régi kápolna helyén áll. A tervet Radits Ákos budapesti műépítész készítette. Az építési költségek nagyobb-részt Dornyay Mihály hagyatékából kerültek ki. Az építkezési anyagokat II. Festetics Tassilo gróf adta. A felszerelés költségeit Diás lakói fedezték. Az olasz renaissance izlésű és polykron festésével feltűnő oltárt Runggaldier József Ulrich grödeni (Tirol) szobrász készítette.

Diás 1840-ben egyesült Gyenessel egy politikai községgé. 1863-ban a vanyarczi jegyzőséghez csatlakozott. Az egyesült község iskoláját Gyenesben állíttatta föl 1871-ben. Az iskolai épület, melyben a tanítói lakás is van, azelőtt tizedelő ház volt. Festetics Kristóf építette 1763-ban. A dézsma megszűnése után koresma, azután iskolai épület lett; 1893-ban alakították át. Az átalakítási költségekhez a Szent István társulat 200 frttal járult. Ezt a segílyt a község Dr. Bita Dezső egyetemi tanár közbenjárásának köszönheti.

Az iskola 5763 [ ] öf ingatlanát a község 1880-ban vette a kántori állás jövödelmének gyarapítására.

Vanyarcz a hegykoszoruban keletfelé egyenesen

¹ A bronztárgyakra a gróf elsőszülött leányának Ilona grófnőnek neve van bevésve.

² Fassio a Capitulo Eccl. Veszpr. edita 1673. Városi lvt.

Diás után következik. A zalabéri Horváth család tulajdona volt. 1810 táján jutott a Festetics család tulajdonába. 1862-ben jegyzőséget állítottak benne. A körülötte levő Gyenes-Diás, Vashegy és Meszes-Győrök hegységeket ekkor kapcsolták a vanyarczi jegyzőséghez. Azelőtt Vashegy és Győrök a nemes-vitai, Gyenes és Diás a keszthelyi jegyzőséghez tartoztak.

Vanyarcz kápolnáját a hegybirtokosok a jelen század elején építették Szent Kereszt tiszteletére.

Vashegy a vanyarczi hegység folytatását képezi keletfelé.

Két kápolnája van. Legrégibb kápolnáját, melyet Böröczy Ferencz állíttatott, 1883-ban pusztították el.

Helyére Kalló János és Dan Anna kökeresztet állíttattak. A közadakozás folytán épített új kápolnáról semmi említésre méltót sem lehet feljegyezni.

Vashegynek második kápolnája a hegységtől délre fekvő, a feltűnően magánosan álló hegykupon áll. A hegykup nevét a rajta levő Szent Mihály kápolnától vette. Régen a Mihály hegyet a Balaton vette körül. Ősi időkben a hegy iránt való tisztelet az ott élt remeték miatt oly nagy volt, hogy sokan — még távoliak is — végrendeletileg hagyták meg, hogy tetemeiket ott temessék el.

A remetelakás a domb keleti oldalán feküdt. A remeték a keszthelyi ferenczi szerzetesekből kerültek ki. Az okiratokból Angebrandt Marián, Fohrner (?) János, Páter János és Frater Maximilián remeték ismeretesek. A remetéknek Szt-Mihály képpel és felirattal ellátott pecsétnyomójuk volt. Ily pecséttel megerősített okiratok láthatók a grófi levéltárban.

A remeték életüket alamizsnából tartották fenn. Kötelességeik voltak az imádság, a kápolnában miséző papnak való segédkezés, a kápolnára való felügyelet,

az egyházi ruhák megőrzése s a remeteruhák hordozása.¹

Vanyarcz 1850-ben egyesült Vashegygyel egy politikai községgé. Az egyesült község Vanyarczön 1870-ben iskolát állítottatott és azt 1890-ben a kornak megfelelően átalakította. Az átalakítási költségek I. Festetics Tassilo gróf hagyományából fedeztetek. Az iskola részére Festetics Tassilo gr. 500 frt alapítványt tett. Az iskolának van még 4 hold ingatlan a ugyancsak a Festetics családtól.

V á r a k.

A messzemenő multban Zalamegyének majdnem minden erődépítésre alkalmas helyén vár állt. Ilyen várak vagy védhelyek voltak Baksán, Balaton-Hidvégen, Belatinczon, Csáacson (Z-Egerszeg mellett), Csáktornyan, Csobánczon, Daboson, Dörögdön, Felső-Eörsön, Fenéken, Gétyén, Hegyesden, Kehidán, Kemen-den, Keszthelyen, Kis-Komáromban, Légrádon, Lendvén, Lentin (régí neve Nempfti), Letenyén, Nagy-Kanizsán, Kapornakon, Örvényesen, Palinban, Pogányváron, Pölöskén, Pribiszleviczen (Csáktornya szomszédságában), Puszta-Szt-Kereszturon, Rokolyán, Rezin Sümegen, Szántón a templom déli oldala mellett, Szegvárótt, Széchi-Szigeten, Szent-Gróton, Szent-Györgyváron, Szigligeten (régén Sziget), Tapolczán, Tátikán, Tihanyban,² ZalaEgerszegen³ és Zalaváron.

Volt még egy négyszögü erődítmény a Kis-Bala-

Biró Márton püspök engedélye. 1755 okt. 4.

² Pyski István tihanyi várkapitány érdekes följegyzései a tihanyi monostorban, Ibrahim ágának Pyski Istvánhoz intézett durva levele a pannonhalmi levéltárban van.

³ A szombathelyi püspökség alapítása előtt a veszprémi

ton u. n. várszigetén. A nem nagy kiterjedésű erősség ideiglenes menhely lehetett. Főldsánczczal és mély árokkal volt körülvéve.

Az említett várakat legnagyobbbrészt a tatárjárás után eső évtizedekben építették. A fejtelenség korában e várak urai és várkapitányai sok hatalmaskodóttet vittek véghez a várakhoz közelebb eső vidékeken. Keszthelyt legtöbbet háborgatták a hegyesdi, kiskomáromi, rezi, szent-györgyvári és szigligeti várbeliek.

A várak fentartásáról a középkorban és a török világban országos törvények által gondoskodtak. A várak fentartása, főleg a török világban a kizsartolt népre nagyon sok terhet és munkát rótt. A törvény czime alatt a várkapitányok a lakókat néha annyira terhelték vármunkával, hogy sokan közülök éhen haltak. E visszaélések megszüntetéséről az 1603., 1615., 1622. és 1630. évi törvények intézkedtek. A várak a törökök kitakarodása után a labanczok pusztítása folytán jutottak romba. Romjaik a nemzet fényes multjáról s a nemzeti törekvésekre irigy szemmel tekintő bécsi kormány féltékenységéről tanuskodnak.

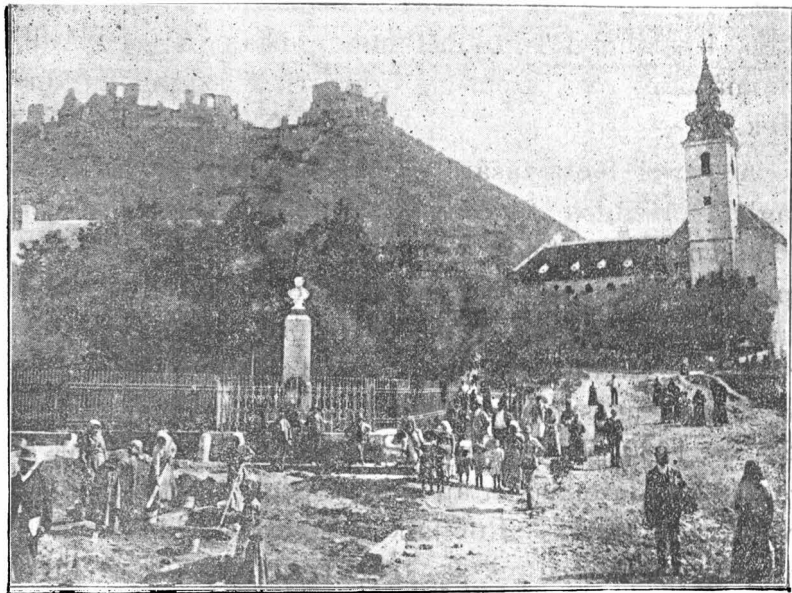
E mű keretében csupán a Keszthelyt környező várak, melyek a városra és vidékére világot vetnek, vannak feltüntetve.

S ü m e g v á r a az alatta elterülő várossal együtt a veszprémi püspökség tulajdonát képezte. Osli Miklós a várat erőszakos módon lefoglalta és birta azt 1289-ig, midőn III. Endre király huzamos ellenállás után visszafoglalta. E küzdelemben Madách Pál éle-

püspök tulajdonát képezte. A török világban Veszprém várának bevétele után a Veszprém káptalan tagjai a zala-egerszegi várba vonultak.

tének veszélyeztetésével támogatta Endre király seregét.¹

A várat 1544-ben vették be a törökök. Kecsényi Márton püspök a várnak akkori ura elődeinek nyomdokáról letérve, a várat néhány száz vitéz őrizetére bízva elhagyta és Pozsonyba menekült. A vár bevé-

Sümeg vára.

telekor a várparancsnok Böröndy, segéd társa Kun Dániel volt. A vár a vitéz Hoffman Pál püspök alatt újra visszakerült. De később a többi várakkal együtt török kézbe került. A veszprémi püspökök közül többen a várban laktak. Így Ujlaky Lajos, kit Hagymásy szent-gróthi kurucz kapitány a várban megölt. Az utolsó veszprémi püspök, ki a várban lakott, Biró Márton (1745—1760) Veszprém egyik legnagyobb nevű püspöke volt.²

¹ Balogh A. Sümeg vára 1858.

² Horváth Bálint Zalamegye várai.

Szent-Györgyvár Zalavár bevétele után a vidék egyik legnagyobb fontosságú védőhelye lett a török ellen és a sümegi várral együtt még az utóbbi században is meglehetősen erős volt. Mint a török hadjáratok ellen hasznavehető vár megújításáról és megerősítéséről országos (1602. 1608. 1613. 1618. 1622. 1630. 1659.) törvények intézkedtek. E vár fentartásához a lakók ingyen munkákat tartoztak adni.

A várnak ma már romjai sincsenek meg.

Hegyesd vára nevét a hegytől vette, melyen áll. Széchen László, a vár birtokos ura 1433-ban Salgó Miklósnak akarta elzálogosítani a várat, de Zsigmond király nem engedte. 1433 előtt a birtok Rozgony Simon veszprémi püspöknek volt elzálogosítva.¹

Hegyesdet Hamzsa, Fülel és Tata várak orzó elfoglalója, mint fejevári basa 1560 táján ravaszsággal foglalta el. A Sárkány család nem tartván nagy jelentőségűnek a várat, hanyagul őriztette. A törökök a vár-őrség egyik tagját elfogták. A fogoly közreműködésével a vár hajóhidját levonatták és azt egész könnyűséggel elfoglalták.

Pajazet lovas vezér a várat megerősítvén, katonaságával a körül fekvő falvakat egymás után hóditotta meg. Az ellenálló falvakat pedig elégette. A zsarolásoknak és pusztításoknak, amit Pajazet tett, véget vetendő Nádasdy Tamás nádor, kire a vidék megvédeése bízva volt, 1562-ben Eck gróf győri várkapitánnyal Hegyesd várának visszahóditására ment. Erős ellenállás után Pajazetet a várból 1562 április 13-án a megszállás 10. napján kiszorította.

Pajazet és társai Ecktől szabadon bocsáttatást kértek, a mit a szelid természetű Eck teljesített volna

¹ Fejér C. D. T. X. v. 7. p. 465.

is, ha vezértársai, nevezetesen Gregorics Vincze — azt nem ellenezték volna. A közvetítést a nádor megbízottja Magyar Bálint teljesítette. Pajazet a helyzet által kényszerítve a győztes rendelkezésére bizta sorsát. Eck a tiszteket szabadon bocsátotta. A többit, 80 török katonát Győrbe foglyul vitette, a várat pedig földig leromboltatta.¹

Csobáncz, Gyula-Keszivel együtt hajdan a Gyulafy nemzetség tulajdonát képezte. A család e szép birtokoktól a Rákóczy-féle zavargások idejében esett el. Jelenlegi birtokosa az Eszterházy hercegi család.

A többi várakhoz mérten aránylag csekély kiterjedésű vár erős bástyákkal volt kerítve.

Várkapitányai közül ismeretes Vörös Ignác, kinek egy kardja a budapesti régiségtárban van. Rajta e felirat olvasható: Framea Ignatii Vörös arcis Csobancz capitanei.

Szigligetet 1263-ban adta IV. Béla király a pannonhalmi benzés apátságnak. Jakab pannonhalmi apát építtette rajta a várat. Szigliget azelőtt a Kalián családé volt. Ennek kihaltával a királyra szállt, ki azt Kyssen vagy Kwssen (Németujvár) váráért, melyet IV. Bélának atyja a benzésektől elvett, kárpótlásként adta a benzéseknek. IV. Béla Szigligettel együtt Vág-Ujhely, Lubow, Zerdahely, Pódhoric falvakat és Debrethe földjét ajándékozta az apátságnak. Béla király a várat és az említett falvakat azért adta az apátságnak, mert mikor a tatárok elől a tengerpartra Veglia szigetére menekült, a benzés rendtől 800 finom ezüst márkát vett föl az éhhalállal küzdő nemesség részére, és ezt a pénzt visszafizetni nem tudta. A szt-mártoni apátságot V. István is megerősítette Szigliget birtokában.²

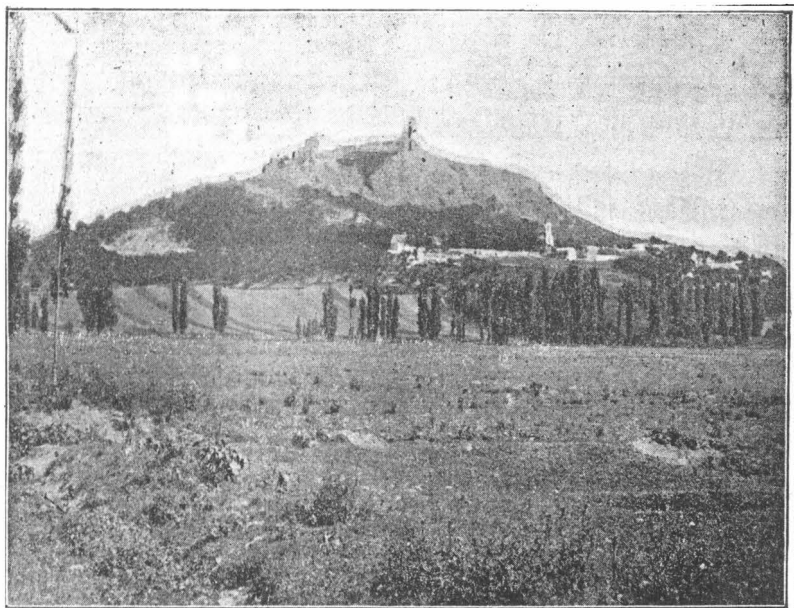
¹ Katona Hist. Crit. T. XXIII. p. 578.

² Fej. C. D. T. IV. v. 3. p. 116.

³ Fej. C. D. T. IV. v. 3. p. 22.

Szigliget utóbb a tóthi Lengyel család birtokába jutott. A 16. század első felében Magyar Bálint a várat Fonyód várával együtt erőszakosan kiragadta a család kezéből.

Az 1563-ik országgyűlés az 55. t. cz. erejénél fogva Somogyvármegye panasza folytán Magyar Bálintot a vár visszaadására kényszerítette. A váromokon még láthatni a Lengyel család czimerét és négy, a családra vonatkozó feliratot.

Szigliget vára.

Az 1613: 16. t. cz. Szigliget, Keszthely és Csobáncz váraknak őrséggel való ellátásáról gondoskodik és azok számára zsoldot rendel, nehogy a katonaság kedvét veszítvén, a vidék veszélyeztessék. Hasonló értelemben intézkednek az 1618: 49. és az 1622: 36. t. czikkek. Az 1638: 70. t. cz. a várnak a tulajdon javaiból való kijavításáról, az 1647: 51. t. cz. a szigligeti várban levő szabad és csavargó hajduknak, kik sem

katonáskodni sem dolgozni nem akartak, megrendszabályozásáról gondoskodik.

Tátika a tatárjárás idejében Thadenka nevű nemes ember tulajdona volt. Thadenkának egyik utóda Zalán¹ (Zelandus, Zlaudus, Zelánd) mint veszprémi püspök az avar uralom idejéből való várat megújította és azt testvérenek beleegyezésével Szántó faluval együtt végrendeletileg a veszprémi Szt-Mihály egyháznak hagyta pótlásul ama károkért, melyeket nevezett vár népei a Szt-Mihály egyháznak kirablásával okoztak. IV. Béla király 1257-ben a püspöknek adománylevelét, melynélfogva Tátikát és Szántót, a Szent-Mihály egyháznak hagyta, megerősítette². Zalán püspök halála után annak testvére Thadenka Márton comes a tátikai várat erőszakosan visszafoglalta. Pál³ püspök, Zalánnak utóda e miatt IV. Béla király előtt 1266-ban személyesen megjelent s a király előtt előadta, hogy Thadenka Márton comes, Zalán testvére és fiai: János, Márton és Mike comesek az alsó (Rezi vár) és felső tátikai várakat, melyeket Zalán püspök épített föl romjaiból, erőszakosan elfoglalták.

IV. Béla király tekintve azt, hogy a várakat Zalán püspök a veszprémi egyház javaiból püspöki jobbagyokkal építtette, tekintve továbbá ama károkat, melyeket Márton comes és fiai a veszprémi egyháznak okoztak, midőn annak kincseit, — melyeket Robert⁴

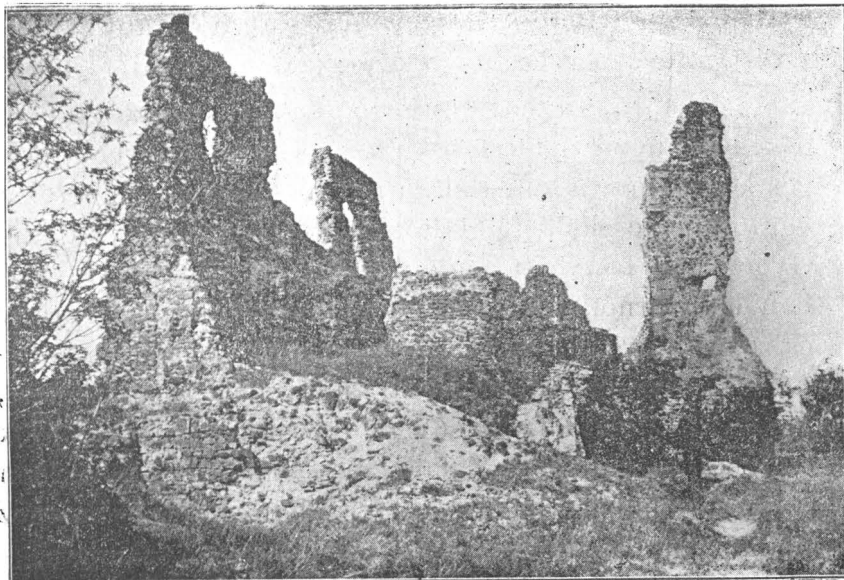
¹ Zalán, melléknéven Thadenka, a Ják nemzetségből származott, 1243—1257-ig a veszprémi egyházmegye püspöke volt. A felső tátikai várban halt meg.

² Fej. C. D. T. IV. v. 2. p. 429.

³ Pál a széch-i comes családból származott. II. Pál néven 1258—1275-ig veszprémi püspök.

⁴ Robert 1209—1226-ig veszprémi püspök, 1226—1238-ig esztergomi érsek.

püspök és utódai egész Széchy Pál püspök koráig a templom részére szereztek, — elrabolták, Mártont és fiait a várak visszaadására és az okozott károk megtérítésére kötelezte.

Tátika vár.

Azonban Márton és fiai a királyi parancsnak nem tettek eleget. E miatt a király maga elé idézte őket. A király előtt sem jelentek meg.

Ekkor a király az ítéletet Márton és fiai meghallgatása nélkül végrehajtatta. A várakat a püspöknek átadatta. A károk fejében, melyek 1400 ezüst márkára rugtak, Márton comestól Szántó, Errát, Seculich falvakat elvette és a püspöknek adta. Az átadással a király Guyllermust, a csurgói Johanniták praeceptorát bizta meg.¹

1404-ben Zsigmond király Tátikát és Keszthelyt 8020 tiszta magyar aranyért zálogosította el a Mar-

¹ Fejér C. D. T. IV. v. 3. p. 322.

czalyaknak. Azelőtt Sárfenéki Frigyes birta zálogba e két helyet ugyanannyi aranyért.

Tátikát 1432-ben a Pethő család kapta meg.

Kecséty (Kechet) Márton veszprémi püspök, mivel Pethő Péter, (Pethő György és Rutkay Katalin fia) a testvéreivel együtt az ő egerszegi és novai birtokát elfoglalták, 1538 Szent Vincze nap táján Tóbaszökő (Thobazekew) nevű nemest több nemessel és fegyveres erővel küldte e vár elfoglalására. A püspök emberei a várat éjjel csellel elfoglalták, Antalt, az elhunyt Pethő Györgynek testvérét foglyul ejtették, nejét és a várban levő urnőket kiűzték, a családnak minden arany és ezüst tárgyát, ugyszintén az arany és ezüst egyházi edényeket és ruhákat, melyeket a szentléleki, keszthelyi, segesdi, örvényesi (ewrwenes) monostorok szerzetesei, valamint Zalamegye számos nemes és nem nemes családai — a várban lakó elhunyt Pethő Ferencz fiainak Antal és Jánosnak megbízhatóságára számítva, — az akkori vészes idők miatt a várba behordattak, elvitették. A várhoz tartozó birtokokat lefoglalták, ez által több mint 100000 magyar frt értékű kárt okoztak. A fogoly Pethő Antalt bilincsekbe verve őrizet alá helyezték.

Gersei Pethő Antal és János jogorvoslásért a királyhoz fordultak. Bethlenfalvi Thurzó Elek nádor 1538 apr. 15. Ferdinánd király nevében a zalavári benczés konventet szólította fel az ügy megvizsgálására.

A konvent a királyi megbizottal Péter priort küldte ki, kik a püspököt Sümeg várában nem találván, a szokásos módon a nádor elé megidézték.¹

Pethő Péter (György fia) a Beszterczebányán

¹ Okirat 1538 Pálma vasárnap utáni hétfőn. Zalavári lvt.

1542 febr. havában tartott gyűlésen ismételten panaszkodik, hogy a püspök Tátikát és a hozzátartozó javakat maig is kezénél tartja. Együttal kijelenti, hogy Egerszeget és Novát az általa elfoglalt birtokokat a pöspöknek visszaadja.

Péter után ennek ivadéka Mihály, majd Kristóf bírta a tátikai várat Kemend és Rezi várával együtt.

1562-ben a tátikai várban Pethő Antal, János zalamegyei alispán, Mihály, András és Gáspár laktak.

A várnak 8 kapuja volt.

A vár északi oldalán a jelen század elején még feliratos kövek voltak. A nyugoti oldalán sziklaüreg van, mely járhatlan barlangba vezet.

A várbirtokhoz tartozó erdőségben a felügyeletet és az ellenőrzést a várkapuőrök és a porkoláb, a várterülethez tartozó birtokokon, földeken, réteken és szőlőhegyeken pedig a család által megbízott esküdtek gyakorolták.

Rezi várat szintén Zalán veszprémi püspök építtette a felső várral (Tátika) együtt.

E vár kapitányai és várjobbágysai Keszthelyen és vidékén sok zsarolást vittek véghez. Emiatt Zsigmond király 1398 ápr. 26-án megint a rezi várnagyokat és szigoruan meghagyja, hogy Keszthelyt szokatlan adózással ne terheljék.

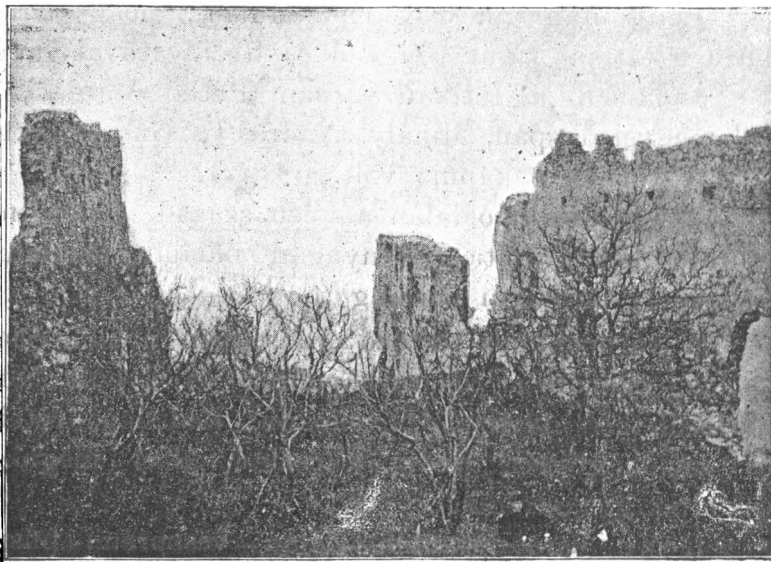
A várhoz tartozó birtokok voltak : Keszthely, Rezi, Zsid, Kestel-Tomaj és Falud.¹

Zsigmond király a várat a hozzátartozó birtokokkal együtt 1409-ben 10000 aranyért zálogosította el a zágrábi érseknek, később 1432-ben Gersei Pethő János fiainak, Lászlónak és Péternek (Pethő) adta.

A várba a fát a rezi és zsidó jobbágysok hordták fel.

¹ Okirat 1421 április 20. Grófi lvt.

A várnagyok közül Horváth György neve ismeretes. Ez a várnagy 1557-ben jelentést tett Pethő János (III) soproni főispánnak, a vár urának ama rendetlenségekről, miket Magyar Bálint a szigligeti és fonyódi vár erőszakos elfoglalója Keszthelyen véghez vitt.

Rezi vár.

1562 február 10-én a Pethő atyafiság: Pethő Antal, János Zalamegye alispánja, Benedek, Péter, Mihály, András és János e várban jöttek össze osztozkodás végett. Nemcsak birtokaikat, hanem ősi okirataikat, kiváltságleveleiket is az érdekek szerint egymásközt felosztották. A vár fentartásáról 1562-ben Pethő János, a királyi főpohárnok gondoskodott. A várban levő lakást, melyet ő csináltatott, a rokonság neki engedte át.

A várnak hat kapuja volt.¹

---

¹ A Pethő atyafiság közt kötött szerződés Reziben 1562 február 10.

Második rész.

A város erkölcsi, szellemi és anyagi
művelődésének tényezői.

I. FEJEZET.

Keszthely vallási és tanügyi viszonyai.

A hahóti apátság.

Hahót — régen Hahold, — Nagy-Kanizsától északra két mértföld távolságra fekszik.

A falu, mely jelenleg Alsó- és Felső-Hahótból áll, nyugatról homokos hegygyel, keletről posványos völgygyel van határolva. E falu 1234 táján Pölöskével együtt, a Hahold család tulajdona volt. A Hahold család III. István magyar király uralkodása idejében (1173) származott be Magyarországra, ahol magyar nemzetségi jogot nyert. E család Magyarországon több nevezetes kolostort alapított. A Hahold család tagjai alapították Hahóton a Szt. Margit szüz és vértanuról nevezett apátságot is a benczésrend számára.

Hahold comes fiai: Mihály, Ákos, Miklós, Dénes, ugyszintén Buzád bán fiai: Buzád magister, Chák magister, Lanchereth és Tristián, továbbá a haholdi nemzetségü Arnold comes fiai: Arnold, Keled és Ponymth comesek 1234-ben személyesen jelentek meg II. Endre magyar király előtt, hogy az általuk alapított hahóti apátságot megerősíteni kegyeskedjék.

II. Endre a Hahold nemzetség kérésére az apát-

ság alapítását jóváhagyta és arról az alapítólevelet a család részére kiállította.

A monostornak az alapításkor adott birtokai Kőhalmon, Szántón (Tolna m.), Pölöskén, Barnakon, Henyén, Rajkon, Szt-Mihályon, Unghon és Sukoródon voltak. A kolostort Arnold comes, Buzád fia építtette, és halálakor Kőhalmon az őt illető osztályrészt, a tolnamegyei Szántón és Sukoródon 3—3 ekealj földet, Pölöskén (Szt-Mihály mellett) 50 hold földet hagyott a kolostornak.

Arnold fiai: Arnold, Keled és Ponyth a kőhalmi birtokok helyett, melyeket atyjuk a kolostornak hagyott, más birtokokat adtak Hahóton a monostor mellett. És az atyjok által hagyott és általuk kicserélt birtokokat a saját új adományukkal gyarapították oly módon, hogy Arnold comes Barnakon és Henén (Henyé) egy-egy ekealj földet és a Zala folyón (Henyé mellett) egy négy kerekű malmot; Ponyth a Pölöske folyónál, a monostor mögött egy „szigetet,” Keled Bezenchén egy ekényi földet adott a monostornak. Hasonlóképen Hahold fiai és Buzád fiai Szt-Mihálynál az udvarnokok mellett három, Rajkon egy, Asscyaghon szintén egy ekealj földet, Buzád magister pedig Unghon egy ekealj földet és egy szőlőt adtak a monostornak.

A Hahold rokonok a pátronusi jogot a monostor fölött közös megegyezéssel Arnold, Keled és Ponythnak s jogutódaiknak engedték át, mert az ő atyjuk Arnold adta a kolostornak a legtöbb birtokot és mert ugyanazon Arnold, Buzád fia¹ alapította a monostort.

¹ Arnold Comes, Buzád fia Pölöskén a Szent Domonkos-rendű apácák számára Szt. Katalin vértanuról címzett nőzárdat is alapított 1234-ben. Horváth János a keszthelyi apátság cz. munkájában, melyet Festetics György gróf számára irt, ezt

A kolostor templomába való temetkezési jog a Hahold nemzetség minden tagjának fentartatott.¹

A mongol pusztítás után az első legnagyobb csapás, a mi a kolostort érte, az volt, hogy V. István király 1270-ben Hahold Miklóstól, Arnold fiától, Hahótot és több birtokait hűtlenség miatt elvette és azokat Ponich bánnak adta. Így a kolostor a Hahold családot mint védurát elvesztette.²

A Hahold nemzetség tagjai birtokaikat idővel ismét visszakapták. Hahóti Herbord utódai 1356-ban a vasvári káptalan előtt Zala és Somogy megyei birtokaikon megosztzkodván, a hahóti birtok Lőrincznek és Miklós magisternek, a monostor fölött a patrónusi jog Miklós magisternek jutott.³

A Hahold nemzetség egyik tagja Mihály, János magister fia 1360-ban új adománynyal gyarapította az ősei által alapított monostor javait, amennyiben a Bezenche folyótól északra fekvő Szerdahelyen egy nemesi curiat és egy malmot hagyott a kolostorra, a földesuri jogokkal együtt.⁴

A kolostor apátjai és a monostor 1270, 1303, 1360, sőt még 1557-ben is említetnek az okiratokban. A miből következtetni, hogy a benczések egész a török hódítás idejéig, nem számítva ide a tatárjárást, az apátság békés birtokában maradtak.

A mohácsi vész után a törökök a Kanizsától északra a kolostort összecseréli a hahóti benczések számára épült kolostorral. Topogr. M. R. Hung. III.

¹ Cod. Dipl. III. 2. 408. p. az alapítólevél másolata a Nemzeti Muzeumban van.

² Okirat 1270 decz. Id. 4. Közl. Árpádkori új okl. XII. b. 1.

³ Okirat Nagy J. Zala m. 1. k. 565. l.

⁴ Okirat 1360 febr. 16. Eredetije a Nemzeti Muzeumban.

fekvő területeket elpusztították. A pusztításoknak a hahóti kolostor is áldozata lett.¹ A benzések által elhagyott apátsági birtokok jövödelmét körülbelül 100 éven át várkapitányok és más világi urak (kommentátorok), kik egyuttal az apátság czimét is viselték, élvezték.

A török hatalom hanyatlása után az ákosházi Sárkány család örökösödés nyomán keresetet indított a hahóti apátság patronusi jogaira. De keresetével elutasítatván, a patronusi jog a koronára szállt. Ez időtől kezdve az apátság fölött a patronusi jogot a magyar királyok gyakorolták.

A királyi patronusok, a nélkül, hogy a kolostort felépítették volna, az apátsági javakat különféle egyházi állásu, majd világi, majd szerzetes papoknak adományozták.²

A király által kinevezett apátok közül ismeretesek: Husvéth Ambrus, Berkes Péter, Bonacsina Venáncz, Scachi Péter.

Husvéth Ambrus lemondása után 1642-ben III. Ferdinánd Berkes Pétert, VI. Károly 1716 május 29-én a lombard származásu szerzetest, Bonacsina Venánczot nevezte ki. Bonacsinának az apátságról le kellett mondan, mert rendfőnöke őt a rend birtokain kívül levő javak élvezetére a szerzetesi szabályok alapján alkalmatlannak nyilvánította.

Scachi Péter (1749—1774) mint pozsonyi kanonok élvezte az apátsági javakat. Scachi az apátság számára Hahóton szőlőt is ültetett. A szőlő az utóbbi években pusztult el. Ő szerezte vissza az ősi apátsági uri

¹ A kolostornak ma már nyoma sem látható.

² Ortvai Theod. Geogr. Eccl. Hungariae. Saceulo 14. B. pestini 1892. Pars II. 813. l.

jogokat és küzdött a dézsmaszedési jogért, mely az apátságot Bánom hegyen illette, de utóbbi törekvése sikertelen maradt.¹

A kegyuri jogot az apátság fölött 1772-ben Scachi életében a Festetics család kapta meg. Festetics Pál gróf a hahóti apátságot, mely Scachi Péter halálával 1775-ben üresedésbe jött, a szintén kegyurasága alá tartozó keszthelyi plebániával egyesítette és Jankovich Istvánt, ki már 1761 óta keszthelyi plebános volt, a plebániával kánonilag egyesített hahóti apátságra kinevezte.²

Jankovich István apátplebánosnak 1784-ben bekövetkezett halála után Festetics György gróf az apátságot a plebániától elakarta választani és az apátságra az idegen egyházmegyei papot, Majláth kanonokot akarta kinevezni.

Azonban Bajzáth József püspök a grófnak Majláth részére adott bemutatólevelét visszautasította avval az okadatolással, hogy a hahóti egyszerű javadalom a keszthelyi lelkipásztorkodással egybekötött javadalomba a király és a püspök beleegyezésével Festetics Pál gróf akaratából bekebleztetett. Így a két javadalom egymástól elválaszthatatlan. Ha tehát Majláth a hahóti apátságot elakarja nyerni, hagyja el kanonoki állását és menjen Keszthelyre lakni. Ha pe-

¹ Fuxhoffer Czinár *Monasterologiae Regni Hungariae* I. 297. p.

² A Festetics család védnöksége alatt kinevezett apátplebánosok: Jankovich István 1775—1784. Rosty János 1784—1793. Hertelendy Gáspár 1794—1797. Nedeczky Károly 1797—1801. Horváth János 1801—1808. Svorényi Mihály 1808—1815. Ruszek József 1815—1834. Bezerédy Miklós 1834—1838. Svasatics Károly 1839—1882. Sövegjártó Ferencz 1882. Ambrus Mihály 1882—1888. Dr. Dunst Ferencz 1888—.

dig Majláth ezt nem teszi, úgy az egyesített javadalomra más alkalmas egyént jelöljön és terjesszen föl megerősítés végett.¹

Festetics György gróf az egyesített javadalom szétválasztásában beálló nehézségeket, de főleg derék atyjának intézkedéseit tiszteletben akarván tartani, Majláth kanonok kinevezésétől elállott és Rosty Jánost nevezte ki apátplebánosnak.

1788-ban a helytartótanács is, hogy üresedések esetén az apátsági javak ideiglenes jövedelmét a valálalap javára megszerezhesse, elakarta szakítani az apátságot a plebániától.

A püspök és gróf azonban e törekvésnek útját vágta. A püspök a helytartótanácsot felvilágosította, hogy az apátsági javak elhanyagoltak, minden gazdasági épület nélkül vannak és hogy az apátsági egyszerű javadalom a keszthelyi csekély jövedelmet hozó plebániához a plebános és a káplánok tisztos megélhetése végett csatoltatott. A gróf pedig kijelentette, hogy a javadalmak szétválasztásába bele nem egyezik, mert az egyesítés őseinek akaratából a király és a püspök beleegyezésével történt.²

Ez idő óta a javadalmak szétválasztására irányuló törekvések megszűntek.

Az apátság az urbériség megszűnésével elvesztett 4²/₃ urbéri telke és 7 zsellér háza után 1233 frt 45 kr készpénzt és 2350 frtos földtehermentesítési kötvényt, a dézsma elvesztéseért pedig 500 frtos dézsmaváltsági kötvényt kapott. A dézsmaváltsági kötvényt

¹ Bajzáth József püspök leirata Festetics György grófhöz 1784 jun. 26.

² Bajzáth átirata a helytartótanácsához 1788 június 22. és Rosty János apátplebánoshoz 1788 nov. 21.

az állam 1876-ban 500 frtért, a földtehermentesítését 1887-ben 2467 forintért váltotta be. A földtehermentesítési és dézsmaváltsági kötvények ára, mint az apátság törzsvagyonát képező értékpapírok Veszprémben az Egyházmegyei Alapítványi Hivatalban vannak elhelyezve.¹

Az apátsági javakat részben 1834-ben (erdőt és rétet), részben 1846-ban tagosították. A földek nagyobb részét az u. n. Szigetnél, — hol az ősi apátsági földek nagyrésze és a majorok álltak, — a kisebb részét az apátsági erdő szomszédságában, a rétet meg a Bozótban hasították ki.

A tagosítási és a Széviz szabályozási költségeket a javadalmas a püspök által e célra átengedett mise-alapítványból fedezte.²

A 356 k. h. apátsági birtok művelési ág szerint következőleg oszlik meg:

Szántóföld	108 k. h.	619	□	öl.
Legelő	97	„	938	„
Erdő	95	„	204	„
Belsőség	—	„	561	„
Haszont. terület	1	„	811	„

A plebánia.

A keszthelyi plebánia alapítója és alapításának ideje ismeretlenek. És addig, míg a tudományos kutatásnak nem sikerül a plebánia vagy a volt plebániatemplom alapítólevelét megtalálni, vagy ezek hiányában a plebánia eredetére nézve a véletlen fölvilágosítást nem nyújt: kénytelenek vagyunk föltevésekkel megelégedni.

¹ Pleb. lvt. Nr. 17.

² Pleb. lvt. 1859—1888.

Tény az, hogy Szent István a Dunántul, a Balaton zalai részén, a hol már a magyarok bejövetele előtt Privina szláv herczeg fáradozása folytán a talaj el volt készítve a kereszténység terjesztésére, kezdette a térítés nagy munkáját. E célból a Privina által alapított, de őseink által elpusztított zalavári apátságot helyreállította.

A zalavári benczés apátság, melyhez az 1019-ből kelt alapító-levél szerint Keszthely mint dézsmát fizető terület tartozott, lett tűzhelye a vidéken a kereszténység terjesztésének. Alig tévedünk tehát föltevésünkben, ha az előzmények után állítjuk: hogy a magyarok által meghódított kesteli morvaszláv telepen, hol a kereszténységre a talaj el volt készítve, csakhamar magyar keresztény község alakult és hogy ez a megalakult keresztény község Szent Istvánnak a plebániák alapítására vonatkozó rendelete értelmében a vidéki falvak segélyével Keszthelyen jókorán plebániát alapított.¹

A plebánia az első időkben anyagiakkal nem volt gazdagon ellátva. Erről egy 1247-ben kelt okirat kétségtelen bizonyítékot nyújt. Említett okirat szerint a veszprémi káptalan több zalamegyei egyházat a nagy szegénység miatt bizonyos adózásoktól mentette fel. Ezek között a plebániák között van említve a keszthelyi Szent Márton egyház is.²

Kedvezőbb anyagi viszonyok közé csak a 14. században jutott a plebánia. Amint Berengár Jakab és Rajmund pápai dézsma szedőknek számadásai mutatják, 1332—1337. évek között Jakab³ keszthelyi plebá-

¹ Szent István rendeletei folytán minden tiz falu tartozott egy templomot építeni, a plebánia részére egy telket, 6 ökröt, két tehenet, 34 birkát és 1 lovat adni.

² Hazai okmánytár VI. 46. l.

³ Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illust. Ser. I. Tom. I. pag. 376.

nos majdnem legnagyobb tizedadót, évenként 100 lat denárt fizetett a pápának.¹

A plebánia-templom és plebánialakás a mai grófi kastélytól keletre a Pap-utcza végén voltak. A Pap-utczát a híres gersei Pethő család, mint patronus adta a plebániának. A patronusi jog a Pethő család kihaltával a Festetics családra szállt. Festetics Pál gr. 1775-ben a hahóti apátságot a keszthelyi plebániával a plebánia javadalmazása végett egyesítette.

A nagy kiterjedésű plebánián, melyhez a városon kívül Fenék, Falud és Kestel-Tomaj, — a török időkben elpusztult falvak — és M-Győrök tartoztak, a lelkipásztorkodási teendőkhöz a szent-ferencziek nyújtottak segítséget a plebánosnak. A ferencziek és a plebános között levő jó viszony 1775-ben megszűnt. Erre a ferencziek által a német iparosok számára tartott szent beszédek szolgáltatottak alkalmat. Mikor Festetics Kristóf a német iparosokat betelepítette, a püspök a ferenczieknek megengedte, hogy a németajku hiveknek havonként egyszer német szent beszédet tartsanak. A ferenczi quardián evvel nem elégedvén meg, a német szent beszédek számát a püspök és a plebános tudta nélkül megszorította. Ezért a plebános feljelentette őt a püspöknek.² A püspök most Festetics Kristóf közbetevése folytán a németajku hivek gondozásáról aként gondoskodott, hogy a plebános mellé egy világi pap

¹ A hahóti apátságnak a plebániába való bekebelezése előtt volt keszthelyi plebánosok közül ismeretesek: Jakab 1332. Fewldváry Mátyás 1568. Sárhegyi Miklós 1685. Karó András 1700. Nagy István 1701. Fábrics Mihály 1714. Pais András 1720—1736. Törey László 1738—1758. Kónya Ferencz 1758—1761. Jankovich Isván 1761—1775, 1775—1784. apátplebános.

² Biró Márton levele Festetics Kristófhoz. Sümeg 1755 márcz. 29.

káplánt — ki magyarul és németül is tudott, — rendelt, avval a kötelezettséggel, hogy azt a plebános maga tartja és fizeti.¹

1788-ban a ferencziek keszthelyi rendházát József császár megszüntette. Ezzel a plebánia még attól a segitségtől is, melyet a szerzetesek a gyóntatásoknál nyújtottak, elesett. E miatt szükségessé vált a második káplánság felállítása. A püspök világi papok hiányában a mesztegnyei eltörölt ferenczi konventnek egyik tagját Józan Adolf ferenczi atyát nevezte ki káplánnak.² Józan atya távozása után a káplánok állandóan világi papok voltak.

A második káplán fizetését és a plebánosnak az élelmezésért járó illetékét a helytartótanács a vallásalapról utalta ki.

A káplánok fizetése az akkori időkhöz mérten évi 60 frtban volt megállapítva. A vallásalap a kiutalt kápláni congrua fejében a káplánság részére évenként végzendő 48 szt misét jelölt ki.³

1846-ban a rendszeresített segédlelkészi állomásokon a káplánok fizetése 60 frtról 100 frtra emeltetett. Ezen intézkedés folytán a vallásalap az első káplán részére, kit eddig a plebános fizetett, 199 frt 50 krt, a második káplán részére 88 frt 60 krt állapított meg olyformán, hogy az első káplán 199 frt 50 kr. congruájából 94 frt 50 kr élelmezés czimén a javadalmas részére levonatik, a második káplán élelmezése pedig a javadalmas állandó terhét képezi.⁴ Hogy a második

¹ Festetics Kristóf levele Biró Márton püspökhöz. Keszthely 1755 márcz. 30.

² Bajzáth József püspök levele Rosty János apátplebánoshoz 1788 november 21.

³ A helytartótanácsnak 1818. év 18196. sz. a. rendelete. Pleb. lvt. Nr. 77.

⁴ A helytartótanács 1846. 33974. sz. a. kelt rendelete.

káplán fizetése az első káplánéhoz hasonlóan 105 frtra egészítették ki, Svastics Károly apátplebános 1872-ben a püspökhöz folyamodott. A püspök közbenjárása folytán a káptalan a 88 frt 60 kr congruát évi 40 frttal 128 frt 60 krra egészítette ki avval a kötelezettséggel, hogy ezért a második káplán tartozik a nagybőjt pén-tekein, (nem számítva ide a nagypénteket) szent beszé-det tartani.¹

A városi iskolák közössé tétele után egy hittanári állás szervezése is szóba került s az arról felvett jegyző-könyvet az iskolaszék a vallás és közokt. miniszterhez avval a kéréssel terjesztette fel, hogy a miniszter a püspöknél egy önálló hittanári állás létesítését eszkö-zölje ki.² A püspök a miniszter közbevetése folytán a városnak meg is ígérte, hogy az iskolákhoz önálló hit-tanárt nevez ki, ha a város a hittanári állás létesíté-sére kívánt pénzüsszeget megadja. A város azonban a szükséges pénzüsszeget nem szavazta meg, sőt a Fes-tetics család is azt a hitoktatási díjat, mit a kath. iskolákban a hittan tanításáért a káplánnak fizetni szokott, megvonta. Ezzel a hittanári állás felállításának kérdése elaludt.

A hittanári állás szervezésének megghiusulása után a város a harmadik káplánság felállítását szorgolta a püspöknél. De a püspök, miután az egyházmegye ugyis tul van terhelve kápláni állásokkal, a harmadik káplánságot nem állította föl. Hanem az határozta, hogy az egyik káplán tisztán mint hitoktató működ-jék, a másik pedig a plebánossal együtt a lelki pász-

¹ 1872 november 9-én tartott káptalani ülés jegyzőkönyvé-nek 14. pontja.

² A képv. test. 1872 november 26-iki gyűlése és min. le-irat 1872. 26099. sz.

torkodási teendőket végezze.¹ E határozat a 10000 lélekszámot meghaladó plebániában, hol a katolikuság fele a városon kívül jelentékeny távolságban lakik, kivihetetlen volt. Amiért a püspök előbbi intézkedését oda módosította, hogy a lelkipásztorkodási teendőket az apátplebános a káplánokkal; a hittanórákat meg a káplánok mennyire a lelkipásztori teendők megengedik, arányosan osszák be.

A hitoktatási díjat a város annyiszor 30 frtban állapította meg, a mennyi a heti tanórák száma,² nem számítva ide a zárdai hitoktatást.

A ferencziek távozása után a kolostor és templom a püspök pártoló felterjesztése folytán Festetics György gróf tulajdonába ment át. A gróf a templomot a pusztulásnak indult felső templom helyett plebánia-templomnak adta át.³ Plebánialakásnak pedig a volt katonai quartélházat vette meg. A volt plebánia lakás a hozzátartozó telekkel együtt a grófé lett.⁴

Az új plebánialakásnál épített csűr és kökerítés készítésénél a város a kézi és szekeres munkákat megtagadta. E miatt Festetics György gróf a megyéhez fordult.⁵ A megye Dereskey János alszolgabírórt küldte ki, hogy a várost a köteles munkák teljesítésére kényszerítse. Dereskey a megyei rendeletet nem tudta végrehajtani, mert Csák József, Lasics József,

¹ Ranolder János levele a plebánoshoz 1872 okt. 23.

² 1872 decz. 10. képv. test. gyűlés határozata.

³ Bajzát püspök felterjesztése a helyt. tanácshoz 1770 ápril 15.

⁴ Bajzáth püspök fölterjesztése a helytartótanácsához a ferenczi épületekre vonatkozólag. Veszprém 1798. aug. 6.

⁵ Extractus Protocolli Particularis Congregationis I. Cottus Zalad. in oppido Z-Egerszeg 28. apr. 1800. continuativae celebratae. 41/51. sz. a.

Balás Ferencz nemesek a városbelieket annyira felizgatták, hogy a kézi és szekeres munkák költségeit megtagadták és határozatilag kimondották, hogy a ki egy követ mer vinni a kerítés és csür építéséhez, azt megvetik. A megye a szokatlan ellenszegülésben a saját és hivatalnokainak tekintélyét megvetve látván, az ellenszegülő nem nemeseket elfogatta és bebörtönöztette. A nemesek ellen pedig bűnvádi eljárást indított és a csürt a kerítéssel együtt karhatalommal készíttette el.

A városnak ama kötelessége, hogy a templomhoz, plebánialakáshoz és a hozzátartozó épületekhez a szükséges kézi és szekeres munkát megadni tartozik, régebbi királyi rendeleteken, a joggyakorlaton és a Canonica Visitán alapszik, s hogy a város a plebánialakás áthelyezése alkalmával vonakodott kötelezettségeinek eleget tenni, az ama körülményben leli magyarázatát, hogy abban az időben a gróffal az urbéri szolgálatok miatt hadi lábön állt.¹

Az apátplebános jövedelmét a hahóti apátság és a keszthelyi plebánia ingatlanai: föld, rét, szőlő és a stoláris illetékek képezik. A legrégibb plebániái ingatlanok eredete ismeretlen. Abból a körülményből, hogy a birtokok a szőlőket kivéve kivétel nélkül az urodalmi birtokok tőzsomszédságában voltak, lehet kö-

¹ Ad Nr. Protocolli. G. Congregationis 17 jan. 1800.

² Aedificatio parochialium aedium spectat ad I. Dominium cum concursu Parochianorum in operis manualibus et curricularibus. Conservatio autem et reparatio incumbit Communitati. Can. Visita 1778.

Conservatio et Reparatio aedium ac Cincturae, nisi aliquid ex toto novum extrui deberet ad ipsos Parochianorum Loci pertinet, materialia temen, uti lapides, tegulas, imbrices, calcem, et ligna ipso dominio sub ministrante, alias vero, ubi novi quid erigitur operas tantum manuales et vecturas praestant. Can. Visita 1816.

vetkeztetni, hogy a plebánia ingatlanai a Keszthelyen élt földbirtokos családok kegyadományaiból keletkeztek. A plebániái földek a Czigány Gyepen, Szt-Miklós-nál, Kenderkutnál, Papkutnál és a Csordabástyán, a rétek Kender-kutnál, Csókakőnél, Rezimalomnál és a Gyöngyösi csárdánál voltak. A Rezimalomnál és a Gyöngyösi csárdánál volt 6–7 szekér szénát termő két rétet Kecskeméty Zsuzsánna, Bakó Wolfgáng özvegye hagyta a lelki üdvéért évenként elmondandó 12 szent misére.

A plebániái szőlők Vanyarczon, Gyenesben és Falud mellett voltak. A vanyarczi u. n. Kóla szőlőt Rác János és neje hagyták a plebániának a lelkiüdvökért elmondandó négy szent misére. Ezt a szőlőt, mely körülbelül 20 akó bort termett, s mely a zalabéri Horváth családnak hegyvámot fizetett, Rosty plebános 100 frtért eladta. A szőlő árát püspöki engedély folytán a hahóti apátsági birtokok szabályozására fordította. A gyenesi Kis-szőlőt, mely a mai plebánia szőlőnek déli részét képezi, 1740 táján a plebános vette Varga János mise-alapítványából. A Faludnál (Felső Gyenes) volt szőlő évenként átlag 40 akó bort termett. Kilenczed joggal volt összekötve. Ezt a szőlőt Szüts Péter Bakats Benedek földesurtól örökölte, és azt a kilenczed joggal együtt a plebániának hagyta, hogy azért évenként sz. mise tartassék.

A kilenczed joggal összekötött plebánia szőlőt 1818 április 16-án Ruszek József plebános Festetics György gróffal elcserélte. A gróf nevezett szőlőért a plebánia Kis-szőlejével északról szomszédos szőlejét, melyet Kozma Györgytől vett, adta, a rajta levő kis

¹ Ez alapítványért 3 kis mise végzendő az alapítóért.

pinczehelyiséggel együtt. Ez a szőlő képezi a mai plebánia szőlőnek északi nagy részét.¹

A dirib-darab plebániai földekért és rétekért, melyek össze-vissza alig tettek ki 60 holdat, Festetics László gróf Ruszek József apátplebánosnak 1821 szept. 23-án 67^{400/1200} hold földet és 29^{220/1200} hold rétet adott egy darabban. Az átadott földek és rétek, melyek a város keleti részén a tapolezai ut mentében vannak, ugy mennyiség mint minőségre nézve felülmulják a volt plebániai földeket és réteket. Festetics László gróf ezen nagylelkű tétével Ruszek József apátplebános érdemeit jutalmazta és a plebánia iránt őseitől öröklött jóakarátát mutatta meg.²

A püspök 1831-ben avval a föltétellel erősítette meg a cserét, hogy a gróf a plebánia földek mellett a Balaton parton levő réthez a plebániai rét szélességének megfelelő hosszúságban és 12 öl szélességben a Balaton apadása által keletkezett területet plebániai rétnek átengedi.³

A pátronus a kérelmet teljesítette. A Balaton apadása által keletkezett területből 4644 □ öl rétet, azonfölül a csókakői rétért, mely az 1821. évi cseréből kimaradt, 1559 □ öl földet adott a plebániának.⁴ De ennek a fejében a plebánia földekből 1966 □ ölet az országuton felül új temető helyül kihalasított.⁵

A plebániának az említett javakon kívül még az urodalmi erdőkön és legelőkön szabadfájézési és le-

¹ Cambiales de vineis Gyenes 1818. 5. okirat. Pleb. lvt.

² Litterae cambiales, inter Ladislaum Festetics és Josephum Ruszek, quoad fundos parochiae die 23. szept. 1821.

³ Ruszek folyamodása Festetics László grófhhoz 1831 máj. 11. Pleb. lvt. Nr. 8.

⁴ Ruszek folyamodásának hátirata Festetics László gróftól 1831 június 4.

⁵ Biróilag hitelesített térkép 1826. Pleb. lvt Nr. 12.

geltetési joga volt. A plebánosoknak a legeltetés és favágás miatt az urodalmi tisztviselőkkel többször kellemetlenségeik voltak. Biró Márton püspök a kellemetlenségek elkerülése végett 1800-ban rábirta a halhatatlan emlékü Festetics György grófot arra, hogy a plebánia legeltetési és fájézási szabadsága szerződésileg biztosított.¹ A plebánosok — a szerződés erejénél fogva — barmaikat az urodalmi legelőn, hol a gazdatisztek barmai legeltek, legeltették, az erdőkben, a hol az urodalom időszerint fát vágott, elegendő tűzifát vágattak. Azonban e szabadságokat nyerekedésre fölhasználni nem volt szabad.²

1838-ban, midőn a városi és az urodalmi legelők elkülönítéséről volt szó, a plebániai legelőt a városéval közösen akarták kihasítani. Ez ellen az akkori javadalmas Bezerédy Miklós óvást emelt.³ A per 1846-ig huzódott. A hozott ítélet szerint a plebániai 45 hold legelő a Zámorban, a plebánia szőlőtől nyugotra, a városi legelőtől elkülönítve lett volna kihasítandó.⁴

Az egyházmegyei hivatal már meg is engedte a legelő kihasítását, miközben plebános változás állt be. Svastics Károly az új javadalmas az 1800 és 1821-iki szerződésekre hivatkozva, melyekben a plebánia a fájézás és legeltetés szabadsága biztosítva van, a legelő kihasításába nem egyezett bele.⁵

A szabad fájézás helyett 1882 óta a plebánia az urodalomtól 160 köbm. száraz kemény másod osztályu

¹ Biró Márton levele Festetics György grófhoz 1799 jun. 24.

² Festetics György gróf és Nedeczky Károly apátplebános közt 1800 aug. 2-án kötött szerződés 2. pont.

³ Bezerédy Miklós folyamodványa a bizottsághoz 1838 szept. 5. Pleb. lvt. Nr. 18.

⁴ Bezerédy felterjesztése a püspökhöz 1846 szept. 4. 3. pont. Pleb. lvt. Nr. 17.

⁵ Svastics Károly folyam. a bizottsághoz 1846 okt. 29. Pleb. lvt. Nr. 18.

hasábfát kap. A fát az urodalom a plebániához tartozó községek határában tartozik készen, ölbe rakva kiadni. A fát a plebános saját költségén szállítja haza.¹

Párbért (*lecticalis*) az egész plebániában egyedül Meszes-Győrök fizet, amiért *stolaris* illetékei mérsékeltek. 1806-ban Vanyarcz is, hogy a *stolaris* illetékek kedvezményében részesüljön, minden pár után két gyalog napszámot ajánlott a plebániának. A plebános pedig a fuvar kiszolgálására kötelezte magát. Ennek a szerződésnek alapján Vanyarcz az 1816-ban fölvett *Can. Visitában* mint *fiialis* van feltüntetve. Azonban a szerződésben kitett kötelezettségek a gyakorlatba soha sem mentek át. Így Vanyarcz a többi hegyközségekkel együtt mint idegen község (*extraneus*) jön tekintetbe. Meszes-Győrök és a város azon családai, kik a múlt század elején párbér czimén a megállapított évi 100 frt átlagnak állandó fizetőiként szerepelnek, vagyis az a 522 háztulajdonos, kik a városi erdő és legeltetési jogukat élvezik, egyszerű — a többiek, kik a plebános javadalmazásához semmivel sem járulnak, kétszeres *stolát*, és az anyakönyvi kivonatokért 4 frtot fizetnek.²

Az egyszerű *stolaris* illetékek az 1816-iki — még maig is gyakorlatban levő — *Canonica Visita* szerint a következők: keresztelés 40 kr, eskedtetés 2 frt, temetés 80

¹ I. Festetics Tassilo gr. és Ambrus Mihály plebános között kötött szerződés 1882 október 22.

² *Stolam liberam seu duplam nonnisi a dominalibus individuís et extraneis desummit, qui nempè ad reliquas praestationes nunquam concurrunt, et qui lecticalia non praestant.*

³ *Ex matriculis . . . extractus seu testimoniales de baptismo, aut morte vel copulatione domesticis erga 2 frt extraneis erga 4 l. dari solet.*

kr. A keresztelési, eskedtetési és halálozási anyakönyvi kivonat, nem számítva ide a bélyegilletéket, 2 frt.

A palástos, három papos, infulás temetések,¹ ugyszintén a három papos és infulás misék, továbbá a templom jóvödelmét képező harangozási díjak a javadalmas által szabadon határozhatók meg.

A stolaris illetékek nagysága ellen az 1761-iki stóla szabályozás óta mindezideig panaszok merültek fel. Nem ritkán még papok is, kik a keszthelyi szokatlan stolailletéket nem ismerték, a plebánosokat a püspöknek feladták. A plebános természetesen mindannyiszor a Can. Visita idézett szövegére hivatkozott. A plebánosnak a vallásalapból kiutalt illetéke 55 frt.

A kántori teendőket a plebánián a legrégibb időktől fogva az organista végezte. Az organista (kántor) egyuttal a városi iskola tanítója volt.

A kántor ebben az állásában a nemzeti iskola felállítására után is megmaradt egész 1810-ig. Ekkor a tanítói állás a kántori állástól Festetics György gróf, az apátplebános és a város akaratából elkülönítettett² és a tanítói fizetés a kántori jóvödelemtől elválasztatott.

A kántorság jóvödelmét ingatlanok, stolaris illetékek és borcollecta képezik.

¹ Keszthely város legrégibb temetői a volt plebánia-templom és a jelenlegi plebánia-templom körül feküdtek. A várostól délre fekvő Szent-Miklós temetőt 1690. év táján, a másik u. n. Kis-temetőt a várostól keletre, a gyenesi ut mentében 1779-ben hasították ki. Azóta mindkét temetőt megnagyobbították. A temetőt 1877 óta, melyet azelőtt a plebános gondozott, a város kezeli. A sírhelyek után befolyt pénzösszeg „temető-alap“ czimén ismeretes és a temető rendbentartására, esetleg annak megnagyobbítására fordítatik.

² 1810 augusztus 16-án a város és Szvorényi apátplebános közt kötött szerződés.

A 10 hold földet, melyek különböző helyeken elszórva feküdtek, Festetics László gróf 4 holddal gyarapítva, a sömögyei dülőben, a plebániái földektől északra, egy darabban hasítottatta ki.

A három hold szőlőt, mely Cserszegen volt, Csesznák László a tomaji hegyen 3 hold földdel cserélte ki.

A stolaris illeték temetés után 50 kr, hirdetési czédula megírása után 25 kr.

Ezeket az egyszerű stolaris illetékeket csak az erdő és legeltetési joggal bíró háztulajdonosok, a többi lakók és a hegyközségek kétszeres stolailletéket fizetnek.

A borcollectajog a rezi határtól egész a m-györki határig terjed.

A collectailleték 1810-ig egy pintben, azóta két pintben van megállapítva.

A jelenlegi kántori lakást a hozzátartozó telekkel együtt Festetics György gróf 1800-ban, mikor a plebánialakás a felső templomtól áthelyeztetett, adta a kántorságnak.¹

A kántori lakás építése, fentartása és kijavitása a plebániabeliek kötelessége.²

A keszthelyi kántori állás betöltése joggyakorlat szerint következőkép történik: A pályázatot a megyés püspök hirdeti ki. A pályázók közül a kegyur, plebános és a róm. kath. városi képviselő tagok három egyént jelölnek ki és azokat a megyés püspökhöz felterjesztik. A püspök a kijelöltek egyikét azután kinevezi és megerősíti.

A kántor kinevezés után a templomban nyilváno-

¹ 10. okirat. Pleb. lvt. 1833. szept. 14.

² Aedificatio, conservatio et reparatio pertinet ad parochianos. Can. Visita. 1778 és 1816.

san hitvallást tesz. A kántornak kötelessége a templomban vásár- és ünnepnapokon az ugynevezett plebánia-miséken és az év minden napján 8 órakor a szent miséknél szokásos szolgálatokat teljesíteni, a karról gondoskodni, a halottakat kikisérni s a betegek gyóntatásánál a pappal, ha lehet, megjelenni.¹

Régibb időben a harangozás is a kántor gondját képezte. Újabb időben ezt a szolgálatot a sekrestyés teljesíti.

Tóth Erzsébet, Sipos Mihály özvegye, 1799-ben 200 frtot hagyott a kántorságnak, hogy annak kamatai fejében Szentháromság hetében a Szentháromság szobor előtt lytaniát tartson.² Az alapítvány nincs meg. Mikor és mi célra fordított, nem tudni. Az 1837-ki ájtatos alapok számadásaiban az alapítvány még szerepel.

A volt plebánia-templom.

A plebániának legrégebbi temploma a Szent Márton templom volt. Építési ideje a plebánia alapításával egykoru. Egy 1247-ben kiállított okirat szerint a veszprémi káptalan több zalamegyei egyházat bizonyos adózástól a szegénység miatt felmentett. Ezen egyházak közt említettnek a keszthelyi Szent Márton és Szent Lőrincz egyházak is.³ Hol volt és mikor romboltatott le a Szent Lőrincz-templom, nem lehet megállapítani. Annyi bizonyos, hogy régen elpusztult, mert a későbbi okiratok sehol sem tesznek róla említést. A Szent Márton plebánia-templomot 1445-ben a szentgyörgyi várbeliek az alsó templommal együtt feltörték

¹ Can. Visita 1816 IX. 24. §

² Can. Visita 1816 31. § Nr. 27.

³ Hazai okmánytár VI. köt. 46. l.

és két kelyhet, egy manualet és több egyházi tárgyat raboltak el belőle.¹ E plebánia-templom részére Festetics Kristóf 1745-ben három új harangot, egy 12 mázsás, egy 7 mázsa 50 fontos és egy 4 mázsa 50 fontos harangot öntetett Sopronban Fisztermeyszter József harangöntővel.

A kicsi és már pusztulásnak indult plebánia-templom helyett új plebánia-templom felállítása már ez időtájt a megbeszélés tárgyát képezte. 1759 április 24-én Kónya Ferencz plebános, Lakatos György városbíró, Szücs Mihály, Galántai Szabó Ferencz, Haraszi József, és Szentpáli Mihály esküdtek jelenlétében maga Festetics Kristóf adta elő a templom siralmas helyzetét. „A templom építésére, mondá a gróf, ugyan sok szép hagyományt tettek az ájtatos keresztények, de azok nagyobb része behajthatatlanul maradt, mert nem volt aki a hagyományokat ellenőrizte, beszedte és a templom pénzeit kezelte volna. Azért egy templomatya választását indítványozom.“

Az indítványt lelkesedéssel fogadták el. 1759 május 20-án Szentpáli Mihályt választották meg templomatyának.

A gyűlés határozata értelmében a templomatya (gondnok) teendői közé tartozott a hagyatékokat a plebánosnál és városbírónál bejelenteni, a beszedett pénzt kezelni, a templom földeit munkáltatni, az azokból bejött jövedelmet gyümölcsözőleg elhelyezni és idővel abból egy jelentékeny tőkét teremteni, hogy abból új templom emeltessék. A ki a hagyományt lefizetni vonakodott, azt a földbirtokosnál bejelentették, hogy a hagyomány behajtásáról gondoskodják.

Minthogy a pénz kezelése, a hagyatékok ellenőr-

¹ Festetics cs. lvt. okirat 1445 augusztus 31.

zése, a számadások készítése a templomatyának idejébe és fáradságába került, azért a reá eső adóból (portio) öt forintot elengedtek neki, az előfogat (forspont), katona beszállásolás (quartéltartás) és más efféle terhek alól felmentették. A templom szőlőjének munkáltatására való felügyelet fejében a templom pénzéből tiz máriást kapott egy évre és a templom szőlőnél levő gyümölcsöst, kaszálót és szántóföldet ingyen használta.

Ezek voltak azok a bölcs intézkedések, melyeket a város, a lelkes Festetics Kristóf patronus indítványa folytán a kicsi s a város igényeinek meg nem felelő templom jövője érdekében tett.

Ugyancsak a nemeslelkű földesur indítványa folytán 1759-ben összeirták a templom ingó és ingatlan javait. A templom javainak összeírása Törey László veszprémi kanonok, mint püspöki biztos, azelőtt volt keszthelyi plebános jelenlétében történt meg.

Az összeírás szerint a templomnak a Felső Zámorban 1, a Szitás malom alatt három helyen 2—2, a Középső malom mellett 1, a Malom Tetőn 4, a városi kertek alatt 1, Fráter János hagyatéka után 1, Tóth György hagyománya után 2, összesen 16 hold földje volt.

Néhány évtized mult el. A templom pénze az előrelátó intézkedések folytán meglehetősen gyarapodott, midőn váratlanul egy rendkívüli esemény új fordulatot adott a templom megépítésére irányuló törekvéseknek.

II. József császár a keszthelyi ferencziek rendházát 1788-ban megszüntette. A ferencziek rendházának megszüntetése után a megyés püspök közbenjárása folytán a plebánia teendőik a kicsi és romlásnak indult

1 Az 1759 május 20. városi gyűlés határozata.

templomból az elég tágas ferenczi templomba tétettek át. De minthogy a plebárialakás a Szent-Márton templom szomszédságában volt, a távollevő alsó templomba való járás mind a lelkipásztoroknak mind a hiveknek felette terhére esett. A városiak, hogy e fáradságtól és különösen, hogy az új templom építésénél reájuk eső kézi és szekeres munka terhektől megszabaduljanak, kérték a patronust, hogy a ferenczi templomnak és a hozzá tartozó épületeknek a maga, mint patronus részére való átadását a legfelsőbb helyen eszközölje ki.¹

Festetics György gróf a város kivánságát, mely az ő óhajával is találkozott, teljesítette. A ferenczi templom a gróf és a püspök kérelme folytán 1790 márczius 3-án plebánia-templomnak lett kijelölve, és 1799 június 26-án átadva.²

Ugyanaz a rendelet, mely a ferenczi templomnak plebánia-templommá való átadását kinyilvánította, utasította a zágrábi kamarai hivatalt, hogy a Szent Márton plebánia-templomot szentségi jellegének megszüntetése (execratio) után a vallásalap javára árverés útján adja el.

A gróf a régi templomért a vallásalaprak 2000 frtot ígért. Rohonczy alapítványi ügyvéd, ki a templomra vonatkozó ügyek elintézésével volt megbizva, a püspök kivánsága folytán a botránnyos árverést mellőzve 2200 frtért adta át a templomot a grófnak.

Mig Rohonczy a templomokra vonatkozó rendeletek végrehajtásával foglalkozott, a városban elterjedt

¹ A város folyamodása a patronushoz 1788.

² 1790 márczius 3. 454/7402. sz. a. helyt. rendelet.

³ 1799 június 26. 26758. sz. a. helyt. tanács rend.

a hir, hogy a gróf a régi templomot megvevén azt leromboltatni szándékozik. A hívek a hir hallatára a régi templom fentartásáért Rosos Pál veszprémi püspökhöz fordultak. Folyamodásukban kiemelték, hogy habár az alsó templomot a ferencziek eltörlése után a vallásalap cserekép a patronusnak átadta is, a felső templom fenmaradásának szükségessége még mindig fenmaradt. Ezt bizonyítja ama tény, hogy a felső templomban még azután is, mikor az alsó templom plebánia-templom lett, állandóan tartottak isteniszteletet mindaddig, míg pusztulásra nem jutott. Hogy most csak az alsó templomba járnak, annak oka nem abban van, hogy a felső templom nem szükséges, hanem abban, hogy életüket a pusztulásnak indult templomban a veszélynek kitenni nem akarják. Különben a felső templom fenmaradásának szükségességét maga a patronus is beismerte, mert 1802-ben nemcsak az alsó-, hanem a felső templomot is kijavíttatta.¹

A városbelieknek folyamodását Rosos Pál veszprémi püspök éppen akkor vette kezeihez, mikor a gróf a régi templom execratiojáért és lebontásáért hozzá fordult. A nemeslelkű főpásztor, noha jól tudta, hogy a gróf a felső templom helyett az alsó nagyobb, tágasabb templomot adta a plebániának és így új templom építésére nem kötelezhető, mindamelllett az ő buzgóságával keresett módot arra, hogy a nagynevű grófot a nép óhajának meghallgatására bírja. A püspök Festetics Györgynek az Isten dicsősége iránt mindig tanusított buzgóságára és jobbagyai iránt szeretettel eltelt érző szívére hivatkozva kérte a régi templom fentartására, vagy egy új templom építtetésére. A hajdani ferenczi

¹ A városbeliek folyamodása Rosos Pál püspökhöz 1808 október 5.

templom, ugymond a püspök, a nagy kiterjedésű plebánia részére épen nem elég. Ő ezt nemcsak a plebániabeliek folyamodásából, hanem Nedeczky Károly és Horváth János kanonokok előadásából, kik mint sok időn át volt keszthelyi plebánosok a viszonyok helyismeretével birnak, tudja.

A püspök addig, míg a gróf elhatározásáról nem értesült, sem a templomnak szentségi jellegétől való megfosztását és lerombolását nem engedte meg, sem a plebániabeliek folyamodását a helytartótanácsához nem terjesztette fel.¹

A gróf a régi plebánia-templom helyett új és alkalmasabb helyen való templom építtetését Rosos Pál veszprémi megyés püspöknek nagylelkűen megajánlotta. De kifejezte adott nyilatkozatában abbéli óháját, hogy a keszthelyiek a templom építéséhez szükséges munkákat jó szántukból teljesítsék.² A püspök, miután a gróf írásban adott ajánlatának teljesítéséről nem kételkedhetett, a plebániabeliek panaszos folyamodását, a gróf részéről tett nyilatkozattal együtt a városnak visszaküldte, egyuttal a hiveket az építendő templomhoz szükséges kézi és szekeres munkák teljesítésére, melyekre a királyi rendeleteknél fogva is kötelezve vannak, buzdította³, a templomnak pedig szentségi jellegétől való megfosztását megengedte.⁴

A templomot, melyen a consecrationak vagyis püspöki felszentelésnek jelei: a vöröskereszt és babérokoszorúnak nyomai sehol sem voltak, Szvorényi Mihály

¹ Rosos Pál veszprémi püspök levele Festetics György grófhhoz 1808 december 3.

² Epistola Georgii Festetics ad episcopum Rosos. die 3. jan. A. 1809.

³ Ep. Car. Nedeczky Vic. gen. ad civitatem Keszthely die 9 Jan. A. 1809.

⁴ Rosos Pál püspök engedélye az execratiohoz 1809 jan.

apátplebános execrált. Az oltárokat diszeitől megfosztotta, az execrálási szertartás befejezése után a templomnak szentségi jellegétől való megfosztását érthető emelkedett hangon kinyilvánította:

„Én Szvorényi Mihály Szent Margit szüz és vértanuról czimzett hahóti apát, a keszthelyi kerület esperese, Rosos Pál veszprémi püspöknek 1809 január 19-én adott kegyes engedélyével különösen felhatalmazva ezen templomot, mely ezelőtt Szent-Márton püspök tiszteletére volt szentelve, miután execráltam, ez órától kezdve bármi profán használatra fordíthatónak nyilvánítom.“

Festetics György az új templom építésére vonatkozó ígérletét teljesíteni óhajtván, 1809 febr. 2-án Skoday Márton urodalmi ügyésze által a következő határozatokat hozta a város tudomására:

1. „A felső kis templomácskának lerombolása által a parochialis nagy templomnál jövendőben netán szükséges torony építéséhez a község semmi kocsi és szekeres munkával járulni nem tartozik.

2. A keszthelyiek ama buzgósága, hogy alkalmas helyen új templom építését kívánnak, megdicsértetik és a földesuraság a templom építésében a községgel örömet kezdet fog. De mivel a plebániái templomon kívül egy más templomnak építése nem kötelesség sem a község sem a földesuraság arra nem kényszerítetik. A keszthelyi lakosok jó akaratától és buzgóságától függ, hogy új templom építtessék. Mert ha a kézi és szekeres munkát meg nem adják, a templom nem készül el. Azt pedig az urodalom kijelenti, hogy ezen jóakarattal szándékra a várost kényszeríteni nem fogja.

3. Hogy a parochialis templom pénzéből mit lehetesen vagy kelljen az új templomra fordítani, az köz-

akaratra bocsáttatik. Ámbár igazság szerint ezt a pénzt csak a nagy templomra lehet fordítani.“

Amint a hozott határozatokból látható, a gróf az új templom építését a várostól tette függővé. A gróf a maga részéről a kellő intézkedéseket megtette. A templom számára alkalmas területet kiválasztatta, az építéshez szükséges anyag egyrészét meghordatta és a régi templom anyagának az új templomhoz leendő fölhasználását a püspöknél kikérte. A város azonban a püspök kérő és buzdító szavaival szemben az urodalmi határozatban erősen kidomborított szabadságot: „hogya a templom építésre vonatkozó jó akaratbeli szándéokra kényszerítettetni nem fognak,“ használta föl. A kézi és szekeres munkákat nem adta meg. E miatt a templom építése elmaradt.¹

Azalatt míg az új templom építésére vonatkozó ügyek a püspök, a gróf és a város között megbeszélés tárgyát képezték, Festetics György a felső Szt-Márton templomot a vallásalaptól nyilvános árverés mellőzésével beigért 2200 frtért megvette.²

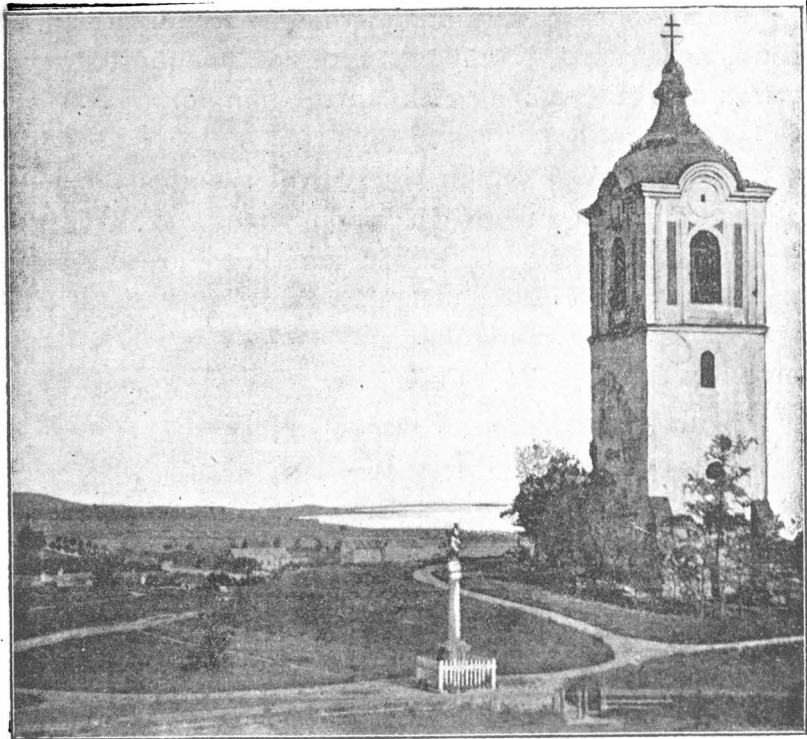
A templom ünnepélyes átadása Rohonczy János a győri kerület vallásalap prefectusának, Szvorényi Mihály apátplebános, Skoday Márton urodalmi ügyvéd, Csondor János számvevő és a városi előljáróság jelenlétében 1810 jun. 30-án történt. A vallásalap képviselője a jog átruházásának jeléül a templom kulcsokat a grófnak kézbesítette.³ A templom pénzét és az eladott földek után bevett 7717 frt 28 kr. összeget,

¹ Skoday Márton urodalmi ügyész átirata a városhoz 1809 febr. 2.

² Festetics György és a Vallásalap között 1809 jan. 24. és 1810 jun. 30-án kötött szerződés.

³ Litterae testimonialis Resignationis Keszthelyini die Junii 1810.

mely a pénzváltáság folytán 6066 frt 15 krra szállt le, az alsó templom tőkájéhez csatolták. A düledező templomot Festetics György 1816-ban bontatta le, de a tornyot a harangok számára fentartotta.

A Szent Márton templom tornya.

Ezt a tornyot II. Festetics Tassilo 1880-ban leromboltatta, a templomdombot széthordatta és az egész területet parkká alakítva a kastélyudvarhoz csatolta.¹

¹ A kastély építésekor széthordott dombterületről, melyen Keszthely legrégebbi kath. temetője volt, érdekes magyar ereklyék, ezüst pecsétgyűrűk, női hajtűk, pitykék, gombok, zsinor és szövetszálányok jutottak napfényre. A sirokban talált pénzek után ítélve, a toronydomb az Anjouk uralkodásától kezdve a múlt század elejéig szolgált temetkezési helyül. A talált tárgyak a

A szent ferencziek.

A jelenlegi plebánia-templom s a vele kapcsolatban levő kolostor, melyben a premontreiek laknak, haddan a szent ferenczeiek tulajdonát képezte. Mindkét épületet III. István nádor emeltette 1386-ban a szent ferencziek számára, kik azoknak a török uralom idejéig, 166 éven át békés birtokában voltak.

A békés birtoklás 1552-ben szűnt meg, midőn Lippa török kézre jutott. Ekkor a ferencziek, mivel a török Keszthely vidékét háborgatta, elhagyták a kolostort és a szomszédos hegyekbe és erdőkbe vonultak s az oda menekült lakók lelki szükségeiről gondoskodtak.

1600-ban, Kanizsa bevétele után, a kolostort és a templomot királyi parancs folytán várerődde alakították át. Széles, mély sánczczal és magas kőfallal vették körül. Mire a hegybevonult lakók és a ferencziek visszatértek. A ferencziek a várra alakított kolostorban a katonatisztekkel együtt laktak, de néhány év elteltével, mivel a török a rendházat a városzal együtt felőgette, a rendházat egészen elhagyták.

A rend távozása után a katonatisztek a rendnek minden vagyonát lefoglalták és azt az első foglalás czimén maguk között felosztották.

A törökök által 90 éven át birtokolt Kanizsa 1690 apr. 13-án Batthyányi Ádám és Zichy István vitézsége folytán a magyarok kezébe visszakerült. Ezzel a török a vidékről kiszorulván a kolostor megszünt várerőd lenni. A katonaságot és tisztséget más helyekre tették át.

Az őrség távozása után a kolostor pusztán és üre-

Festetics család birtokába jutottak, de vannak közülök Csák Árpád gyűjteményében is.

sen maradt. Az épület negyedrésze állt tető alatt; a többi részén a falak romjai meredeztek az ég felé.

A ferencziek még a török idők alatt ohajtották kolostorukat újra elfoglalni, de ahhoz nem jutottak. 1638-ban egy Jakusics nevű nemes új zárdát szándékozott számukra Keszthelyen felállítani,¹ melynek főnöke Róka János atya, vicarius Eggerszegi András lettek volna. Azonban a beállott zavaros idők az új épület felállítását meggátolták.

Kanizsa visszavétele után Sebach Kap. János provinciális a lefoglalt birtokokra keresetet indított. Két ferenczi atyát küldött ki a rendházra való jogaik igazolására. A kiküldöttek megbízásuknak eleget téve okiratok nyomán kimutatták, hogy a keszthelyi rendház a ferencziek tulajdonát képezte.² A fölkeresett okiratok alapján a provinciális kérte VI. Károly királyt, hogy a rendet helyezze vissza keszthelyi rendházába. Az uralkodó a jogos kérelemnek helyet adva azt rendelte, hogy a ferencziek a keszthelyi rendházat a templommal együtt a földesurak beleegyezésével, kik azokat lefoglalták, visszavehetik és elfoglalhatják.

Sebach Kap. János provinciális és annak utóda Pordányi András a királyi határozat értelmében folyomottak mindazokhoz a földesurakhoz, kik a várrá alakított rendházat és annak javait elfoglalták, hogy az azokban való osztályrészüket, melyeket a honvédelem czimén birtak, a rend részére engedjék át.³ A folyomódások a nagyobb földesuraknál kedvező elintézészt

¹ A nagyszombati káptalani gyűlés jegyzőkönyve 1639.

² A bizonyoságlevelek *Litterae testimoniales* 1718. Pozsonyban a fer. levéltárban vannak.

³ *Petitio provinc.* Pordányi ad tutorem Eszterházy Posoni. 26. szept. 1722. A pozsonyi káptalani gyűlés 1723 febr. 28-ki határozata. *Petitio ad comitem Erdődy die 3 martii A. 1723.*

nyertek. A Pethő család 1719 jul. 3-án, az Eszterházy herceg 1723 márczius 5-én kelt engedménylevelében a lefoglalt javakat visszaadták.¹ Azonban a kisebb birtokok a birtokba való visszahelyezés ellen tiltakoztak és a ferenczieket az átadott birtokokból kizavarni törekedtek. Ezek közé tartozott Ebergényi László földesur is, kinek halálával a jogrend ellen izgatók egymásután elnémultak.

A ferencziek 1723 február 28-án virágvasárnapján tartották ünnepélyes bevonulásukat a városba. Harsona, trombita és zeneszó mellett vonultak a Szent Mártonról nevezett plebánia-templomba és onnét a ferenczi-egyházba. Pais András, a keszthelyi kerület esperese mutatta be a szent mise-áldozatot. Oszuly Flórián győri quardián tartotta az alkalmi szent beszédet, melyben csodálatos vigasztalással és örömmel töltötte el hallgatóinak lelkét. Az ünnepély befejeztével Kiss Gábor, az Eszterházy család jószágkormányzója, mint a plebánia patronusának megbízottja átadta a templom és kolostor kulcsait Pordányi provincialisnak, ő meg Dominkovits Albertnek, a keszthelyi rendház új házfőnökének.

A ferencziek nemsokára a visszatérés után Eszterházy Imre veszprémi püspöktől megnyerték az engedélyt a plebánia területén a szentségek kiszolgáltatására. Az adott engedélyben a püspök kikötötte, hogy az atyák a lelki pásztorkodás terén a plebánia jogait meg ne sértsék.²

Dominkovits Albert házfőnök mindenekelőtt a puszta és megrongált rendház és templom átalakítá-

¹ Cessionales. Iváncz 1719 julius 3.

² Az engedmény-levelek a pozsonyi fer. lvtban.

³ Descriptum Vicarii generalis Michaelis Zadory. Veszprimii 20. mart. A. 1723.

sához fogott. Először a templomot tető alá helyezték, azután a rendházat kezdték építeni. Az építkezésben és a megélhetéshez szükséges dolgok beszerzésében a város és a szomszédos sümegi rendház nyújtottak segítséget. A kolostor átalakítása 1730-ban fejeztetett be.¹

A rendház ekkor kapta meg a konvent nevet. Első quardiánja Pénzes Vincze lett.

A kolostor és templom szomszédságában, a mai befásított sétatér helyén egy korcsma volt, mely Bakats Benedek özvegyének tulajdonát képezte. A korcsma a kolostorbelieknek és a templomban ajtatoskodóknak a lárma, zene, táncz és részegségek miatt sok kellemetlenséget okozott.

1726. év egyik napján valami rendkívüli botrány annyira felingerülte a templomban levőket, hogy a templomból kitódultak és a korcsmát földig lerombolták. Ez a tény bíróság elé került. Több évig huzódott a per s az ítélet az lett, hogy a Bakats családnak a korcsmát nem volt szabad felépíttetni, hanem azt a kolostornak kálvária helyül át kellett engedni. A kolostor pedig az átadott hely és a nemesi jog megsértésének fejében évenként bizonyos számú misét tartozott a családjáért elvégezni.

A restaurálás után a ferencziek hivatásszerűleg teljesítették kötelességüket, különösen a német munkások és cselédek lelki vezetésében a plebániának segítségére voltak. Acsády Péter veszprémi püspök engedélyével a saját templomukban minden hónapban egyszer német szent beszédet, szombati napokon és nagyobb vasárnapjain német hitelemzést tartottak.

1754-ben a quardián, ki maga is német volt, a német szent beszédek számát a püspök minden meg-

¹ A kolostor és templom rajzai az 1723. évi restaurálás idejéből meg vannak a rend pozsonyi levéltárában.

kérdezése és a plebános tudta nélkül emelni akarta. E miatt Töreý László keszthelyi esperesplebános a püspöknek jelentést tett.¹ Biró Márton püspök nem akarván az ügyet a kellő világítás nélkül megítélni, Töreýt Sümegre magához idézte az ügynek részletes megbeszélése végett és miután a helyzetről tájékozást nyert, a plebánost megdicsérte, hogy a plebániai jogok fölött gondosan őröködik,² a quardiánt pedig keményen megfeddette önkéntes eljárásáért, meghagyván neki, hogy sem ő, sem a rendtagok ne merészkedjenek olyan ujitásokat behozni, melyek a plebánia jogköréhez tartoznak. „Tudja meg azt tisztelendő atyaságod és utódai, — írja a püspök — hogy mi atyai és pásztori aggodással sietünk a Krisztus hiveinek (kiknek üdvét keressük) segélyére, de a lelkek üdvének keresésében azokat az eszközöket alkalmazzuk, melyek a nép lelki vizsgáztatására alkalmasak és a törvényes kívánalmaknak megfelelnek. Erre törekedjenek!”

A püspöki megintés után a ferencziek a német szent beszédek tartását abbanhagyták. Erre Festetics Kristóf irt a püspöknek. Levelében felemliti, hogy a keszthelyi német ajku lakók és munkások 2—300-an mentek fel hozzá panaszkodni, hogy a magyar szent beszédek nem értik, e miatt elfeledik hitüket. Amiért kéri a püspököt, ha a ferenczieknek a német szent beszédek tartását eltiltotta, gondoskodják német hitszónokokról.³

A püspök a nemes főúr kérelmét teljesítette oly módon, hogy a plebános mellé a német nyelvben jár-

¹ Epistola parochi Keszth. die sept. A. 1754.

² Epistola episcopi M. Biró ad parochum L. Töreý die 19. sept. A. 1754.

³ Festetics Kristóf comes levele Biró Márton püspökhöz 1755 márczius 25.

tas káplánt rendelt, a kinek kötelessége volt minden második vasárnap német szent beszédet tartani. A püspök ezen intézkedés által a plebánia jogait megvédte, a jövőben leendő visszaéléseknek útját vágta, és elhárította maga felől azt a gyanút, hogy a ferenczi quardiánhoz intézett feddő levele a német ajkuak iránt való ellenszenvből származott. Ugyanebben a levélben a püspök, a patronusnak esetleges neheztelését is elhárította a helybeli plebánosról, mert tudtára adta neki, hogy a plebános — midőn neki a szándékolt ujitásról jelentést tett, — kötelességét teljesítette.¹

A gymnasium megalapítása után a rendház a lelkipásztorkodás mellett az ifjuság nevelésével és tanításával is foglalkozott.

1788 április 16-án József császár a keszthelyi rendházat megszüntette.² Azokat a rendtagokat, kik a gymnasiumban tanári minőségben voltak alkalmazva, a kolostorban meghagyták, a többit pedig kápláni minőségben a plebániákra helyezték át. A konvent megszüntetése után Festetics György gróf a helytartótanács-hoz folyamodott, hogy a ferenczi kolostort és a templomot adja át neki, egyuttal a püspököt megkereste, hogy ebbeli kérelmét a helytartótanácsnál támogassa.

A helytartótanács 1789 december 16-án a rendháznak teljes kiűritését rendelte el. A provinciális ki is küldötte titkárát, Balogh Ferenczet, hogy a konventnek még a rendházban levő tagjait és ingó vagyonát Sümegre helyezze át, de Skublics János biztos, kinek József császár beközeledő haláláról már ekkor tudomása volt, a rendelet végrehajtását Zalamegye

¹ Biró Márton levele Festetics Kristófhhoz 1755 márcz. 29.

² József császár a szent Ferencz rendet nem törölte el, mint egyéb szerzetes rendeket, hanem zárdáik számát kevesbitette.

megbizása folytán megtiltotta. Így a rendház kiüresítésére és Festetics György grófnak a ferenczi épületek átadására vonatkozó kérelme függőben maradt.

Zalamegye ugyanis, hogy a rendház megszüntetésére vonatkozó rendelet végrehajtását késleltesse, a kérdés megoldását az országgyűlés elé utasította. És miután az országgyűlésen a püspökök és a klerus egyhangulag az eltörölt szerzetes rendek visszaállítása és a létező rendek fentartása mellett nyilatkoztak, a helytartótanács elrendelte, hogy a végkép el nem törölt rendek, melyek közé a ferenczrend is tartozott, a további intézkedésig rendházukban maradjanak. A megyés püspök, miután a püspöki kar az országgyűlésen az eltörölt rendek visszaállítása mellett nyilatkozott, Festetics György kérelmét a ferenczi épületek átadására vonatkozólag a helytartótanácsnál nem támogatta, hanem azt ajánlotta a grófnak, hogy forduljon egyenesen a helytartótanácsához; kérvényében a többek között emelje ki azt, hogy a ferenczi régi és nagy épületek pusztuló állapotban vannak, kijavításuk és fentartásuk a vallásalapra sok terhet ró. Ajánlja egyuttal a grófnak, hogy folyamodását a zágrábi kamarai hivatal által ily értelemben kiállított bizonyítvánnyal támogassa.¹

Festetics György gróf a püspök tanácsa szerint mindent elkövetett, hogy a ferenczi épületeket birtokába vehesse, ami a ferenczrend távozását követő években meg is történt.

A haldokló rendházat a megye és a város jóakarata nem tarthatta fenn sokáig. A naponkint ismétlődő zaklatások, melyeknek a katonaság részéről a rendtagok ki voltak téve, végre is kényszeríték őket a távo-

¹ Csapody Lajos titkár levele Festetics György grófhhoz 1791 július 30.

zásra. A katonai élelmezési tiszt az egyházi tárgyakat a templomból kihordatta és azt a hivek tiltakozása daczára szénával töltette meg; a katonaság a kolostort is erőszakosan lefoglalván, kórháznak és raktárnak alkalmazta. Ezekhez járult még az, hogy a József császár halála után beállott ellenhatás következtében az igazgatót és egy tanárt, mivel a magyar nyelvet nem tudták, állásuktól megfosztottak. E miatt a ferencziek 1796-ban végkép elhagyták Keszthelyt. Ezzel az akadályok, melyek a ferenczi épületeknek a gróf kezébe jutását gátolták, megszűntek.

I. Ferencz király 1798 november 27-én a templom, kolostor és a hozzátartozó ingatlanok átadását a következő feltételek mellett rendelte el:

1. A gróf nemcsak a latin iskolákat, hanem a nemesi konviktust is tartozik a saját költségén a kolostori épületbe áthelyezni és azokat fentartani. 2. Az elemi osztályokat a latin iskola épületbe áttenni. 3. A plebános és káplánnak részére a püspök által meghatározott módon új plebánia-épületet és melléképületeket a templomhoz közel felállíttatni.¹

Zsolnay Dávid püspökhelyettes 1798 okt. 20-án közölte e feltételeket a gróffal, ki azoknak a teljesítését készséggel vállalta magára.² A templom és kolostor átadása 1799 június 26-án történt meg.

Az átadási és átvételi szerződésben még az is ki

¹ 1727—29. évek között a ferenczieknek adott ingatlanok állottak: Andorka Erzsébet által a kesztelyi határban és Borda János által a zsidi határban hagyományozott rétből, továbbá a kapitán rétnak nevezett kaszálóból, Varga György és Madarász Ilona által Kamádon és Bakats Teréz által Felső-Tomajon nekik hagyott szőlőből.

² A helytartótanács leirata 1798 nov. 27-én 27782. sz.

³ Pleb. levéltár Nr. 163.

volt kötve, hogy a kolostori épületbe átszállt gymnasium fölött a felügyeletet a kerületi főigazgató gyakorolja. És hogy a kolostor, ha idővel a gymnasium megszűnnék, a vallásalapra visszaszáll, mely esetben a gróf az épületekbe fektetett költségeiért javítás czimén a család részére kárpótlást kívánhat. A helytartótanács a kolostorban levő tárgyakat és élelmi szereket (mobilia naturalia) a provincialis rendelkezésére bocsátotta, a templomban levő egyházi ruhákat és szent edényeket (paramenta et utensilia) leltárba vetetvén, őrizet alá helyeztette, hogy a patronusnak, ha azokat megvenni hajlandó, átadja; az oltárokat (1 fő- és 7 mellékoltár), padokat, harangokat, almáriomokat a vallásalap igazgatójának felügyelete alá rendelte, hogy azokat a szent Márton templomnak, melynek felépítését a gróf a püspöknek megígérte, az építkezés befejezése után átadja. A mise és egyéb alapítványok pénzeit a vallásalaphoz csatolta.¹

A helytartótanács intézkedése szerint az alsó templom egészen puszta és üres maradt volna. E miatt a plebános kérte a püspököt, hogy a helytartótanácsnál eszközölje ki, hogy az összes felszerelések a templomban megmaradjanak. A püspöknek közbevetése folytán a helytartótanács a templom felszerelési tárgyai közül az oltárokat, padokat, 1 ezüst kelyhet, 1 réz ciboriumot, 1 pár dalmaticat, 2 casulat, 2 pluvialet, 2 albat a plebánia-templomul kijelölt ferenczi templomban hagyott, de a többi tárgyat nevezetesen: 1 (140 latos) ezüst monstranciát, 1 ezüst ciboriumot (88 lat), 8 ezüst kelyhet (500 lat), 1 nagy örök rézlámpát, 3 drága szövetű mise ruhát, 52 közönségesebb szövetű miseruhát, 10 pár dalmaticat, 5 palástot, 43 albat, 25 oltárteritőt,

¹ Pleb. lvt. Nr. 163.

11 karinget, 9 kendőt, a rend könyv és levéltárát Budára vitette, és azok értékét a 12500 frtra menő alapítványi pénzzel a vallásalaphoz csatolta, a többi ingatlant pedig a provinciális rendelkezésére bocsátotta, ki azokat a sümegi, zala-szent-lászlói és veszprémi ferencz-rendházak közt osztotta fel.¹

A jelenlegi plebánia-templom.

A török idők alatt sok viszontagságon keresztül ment templomot a ferencziek 1723—1787. évig terjedő időközben renoválták, nagyobb részét könyöradományokból. A régi időből csupán a Szent Osvald főoltár és a Szent Antal mellékoltár maradt meg. A Szent Antal oltárát Sennyei István veszprémi püspök 1678-ban készíttette.² A Szent Osvald főoltár az 1647. év táján készült. Ez időtől kezdve Szent Osvald neve, mint a templom védőszentje szerepel a ferenczi évkönyvben, valószínűleg az évkönyvvezető tévedése folytán. A tévedés, miután az évkönyv hitelességét senki kétségbe vonni nem merte, sok ideig fentartotta magát és nagyon elterjedt. Így történt, hogy a ferencziek a török világban készült Szt Osvald főoltárt a visszatérés után is meghagyták és a templom bucsuját Szent Osvald napján tartották. Innét lehet megmagyarázni azt, hogy az akkortájt készített ferenczi Directoriumokban³ és

¹ A keszthelyi ferencziekről szóló kéziratok, melyek a prem. rend, a gróf, a plebánia levéltárában sőt magánosoknál is vannak, nem hiteles forrásokból irt mondaszerű feljegyzések, mint ilyenek telé vannak valótlanságokkal. A ferenczrendről irt legmegbízhatóbb munka J. Balázsovits Brevis historia ordinis S. Franciszi provinciae Hungariae. 1869.

² A Szent Antal oltár felirata: *Divo Antonio Paduano Ordinis Seraphici Thaumaturgo. Illustm ac Reverendissm Dn̄ Stephanus Sennyei Anno 1678.*

³ Directoriumnak nevezik azt a könyvet, mely a papnak utmutatást ad az egyház ünnepeire.

Schematismusokban' a keszthelyi rendház és templom védőszentjének Szent Osvald van feltüntetve, s innét van, hogy a templom diadalívén volt felirat szintén Szent Osvaldot állította a templom védőszentjének. Hogy a templom eredetileg a Boldogságos Szűz és nem Szent Osvald tiszteletére volt szentelve, azt számos, a kolostor alapításával egykorú és későbbi okirat bizonyítja. Így egy 1410. évi okirat szerint Harka István soproni polgár a B. Sz. Máriáról nevezett keszthelyi konvent Pál nevű quardiánjától 107 denárt vett föl.¹ Egy másik okirat szerint 1445 aug. 31-én a szentgyörgyvári várbeliek a ferencziek Mária templomát kirabolták.² Hasonlóan a burgi káptalani gyűlés (1523), Terebesd Péter (1534), Kámáncz Máté (1558), Végh Ferencz (1617), Robustellus Ferencz (1632) iratai a ferenczi templomot mint a B. Szűz Mária tiszteletére szentelt templomot említik.

A régi Szent Osvald oltár helyett, a ferencziek nagy jótevője, az érdemeiért grófi méltóságra emelt Festetics Pál remek szépségű rokoko oltárt állíttatott.

Az említett fő és mellék oltáron kívül a templomban öt mellékoltár volt, névszerint: a Szent Etelka, szerafi Szent Ferencz, Szent Anna, Szent Kereszt és Szent Peregrin oltár (később Mária oltár). A Szent Etelka oltárt Festetics Kristóf, a Szent Ferencz oltárt Kovács János készíttette.⁴ A keresztelő medenczét Törey

¹ Schematismus néven ismeretes az a könyv, melyben a papok névsora, a plebániák és az azokban levő templomok nevei stb. vannak feltüntetve.

² Az okirat eredetije a pozsonyi ferenczi levéltárban van.

³ Az okirat eredetije a Fest. lvtban.

⁴ Felirata: **HANC ARAM EX**

**STRVXIT FRANCISCO SERAPHICO
IOANNES KOVACS REQVIESCAT IN
PACE.**

László keszthelyi esperes-plebános, az orgonát a malaczkaik konvent, a fekete Mária szobrot Hatos József grófi titkár, a szépművü Szent János ereklyetartót Festetics Pál gróf ajándékozta a templomnak.

A restaurálás alkalmával a szentélyben az ámpolna fülkét és a stallum (3 ülőhely a papok számára) fülkéket, melyek a falba voltak készítve, berakták, a szentély középső hármass osztályu ablakát egészen, a mellette levő két ablakot és a hajóablakokat részben befalazták, az orgonakart 2·48 méter széles, dóriai oszlopokkal alakított közönséges boltozattal a hajó felé megtoldották, új padokat, szószéket csináltattak, a külső támfalakat kijavították, a szent sír részére földalatti kápolnát, ugyanabból a templom kryptájához külön bejáratot, a bejárat mentén 8 koporsó részére közös sirt és a templom előtt a Bakats családtól megnyert területen kálváriát állítottak.¹

A restaurálás befejezése után a diadaliv ivterére a következő kronostikonokat iratták :

I.

SECVLA PER
QVATVOR DIVI
EXITO REGIS HONOR(I)
OSVALDI AST NIVEAS
TER NISI PANDO GENAS

II.

VICES
ALTERNAS TRISTIS
ET ORBA TVLI

III.

NATA DEO VOTIVA FVI
EXIN SPONSAQVE
MARTIS

¹ A kálváriadombot néhány évtizeddel ezelőtt hordták szét.

IV.

**IMPENSIS GRATIOSIS STEPHANI VAIVODAE
TRANSILVANIAE
REGNIQUE HUNGARIAE PALATINI ERECTA
RENOVETVR**

A versek tartalma szerint a templom 1747-ig, négyszázadon át szent Osvald tiszteletére volt szentelve (I);

213 évig egymást felváltó vészek idején díszétől megfosztva elhagyottan állt (II);

1534-ig Istennek fogadott leánya, az után Marsnak jegyese lett (III);

1747-ben ujja alakíttatott. (IV.)

E kronostikonokról (évszám rejtegető) történeti szempontból mit kell tartani, a ferencziek történetének leírásából, világos. A hibás évkönyv nyomán készült feliratokat, melyekből az utóbbi években csak egyes betűk — a szövegben kövér betűkkel vannak feltüntetve — voltak láthatók, a jelenlegi restaurálás alkalmával eltávolították és helyébe a keresztény eszmének, s a templom műzslésének megfelelő festményeket és a következő feliratot:

**AVXILIO COMITIS FESTETITS CARDINALIS VASZARY
ET POPVLI PII RESTITVTAE SVNT**

készítettek.

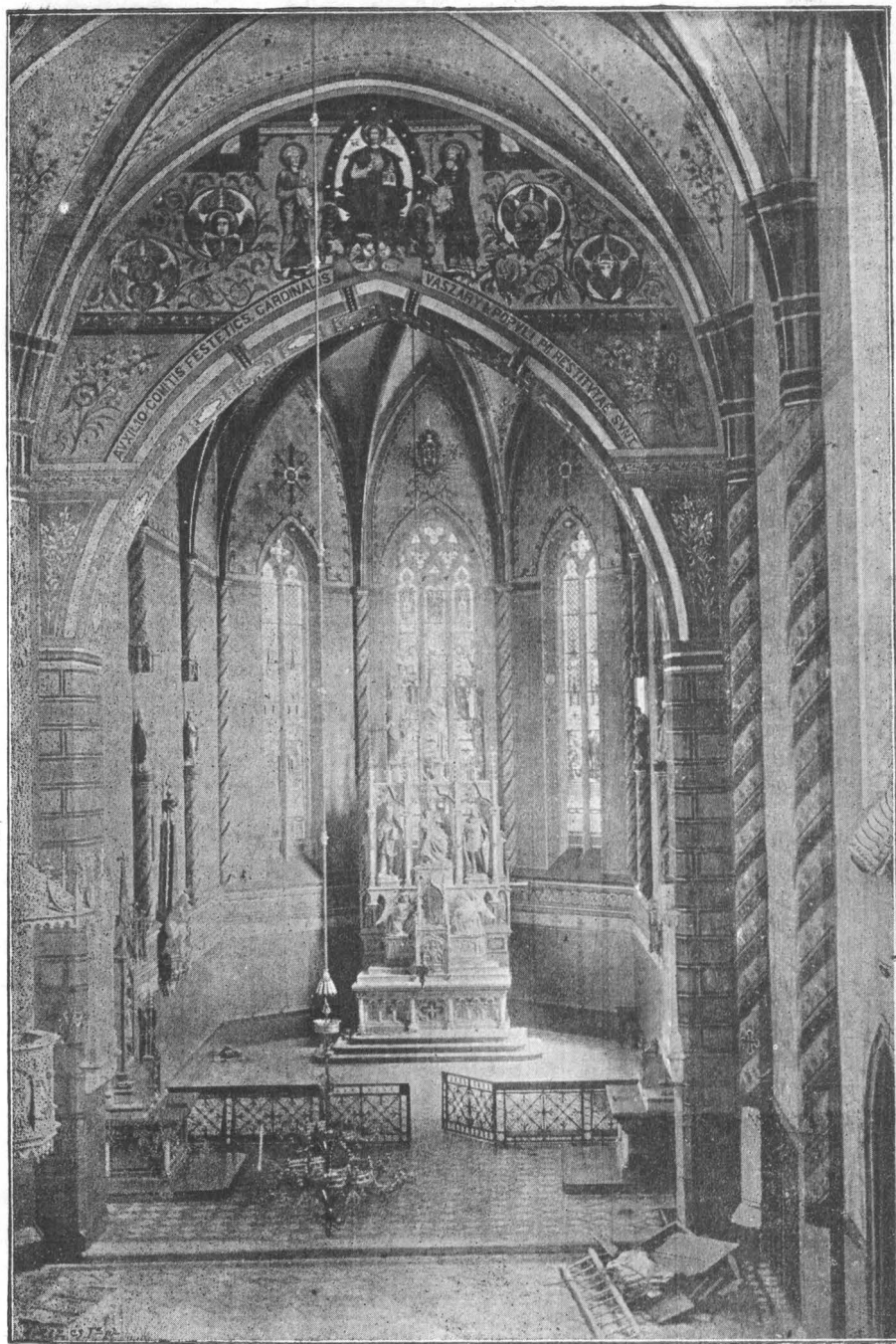
1878-ban a templom homlokzata fölött a tetőn alkalmazott fatornyocskát Festetics Tassilo (I) lebontatta és a helyett a templom homlokzata elé egy hatvan meter magas tornyot készíttetett.

Az alapkő letétele april 22-én fényes ünnepélylyel történt. Az alapkőbe lehelyezett emlékiratot Lénárd Ernő, a torony tervét Geisl Mór nagykanizsai építész készítette. Az építést Laskai Ferencz keszthelyi építő mester vezette. Az építkezés befejezése után

1879-ben a volt plebánia-templom tornyából a harangokat elhozták és a volt ferenczi templom kis harangjával együtt az új toronyba helyezték. A ferenczi templom-toronyban volt három harangból kettőt a patronus Polgárvárosnak adott; a 3. harangot, az u. n. kis harangot a régi toronyban volt harangokkal együtt az új toronyba helyeztette. A kis harang egy mázsás. Ez a legérdekesebb a harangok között úgy régisége, mint sorsa folytán. 1509-ben készült. A század elején halászok találták a fenéki part mentén a Balaton iszapjában. Minuskulákkal képezett felirata: F. p. n. s. — Filius Patris, noster salvator rövidítése — rex venit in pace. Deus homo factus est. (Az Atyának Fia, a mi üdvözítő királyunk békében jött. Az Isten emberré lett.

Azt az izléstelen munkát és rombolást, amit 1723 óta az emberi kéz és az idő a templomon véghez vitt, az 1896. évi restaurálási munkák tették jóvá. A szentély berakott ablakait kinyitották; az elcsufított orgonakart lebontották és úgy mint eredetileg volt hármas boltozattal újból építették. Ezenkívül a torony mellé két oldalról 1—1 tornyocskát építettek. Ezek egyike az orgonakarra, másika a nagy toronyhoz való lépcső feljártat végett lett készítve. A premontrei kertből egy kis részt a templom térségéhez csatoltak; a plebánia sekrestyét a nép részére ajtatoskodó helylyé és oldalkijáratná, a volt premontrei folyosót pedig új plebánia sekrestyévé és szent sirkápolnává alakították át. A szent sirkápolnához a volt plebánia sekrestyével szemben diszes csucsives bejáratot csináltak; a volt plebánia sekrestye kapuzatát a szent sir-

1 A hajó ablakait, melyek az alsó részükön részben szintén be vannak rakva, költségek hiányában, változás nélkül hagyták.

A restaurált plebánia-templom szentélye.

kápolnájához hasonlóan arányosan átalakították; a diadalív mellett a tetőre felszolgáló és a premontréi folyosóról a szentélybe nyíló ajtókat befalazták; a zárdái épülethől a szentélyre nyíló oratorium idomtalan ablakát, csucsives izléssel átalakították; az egész templom alapját mozaik művekkel rakták ki. Az összes belső felszerelést eltávolították és az új csucsives felszereléssel pótolták. Az egész templomot műizléssel kifestették s az ablakokat üvegfestésű remek díszítésű ablaktáblákkal rakták be.

A restaurálási munkák költségei adakozás útján fedeztettek. A költségek körülbelül 30000 frtra rugnak.

A templom kifestése és három szentély ablak Vaszary Kolos kardinalis hercegpimásnak; az orgona, a mozaik ablak és a bejáró vasrács a kapuval Festetics Tassilo grófnak és nejének Hamilton Mária hercegnőnek; az orgonakar és a szent Cecília ablak a choruson Bárány Horváth Károly veszprémi püspöknek kegyes adományából készültek. A szószéket Dr. Kunc Adolf csorn. prépost, a keresztelő kútját Lénárd Ernő közjegyző, a Megváltó jelenéseit ábrázoló ablakot a szentélyben özv. Kosárné, Sövegjártó Janka, a Szent György ablakot (Festetics György emlékére) Festetics Jenő gróf, a Szent Sándor és Ámália képpel díszített ablakot özv. Pap Sándorné, a Szent József ablakot Dr. Balogh Sándor budapesti ügyvéd, a Szűz Mária Szent Ferencz ablakot Dr. Dunst Ferencz apát-plebános, a főoltárt, mely Magyarország védasszonyát ábrázolja, Hunfalvy Bonaventura b. tanár, a Jézus Szíve oltárt Dr. Bita Dezső bpesti egyetemi tanár, a Mária Szíve oltárt Puly István dr. és neje Biczó Erzsébet; a szent sírkápolna oltárát Németh Erzsébet, a Jézus és Mária szíve ablakot a Jézus szíve és Rózsafüzér társulatok készítették.

A restaurálás művét Stehlo Ottó budapesti műegyetemi tanár, országos műemléki bizottsági tag vezette, a festést Blaskovics Mihály szabadkai festő, az ablakokat Roth Miksa budapesti üvegfestő, a mozaik munkákat Sartori Oszkár n-kanizsai mozaikgyáros, az oltárokat s az összes szobrászati munkákat Runggal-dier József pufels-grödeni (Tirol) szobrász készítette.

A restaurálás körül örök, hervadhatlan érdemeket szerzett Dr. Dunst Ferencz apátplebános. Az övé és a kegyes adakozóké az érdem, hogy a plebáni-templom, hazánk egyik csinos műemléke, hosszú idők eltelte után ismét a megérdemelt fényében áll.

A templom konsekrálását (fölszentelés) Vaszary Kolos biboros hercegprimás, a város nagyszülőltje szept. 8-án, Kisasszony napján végezte.

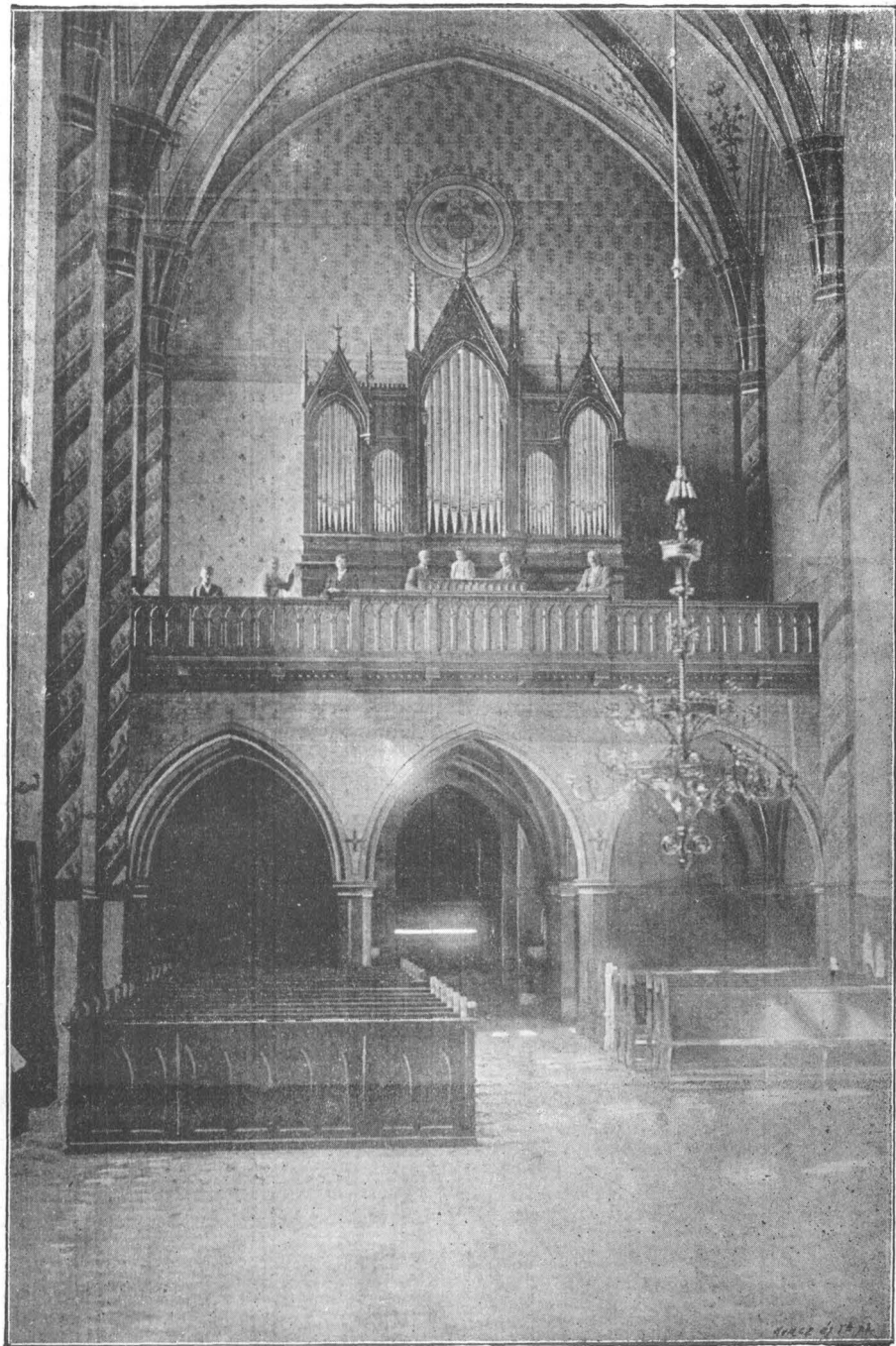
A templomban három krypta van.¹ Festetics Kristófé, Festetics Tassilóé (I) és a Ferenczié. Ez utóbbi a legnagyobb, majd az egész templom alját betölti. 88 koporsó számára való fülkét foglal magában. Ebben nyugosznak Festetics György és Viktoria hamvai is. Kristóf, György és Tassiló sirjait feliratos márvány-táblák jelzik.

Festetics Kristóf és Festetics Tassiló (I) kryptájába külön lejárát van. A ferencziébe pedig, melybe a város, az urodalmi tiszték s a város előkelőbb családjai temetkeztek, két helyen van lejárát: a templomból és a plebánia sekrestye előtti térről.

A templom és a kolostor alapítójának sirja a szentélyben a főoltár előtt a Festetics-féle kripták között foglalt helyet. A jelenlegi renováláskor pusztították el. Vörös márvány köveit az új főoltárhoz használták fel, a sirkölapot pedig a templom déli kijáratánál a falba illesztették.

¹ Kryptának nevezik egyáltalában a befalazott sirüregeket.

A restaurált plebánia-templom hajója a karzattal.

A premontrei kanonokrend.

1802-ben, mikor I. Ferencz király a József császár által eltörölt csornai kanonokrendet visszaállította, azt két gymnasium vezetésére kötelezte. A rend vezetése alá kijelölt gymnasium egyike a keszthelyi gymnasium volt.¹

Harsányi István prépost a rend elhanyagolt birtokainak rendezésével levén elfoglalva, még mielőtt a gymnasiumot átvehette volna, meghalt. Buday Ágoston Pál, a korán elhalt Harsányi utóda, mivel a birtok rendezés a rendnek sok költséget okozott, a helytartó tanácsot a gymnasium átvételének elhalasztására szólította fel, de miután a helytartótanács ezt nem engedte meg, arra kérte a királyt, hogy a ferenczi kolostort, mely Festetics György grófnak volt átengedve, a hozzátartozó plebánia-templommal együtt a rendnek adja át. Kérését avval indokolta, hogy a kolostor ugyanis közoktatási czélokra lett átengedve, a templom helyett meg reméli, hogy a gróf — miután a templomba járókélők az előadást, a gymnasisták meg az isteni tiszteletet zavarják — más templomot építtet. Ha kérése nem teljesíthető, úgy engedje meg neki, hogy a keszthelyi gymnasiumot *Türjére tehesse át, a hol a rendnek a gymnasiumhoz szükséges épületei megvannak*.

A király rendelete folytán a helytartótanács Festetics György grófot a volt ferenczi épületek átadására szólította föl. A nagynevű gróf, noha Ferencz királytól terhes feltételek mellett vette át az épületeket és helyreállításukra sok pénzt fordított, a kolos-

¹ A másik átveendő gymnasium a varasdi volt. E helyett a rend nyelvi nehézségek miatt a szombathelyi gymnasiumot vette át.

² Buday Pál folyamodása a fölséghez 1807 jul. 25.

tort a hozzátartozó kerttel együtt a rendnek átadta és a kolostorral kapcsolatban levő plebánia-templom használatát a rendtagoknak megengedte anélkül, hogy a templom fentartási költségeinek fedezésére a rendet kötelezte volna. Hogy a plebániával való összeütközések elkerültesse, a régi sekrestyét a rend használatára adta át, a plebánia részére pedig a templom déli oldalán levő Mária kápolnát sekrestyének alakította át. Mindeme tettét a gróf azzal tetőzte be, hogy a rendháznak beruházásokra ezer forintot ajándékozott és 6 darab tehén számára legeltetési szabadságot biztosított. A legeltetés fejében 1838-ban a gróf a rendháznak egy egész jobbágy telek után járó legelőt (13 hold) hasított ki a várvölgyi városi legelő keleti részén oly föltétel mellett, hogy a legelő, ha a rend a gymnasium vezetését abbanhagyná, a család kezére visszazáll.¹

A premontrei rend Festetics György jótetteit azal viszonzta, hogy az általa felállított Georgicon számára egy tanárt, a Lyceum (7. 8. oszt.) részére két tanárt adott, kik közül az egyik a logikát és metafizikát, a másik a történelmet adta elő; ezenkívül a nemzeti iskola III. osztályának vezetését, a melynek fentartásáról a nemzeti iskola többi osztályaival együtt a Festetics család gondoskodott, átvette.² A gymnasiumnak ünnepélyes átadása és átvétele 1808 szept. 29-én történt. Így a keszthelyi gymnasium, mely az 1806. évi iskolai szervezés szerint 6 osztálylyá bővült ki, 1808|9. tanévben a premontrei rend vezetése alá került.

1809-ben a premontrei rend és a plebánia között

¹ Örökös urbéri szerződés 1838.

² Festetics György gróf és Buday Pál Ágoston prépost között kötött szerződés 1808 jan. 23.

a templom használatára vonatkozólag némi nehézségek merültek fel, mi miatt az apát-plebános a püspökhöz jelentést tett. A plebános panaszait az 1809 május 8-án tartott consistoriumban tárgyalták. A szent szék a prépost és a patronus közt kötött szerződésre támaszkodva azt a határozatot hozta: hogy a harangok és orgona használata, továbbá a nagy misék és a plebániai functiok végzése csak a helybeli plebános engedélyével történhetik.¹ Nedeczky Károly püspöki helynök a szent széki határozatról értesítette Gyöngyössy Pál akkori gymnasiumi igazgatót. Ez idő óta a prem. rendház és a plebánia között a plebániai jogok megsértése miatt vitás kérdések nem merültek fel.

A lyceum 1819-ben, a Georgicon 1848-ban, a gymnasium 5. és 6. osztálya 1850-ben megszűnt. Ezeknek a megszűntével erős terhek hulltak le a rend vállairól. De ezek helyett időjártával újakat és súlyosabbakat vállalt magára.

Simon Vincze csornai premontrei prépost 1863-ban szülőhelye iránt tanusított szeretetének kifejezéséül a felállítandó gazdasági tanintézetnek a természettan, mennyiségtan és természetrajzi szakra egy tanerőt ajánlott fel.²

A hatalmas szellemi és erkölcsi tőkén kívül, melyet a rend a városnak ad, még jelentékeny anyagi áldozatot is hoz, a mennyiben a főgymnasium vezetését 10000 forintért vállalta magára; holott neki a főgymnasium fentartása, tekintve a tanárok számának emelését, azoknak kiképeztetését, nyugdíjazását, a gymnasiumnak a kor követelménye szerint való felszerelését, a fisikai, vegytani, terménytári muzeumokra való

¹ Decisio Consistorii Veszprim. A. 1809. 8. Maii.

² Simon Vincze alapítólevele 1863 június 22.

kiadásait, évenként legkisebb számitással 14000 frtba kerül. Erre való tekintettel a földmívelési miniszterium azt a 600 frtot, melyet a rend az 1863-ban megajánlott tanár helyett a gazdasági intézet pénztárába évenként befizetni tartozott, a rendnek elengedte, illetve a főgymnasium fentartására a rendnek fizetendő 10000 frtba a város részére évenként beszámítja.

Az állandó jellegű kötelezettségen kívül, melyet a rend a főgymnasium kibővítése alkalmából magára vállalt, kivette a maga részét a főgymnasiumi épület felállításakor is; mert a rend adta a nyári tornászához szükséges helyiségeket, az viselte a régi kolostor átalakítási költségeinek nagyrészét.

A kolostor külső homlokzatának a mai kor ízlésének megfelelő ujjaalakítása, a ház belső beosztásában történt átalakítások, nevezetesen az új nagy ebédlő építése és a néhány tanári szobának vendégszobává történt módosítása 20000 frtba került, s ezekből a költségekből a város csupán 4500 frtot fizetett ki, a többit a rend fedezte.¹ Tette mindezt a premontrei rend a nemzeti nevelés érdekében, a város iránt közel egy századon át mindig tanusított jóakaratóból.

A paulai szent Vinczéről nevezett irgalmas nővérek.

Az irgalmas nővérek részére, kiket a rendalapító, után szent Vincze leányainak, rendeltetésük célját tekintve irgalmas nővéreknek, ruházatuk után ítélve pedig szürke nénéknek neveznek, a keszthelyi zárdát Ranolder János veszprémi püspök építtette.²

¹ A csornai premontrei rend nagy káptalani gyűlésének 1891 márcz. 30-án hozott határozatai. A város, prem. rend és a miniszter közt kötött szerződés 1891 szept 8.

² Az irgalmas nővérek rendjét paulai Szt. Vincze 1617-ben alapította.

³ Ranolder J. püspöknek, a zárda alapítójának arcképe nagy olajfestésű képből a zárda fogadótermében van.

A halhatatlan emlékű püspök tudta jól, hogy a nemzeti szellem ápolására és a haza boldogságára legnagyobb befolyással van a nők vallásossága, háziassága és munkássága; mert a vallás az erkölcsöt, a háziasság a családtagokat, a munkásság pedig az anyagi gyarapodást biztosítja a ház számára. Ez a magas szellemű gondolkodás vezette őt, mikor püspöksége jóvedelmének nagyrésztét a nőnevelésre fordította. Miről tanuskodnak az általa Budapesten, Veszprémben, Kaposvárott, Pápán, Tapolczán alapított női zárdák. A nőnevelés fölvirágzására irányuló törekvésének kifejezése a keszthelyi irgalmas nővérek zárdája is.

A nagyemlékű jótevő Svastics Károly apátplebanoszhoz intézett levelében 1871 aug. 4-én adta tudtára a városnak, hogy Keszthelyen az irgalmas nővérek vezetése alatt nőnevelő intézetet szándékozik felállítani, ha terve a gróf és a város intézőkörének helyesléssel találkozik. E célból ő az épületet fölállítja, a szükséges dolgokkal felszereli és a zárda fentartására 20000 forint urbéri kárpótlási kötvényt tesz le, a várostól csupán telket kér az intézet számára.

A püspök ajánlatát a képviselőtestület szeptember 30-iki gyűlésén vette tárgyalás alá. A képviselőtestület örömmel fogadta a nagylelkű ajánlatot és elhatározta, hogy az intézethez szükséges telket megszerzi. Együttal a püspöknek kegyét megköszönte. A város az épülethez szükséges helyiségekért a grófhoz folyamodott. A gróf telek helyett a zárda részére 200 frt évi segélyt biztosított. A város a Gőzös korcsma helyiségeit szerezte meg a felállítandó zárda részére.

A püspök a megvásárolt korcsmaterületen a zárdát fölépíttette, de föl nem szerelhette és jövőjéről kellek nem gondoskodhatott, mert mielőtt ezeket óhaja szerint teljesithette volna, 1875-ben meghalt.

Több éven át állt az épület üresen, kerítés nélkül elhagyatva. Végre a város Ranolder utódához, Kovács Zsigmond püspökhöz fordult, hogy az elődje nagylelkűségéből felállított zárdát a tanügynek megfelelően fölszerelni és abba nővéreket hozatni kegyeskedjék.

A püspök a város kérelmét teljesítette és az intézetet rendeltetésének átadta.

A fölszentelés és megnyitás 1882 október 1-én ünnepélyesen történt.

Az előljáráson kívül nagy számu intelligens közönség jelent meg az ünnepélyen. A nővéreket Brandis Leopoldina visitator és Welsesheimb Vilma grófi születésű nővérek, továbbá id. Reischl Venczelné kísérte a templomba. A tapolczai, kéthelyi és veszprémi irg. főnöknők pedig a nevezett zárdákat képviselték. A szertartást Kovács Zsigmond püspök 10 órakor a plebánia-templomban szent misével kezdette meg, melynek végeztével Kemenes Ferencz veszprémi apátkanonok a nők hivatásáról magasröptű beszédet tartott. Szent beszéd után a püspök processióval vonult a zárdába és miután a helyiségeket fölszentelte, a nővérekhez és az ott levő értelmiség tagjaihoz rövid, szivhez szóló főpásztori beszédet intézett és a zárdát megnyitottnak jelentette ki. Végül a körmenettel visszatért a templomba, hol a szertartás Te Deummal záródott be.

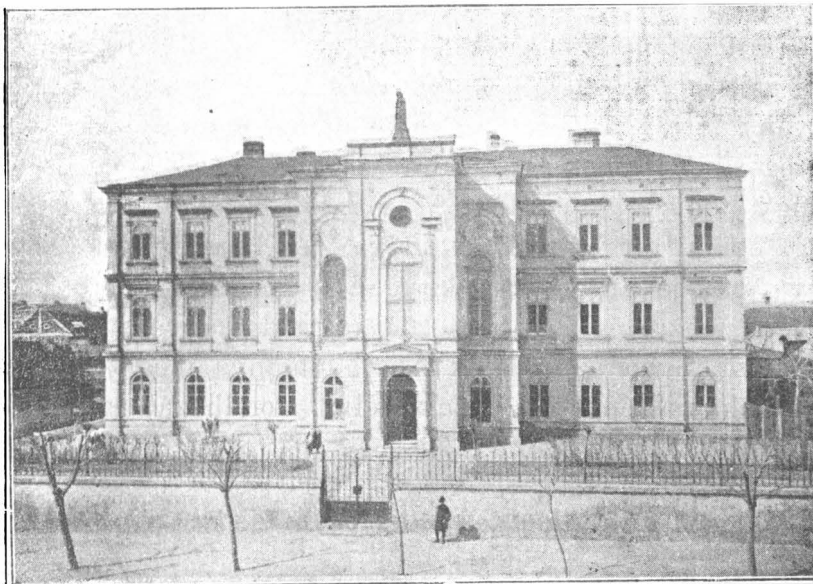
A zárda a Fő-utcza nyugoti oldalán gyümölcsös és virágos kerttel körülvett nyílt téren álló kétemeletes épület.

Külső megjelenésében egyszerűsége által kellemes hatással van a szemlélőre. Belső berendezésében és tanzserekekkel való felruházásában a kor színvonalán áll. A nővérek és a belső növendékek részére szükséges szobákon kívül van benne négy elemi, négy polgári,

egy kézimunka-osztály, egy tágas ovodahelyiség és házi kápolna.

A kápolnában levő szobrászati munkák az alapítás utáni időkből valók. A Jézus szíve szobor 1891-ben Klafszy Beata, a zárda első főnöknőjének 25 éves nővéri jubileumára (ápr. 22), a remek alkotásu Mária oltár, ugyszintén az életnagyságu Szent József és paulai Szent Vincze szobrok 1892-ben a hivek kegyadományából készültek. Mindegyik mű Demetz Dömjén tiroli (Ulrich-Gröden) szobrász művészi kezéből került ki.

Az irgalmas nővérek zárdája.

Az intézet jellege az alapító szándéka szerint tisztán katolikus, de tanulás végett fölvétetik abba mindenki valláskülönbség nélkül.

Az osztályok látogatottsága évről-évre nő. Az alapítási évben volt tanulók száma 220-ról 1894—95. tanévben 333-ra, a kézimunka osztályban 20-ról 50-re, a belső növendékeknél 15-ről 42-re emelkedett. Az inté-

zetnek félreismerhetlen felvirágzása és haladási törekvése hozta magával a zárdai polgári leányiskola felállítását.

A polgári leányiskola 1892-ben állítottatott föl és fokozatosan négy osztálylyá bővült ki. A vallás és közoktatási miniszter 1896-ban nyilvánossági joggal ruházta fel. Így azok a tanulók, kik a hazai törvényeink által a nők számára kijelölt hivatalos állásokra az előképzést megszerezni óhajtják, e kívánságuknak az élet viharaitól ment biztos helyen eleget tehetnek.

Az intézet vezetésével megbízott irgalmas nővérek a gráczai anyaházhoz tartoznak. Az az 1250 frt kamat, a mit a 20000 frtos kötvény és a Festetics-téle alapítvány kitesz, a legszerényebb igény mellett sem elégséges az intézet fentartására és a 12 nővér élelmezésére, úgy hogy a keszthelyi nővérek, kik fáradhatatlan szorgalommal a világtól elvonulva, zárt falak közt életüket a város javára áldozzák, a saját kézimunkájukból bevett pénzre és az egyesek könyöradományára vannak utalva. S ha az egyesek kegyadománya megszűnik, az anyaház kénytelen keszthelyi rendházát beszüntetni.

A református egyházak

Ágostai hitvallásu (lutranus) 1778-ban még egy sem volt Keszthelyen és a hozzátartozott hegyközségekben.¹ Az 1816-ból való okiratok már említést tesznek 1—2 református családról. Az a 20 néhány összesen 154 lelket számláló család, mely e vallásfelekezethez jelenleg tartozzik, beköltözött iparosok és ide helyezett hivatalnokokból áll.

Az ágostaiak betelepedésük óta a kövágó-eörsi

¹ Can. Visita 1778 Peleb. Ivt.

eklesiához tartoznak. Templomuk sem az ágostaiaknak, sem a helvét hitvallásuaknak nincs. Isteniszteletre a plebánia-templomba járnak. E felekezetek a keresztelelési, temetési szertartásoknál egész a legujabb időig a róm. kath. plebános szivességét vették igénybe. Azonban az áldástalan egyházpolitikai mozgalmak miatt a plebános az anyaszentegyház rendeletei folytán kénytelen volt a lelkeszi ténykedéseket tőlük megtagadni.

A kövágó-eörsi eklesia keszthelyi tagjairól oly módon gondoskodik, hogy a tiszteletes évenként egyszer a helyszínén megjelenik, beszédet tart és akik az Ur vacsorában részesülni akarnak, azokat abban részesíti. Fáradságáért hivei tiszteletdíjban részesítik.

Az ágostabeli tanulók hitoktatását 1872 óta egy polgáriskolai, 1891 óta pedig egy elemi iskolai protestans tanító teljesíti s ezért a város őt a többi hitoktatókkal együtt arányosan hitoktatási díjban részesíti.¹

Az ágostaiak vallási érdekeit Keszthelyen az eklesiának egy buzgó tagja Opperl Károly képviseli. Ő mint gondnok ébren őrködik, hogy hitsorsosai valami hiányban ne szenvedjenek. Fáradozása folytán 1874 óta egy Keszthelyen építendő ágostai templomra 4000 frtot gyűjtött.

A helvét hitv. evang. egyház keletkezésére és terjedési módjára nézve megegyezik az ágostai eklesiáéval.

A helvét hitvallásuak (kálvinisták) ezelőtt szintén a köveskáli eklesiához tartoztak, de 1894-ben a nagykanizsai egyházhoz csatlakoztak. Azóta a nagykanizsai tiszteletes hitsorsosait évenként egyszer, leginkább pünkösd hétfőn, meglátogatja, hozzájuk beszédet intéz s a szentségekben részesíti őket.

¹ 1887 márcz. 16. képv. test. gyűlés.

A kálvinista tanulókat a lutrános tanulókkal együtt a protestáns tanító oktatja a vallásban. A helvét vallásbeliek lélekszáma a legutolsó népszámlálás szerint 45.

Az izraelita hitközség.

Az első izraelita családok 1700 körül telepedtek le a város külső utcáiban. Számuk akkor még kevés lévén, rabbi és nyilvános istenitisztelet nélkül voltak. Hitközséggé 1766-ban alakultak. Az alapszabályokat héber nyelven szerkesztették. Ezek az első hitközségi alapszabályok a hitközség, a zsidóság szervezésére, az izraeliták közt az egyetértés megszilárdítására, az összetartozandóság tudatának emelésére, a házalások megszüntetésére, a zsidóság ellen intézett külső támadások, rágalmak és előítéletek lerombolására irányultak.

A hitközség a megalakulás idején 25 családból állt. Ezek között voltak a Breyer, Obersohn, Neumark, Beck és Lázár (szücs) családok.¹ A többi családok, kik a megalakult hitközségi tagok közt szerepelnek, nagyobbrészt más vidékekre költöztek. A megalakult hitközséghez csatlakoztak vidéki izraelita családok is Tapolczáról, Füredről, Kővágó-Eörsről. De ezek a saját lakhelyeiken, vagy közelebb eső vidékeken létesült izraelita hitközségek megalakítása után a keszthelyi hitközségből kiléptek.

A hitközség kerülete a megalakulás óta sokféleképpen változott. 1886 óta, midőn Trefort miniszter az izraelita anyakönyvi kerületeket beosztotta, a keszthelyi hitközség kerülete a járásbiróság területével azonos.

¹ Az izraelita hitközség alapszabályai 1766.

A hitközségnek első rabbija Rabbi Alexander 22 éven át (1798—1820) vezette a hitközséget.¹

A hitközség a rabbi és kántor fizetését, a zsinagóga fentartását s egyéb költségeket a hitközségi pénztárból fedezi. A hitközségi pénztár a jövedelmet részint az egyenes adózás (zsidó nyelven Sechom) részint közvetett adózás (gabella) útján szerzi a hitközségi tagoktól.

A gabella, — mint közvetett adóalap, — a míg a hitközségi tagok mindegyike vallásának hagyományos szokásaihoz ragaszkodott és a kis és nagy barom metszésével járó ritualis szokásokat megtartotta, szép jövedelmet hozott. A gabellaadózás nyomán fedezte a hitközség kiadásainak nagyrészét. Ebből építette a zsinagógát, az iskolát; ebből fizette a rabbit s tartotta fenn a hitélet előmozdítására szolgáló egyleteket. Az újabb időkben azonban, — miután a ritualis metszést a legtöbben nem veszik igénybe — a gabella jövedelem egészen leszállt. E miatt a hitközség a gabella adót 1894-ben megszüntette, azóta a hitközségi kiadásokat egyedül az egyenes adóból (Sechom) fedezi. Az adó kivetését és behajtását az izr. adóbizottság végzi.

A keszthelyi hitközség sorsa nagyjából a többi izraelita hitközségekével azonos volt. A zsidóság a multban hagyományos keleti szokása, faji kiválása s a magyar fajjal való ellentétes gazdasági politikája miatt megvetett volt. Nem volt neki szabad földet, rétet, szőlőt szerezni, a hivatalos állásokból ki volt szorítva. A városokban csak a hatóság vagy földbirtos uraság által kijelölt mellékutczákon telepedhetett le. Festetics

¹ Az izraelita hitközség rabbijainak névsora : Rabbi Alexander 1798—1820. Lippschitz Izrael 1822—1828. Spitzer Ignác 1833—1849. Kohn Salamon 1860—1891.

György gróf 1810-ben engedte meg, hogy az ő tudtával és beleegyezésével a főbb utczákon letelepedjenek. Az első családok, kiknek a grófi család megengedte az Öreg-utczában (Fő-utca) való letelepedést, a Beck, Lázár és Breyer családok voltak.

A keszthelyi zsidók a többi zsidókkal együtt fizették a türelmi (tolerantia) adót. Amint az okiratokból kitűnik, a megye többször végrehajtás útján szedte be tőlük ezt az adót.

A zsidóság helyzetének megváltoztatására indított mozgalmakban élénk részt vett a keszthelyi hitközség is. 1830-ban képviseletileg vett részt a türelmi adó megszüntetésére összehívott viharos tárgyalással lefolyt zalamegyei gyűlésen. Ebben a mozgalomban Baron Izsák, a Baronyiak előde először szerepel mint hitközségi tag.

A türelmi adó-fizetés alól 1846-ban mentettek föl. A szabadságharcz leveretése után a szabadság, egyenlőség és testvériség czimén hozott törvények védőpajzsa alatt a keszthelyi zsidóság a hazai zsidósággal együtt gyarapodik és gyors egymásutánban foglalja el azt a teret, melyről az előtt le volt szorítva.

A vallási élet a hitközségben, a ritualis szokások megszűnésével s az ősi hagyományok feledésével hanyatlak. A zsidóság jórésze a hit teréről a pusztá emberi ész alapjára helyezkedik. Innét van, hogy sokan közülök a hitetlenség, az atheismus, a vallásközönyöség és a szabadkőmivesség soraiba mennek.

A szeretet kötelékeinek azt az akadályát, mely őket a kath. egyházba vezetné sem a kereszténység sem a zsidóság nem tudja elhárítani.

A mi a keszthelyi izraelita hitközségnek a kultu-

¹ Urodalmi rendelet 1810 szept. 8. városi lvt.

ralis téren való haladását s a városi lakóssághoz való viszonyát illeti, arról a most említett körülmények le- számításával csak kedvezőleg lehet nyilatkozni.

Az 1766-ban szerkesztett hitközségi szabályokról említettem, hogy azokban a vallási élet emelésére irányuló intézkedések mellett az izraeliták arra is gondoltak, hogy az irántuk táplált előítéleteket megszüntessék. Azóta az alapszabályokat a kor követelményeinek megfelelően többször módosították. 1869-ben a magyarországi izraelita kongresszus által alkotott s a magyar társadalmi viszonyokhoz mért szabályokat a hitközség elfogadta. A templomba, — nem számítva ide a szoros értelemben vett istenitiszteletet, mely ősi időktől zsidó nyelven tartatik -- a német nyelv helyett a magyar nyelvet hozta be; az imát, szónoklatokat, a község ház tanácstermében a tanácskozásokat magyar nyelven tartja, a hitközség nevében készített okiratokat, bizonyítványokat, anyakönyvi kivonakat, leveleket, tanácskozási jegyzőkönyveket, iktatókat 1881 óta magyarul vezeti. Különösen az utóbbi két évtized alatt a hitközség mindent megtett, hogy keletről hozott társadalmi szokásait levetkőzve, az előre haladó kor színvonalára helyezkedve a társadalmi viszonyokhoz, a város lakóinak szokásaihoz simuljon és alkalmazkodjék. A keszthelyi hitközségnek csak kis része nem fogadta el az 1868—69. izr. kongresszus által kidolgozott és a hitközség által elfogadott¹ szabályokat. Ezek megmaradtak ősi, a mai viszonyoktól elütő szokásaik és vallási szertartásaik mellett. A zsidóságnak eme két pártra, t. i. a neolog (haladó) és orthodox pártra való szakadása, mely maig is fennáll, szintén előse-

¹ A keszthelyi hitközségnek a képviselője Tenczer Pál volt kongresszuson.

giti a zsidóság iránt táplált előítéleteket és hátráltatja a zsidóságnak a keresztény társadalomba való beolvadását.

A hitközségnek ingatlan vagyonát képezik: a zsinagóga, a rabbilakás, izr. kórház és a temető.

A zsinagóga és a rabbilakás helyiségeit a hitközség 1812-ben vette az urodalomtól 11500 frtéért. Ugyanabban az évben készült a zsinagóga is. A zsinagógát a jelenlegi alakban 1852-ben építették és 1894-ben stilszerűen átalakították. Az istenitisztelet és a rabbilakás 1812 előtt bérelt házban volt. Mindkét épület felállítása Rabbi Alexander buzgó fáradozásának köszönhető. A rabbilakást a kor igényeinek megfelelően 1895-ben bővítették ki és alakították át.

A zsinagógához és a rabbilakáshoz való átjárás a Reischl-féle ház kapuján keresztül, a hitközség számára szerződésileg van biztosítva.

A hitközségben levő egyesületek, alapítványok, irattár, anyakönyvek s a hitközség tulajdonát képező izr. kórház és a volt izr. iskoláról a megfelelő czimekben van szó.¹

Georgikon.

Festetics György gróf a katonai pályát elhagyva, gazdálkodáshoz fogott. De csakhamar keservesen kellett tapasztalnia, hogy a gazdaság rendszeres kezeléséhez értő gazdatisztek hiányoznak.

A bajon segitendő, létesített egy intézetet, melyben az urodalmi tiszték a mintaszerű gazdálkodáshoz szükséges ismereteket elsajátították. Az intézetet alapítója keresztneve után görög kifejezéssel Georgikon-nak

¹ Az izr. hitközségről szóló pont Löwinger József izr. kántor szives közlései nyomán készült.

nevezték el, mely elnevezés Vergilnek, a görög költőnek a mezőgazdaságról szóló Georgikon, helyesebben Georgica tankölteményére emlékeztet. A kettős értelmében vett név, melyen a hazánkban sőt egész Európában első gazdasági intézetet nevezték, kifejezi a célt, melynek megvalósítására az intézet létesített és visszaidézi a nagyférfiu emlékét, ki a földművelés előmozdítására nagy gondolatát a kezdet óriási nehézségei daczára is megvalósította.¹

A Georgikon 1797-ben nyílt meg egyetlen tanárral, egyetlen hallgatóval, előadásra szükséges helyiség és önálló gazdaság nélkül.

A legszerényebb kezdet, ami valaha hasonló intézményeknél létezett.

Hiányoztak a szaktanárok, hiányoztak a hallgatók. A halhatatlan emlékű Festetics György mindkét hiányon segített áldozatkészségével. Saját költségén a külföldön képeztetett tanárokat a Georgikon számára. Addig, míg a célt elérhette, idegeneket alkalmazott. Az első tanár Bulla Károly cseh, a második Vrecourt Sándor német volt; Bulla németül, Vrecourt latinul tartotta előadásait.

Pár év elteltével az idegen tanárok helyét magyarok váltották föl; már a harmadik tanár Pethe Ferencz magyar nyelven oktatta hallgatóit.

Tanárok voltak; de hallgatók nem. A magyar nemesség nem tudott megbarátkozni ama gondolattal, hogy a gazdálkodás megtanulására elméleti oktatás is szükséges. Észébe sem jutott senkinek, hogy gyermekét a Georgikonba küldje tanulni. Még a harmadik évben sem volt igen több a hallgatók száma mint a nyelv-

¹ A görög elnevezés helyett „gazdasági major“-nak, gazdasztképzőnek is nevezték az intézetet.

veké, melyeken az előadások tartattak. Kötélen kellett fogni a gyakornokokat.¹ A nagylelkű gróf ezen a bajon oly módon segített, hogy a hallgatónak lakást, élelmet, ruhát, jelentékeny összegű ösztöndíjat adott, tanulmányaik sikeres végeztével pedig állást biztosított számukra.

A grófnak ez áldozatkész buzgalma végre megtörte a közönyösség jegét. A gyakornokok száma évről-évre növekedett. Az első három évben 1—5-ig terjedő létszám a negyedik tanévben 20-ra emelkedett.

Még a megfelelő épületek és a szakoktatáshoz szükséges külön gazdaság hiányoztak.² Ezekről is gondoskodott a lánglelkű hazafi. A Páhok felé vezető országut mentében, a város nyugoti részén hatalmas épületet állíttatott.³ Az épülettől nyugotra és északra fekvő területen szántóföldet, kertet, rétet, Cserszegen szőlőt és erdőt, összesen 902 hold területet bocsátott az intézet rendelkezésére. A lótenyésztés tanulmányozására a fenéki méntelepet jelölte ki.

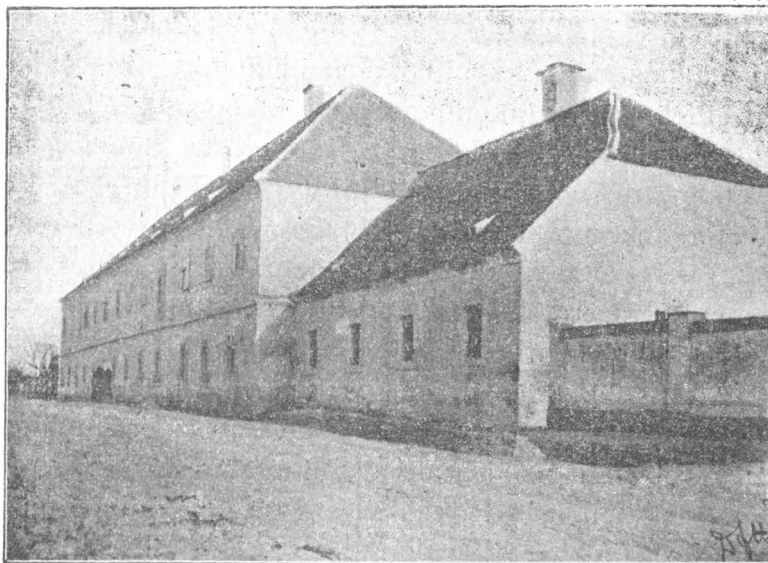
Ezek után történt 1801 augusztus 23-án a Georgikon ünnepélyes megnyitása, melyen József főherceg nádor is megjelent, számos előkelő vendéggel. A nádor belátva az intézet nemzetgazdasági horderejét, méltánylásának és nagyrabecsülésének meghatározó módon adott kifejezést. Az ünnepélyen kezébe vette az ekeszarvát, s egy dülőhosszat néhány barázdát szántott. Festetics

¹ Helyi közmondás.

² A georgikoni épületnél felhasznált telkek Szüts Ferencz chyrurgus és Kollár István kertjei voltak. A gróf ezeket a kerteket földesuri hatalmánál fogva jobbágybirtokosaitól elvette és őket más telkekkel kárpótolta. Responsa Domini 1816 decz. 11. Városi lvt.

³ A Georgikon kétemeletes épület. Ma cselédlakás. Az utcát az épület után Georgikon-utcának nevezik.

György gróf vezette a fogatot, Szapáry gróf volt az ostoros. Míg a szántás tartott, addig a keszthelyi zeneiskola növendékei a keszthelyi apátplebános és Strokay által készített verseket énekelték. A versek Buzakalász Koszoru czimen nyomtatásban is megjelentek.

A georgikoni épület.

A nemzeti színre festett eke, melynek vasrészei utólag bearanyoztattak, valamint az ezen esemény emlékére készített érmek tanúi a nagy ünnepnek, mely a Georgikon mezején e napon lefolyt.

A Georgikon idővel nyolcz osztálylyá, helyesebben nyolcz társintézetté bővült ki. Ez időtől fogva az intézetet akademiának nevezték. Osztályait képezték: a tulajdonképeni Georgikon, a földműves iskola, a pristaaldeum, az erdészeti-, lovász-, kertész-, leány- és építészeti iskolák.

A pristaaldeumban a gazdasági oktatásokon kívül a jószágkormányzásra szükséges jogi tanulmányok adat-

tak elő. A leányiskola művelt és takarékos házi asszonyokat nevelt. A többi osztályok által teljesített munka azok cziméből eléggé világos.

A kis csemetéből idővel óriási fa növekedett. Nemcsak a hazából, hanem a külföldről is jöttek a Georgikonba gazdaságot tanulni. Az intézet 51 évi fennállása alatt évenként átlag 28—30 gazdatisztet (1444) adott a hazának. Az intézetben működött tanároknak is (97) fele a Georgikonban nyerte kiképeztetését. Kedvező híre a legfelső körökbe is eljutott. Ennek lehet tulajdonítani, hogy Ferencz király (1807 jun. 10), Károly főherczeg (1820 szept. 11), a szász királyi herczeg (1822) és számos külföldi és hazai tudós látogatták meg az intézetet.

A nagy hirre jutott Georgikon 1848-ban szűnt meg, mikor az ifjuság megértve a haza hívó szavát, egytől-egyig a haza védelmére kelt. A szabadságharc lezajlása után az intézetnek újból való felállítását a grófi család nem tartotta szüségessnek, miután az országban négy gazdasági intézet létesítettett.

A Georgikon a hozzátartozó gazdasággal önálló urodalmat képezett, mely az urodalmi jószágkormány felügyelete alá tartozott. A Georgikon érdekeit az urodalmi kormánynál egy tisztviselő képviselte (referens), ki a Georgikon tanári gyűlésein rendszeren megjelent.

1805 óta az intézet élén az archon (igazgató) állt. Ő örködött a tanítás és a fegyelmi szabályok megtartása felét s azokról havonként a jószágkormánynak jelentést tett.

A tanárok, kik a hallgatókat az előirt tanterv szerint gazdasági szakoktatásban részesítették, összesen tizen voltak. Előadásukat latin nyelven tartották. A gróf ugyan már Bulla eltávozása után (1799) elrendelte, hogy az előadások magyar nyelven történjenek, de ezen rendelete a latin nyelvet megszokott tanárok

és hallgatók ellenállása miatt 1840-ig teljesítetlen maradt.

Az intézetbe való fölvétel születés, vallás és nemzetiségre való tekintet nélkül történt. A Georgikon magasabb képzettséget kívánó társintézeteibe a filozófiát vagy legalább a humaniorákat végzett gymnasiáták, a pristaldeumba csak jogvégzett tanulókat vettek fel.

Minthogy a georgikoni akadémia elsőrendű feladata az volt, hogy az urodalom számára gazdatisztek képeztesse, — az intézet csak a belső hallgatókat, kik a tanfolyam végeztével az urodalomban állandóan, vagy legalább huzamosabb ideig maradni szándékoztak, részesítette a szállás és ételmezési előnyökben.

A belső, tulajdonképeni gazdasági gyakorlatok száma évenként 10—12, a pristaldeumi, erdészeti, építészeti osztályé rendszeren egy volt. Az előbbieket teljes ellátáson kívül 100—200, az utóbbiak 3—400 forint ösztöndíjat kaptak. A külső hallgatók száma nagyon változott, 10—40, néha 80—90 volt.

A hallgatók fölött szigorú fegyelem uralkodott. Korcsmába, kávéházba nem mehettek, nem kártyázhattak. A fegyelem megtartása felett a tanári karon kívül az intézetben az e célra kirendelt hallgató (pedellus), az intézeten kívül két külső főgyakornok (primatorok) örködték. A fegyelem megszegőit a szelidebb büntetések sikertelensége után bezárták, bebörtönözték, ritkább esetben az intézetből kizárták. A ki az előadásokat elhanyagolta, azt vizsgálatra nem bocsátották. A vallás-erkölcsi nevelésre is nagy súlyt fektettek. A hallgatók vásár- és ünnepnapokon szent misére menni, husvétkor gyónni tartoztak.

A gazdasági tanfolyam a magasabb képzést kívánó osztályokban: a pristaldeumban, a gazdasági és erdészeti

szeti iskolákban három évig tartott; a többiekben 1—2 évig, sőt a földműves iskolában kevesebb ideig. A tanév eleinte három (trimester), később két részre (semester) volt felosztva. Minden trimester, illetőleg semester végén vizsgálatot tartottak, melyről a külső hallgatók minden alkalommal, a belső hallgatók csak az összes tanfolyamok sikeres bevégezése után kaptak bizonyítványt. A trimesteri és semesteri vizsgálatokon kívül szigorlatokat (rigorosum) is kellett tenni, melyek bizonyos ünnepélyességgel folytak le.

A vizsgálatokon a tanárok a tananyag vázlatát a forrásokkal együtt, melyekből tárgyakat előadták, a grófnak bemutatni tartoztak. Segédforrásul a tanárok 1839-ig a grófi könyvtár gazdasági munkáit használták. Később a Georgikonnak önálló könyvtára lett.

A hallgatók önképzésére a „Földművelő magyar társaság” czímet viselő kör szolgált, mely a magyar nyelv ápolását, a gazdasági szakoktatásra irányuló művelődést és a tagok vallásos, erkölcsös nevelését tűzte ki feladatául. 1807-ben alakult, de még az intézet megszűnése előtt feloszlott.

A georgikoni gazdaság vezetésével a mezőgazdaság rendes tanára volt megbizva, ki a tisztartó szerepét vitte s főgazda czímet viselt. A számadásokat, vagyis a számtartói teendőket a gazdaság helyettes-tanára, az ispáni kötelességeket a benlakó gyakornokok (praktikansok) teljesítették. Az ispáni teendőkkel megbizott gyakornokok mindegyike a reábizott gazdasági ágról naplót tartozott vezetni; ezek alapján készültek a számadások. A külső gyakornokok gazdasági szolgálatait tenni nem tartoztak. A cselédi teendőket a földműves iskolából kikerült belső növendékek végezték.

A georgikoni gazdaság jövődelme az urodalmi pénztárba folyt.

A tanárok fizetését és a Georgikon fentartására szükséges kiadásokat, melyek évenként 15—20,000 frtra rugtak, maga a gróf utalta ki.¹

Vinczellérképző iskola.

Jagocsi Péterffy József, Zala- és Somogy megye előkelő birtokosainak közreműködésével a hatvanas évek körül Keszthelyen vinczellérképző iskolát létesített. A birtokosok Péterffyt bízták meg az iskola vezetésével és a nagyobbrészt általok küldött tanulók oktatásával. Péterffy az elméleti oktatáson kívül az e célra szerzett szőlős és gyümölcsös kertben képezte hallgatóit a szőlőművelésben és gyümölcstenyésztésben. Időközönként tanulmány kirándulásokat tett velük Badacsonyba, Szent-Györgyre és a szomszédos szőlőhegyekbe.

A bortermő vidékre nézve megbecsülhetlen iskola 1864-ben néhány évi fennállás után megszűnt. Helyét a gazdasági tanintézettel egyidejűleg létesített földműves-iskola foglalta el. Ingó- és ingatlan vagyonát ugyanezen iskolának engedte át.

A földműves-iskola, mely majoros és kisebb gazdaság vezetésére alkalmas gazdaképzést tűzött ki feladatául, nem pótolta a vinczellériskolát. Nem került bele egy évtized, a vinczellériskola felállításának szükségessége ismét előtérbe nyomult.

Az ez irányban tett mozgalom kedvező reménnyel kecsegtetett. A vinczellériskola tervét elkészítették, a tantervet kinyomatták, a szükséges szőlőt megvették, az iskola felállítása mégis elmaradt. Az egész mozgalomnak aynyi eredménye lett, hogy a helytartótanács utasítása folytán a gazdasági tanintézetben ez

¹ Deininger I. A keszthelyi m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1885.

idő óta a bor és pinczekezelés elméleti és gyakorlati tanítására kiválóbb gond fordítottatott.

Földműves-iskola.

A gazdasági tanintézettel egyidejűleg nyílt meg a földműves-iskola. Helyiségei az intézeti major egyik épületében voltak berendezve. Az iskola a gazdasági tanintézettel szerves összefüggésben állt. Az intézeti igazgató főfelügyelete alá volt helyezve. Tanulói, kik 50 frtért teljes ellátásban részesültek, a tanfolyam ideje alatt 2 évig az intézeti gazdaság rendes munkásaiként szerepeltek. Időközönként írás, olvasás, hittan és elméleti gazdasági oktatásban részesültek.

A földműves-iskolába urodalmak és gazdasági egyletek a távoli vidékről is, — de földművesek, kiknek érdekében az iskola elsősorban létesített, közelről sem igen küldtek tanulókat. Emiatt az állam ez iskolát tíz évi fennállás után 1875-ben beszüntette.²

A gazdasági tanintézet.

A hazának feledhetlen nagy gazdája, Festetics György gróf által saját költségén felállított és a magas család által fentartott Georgikon 1848-ban megszűnt.

A szabadságharcz lezajlását követő évtized nem volt alkalmas idő gazdasági intézetek létesítésére. Csak a hatvanas években, midőn Ferencz József királyunk elrendelte, hogy a gazdasági alap hasonló természetű intézetek felállítására fordítottassék, indult erős mozga-

¹ Deininger I. A keszthelyi m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1885.

² Deininger I. A keszthelyi m. kir. gazdasági tanintézet évkönyve 1885.

lom gazdasági intézetek felállítására. Több város versenyzett az első gazdasági intézet elnyerésében.

A versenyben Keszthelyé lett a győzelem.

Az Országos Gazdasági Egyesület tekintettel a Georgikon multjára, tekintettel Zalamegye és a Festetics család messzemenő ajánlataira, különösen a város előnyös földrajzi fekvésére — az első gazdasági intézet helyéül egyhangulag Keszthelyt jelölte ki.

A gazdasági tanintézet 1865 november 1-én nyílt meg. Festetics György gróf, a Georgikon alapítójának unokája, Zalamegye főispánja, mint királyi biztos elnökölt a megnyitáson. Jelen voltak az Országos Gazdasági Egyesület kiváló képviselői: Korizmic László, Érkövi Adolf, Zichy János gróf, Wodianer Albert, a magyaróvári intézet, Zala- és Somogy megye gazdasági egyleteinek képviselői és a vidék birtokosurai.

A magyar felelős miniszterium megalakulása után a földművelési miniszterium vette át a gazdasági intézetet és a „magyar királyi gazdasági felsőbb tanintézet“ czimével ruházta fel.

Az intézet évről-évre jobban virágzott. A hallgatóságnak már az alapítási évben jelentékeny száma 1868-ban 125-re emelkedett. A nagy számmal szemben az intézeti helyiségek elégtelenek és a beruházások hiányosnak bizonyultak. Időközben Debreczenben, Kolos-Monostoron és Magyar-Óvárrott¹ gazdasági tanintézetek állítottak föl. Ezen körülmények miatt az intézeti hallgatók száma a hetvenes években kisebb lett mint azelőtt. Erre váratlanul a miniszterium részéről oly hírek jutottak a nyilvánosság elé, melyek az inté-

¹ Magyar-Óvárrott volt ugyan már a Bach-korszakban gazdasági intézet; de csak névleg, mert tényleg üres volt.

zet iránt táplált bizalmat megingatták. Miért, miért se, a miniszterium egyik kiadványában az intézeti helyiségek elégtelenségét, a felszerelés hiányosságát, de leginkább az akkortájt felállított gazdasági intézetek létesítése folytán a hallgatók számának megcsappanását az intézet életképtelenségének tüntette föl. E miatt az országgyűlés 1871 december 17. ülésében a keszthelyi gazdasági intézetnek máshova való helyezésére indítványt tett. Gaal Endre és Korizmics László képviselők védelmi beszédeikkel az országgyűlés hangulatát kedvező irányba terelték. Azonban a káros befolyás, a mit a hivatalos színezetű és a napilapok által átvett közlemények az intézetnek okoztak, nem maradt el. A következő években a hallgatók száma folyton apadt, úgy hogy a kormány az intézetet 1874-ben be akarta szüntetni, illetve Kassára áthelyezni. Ennek a meggátlására a város emlékiratot intézett a képviselőház 21-es bizottságához. Az emlékiratban alaposan megczáfolta azok nézetét, kik az említett hiányokban az intézet hátramaradását és életképtelenségét akarták feltüntetni, és számtanilag kimutatta, hogy a keszthelyi gazdasági intézet a kedvezőtlen viszonyok daczára is látogatottabb a többi hazai hasonló intézetknél.¹

Az emlékirat kedvező hatással volt. A tanintézet megmaradt, újjászervezése kimondatott és hároméves tanfolyamot nyert.² Ez idő óta a hallgatók száma folyton növekedett s a jelen ideig 100—130 között változott.

¹ A földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszteriumnak öt évi működése 1867—1872. kiadvány.

² Keszthely memoranduma a képviselőház 21-es bizottságához 1874.

³ 1874 aug. 15. királyi leirat.

Az intézet megszüntetésének híre újabb időkben ismét több ízben szárnyra kelt. Ezt a hirt politikai párturalom, érdek és egyes városokat gazdasági tanintézet létesítésével kecsegtető befolyásos emberek csinálták, hogy ezáltal veszélyeztessék az intézetet, melynek a hazában legtöbb létjogosultsága van. Törekvésük nem sikerült, mert akadtak emberek, kik a haza közjavát tekintve, nem tévesztették szem elől ama tényezőket, melyek a keszthelyi gazdasági intézet mellett oly nyomatékosan beszélnek. És ez így van jól. Hiszen a hajdan 51 éven át virágzott nagyhirű és becsü Georgikon, a Georgikon szellemét öröklő keszthelyi gazdasági intézet időrendi és szellemi elsősége, a Festetics grófok áldozatkészsége, a városnak az ország legszebb pontján való fekvése, az intézetnek terjedelmes birtokai, a gazdaság minden ágának művelésére módot nyújtó szőlő, erdő, rét, víz, az intézethez kötött nagymennyiségű adományok és alapítványok olyan tényezők a keszthelyi gazdasági tanintézet létjogosultsága sőt akadémiává való kibővítése mellett, melyeket a kormánynak és az érdekelteknek figyelmen kívül hagyni nem lehet.

Az intézet fejlesztése érdekében Keszthely és a Festetics család a jelen időben is nagy áldozatokat hoztak. A város azon esetre, ha az állam az intézet számára új, alkalmas épületet emel, a régi gazdasági intézeti épületet a kincstártól 30000 frt értékben átveszi, azonkívül az új épületre 10000 frtot ad.

Festetics Tassilo gróf pedig követve elődei nemes példáját, e célra a jelenlegi polgári iskolahelyiségeket ingyen ajánlotta fel. Hogy Zalavármegye is, melynek gazdaságára az intézet mindig a legkedvezőbb befolyást gyakorolta, meg hozza áldozatát: a város méltán várja.

A halhatatlan emlékü Festetics György gróf által létesített Georgikon megalapításának (1797) száz éves évfordulója akkor lenne legkegyeletesebben megünnepelve, ha a gazdasági tanintézet akadámiává alakítottatnék.

A z i n t é z e t s z e r v e z e t e é s v a g y o n a .

A tanintézet a földmivelés, ipar és kereskedelmi miniszterium főfelügyelete alatt áll.

A tanfolyam eleinte két évig tartott, de 1876 óta három évre terjed.

Minden tanév két félévre van felosztva. A hallgatók félévenként vizsgáznak, vizsgálataikról bizonyítványt, a három évi tanfolyam sikeres befejezése után végbizonyítványt nyernek.¹

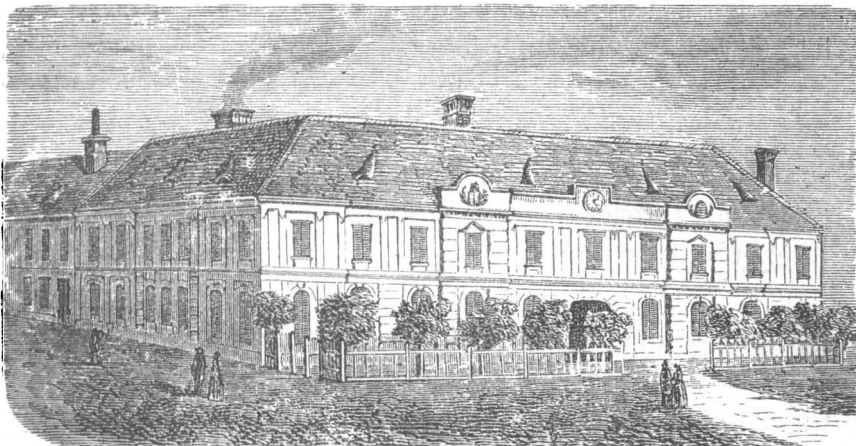
A tanári és tisztikar rendszeren 12 tagból áll; ezek között van az igazgató, 5 rendes és egy segédtanár; az intéző, főkertész, intéző segéd, pénztárnok és egy ösztöndíjas segéd. A tanulók rendesek és vendéghallgatók. Magántanulók nincsenek, mert a magántanulás elvi szempontból nincs megengedve. A tanulás segéd-eszközei: az intézeti könyvtár, intézeti olvasóterem, az intézeti gazdaság, föld, rét, szőlő, a kísérleti telek, tanszertárak, selyemhernyótenyésztő, méhészeti telep, magvizsgáló vagy vegykísérleti állomás, gazdasági fűvészkert és a különféle gépek.

Van az intézetben meteorológiai állomás, gazdasági tanácsadó bizottság és gőzgépkezelő-tanfolyam. A meteorológiai állomás 1890-ben új mintaszerű thermo-és barometerrel lett felszerelve. A gazdasági tanácsadó bizottság 1893-ban a miniszter meghagyásából alakult. A bizottság a gazdaközönségnek a gazdaság különböző kérdéseire bármikor szakvéleményt ad. A gőz-

¹ Szervezeti alapszabályok

gépkezelői tanfolyam — mely egy hónapig tart, — sikeres befejezése után a hallgató képesítő-bizonyítványt nyer az ország területén locomobil és gőzcsepülőgépek kezelésére.

A tanintézeti épület az Andrassy-tér (Fő-tér) északi részén a főgymnasiummal szemközt fekszik. Zalamegye

Gazdasági tanintézet.

törvényhatóságának tulajdonát képezi. 1864-ben föltételesen 26,645 frt becsértékben engedte át a városnak az intézet céljaira a városon kívül levő raktári épülettel és ¹⁸¹⁷/₁₀₀₀ holdnyi telekkel együtt. Az intézet mindaddig, amíg fennáll, használhatja bérfizetés nélkül.¹

A gazdasági épületek (intézeti major) közvetlen a város szomszédságában keletre, a tapolczai ut mentében fekszenek. A tanintézettel telefonnal vannak összekötve. Az épületeket nagyobb részét a kincstár építtette;² kivéven a 4325 frt becsértékű magtárt, melyet 1558 □ öl belsőséggel a város az intézet alapításakor használati joggal adott az intézetnek és a volt vinczellér-

¹ 1865. jun. 15. jegyzőkönyv.

² A gazdasági épületek és a pinczehelyiségek felállítására és átalakítására 99718 frtba került.

iskola épületeket, melyeket a kincstár azóta átalakított. A majori épületek kissé összezsufoltan vannak. mert a kezdetben elég tágas terület — 4¹¹⁷ k. h. — a mai gazdasághoz mérten csekély.

A belsőségen kívül levő ingatlan birtokok: 229¹⁰ k. h. szántóföld, 30⁴⁸⁹ k. h. rét, 17⁶⁰⁰ k. h. szőlőbirtok, 14¹¹⁸⁶ k. h. legelő, 8¹³⁷ k. h. kert, 4³⁴⁴ k. h. kísérleti telek, 8¹⁰⁸⁶ k. h. haszontalan hely.

A szántóföldet, legelőt és rétet a Festetics család csekély bérösszeg mellett adta az intézetnek.¹

A szőlőbirtokot, melyen 7 k. h. van eddig beültetve, az intézet vette 11280 frton. A rajta levő épületeket a kincstár építtette.

A vagyon kezelése mintaszerű. Az intézeti kert gyümölcsöse holdankint átlag 150 frt nyers jövődelmet, a szőlő 20 hl. termést hoz. A gabnatermés az utolsó tíz év alatt elért eredmény után ítélve Magyarország átlagos termését jelentékenyen fölülmulja.²

A gazdasági termésekkel egyenes arányban emelkedett a jövődelem a szarvasmarha-, ló-, sertés-, juh-, és baromfiállomány is.³

A főgymnasium.

A keszthelyi kath. gymnasiumot az érdemeiért grófi rangra emelt Festetics Pál, a nagynevű György grófnak atyja, 1772-ben alapította. A kezdetben három osztályu gymnasium a jelenlegi elemi iskola helyén, a külszinéről vörös iskolának nevezett épületben, nyert tanhelyiségeket. A tanítással a szt ferencziek lettek

¹ 1864 jul. 23. 1874 aug. 26. 1879 okt. 29. 1879 nov. 16. ide vonatkozó szerződések.

² A gazd. intézet termésének statisztikája. Értesítő 1887.

³ Deininger I. Intézeti évkönyv 1885.

megbizva. A tanítást az igazgató (praefectus) és két tanár teljesítette, kiket a gróf fizetett. Egy-egy tanárnak fizetése 60 frtban volt megállapítva, de ezt a pénzt nem a tanárok kapták személyesen, hanem a gróf a ferenczrend pénztárába fizette be. Az előadás egész 1776. évig a jezsuiták és a kegyesrendiek tanrendszere szerint történt. Az I. osztályu tanulókat principistáknak, a II. osztályuakat grammatistáknak, a III. osztályuakat syntaxistáknak nevezték. A tanítás úgy délelőtt, mint délután két és fél óráig tartott, a fél óra délelőtt szent mise hallgatásra, délután hitelemzésre volt szentelve. A tanulók vasárnaponkint mise előtt az olvasót imádkozni, mise után predikációt hallgatni tartoztak. Minden hónapban gyóntak és áldoztak. A vallásos nevelés emelése végett az ifjuság körében Mária és Szent-Háromság társulatok alakítottak. A nagy szünidőt szeptember és október hónapban, a heti szünidőt csütörtökön egész napon és kedden délután tartották.

Fejér György, ki az 1775—78. terjedő időközben Keszthelyen végezte a 3 grammatikai osztályt, önéletrajzában az akkori ifjuság szokásai és erkölceiről is megemlékszik.¹

A nagyobb tanulók ünnepnapokon vörös szalagos csákós süvegben és topánkában jártak. Divatban volt a zöld mente és dolmány, vörösnadrág ezüsttel átszőtt zsinórral diszitve, azonkívül szárnyas köpönyeg. A csákók után divatba jöttek az igen kis tetejü kerek kalapok. A csizmákra sarkantyut verettek, de ezeket csak iskolán kívül viselhették. A haját, a fej elő részén csomókba fonva a fülek mögé csavarták, a fej hátsó részén pántlikával befonva leeresztették.

¹ Fejér Gy. autobiographia.

A játékok között divatosak voltak a labdázás, körjáték, karikázás, biczkézés, tánczolás, télen a csuszkálás a Balaton jegén, nyáron a fürdés és rákfogdozás, továbbá a város végén a zsidók által felállított és sodronyok által összekötött faoszlopokra való felmászás.

Iskolai büntetések a bezárás, virgács, fatuskó hazavitetése, — jutalmazások az ajándékesillaggal vagy sas jelvényvel való kitüntetés voltak.

A tanulók nemzetség szerint magyarok, németek, horvátok voltak. A kiterjesztett szárnyu sasjelvényt az a nemzetségi osztály hordozta, melyikben legtöbb jó magaviseletű és jeles tanuló volt. A vizsgálatokon a sas azon nemzetség osztálynál állt, a melyik nemzetségi osztályból évközben legtöbben hordozták a jelvényt. Bizonyítványt a tanulók csak kívánatra kaptak, ha az intézetet elhagyták. Tandíj nem volt. A fűtés és a gymnasium felszerelési költségeit a gróf fizette.

A tanrendszert 1776-ban a Mária Terézia által kiadott iskolai rendszer megváltoztatta.¹ Eszerint a középiskolák három csoportra voltak beosztva. Az első csoport schola latina, grammatica, paedagogium, néha gymnasium néven volt ismeretes és három osztályból állt. A második csoport két osztályból állt. E csoportot humanitas, humaniorák néha gymnasiumnak nevezték. A harmadik csoport két évi filozofiai tanfolyamot foglalt magában. Osztályait lyceumnak nevezték. A grammatikai három osztályban, minő a keszthelyi gymnasium is volt, a heti 25 tanórából 10 órát a latin nyelvre fordítottak. Az előadási nyelv latin volt. Az új szervezés folytán a keszthelyi gymnasiumot a győri tan-

¹ A Mária Terézia-féle tanrendszer *Ratio educationis totisque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas 1776.* czimen ismeretes.

kerülethez osztották be és a többi iskolával együtt a budai helytartótanács joghatósága alá helyezték.

A tanárok számát háromról négyre emelték. Az ez által beállott költségeket Festetics Pál gróf szintén magára vállalta. A Mária Terézia-féle iskolai szervezés szerint a tanulók félévenként nyilvános vizsgálatokat tartottak s a tanulásról érdemsorozatot kaptak.

1784-ben II. József, anyjának tanügyi intézkedéseit megváltoztatván, a keszthelyi gymnasiumot a pécsi tankerülethez csatolták; a gymnasiumba csak azokat vették föl, kik németül írni és olvasni jól tudtak. Az oktatási nyelv német lett. A tanárokat, kik 3 év alatt németül meg nem tanultak, elmozdították. A tandíj 12 frt lett. Az igazgató praefectus elnevezés helyett director czimet nyert. A tanárok évenként tanítványaikkal fölmentek a felsőbb osztályokra. 1787-ben a helytartótanács az igazgató és tanárok fizetéséről is másképp intézkedett.

Ez időtől az urodalom a tanárok személyére szánt 240 frt összeget nem a rendnek, hanem közvetlenül a tanároknak fizette ki.¹ Az előadás, társalgás, leczkerend, bizonyítvány, levelezések német nyelven történtek.

Az erőszakos germanisáczió és a tandíj behozatala a keszthelyi gymnasiumra visszahatással volt; a tanuló ifjuság számát csökkentette, mi miatt a helytartótanács a gymnasiumot 1788-ban be akarta szüntetni.² Csak a nagynevű Festetics gróf közbenjárásának lehet köszönni az intézet további fenmaradását.

II. József, Festetics György gróf kérése folytán, a tanítással megbizott ferenczi atyákat, daczára hogy a keszthelyi rendház eltöröltetett,³ a gymnasiumban to-

¹ 1784 máj. 18. patens. Intimatum Locumtle. 1784. jul. 14. 1785 jan. rendelet. 1788. aug. 7. 30260|2789. sz. a. leirat.

² 1788 aug. 27. 29002|2450. sz. a. leirat.

³ 1788 april 16. II. József rendelete.

vább is meghagyta, sőt a grammatikai három osztályt 1789 június 24-én a humaniorák két osztályával bővítette ki.

Ez időtől kezdve az urodalom a tanerők fentartására kívánt 240 frtot a tanulmány alapba fizetete be.¹

A ferencziek keszthelyi rendházának megszüntetése után a rendház új tagokat nem nyert. A megürült tanári állásokat a provincialis világiakkal töltötte be.

1794-ben a gymnasiumot újra veszély fenyegette. A helytartótanács, Somogy megye kérésére, Kaposvárra akarta áthelyezni, de György gróf ismét megmentette.²

A gymnasium megmaradt, de elvesztette volt vezetőit; mert a ferencziek, kik a gymnasiumnak az alapítás óta 25 éven át tanárai voltak, 1796-ban Keszthelyt végkép elhagyták. Ezzel a gymnasium egészen világi tanárok kezébe jutott, csupán a hittanár volt ferenczi atya, ki a többi tanárral együtt a vallásalapból kapta fizetését.

A rendház megszüntével a ferenczi épületeket I. Ferencz király Festetics György grófnak adta.

A ferenczi épületek átvétele után a nagylelkű Festetics György gróf a kolostort egészen átalakította és egy épületszárnyval kiegészítette, azután a gymnasiumot és konviktust az uralkodó által kikötött feltétel értelmében 1800 márczius 4 én a volt ferenczi kolostorba helyezte át.

A gymnasium osztályai a második, a konviktus pedig az első emeleten nyertek helyiségeket.

¹ 1789. év 45966. sz. a. rendelet.

² Festetics György gróf kérvénye Zalamegyéhez 1795 márczius 12.

Az 1806. évben készült új tanrendszer életbeléptetésével a keszthelyi gymnasium hat osztályllyá bővült, amennyiben a nemzeti iskola III. osztálya, mely eddig is a gymnasiumra előkészítő osztály volt, a gymnasiumhoz I. osztályként csatoltatott anélkül, hogy régi otthonát, a vörös iskolát elhagyta volna.

Az I. osztály tanárát, ki azelőtt a nemzeti iskola III. osztályának tanítója volt, tovább is az urodalom fizette.

1808-ban a gymnasium a csornai premontrei rend vezetése alá jutott. A világi tanárokat részben nyugdíjazták, részben más gymnasiumokhoz helyezték át. A gróf a ferenczi kolostort és a hozzá tartozó kertet a földesuri jogok kivételével, a premontrei rendnek adta át. A kolostori birtokokat, az azzal egybekötött földesuri jogokat, minők: a regale, halászat, vadászat, bormérés, legeltetés, őrlés, fájézés, nádozás, helypénz, a gróf magának tartotta fenn. Ugy szintén a kolostorban található eszközök is a gróf rendelkezése alá bocsátattak. A szerződés értelmében a két évvel előbb gymnasialis osztályllyá alakított nemzeti iskolai III. osztályt is a zárdai épületbe helyezték át s annak a fenntartásáról ezután a rendnek kellett gondoskodni.

A vallásalap joga a ferenczi épületekre, netáni változások esetén, tovább is megmaradt.

A gymnasiumnak és a zárdai épületek ünnepélyes átadása és átvétele 1808 november 5-én történt meg a győri főigazgató, a rend és a város képviselőinek jelenlétében.

A premontrei rend magasztos munkássága zavartalan volt egész 1830-ig, midőn Zala-Egerszegen moz-

1 Festetics György és Buday Pál prépost között kötött szerződés 1808 jan. 23.

galom indult meg a keszthelyi gymnasiumnak és vele a premontrei rendnek a megye székhelyére való áthelyezéseért. A mozgalom sikertelen maradt. A gymnasium áthelyezésébe sem a város sem a premontrei rend, — melynek a visszaállítási okirat szerint a keszthelyi gymnasium fentartásáról gondoskodni kell, — bele nem egyezett, annyival inkább, mert Festetics György gróf a zárdai épület átadásával sokkal több előnyt nyújtott a rendnek, mint a mennyit Zala-Egerszeg kiállításba helyezett.

A harminczas évek után, noha az 1806-ki tanrendszer még életben volt, a hozott törvények erejénél fogva a magyar nyelv mindig nagyobb hódítást tett az iskolában. 1843-ban már majdnem minden tárgy nemzeti nyelven adatott elő. Ugyanebben az évben a magyar nyelv hivatalossá lett az iskolában. A bizonyítványok, értesítők, jegyzőkönyvek magyar nyelven szerkesztettek. A szabadságharcz leveretése minden reményt, amit az iskola a megelőző évtizedben a nemzeti nyelv ápolásában fölmutatott, letarolt. 1850-ben a Thun-féle német iskolai tanrendszer lépett életbe. Az előadási nyelv újból német lett. A humanisztikus tárgyak mellé a reális tárgyak jutottak be. Az osztályrendszert a szakoktatás váltotta fel. A gymnasiumok, a lyceumok megszüntetésével, nyolcz és négyosztályu gymnasiumokra osztattak fel.¹ Ennek az iskolai szervezetnek alapján az absolut kormány a keszthelyi gymnasium hat osztályát négy osztályra szoritotta le. Azóta a város több ízben tett kísérletet az 5. és 6. osztály felállítására, de minden törekvés sikertelen maradt.

A keszthelyi gymnasium az 1850—51. tanévben

¹ Organisations Entwurf für Gymasien. 1850.

² 1868 január 23. 1873 februar 4. képviselőtestületi jegyzőkönyvek.

már mint négy osztályu gymnasium szerepel. Az absolut kormány megszüntével 1861-ben a gymnasium a többi hazai tanintézettel együtt kedvezőbb sorsra jutott. 1884-ben a pécsi tankerülethez osztatott be.

A gymnasium életében leghatalmasabb fordulópont az 1887. év. Nevezett évben a keszthelyi gymnasium megszüntetése komoly kérdés tárgyává lett.¹ Ugyanis dr. Kunc Adolf csornai prépost a közoktatási miniszter előtt, ki őt Szombathelyen négy párhuzamos osztály és új gymnasiumi épület felállítására folyton sürgette, azt a kijelentést tette, hogy a rend a törzsvagyon megtámadása nélkül a miniszter követeléseinek csak azon esetre tehet eleget, ha a keszthelyi gymnasium fentartási költségei a rendre nézve megszűnnek.

Ezt a nehézséget a prépost, ugyszintén a miniszter a város által hozzájuk küldött bizottságnak őszintén megmondották. A prépost azt is kijelentette, hogy ő, ha a miniszterrel a szombathelyi gymnasiumra nézve előnyösen egyességre léphet, a keszthelyi gymnasiumot megtartja. A miniszter pedig a bizottságnak azt válaszolta: hogy neki a gymnasium fenmaradása ellen semmi kifogása sincs, ha azt az állam hozzájárulása nélkül fenn tudják tartani és hogy az ügy megvizsgálására egy bizottságot küld ki.² A kiküldött vizsgálóbizottság tagjai voltak: Svastics Benő zalamegyei főispán, Mészáros Nándor, dr. Ruzsicska Kálmán zalamegyei tanfelügyelő.

A bizottság a miniszterhez irt fölterjesztésében kiemelte:

1-ször. Hogy a keszthelyi gymnasium látogatottságának hanyatlása a legutóbb lefolyt évtizedben, a gymnasium felsőbb osztályainak nem léteben és a helybeli polgári iskolában keresendő, mert a szülők, kik

¹ 1887 deczember 17. tartott képviselőtestületi jegyzőkönyv.

² 1888 márczius 23. 68. sz. a. kelt miniszteri leirat Zalamegyé főispánjához.

tehetség hiányában nem tudják küldeni gyermekeiket a felsőbb osztályokra, örömeztőbb adják azokat a hat osztályu polgári iskolába, honnét a gazdasági intézetbe felvétetnek, mint a négy osztályu gymnasiumba, melynek végeztével nem folytathatják tovább tanulmányaikat.

2-szor. Hogy a Festeticek nagyhirü öse, Festetics Pál által alapított és Festetics György által tágas tanári lakással és iskolai helyiségekkel ellátott gymnasiumnak megszüntetése, a szombathelyi főgymnasiumnak párhuzamos osztályokkal való kibővítése tekintetéből nem indokolt.

3-szor. Hogy Keszthelyen a gymnasiumnak és polgári fiúiskolának együttes fenmaradása nem szükséges.

4-szer. Hogy Keszthely és vidéke tanügyi érdekeit a gymnasium jobban képviseli mint a polgári fiúiskola.

Ennélfogva a bizottság a gymnasiumnak nyolcz osztályu gymnasiummá való kiegészítését és a polgári iskola megszüntetését hozta javaslatba.

A bizottságnak kedvező fölterjesztése és a prépostnak a szombathelyi gymnasiumra vonatkozólag a miniszterrel való kiegyezése a gymnasium ügyét kedvező irányba terelték. Trefort közoktatási miniszter kijelentette, hogy a négy osztályu gymnasiumnak nyolcz osztályu gymnasiummá való kiegészítése nem ütközik nagy akadályokba.

Trefort jó indulatát a keszthelyi gymnasium iránt átvette utóda, Csáky közoktatási miniszter, a ki dr. Klamarik János miniszteri osztálytanácsost küldötte ki a helyszinre az ügy megvizsgálása végett. A miniszter a kiküldött biztos jelentése és a csornai préposttal tett tárgyalások alapján a keszthelyi algym-

nasiumot főgymnasiummá kiegészíteni késznek nyilatkozott, ha a város a premontrei rend által kívánt, illetve a miniszteri leiratban foglalt feltételeknek eleget tesz;¹ nevezetesen: hogy az új főgymnasiumot felállítja és felszereli, a régi tanhelyiségeket tanárlakásokká átalakíttatja, a netán szükségessé vált párhuzamos osztályoknak felállítását magára vállalja és a premontrei rend pénztárába évenként 2700 frtot fizet be.

A miniszter ugyanebben a leiratban kijelentette, hogy a 7300 frt állami segílyt, melyet addig a polg. fiúiskolára adott, a főgymnasium fentartására engedí át.

A város a miniszteri leiratban foglalt feltételeket kivétel nélkül elfogadta.² A képviselőtestületi gyűlésen hozott határozatok értelmében a főgymnasium számára a premontrei rend által e célra átengedett területen, a vallás és közoktatási miniszter által jóváhagyott terv szerint az új gymnasiumi épületet felállíttatta és azt butorokkal felszerelte. A premontrei rendházban elhelyezett algymnasiumi helyiségeket tanári lakóhelyiségekké átalakíttatta és kötelezte magát az idővel netán szükségessé vált párhuzamos osztályok felállítására és fentartására, ugyszintén a kívánt 2700 frtnak a premontrei rend pénztárába való befizetésére.

Igy az évi 10000 frt, melyért a premontrei rend a főgymnasiumnak tanerővel való ellátására vállalkozott, biztosítva lett, és a főgymnasium ügye végleges megoldást nyert.

A gymnasiumi épület biztosítását, tatarozását és

¹ A vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1890. évi június 2-án 22660 sz. a. kelt leirata Zalamegyéhez.

² 1890 aug. 7. közgyűlés jegyzőkönyve. 1891 ápr. 6. képvis. test. gyűlés.

tisztogatását (nagy szünidő alatt) a város; a tanárokról való gondoskodást, a tanításhoz szükséges eszközök beszerzését, a szolgálta személyek fizetését, atantermek, szobáknak fűtetését, világítását és tisztán tartását, a rend¹; a 7300 frt évi államsegély befizetését a kormány vállalta magára.

A kölcsönös kötelezettségek a város, a prementrei rend és az állam között szerződésileg biztosítottak.¹

Az új főgymnasiumi épület 1892. év tavaszán készült el Schadl János gazd. tanintézeti tanár vezetése alatt, ki a tervet készítette.

Megáldása 1892 aug. 23. fényes ünnepélylyel történt. A főgymnasium 1892-93 tanévben az V. osztálylyal nyílt meg s a következő években fokozatosan nyolcz osztálylyá bővült ki; az első érettségi vizsgálat a millenniumi évben tartatott.

A 124 éves multu gymnasiumból egész sora került ki a férfiaknak, kik a közügyek terén hasznos szolgálatokat tettek a hazának. Ezek között különösen három név ragyog: Deák Ferencz, Fejér György és Vaszary Kolos.

A főgymnasiumi új épület a prementrei rendház északi részén fekszik. A 800 □ m. területet, melyen az épület áll, a hozzátartozó 1350 □ m. udvari helyiséggel együtt, a rend adta a városnak a tulajdonjog biztosítása mellett.²

Az épület tágas, nyílt helyen fekszik, déli részén a rendházzal és a plebánia-templommal van összekapcsolva, északi homlokzata a Szentháromság-terre,

¹ 1891 aug. 12. 31384 sz. a. miniszt. rendelet. 1891 szept. 8. a város, a prem. rend és az állam között kötött szerződés.

² 1891 nov. 25. 53747. sz. a. közok. min. rendelet. 1891 decz. 5. 227. sz. a. préposti írásbeli nyilatkozat.

nyugoti oldala a befásított városi sétaterre néz. Keleti részén nyári tornahelyiségül szolgáló tágas udvar terül el, melyről elragadó kilátás nyílik a Balatonra és az északkeleti irányban elvonuló hegykoszorura.

A nem egészen derékszögbe (82°50') hajolt kétemeletes épület déli irányban 32·6 m. nyugoti irányban 39·32 m. hosszú, 10·6 m. széles. Építési költségei a 60000 frtot megközelítik. Az épületszárnyak által képezett szögnek körülbelül 6 méter szélességben letompított, erkélylyel és toronnyal diszitett részén van a főbejárat. A német stylben készített épület nagyságá-

A főgymnasium.

val, izléses megjelenésével a városnak diszét képezi. A kor kivánalmainak minden tekintetben megfelelő intézet az ország legelső intézeteit mulja fölül. Fekvése a legmerészebb várakozást is kielégíti.

A minden szellemi igényt kielégítő intézet, a kifáradt szellem felüdítésére minden kényelmet biztosít. Fürdés, uszás, korcsolyázás, kirándulás a szabadba,

képezik a tanulók testi edzését. Az a szellemi, erkölcsi és természeti előny, melyet a keszthelyi kir. kath. főgymnasium nyújt, képezik a város és a premontrei rend által a főgymnasiumra hozott áldozatoknak hálás kamatait.¹

Van a gymnasiumban ifjusági egyesület a szegény sorsu tanulók támogatására és irodalmi kör az irói önképzésre.

Az intézet érdekében legóhajtabb egy tápintézet létesítése a szegény tanulók részére.

N e m e s i k o n v i k t u s .

Festetics György gróf 1792-ben Keszthelyen tápintézetet (konviktus) is állított föl 12 zala- és somogy megyei nemes ifju részére, kik a helybeli gymnasiumban tanultak.

A konviktus 1800 nov. 4-én a gymnasiummal együtt a volt ferenczi kolostorba költözött át. A konviktus az épület első emeletén nyert helyiségeket.

A konviktorok száma 12—20 között váltakozott. Többen is jelentkeztek és folyamodtak fölvételre, de nagyobb számban a hely szüke miatt az intézetbe nem vétettek föl. A nemesi ifjak felerésze a tápintézet nagylelkű alapítójának költségén, a másik fele 150 frt fizetés mellett nyert szállást, élelmezést és ruházatot. Ruhájuk vörös színű egyenruha volt.

A felügyeletet a gymnasium igazgatója gyakorolta, ki ezért ingyen szállást és élelmezést nyert az intézetben.

Az áldásos intézmény a nagylelkű jótévő halálával, 1810-ben szűnt meg.

¹ Források: az 1890—91, 1891—92, 1892—93, 1895—96. évi keszthelyi főgymn. értesítők.

F i l o s o f i a i l y c e u m .

A lyceumot (7. és 8. osztály) 1808-ban Festetics György gróf állította föl. Az intézetet a gróf tartotta fenn, ő nevezte ki és fizette a tanárokat is. A Georgikonnal együtt magán intézet volt. Tulajdonképen a Georgikonra előkészítő iskolaként szerepelt, de föl-vétettek bele idegenek is, kik felsőbb iskolába óhajtottak menni.

Az előadás a nyilvános lyceumokban tartott tanrendszer szerint történt. A lyceumban két premontrei tanár működött; ezeknek egyike a logikát és metafizikát, másika a történelmet adta elő. A többi tantárgyat a georgikoni tanárok, a hittant pedig az egyik helybeli segéd-lelkész adta elő.¹

Az intézet védura maga a gróf volt. A felügyeletet a győri kerületi főigazgató, a georgikoni archon és a gymnasiumi igazgató gyakorolták.

A tanárokat a gróf fizette. Fizetésük évenként 700 forint volt és szabad lakás; ezen kívül minden év eltelte után 28 forintos korpótlékban részesültek.

Az intézet, melybe a legtávolabbi vidékről is jöttek tanulók, nagyon szép virágzásnak indult. Mindjárt az első tanévben a lyceum tanulói közül egyet a premontrei, kettőt a piarista, hármat a veszprémi papnöveldébe vettek föl papnövendéknek. Az intézet még a francziafutás alatt is, noha a hazai lyceumok legnagyobb része szünetelt, állandóan a tudományok ápolója maradt.

Hallgatói királyi ösztöndíjban is részesültek, noha a magán jellegű lyceumok hallgatói ebben a helytar-

¹ Buday csornai prépost és Festetics György gróf között kötött szerződés 5. pontja. Conventio 1808 die 23. Januarii.

tótanács rendelete szerint nem részesülhettek. Ezt a kiváltságot a helytartótanács Festetics Györgynek a hozzá intézett folyamodására adta meg.¹

A közhasznú intézetet, mely a város tanulóinak lehetővé tette, hogy a gymnasialis iskoláikat bevégezve, magukat a magasabb tanulmányokra kiképeztessék, Festetics László grófnak 1819-ben, — a magán lyceumokat megszüntető legfelsőbb parancs következtében — be kellett szüntetnie.² Módjában lett volna ugyan a grófnak az intézetet tovább fentartani, ha a tanárok ki nevezését az állannak átengedte volna; de ezt a gróf nem tette, a hatalmat nem akarta kiadni a kezéből.

Hogyan tehette volna nyilvános intézetté a lyceumot, mikor a Georgikon is, melyre a lyceumot előkészítőül állította föl, csupán magán intézet volt?!

Miként a Georgikonból, a magyar kir. gazd. tanintézet, ugy a magán lyceumból, 7 évtized után, a keszthelyi kir. kath. főgymnasium sarjadzott.

A lyceum tanárai közül nem lehet említés nélkül hagyni Rajniss Józsefet, az író, ki a jezsuitarend eltörlése után több helyen tanárkodott. 1806—1808-ig Türrén a csornai prem. rend növendékeit oktatta a humaniorákban, 1808-ban a keszthelyi lyceumhoz került és akkortájt megüresedett keszthelyi apátplebániáért folyamodott, de folyamodása sikertelen maradt. Nemsokára a lyceumnak, a Georgikonnak s a Georgikonban felállított összes intézeteknek igazgatója (scolarchon) lett. Mint ilyen nemcsak a rendes igazgatói fizetést kapta, hanem a nagynevű György gróf

¹ Int. Loctle. A. 1792 Nr. 29064. Int. Loctle. 1809 Nr. 18068.

² Instantia Georgii. Fest. ad Cons. Ltle. A. 1810 die 15. apr.

³ A keszthelyi gymn. értesítő 1890-91.

nagyobb jutalmazásban részesítette. Keszthelyi tartózkodása alatt is folyton irodalommal foglalkozott. Lefordította Vergilius Georgikonját (gazdasági oktatás). Hozzáfogott Aeneis fordításához is, de azt bekövetkezett halála miatt nem fejezhette be. Mindkét fordítása kéziratban van meg a Festetics levéltárban¹.

A polgári fiiskola.

Bója Gergely tanfelügyelő már 1868-ban, mikor a város az elemi iskolák közösségét kimondotta, a polgári fiu- és felső leányiskolának állami segélyvel leendő felállítását kilátásba helyezte.²

Igétét be is váltotta. 1872-ben mind a polgári fiu-, mind a felső leányiskola megalapított. A felső leányiskola két osztálylyal, a polgári fiu-iskola hat osztálylyal.

A polgári fiiskola helyisége bérelt. A bérletet, valamint a tanítók nyugdíjalapja után járó illetéket³ a város, a tanítókat és iskolaszolgát az állam fizeti.

A polgáriskolai tantervbe kezdetben a latin nyelv is felvétellett, de nem kötelezőleg. A francia nyelvet egy időn át szintén tanították ez iskolában, azonban ugy a latin, mint a francia nyelv tanítását részvétlenség miatt be kellett szüntetni.

A polgári iskola kezdet óta élettelennek bizonyult. A közönségben hiányzott iránta a rokonszenv. A második évtized az iskola életében nagyobb élénkséget mutatott. A miniszter fel is akarta használni ez alkalmat dédelgetett gyermekének előnyére. A gymnasiumot megakarta szüntetni (1888); a polgári iskolát ellenben

¹ A keszthelyi gymn. értesítő 1890—91.

² 1872 aug. 9. tartott képviselőtestületi gyűlés jegyzőkönyve.

³ Zalamegye tanfelügyelőségének átirata 1876. nov. 1.

rendes latin nyelvű tanszékkel és kereskedelmi, vagy pedig ipariskolával akarta kibővíteni. E törekvés azonban a város ellenállásán, mely a gymnasiumnak minden áron való fennmaradása mellett nyilatkozott, megtörtött. Ez idő óta a polgári iskola iránt való csekély érdeklődés is megszűnt. Nem is érte el az intézet fennállásának 25. évét, mikor a lélekharang megkondult fölötte. A miniszter a polgári iskolát beszűntette, a gymnasiumot pedig 8 osztályúvá bővítette ki.

Az meghalt, ez feltámadott. A gymnasium épen a millenniumi évben tartotta az első érettségit, a polgári iskola pedig ebben az évben végkép megszűnt.

A felső leányiskola.

A felső leányiskola 1872-ben nyílt meg két osztálylyal.

Ez iskolánál két rendes tanító, egy tanítónő, 1 róm. kath. és egy izr. hitoktató működik. Az iskola helyisége bérelt. A tanítókat, valamint az iskolaszolgát az állam fizeti. A hitoktatási díjakról és az iskolai helyiségekről a város gondoskodik.¹

A tanulók 60—80 százaléka izraelita.

Ujabb időben a felső leányiskolának polgári iskolává leendő átalakítása érdekében mozgalom indult meg. A város e célra a szükséges területet, az iskolai épület felállítását, azonfelül egyszer s mindenkorra 10000 frtot ajánlott meg a miniszternek oly föltétel mellett, hogy, ha a polgári leányiskola bármikor megszűnnék, az iskolai épület az adott területtel együtt a városra visszazáll és a felajánlott 10000 frtot az állam a városnak visszafizeti.² A miniszter a város

¹ Képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve 1872 aug. 9.

² 1893 szept. 2. gyűlés és 1894 máj. 19. gyűlés határozatai.

ajánlatát elfogadta, s az államilag segélyezett felső leányiskolának állami polgári leányiskolává való átalakítását komondotta avval a kikötéssel, hogy a város az említett ajánlatokon kívül még fűtési átalány fejében évenként 100 frtot fizet az iskola pénztárába.

Az iskolaszék a felépitendő polgári leányiskola részére iskolatelkűl a Deák Ferencz-utczában levő Ross-féle telket jelölte ki.

A polgári leányiskola tervezet szerint 1896—97. tanévben két, esetleg három osztálylyal nyilik meg és fokozatosan négy osztálylyá bővül ki.

A polgári fiu- és felső leányiskola részére tett alapítványokat az alapítók a felállítandó polgári leányiskola részére engedték át.

Az iparos tanulók iskolája.

Az iparos tanuló iskola 1884 okt. 5. nyilt meg. A szorgalmi idő kezdetben 7 hónap volt, később 10 hónapra terjedt. Az iskolát a város tartja fenn, de segélylyel járul hozzá az állam és az ipartestület.

A főfelügyeletet a vallás és közoktatási miniszter, a kereskedelmi miniszterrel közösen, miniszteri biztos és tanfelügyelő által gyakorolja, a helyi felügyelet pedig az ipariskolai bizottság és a szolgabiróság, mint elsőfoku iparhatóság végzi.

Az ipariskolánál az igazgatóval együtt öt tanító és három hitoktató működik. A tanerők a helybeli iskolák tanítói és tanárai közül vannak alkalmazva.

A tanítás az iparos tanulók iskolai szervezésére vonatkozó rendeletek és utasítások nyomán a tanulók ipari foglalkozására való tekintettel történik.

A tanítás anyagát képezik olvasás, irás, számvetés, könyvelés, rajzolás. Tanhelyiségül a községi elemi fiuiskola szolgál.

Az érdeklődés, melylyel a város és az ipartestület az iskolát felkarolta, s az egyszerűetettel párosult szakértelem, melylyel azt Csathó Alajos igazgató a tanári karral együtt kezdet óta vezette, meghozták a kellő eredményt. A városban egy igen értelmes és szorgalmas iparos osztály fejlődik.

A kereskedő tanulók iskolája.

A keszthelyi kereskedők társulata 1893 augusztus 6-ki gyűlésen határozta el, hogy a kereskedő gyakorlatok oktatására vonatkozó törvények értelmében alsófoku kereskedelmi iskolát állít fel. A társulat aug. 13-án választotta meg a felügyelő bizottságot és a tanári testületet.

A kereskedő iskola 1893 szept. 14-én lett ünnepélyesen megnyitva.

Az iskola 3 évi tanfolyamból áll. Fentartói a vallás és közoktatási miniszterium, a város, a soproni kerületi kereskedelmi és iparkamara és a keszthelyi kereskedők társulata.

A főfelügyeletet a vallás és közokt. miniszter a kereskedelmi miniszterrel egyetértve, a kir. tanfelügyelő által, a helyi felügyeletet az elsőfoku iparhatóság és a kereskedő iskola felügyelő bizottsága gyakorolja.

Tantárgyak: számtan, irodai munkálatok, kereskedelmi könyvvitel, földrajz, olvasás, írás és ezekkel kapcsolatban a reálismeretek és fogalmazási gyakorlatok.

Tanhelyiségül a községi elemi leányiskola szolgál.

Az iskola rövid fennállása daczára szép eredményeket ért el. A növendékek magaviselete, szorgalma,

1 Csathó Alajos: A keszthelyi iparos iskola története 1895.

főnökeik iránt tanusított hűsége, a tanári testület kipróbált erélye és buzgó munkálkodása folytán emelkedett.

A kereskedők reménnyel tekinthetnek az iskola jövője felé.¹

Az elemi fiu- és leányiskola.

Kétséget sem szenved, hogy az elemi iskolát a plebániával egyidejűleg alapították. Eredete legalább 1247. évre vihető vissza, mert a plebánia ez időben már szerepel.

Az iskolai épület a plebánia szomszédságában, a régi szt Márton templom közelében állt. Benne volt a kántortanító lakása is elhelyezve.

A legrégibb elemi iskola szervezete és fentartása adatok hiányában, közelebről nem ismeretes, de a török idők után volt elemi iskoláról kimerítő képet lehet nyújtani.

Az iskola épületben volt 4 szoba, két nagyobb a tanulók részére, két kisebb a kántortanító számára,² ki a gyermekeket tanította és a plebániában a kántori teendőket teljesítette.

Az iskolához tartoztak Keszthelyen kívül Polgár város és az összes hegyközségek, melyek jelenleg a plebániához tartoznak, — Györkööt kivéve.

A tanulók száma 60—80 közt váltakozott. Tantárgyak voltak: a keresztény tudomány, olvasás, írás, és számvetés, nagyobbaknál német és diák írás és olvasás.³ A tanulók után évnegyedenként 25 pénz⁴ tan-

¹ Csathó Alajos: A keszthelyi kereskedő iskola értesítője 1893—94. tanévről.

² Can. Visita. 1778.

³ Contractus a város és mester között 1777.

⁴ Denár.

díjat fizettek; a szegények ingyen oktatásban részesültek. A tandíj elengedése a plebános, mint iskolaigazgató jogkörébe tartozott.

A tandíjon kívül, mely több éven át 20—30 pénzben váltakozott, a város 83 frt készpénzzel járult a tanító fizetéséhez. És pedig a nem nemesek, kik a városnak zömét képezték, fizettek évenként 67 frtot, a nemesek 8 frtot, Polgárváros szintén 8 frtot. A tanító, mint kántor huzta a kántorsággal járó stoláris illeteket, melyek következők voltak: a borcollecta a szőlőhegyekben, a györki határtól kezdve a rezi határig; a halottra való harangozás után 8 pénz, a halotti bucsuztatás után 25 pénz, a zsolttározás után szabad alku szerint való összeg, vizkereszt járás alkalmával szedett alamizsnának $\frac{1}{8}$ -a, a temetésekhez a keresztekre tett kendők felerésze, temetés után 25 pénz, a hirdetés czédulák megírása után 7 pénz. Huzta továbbá a kántorság ingatlanai után járó jövedelmeket. A kántori ingatlanok voltak: három vágás szőlő és 3 hold szántóföld Cserszegen, továbbá 4 hold szántóföld a Malomtetőn, ezeken kívül szabad fájézés és legeltetés az urodalmi erdőkön és réteken.

A kántortanító földjeit és szőlejét a maga költségén műveltette. Ugyszintén a fa levágatása és hazahordatásáról is maga gondoskodott.

Az iskolamesterséggel egybekapcsolt orgonistai állás betöltése a három communitas választása alapján történt.

A hegyközségek és a zsidóság semmi befolyást sem gyakorolhattak a választásra.¹

A szerződést a város egy — néha 3 évre kötötte az iskolamesterrel. A melyik fél változást akart, szándékát

¹ Contractus a város és Kovács István isk. mester között 1777 feb. 19.

egy-negyed évvel előbb a másik félnek bejelenteni tartozott.

A Mária Terézia-féle iskolai intézkedések folytán az elemi iskolában nagy változások állottak be. A királyné rendelete szerint ugyanis minden nevezetesebb mezővárosban, a hol gymnasiumok voltak, nemzeti (nationalis) iskolát kellett felállítani. A legfelsőbb rendelet következtében Somsich János kanonok, a győri tankerület igazgatója, 1779 júni 18-án szólította föl a várost, hogy a nemzeti iskola részére megkivánt épületet, mely legalább három — 60—60 gyermek befogadására — alkalmas teremről álljon, állíttassa föl és a szükséges tanszerekről, valamint az iskolai helyiségek fűtésére szükséges famennyiségről gondoskodjék. A nemzeti iskola felállítását elrendelő leiratban a kerületi főigazgató, könnyebbség végett a városnak megengedte azt is, hogy a három osztályhoz szükséges tantermek különböző helyeken is kijelölhetők, és hogy a tanítókat a város annyiért fogadhatja, mennyiért velük egyességre tud lépni. De azt az igazgató kikötötte, hogy az alku, a tanításra megkivánt minőség rovására, mely a korhoz mért oktatási módszer, s a magyar és német nyelv ismeréséhez volt kötve, ne történjék.¹

A kerületi igazgató felszólítására, ki a hozandó városi határozatokról legközelebb tudósítást kért, a város a kellő intézkedéseket megtette. Mindenekelőtt a Festetics család pártfogását és fámogatását kérte ki.

Festetics Pál gróf, nemcsak hogy a város kérését meghallgatta, hanem ő maga fáradozott legtöbbet a nemzet közjává előmozdító rendelet megvalósításában.

¹ Somsich János a nemzeti iskolák inspectorának levele a városhoz. Győrött, 1779 júni 18. városi levél.

Nem telt el egy hónap, mikor a tanács avval a hirrel örvendeztette meg a kerületi igazgatót, hogy a Festetics család a nemzeti iskolához szükséges tantermekről, azoknak a felszereléséről, a tanítók lakásáról, az iskola és a tanítók részére szükséges tűzifáról, a város pedig a tanítók fizetéséről, a tűzifa levágatásáról és hazahordatásáról gondoskodik. Az örvendetes jelentésben egyuttal a tanács a nemzeti iskola egyik osztályának vezetésére az orgonistát, az elemi iskola eddigi tanítóját ajánlotta, ki nemcsak a tanítás módját, hanem a diák nyelv alapelemeit is ismerte; ugyancsak az ő fizetésére a volt fizetésen kívül 200 frtot ajánlott föl.¹

A város a nemzeti iskolához szükséges tanítók fizetésére segélyért a megyéhez is fordult, de a megye a várost elutasította kérésével. Alkalmazkodjék a város a rendelet intézkedéseihez és tanácskozzék a kerületi főigazgatóval, szolt a megyei válasz.²

Festetics Pál gróf a nemzeti iskolát ígérete szerint felépíttette és azt könyvekkel s a korhoz mért taneszközökkel felszerelte, és kötelezte magát, valamint utódait, hogy az iskola fűtésére évenként 12 öl fát ad, a város pedig a kántor fizetését, ki a III. osztály vezetésével lett megbizva, 90 forintról 200 frtra egészítette ki, azonkívül a másik két tanítót fizette, az urodalom által megadott 12 öl fát megvágatta és hazahordatta.³

A nemzeti iskolában működött 3 tanító. Ezek közül kettő a nemzeti iskolai épületben, az iskolamester (orgonista) a régi iskolai épületben lakott.

¹ Declaratio oppidanorum Keszthely, 1779 juli 15. Városi levéltár.

² Extractus Congr. Com. Saladiensis 1780 juli 5.

³ A nemzeti iskola alapító levele Keszthely, 1780 szept. 1.

A nemzeti iskola igazgatója a helybeli plebános volt, ki e hivatalát tiszteletből viselte. A tanítók fizetése következőleg volt megállapítva: az I. osztályu tanítóé 167 frt., a II. osztályu tanítóé 200 frt., a III. osztályu tanítóé 300 frt.

A rajzot a III. osztályu tanító tanította.

A nemzeti iskola tanítóinak fizetéséhez és az iskola-fentartási költségeihez nemesek, nem nemesek, polgárvárosiak, izraeliták és hegylakók is tartoztak hozzájárulni. A nemesek vonakodtak a reájuk eső terheket elviselni. Amiért ivánkai Vitéz Imre, a nemzeti iskolák főigazgatója egy erélyes tartalmu levélben szólította föl a keszthelyi nemességet, hogy járuljon az iskola terheinek viseléséhez.

„Nemzetes és vitézlő urak! — mondja az idézett levél — A közjó iránt való buzgóságukat, hazaszerezetüket drága magzatjaik földi és örök boldogságáról való gondoskodásukat kétségbe vonni nem akarom. Vakmerő megbántása lenne ez, az urakkal vele született nemességnek. Amiért nem is bizonyítgatom, hogy az illendőség és igazságosság hozza magával, miszerint az urak is fölös jövődelmeikből, nem mint a nemesi szabadsággal ellenkező adóval, hanem olyan jótéteménnyel, melyről eleink határt nem ismerő jótévő szive megfélekedezett, járuljanak annak az iskolának fentartási költségeihez, mely a felső iskolának talpköve, s melyből nemcsak az adózó nép, mely e végre tetemes áldozatot hozott, hanem kiváltképen a nemzetes és vitézlő urak vesznek legtöbb hasznot. Méltóztassék az uraknak bölcsen belátni, hogy a nemzeti iskola a méltóságos uraságtól kezdve egész az utolsó házaló zsidóig minden keszthelyi lakásban jótévőjét áldja: egyedül az urakban, igen egyedül az

urakban, a kik a terhek alól magukat kivonni akarják, nem talál jóakarókat.“¹

Az erélyes tartalmu levélnek meglett a maga hatása. A nemesség is hozzájárult a tanítók fizetéséhez és az iskola fentartásához.

A 667 frt évi kiadásból 400 frtot a gróf, 200 frtot a város, 20 frtot a nemesek, 22 frtot Polgárváros, 25 frtot az izraeliták fizettek. E szerint a városiak a gróf által fizetett járadéknak felét (200 frt), a nemesek a nem nemesek által fizetett résznek tizedét (20 frt), Polgárváros kilencedét (22 frt) s az izraeliták nyolczadát (25 frt) fizették.*

A nemzeti iskola fentartására megajánlott összeg fizetését a zsidóság több ízben megtagadta. Így 1835-ben a városi előljáróság avval a panaszszal fordult az uriszékhez, hogy a zsidóság a megajánlott évi 25 frtot, ugyszintén a két öl fa megvágatását és behordatását öt éven át elmulasztotta. Az uriszék a zsidóságot, a nemzeti iskolára vonatkozó szerződés alapján, a hátralekos 125 frt befizetésére és a tiz öl fa megvágatására végrehajtás utján kényszerítette.

A hegyi lakók csak tandíjat fizettek, minden tanuló után évenként 2 frtot. Ezt a pénzt a tanítók szedték be a gyermekektől és nyugta mellett a városi pénztárnak beszolgáltatták. A város a hegyi tanulók után befizetett tandíjat a nemesek, nem nemesek és polgárvárosiak által fizetendő részletbe, a fizetési kötelezettségek aránya szerint, beszámította, illetve annyi-
val kevesebbet fizetett az iskolai kiadásokra.

1798-ban a város az orgonistának, mint tanítónak

¹ Ivánkai Vitéz Imre átirata a nemességhez. Pécs 1798 jul. 7. Városi lvt.

* Contractus a gróf és a város között. 1798 okt. 19. Városi lvt.

fizetését megváltoztatta. Az orgonista a tanítást a kántori teendők miatt nem teljesíthetvén, kénytelen volt maga helyett egy segédtanítót (preceptor) tartani. E célra a város a kántortanítónak ez ideig fizetett 90 frtot a segédtanítói élelmezés czimén 60 frttal megtoldotta és az urodalom által adott 12 öl fa felét a kántortanító számára rendelte.¹

Az 1798. év táján a városban és a hozzátartozó hegyközségekben, nem számítva ide Meszes-Györköt, 3—400 tanköteles volt. Ezek közül legfeljebb 100 gyermek látogatta az iskolát. Különösen a hegyekből a ruházat hiánya és a nagy távolság miatt alig járt egy-két tanuló az iskolába.²

A nemzeti iskola, a gymnasiumnak a ferenczi kolostorba való áthelyezése után, a volt gymnasiumi épületbe költözött. Két tanító az új iskolai épületben nyert lakást, a kántortanító pedig a patronus által a plebánia lakás mellett kijelölt kántori lakásba helyeztetett át.

A kántori állásnak a tanítói állástól való elkülönítése, Szvorényi Mihály apátplebános és iskola igazgató indítványára, 1810-ben történt. A kötelmek szétválasztása után a velük járó jövedelmek is egymástól elkülönítették. Ennek következtében a város a kántortanítónak 90 frt fizetéséből 40 frtot levont. És ezt a 40 frtot a várostól a segédtanító élelmezésére kiutalni szokott 60 frttal együtt a kántor tanítóság megszüntetésével felállított új tanítói állás költségeire fordította.

A kántori állástól függetlenített, önálló tanító fizetésének e 100 frt képezte alapját. Ehez még Festetics

¹ Contractus a város és a tanítók közt. 1798 okt. 19. Városi lvt.

² Can. Visita. 1816. 28. §.

György gróf 150 frtot, az apátplebános a templom tőkájének kamataiból 100 frtot ajánlott föl. Így a tanítók fizetése, a nemzeti iskola első osztályának a kántorságtól való elkülönítése után, az I-ső osztályban 200, a II-ban 300, a III-ban 350 frtban állapított meg, a nélkül, hogy ez által a városra újabb teher szállt volna. És így az 1798. évben a város különböző lakói közt a nemzeti iskola fentartására kötött szerződés tovább is változatlanul maradt.¹

Az elemi iskola a Bachkor elején jelentékeny változáson ment keresztül. A három osztályt egy osztálylyal kibővítették, a leánytanulókat a fiuktól elkülönítették s a leányosztályokba a kézimunka tanítást behozták, az iskolai épületet átalakították, a földszinti helyiségekben az osztatlan leányiskolát, az emeleten a négy fiuosztályt helyezték el.

Az 1868. évi iskolai törvények szentesítése után az egész országban megkezdődött a hajsza az iskolák közössé tételére. Ez a törekvés könnyen érthető okokból Keszthelyen is meleg rokonszenvre talált, az iskola fentartóknál úgy, mint a tanítóknál, de különösen az izraelitáknál. A törvény ugyanis a közös iskolákat több ótalomban és kedvezményben részesíté mint a felekezeti iskolákat. Az állami védelem alatt a tanítók fizetése és nyugdíjazása kedvezőbbé vált mint a hitközségek védelme alatt, az iskolai megadóztatás arányosabb lett; míg azelőtt egyesek, nevezetesen az urodalom viselte a tehernek súlyát; a 68-ki törvények által a teher közös lett. A zsidóság nehezebben tartotta fenn iskoláját mint a kath. közönség, és a közös iskola fentartásához való hozzájárulása kevesebb áldozatot kívánt tőle, mint a mennyibe felekezeti is-

¹ A város és az apátplebános között kötött szerződés 1810 aug. 16. Városi lvt.

kolája került. A helyzet most említett előnyeinel fogva Keszthely, Polgárváros, sőt a hegyközségek egyrésze is a közös iskolák felállítása mellett nyilatkoztak.

Keszthely képviselőtestülete az elemi iskolák közössé tételét 1869 okt. 16-án mondotta ki.¹ Még ugyanazon hónapban az iskolaszéket a népoktatási törvények értelmében megalakította s az iskolalátogatás rendjét és módját megállapította.

Az első iskolaszék 16 tagból állt. Polgárvárost az iskolaszékben 3 tag képviselte. A hegyközségek elváltak és külön iskolákat alapítottak. Az iskolaszék 1870 szept. 17-én választotta meg a közös iskolához a tanítókat. Tíz tanító választatott, és pedig a közössé tett katolikus iskolából 6 férfi és egy nőtanító, azonkívül két férfi és egy nő.²

Az elemi leányiskola.

¹ 1869 okt. 16. képviselőtestületi gyűlés.

² 1870 szept. 17. iskolaszéki gyűlés.

Tanhelyiségül a fiuosztályok részére a volt kath. iskola, a leányosztályok részére a volt zsidó iskola lettek kijelölve. A közös iskola 1870 október 1-én, hat fiu és hat leányosztálylyal, nyílt meg.

A hat fiuosztályt négy férfi tanító, a hat leányosztályt szintén négy férfitanító, a női munkaosztályokat két nőtanító vette át. Az iskolaszék később, iskolaszéki határozatnál fogva, a leányiskolánál nőtanítókat alkalmazott.

A polgári fiu- és felső leányiskolák felállítása után 1871—72. tanévben a város az elemi fiu- és leányiskolák V. és VI. osztályát megszüntette. Az ez által megtakarított összeget a tanítók fizetésére fordította. A tanítók fizetését 315 frtról 415 frtra, a segédtanítóét pedig 200 frtról 250 frtra emelte.¹

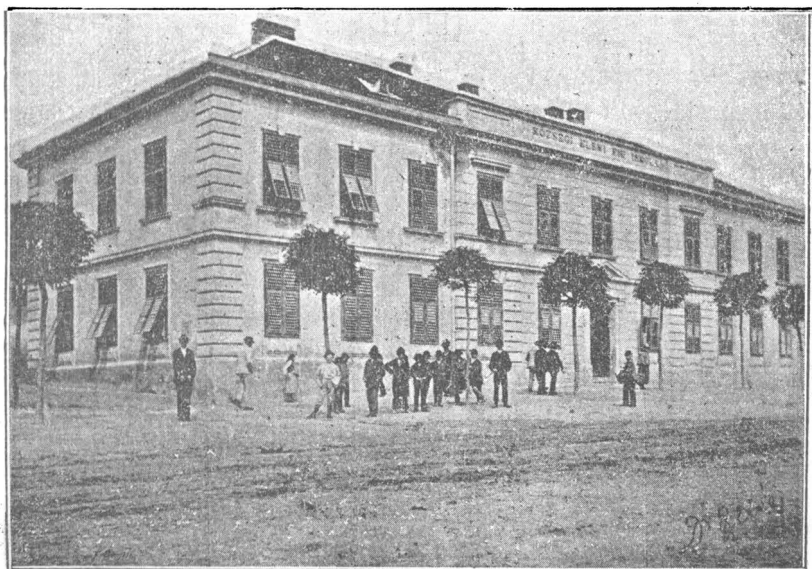
Az iskolás gyermekek számának emelkedésével idővel szükségessé vált a párhuzamos osztályok felállítása. 1875-ben felállították az I. párhuzamos osztályt, melyben fiuk és leányok vegyest tanultak. 1882-ben, a zárdai iskola megnyílása után, a leányoknak a fiuktól való elkülönítése az I-ső párhuzamos osztályokban is lehetővé vált. De habár a város a zárdai iskola felállítása által a leányiskolákra nézve nagy és messze időkre ható terhektől szabadult meg, nem térhetve ki a kor haladó szelleme elől, tanügyi czélokra idővel mindig nagyobb áldozatot hozott. 1882-ben felállította a II. párhuzamos fiu-osztályt. A városnak az elemi iskolákra hozott áldozatok birták a képviselőtestületet arra a határozathozatalra: hogy a polgárvárosi tankötelesek az iskolába föl nem vétetnek, ha Polgárváros a keszthelyi iskola fentartásához nem járul nagyobb összeggel mint azelőtt.²

¹ Képviselőtestületi gyűlés 1872 december 10.

² Képviselőtestületi gyűlés 1882 jan. 21.

A hozott határozat folytán Polgár város 1882–83. tanévtől kezdve a 196 frt 35 krt, melylyel eddig az iskola fentartásához járult, 300 frtra emelte fel.

Az állam, az iskola közössé tétele óta, szintén bizonyos összeggel járult az iskola fentartásához. Ez az összeg 1870-től 1895. évig évenként 1000–1600 frt között váltakozott. A fiu-iskola V. és VI. osztályának felállítása a polgári fiu-iskola beszüntetésével újra szükségessé vált. 1894–95. tanévben mind a fiu- mind a leányiskolában az V. osztály megnyitott. 1895–96-ban a VI. fiu-osztályt is megnyitották, az V. leány-osztályt beszüntették.

Az elemi fiuiskola.

Az iskolai épületet 1889-ben II. Festetics Tassilo, a nagybátyja által iskolai czelokra tett hagyatékából, egészen modern stýlben alakította át. Ekkor a város az épületben volt két tanítói lakot megszüntette és a

helyett a tanítóknak fejenként évi 120 frtot állapított meg.

Az átalakított iskolai épületben van: hat nagy, világos és mintaszerűen berendezett tanterem, a négy rendes és két párhuzamos osztály számára, azonkívül tanszertár, tanítói tanácsterem, igazgatói iroda, szolgalakás.

A bejáratnál márvány tábla jelzi a most leirt átalakítás történetét. A tábla felirata:

TOLNAI GRÓF FESTETICS TASSILO
CS. ÉS KIR. LOVASSÁGI TÁBORNOK
NAGYLELKÜ ISKOLAI HAGYOMÁNYÁBÓL
UJJÁ ALAKITTATTA EZEN ÉPÜLETET
UTÓDA :

TOLNAI GRÓF FESTETICS TASSILO
CS. ÉS KIR. KAMARÁS.

1889.

A legujabb időben felállított V. és VI. fiu osztályokat a polgári fiúiskolának beszüntetett tantermeiben helyezték el ideiglenesen.

I. Festetics Tassilo gróf hagyatékának a keszthelyi iskolára átengedett összegéből az iskola átalakítása után megmaradt 5000 frtot, a tanítók fizetésének javítására alapként helyezték le.

Nemcsak a magas család, hanem a város is mindent megtett, hogy a tanítással fáradozó munkások a kor igényeinek megfelelő fizetésben részesüljenek. 1870 óta több ízben emelte a tanítók fizetését. 1891-ben az igazgató-tanító törzsfizetését 700 frtban, a rendes tanítókét és tanítónőkét 600 frtban, a segéd-tanítókét 480 frtban állapította meg és a törzsfizetés után ötödéves korpótléket rendelt.

A róm. kath. hitoktatást az iskola megalapítása óta a segédlelkészek teljesítették, a püspök fenható-

sága és az apátplebános felügyelete alatt. Mióta a püspök a kerületi tanfelügyelői állásokat szervezte, azóta az egyházmegyei kerületi tanfelügyelő látogatja meg az iskolákat s a hitoktatásról a püspöknek részletes előterjesztést tesz.

A protestáns és az izraelita hitoktatást az e célra megbízott felekezeti tanítók teljesítik.

Az iskolás gyermekek testi edzésére szolgáló helyek: az iskolaudvar és a vasut mellett levő lapdázó hely. Az iskola udvara tornászáshoz szükséges eszközökkel van felszerelve. A lapdázó helyet II. Festetics Tassilo gróf adta az elemi iskolának.

A faiskolát, melynek területe 950 □ méter, 1884-ben a városi hatóság szerezte az iskola részére. E kertben a nagyobb gyermekeket a fanemesítésre és a konyhakertészetre tanítják. A kertnek művelése 1890-ig a város költségén történt, azóta a kiadások a kert jövődelméből fedeztetnek. A kert jövődelméből fennmaradt tisztajövődelem iskolai célra fordittatik. Nyáron át minden szerdán és szombaton az V., VI. osztályos fiúk és a IV. osztályos leányok a kertben gyakorlati oktatást nyernek és könnyebb kerti munkákat végeznek.

Az izraelita elemi iskola.

Az izraelita hitközség az elemi iskolát 1850-ben állította föl, midőn Bach a zugiskolákat az egész országban rendeletileg beszüntette. (1850 előtt Keszthelyen az izraeliták zugiskolát tartottak, melynek tanítója többnyire a sors csapás által tönkrement kereskedő, vagy mesterember volt.)

Iskolai célra a hitközség a zsinagóga mellett vett egy házat, bizonyos Ikerváry nevű polgártól és ezt iskolai épületté alakíttatván egy tanító vezetése alatt két,

idővel négy osztályu, helyesebben négy csapatba osztott iskolává fejlesztette.

Kádas Rudolf főigazgató 1868-ban az izraelita hitközséget sürgette a 2. tanítói állás felállítására, de a hitközség azzal válaszolt, hogy egy második tanító fizetése a hitközség erőit fölülmulja, mert az iskolát egy tanítóval is nagy nehezen tudja fentartani és hogy az iskolák közössé tétele által, mely a közel jövőben van, a 2. tanítói állás felállításának kérdése meg lesz oldva.¹

A hitközség reménye teljesült, az iskola közös lett.

A városi katolikus iskolák közössé tétele után, 1870-ben az izraelita hitközség felekezeti iskoláját megszüntette, iskolai épületét s csekély iskolai alapítványait a közös iskola részére átengedte,² avval a föltétellel, hogy az épületre tulajdonjogát fentartja, s ha idővel a közös iskola megszűnik, az épület ismét tulajdonába száll.³

A z o v o d a

Az ovoda felállítását Kádas főigazgató sürgette először a hetvenes évek előtt. Az ő buzgólkodásának köszönhető, hogy a képviselőtestület 1870 márcz. 5-én egy kilencz tagból álló választmányt bizott meg az ovoda eszméjének létesítésével. A bizottság tagjai tisztjüket teljesítették és javaslataikat: hogy az ovoda fönntartására szükséges évi, minimalis 600 frtot magán adakozás, tandij és pótlék útján szerezzék meg, a képviselőtestület elfogadta. Az ovodát bérelt helyiségben 1870 okt. 9-én nyitották meg.

¹ Képviselőtestületi gyűlés határozata 1868 jun. 23.

² 1870 juli 17. képv. test. gyűlés.

³ 1871 szept. 30. képv. test. gyűlés.

Az a buzgóság, melylyel az ovoda ügyét kezdetben felkarolták, nem sokáig tartott. A bizottság már az 1873 decz. 20-án tartott képviselőtestületi ülésen azt a kijelentést tette: hogy az ovoda föntartására szolgáló bevételek csökkennek, az aláírási ivateket üresen küldik vissza, a tandíj az ovodások apadó szá-mával $\frac{1}{3}$ -ra száll le, mi miatt az ovodát az eddigi alapon tovább föntartani nem lehet.

Csakugyan a születésében haldokló ovoda néhány évi tengődés után megszűnt.

Ez időtájt volt épülőfélben az irgalmas nővérek zárdája. Ezt az alkalmat a város felhasználván, arra kérte a püspököt, hogy a zárdában ovodát is létesítsen. A püspök a város óhajára az ovodát felállította és azt a zárdai leányosztályok megnyitásával egyidejűleg, 1882-ben a nyilvános használatra átengedte. Ez időtől kezdve a város az ovodaalap évi kamatait a zárdának utalja ki.

Ujabb időben a második ovoda felállításának kérdése is előtérbe lépett. A város erre vonatkozólag a képviselőtestület határozata folytán azt válaszolta a tanfelügyelőnek: Ha a kisedovodának kibővítése, esetleg új terem felállítása szükséges, az erre, valamint az óvónő alkalmazására vonatkozólag az irgalmas nővérekkel lép egyességre.

A tanulók száma tanévenként.

Tanév	A gymnasium- ban	A Georgikonban	A gazd. tan- intézetben	A földmives is- kolában	Az elemi fuis- kolában	A polgári fu- iskolában
1792—93*	129					
1793—94	182					
1794—95	194					
1795—96	178					
1796—97	160					
1797—98	155	1				
1798—99	156	1				
1799-1800	182	5				
1800—01	185	20				
1801—02	182	21				
1802—03	164	27				
1803—04	168	20				
1804—05	161	37				
1805—06	146	26				
1806—07	123	29				
1807—08	134	15				
1808—09	143	30				
1809—10	154	26				
1810—11	125	28				
1811—12	112	33				
1812—13	106	20				
1813—14	87	6				
1814—15	96	23				
1815—16	109	30				
1816—17	114	29				
1817—18	115	34				
1818—19	110	22				
1819—20	104	29				
1820—21	100	18				
1821—22	124	16				
1822—23	124	15				
1823—24	132	18				
1824—25	128	16				
1825—26	125	18				
1826—27	112	14				

* 1772—1792-ig a tanulók létszámára vonatkozó adatok hiányoznak.

Tanév	A gymnasiumban	A Georgikonban	A gazd. tanintézetben	A földmives iskolában	Az elemi fiúiskolában	A polgári fiúiskolában
1827—28	101	20				
1828—29	94	11				
1829—30	102	8				
1830—31	107	15				
1831—32	106	12				
1832—33	98	18				
1833—34	99	21				
1834—35	82	26				
1835—36	101	20				
1836—37	107	28				
1837—38	111	26				
1838—39	125	35				
1839—40	125	29				
1840—41	130	64				
1841—42	119	63				
1842—43	132	66				
1843—44	129	93				
1844—45	111	64				
1845—46	115	71				
1846—47	133	75				
1847—48	133	52				
1848—49	86					
1849—50	88					
1850—51	57					
1851—52	67					
1852—53	64					
1853—54	64					
1854—55	81					
1855—56	69					
1856—57	73					
1857—58	80					
1858—59	92					
1859—60	91					
1860—61	90					
1861—62	86					
1862—63	110					
1863—64	123					
1864—65	140					
1865—66	125		59	16		

Tanév	A gymnasiumban	A Georgikonban	A gazd. tanintézetben	A földmivesiskolában	Az elemi iskolában	A polgári fuiskolában
1866—67	117		94	6		
1867—68	116		104	15		
1868—69	129		125	9		
1869—70	108		102	9	234	
1870—71	94		84	12	305	
1871—72	69		78	12	316	
1872—73	65		65	14	298	37
1873—74	67		51	15	290	37
1874—75	66		41	2	287	42
1875—76	75		55		238	47
1876—77	90		84		243	49
1877—78	91		83		248	57
1878—79	86		85		251	52
1879—80	78		110		261	50
1880—81	71		100		248	58
1881—82	64		114		267	60
1882—83	62		136		306	63
1883—84	60		131		365	66
1884—85	69		133		337	82
1885—86	62		130		331	97
1886—87	55		137		338	101
1887—88	67		123		336	92
1888—89	88		114		336	75
1889—90	124		99		361	53
1890—91	135		93		385	43
1891—92	167		94		399	48
1892—93	196		100		404	60
1893—94	235		127		363	25
1894—95	263		121		387	17
1895—96	275		110		402	15

Tanév	Az iparos tanuló iskolában	A kereskedő tanuló iskolában	Az elemi leányiskolában	Az irgalmas nővérek elemi iskolájában	Az irgalmas nővérek polgári iskolájában	A felső leányiskolában
1869—70			244			
1870—71			283			
1871—72			275			
1872—73			274			
1873—74			279			40
1874—75			268			28
1875—76			217			31
1876—77			236			19
1877—78			242			29
1878—79			236			39
1879—80			239			34
1880—81			227			39
1881—82			227			34
1882—83			168	191		36
1883—84			129	234		29
1884—85	133		134	267		19
1885—86	155		147	327		22
1886—87	116		165	299		26
1887—88	135		173	265		38
1888—89	139		160	289		36
1889—90	164		179	278		42
1890—91	169		173	271		32
1891—92	161		186	267		50
1892—93	144		174	295		52
1893—94	177	33	165	207*	41	56
1894—95	190	36	193	258	63	58
1895—96	191	39	187	238	89	22
						38

Az ovodások száma a zárdában az ovoda fenállása óta 100—130 között változott.

* A tanulók számának csökkenése az V. és VI. elemi osztály megszüntetése folytán állt be.

II. FEJEZET.

A városban levő hivatalok, egyesületek, humanus intézetek és alapítványok.

A városi hatóság.

Kik voltak a város tisztviselői a régibb időkben az „Keszthely vagyona és lakossága“ czimű fejezetből ismeretes. 1886 óta a város tisztviselőit képezik: a bíró, az ügyész, a jegyző, a 12 tanácsos, a pénztáros, az adószedő, a városi orvos, a megyei közmunkakezelő és a rendőrbiztos.

A városi hatóság hivatalos helyisége a városház. Keszthelynek városháza a régi időben nem volt. A tanács a bíró házában tartotta üléseit. Az első épületet, mely városházul szolgált, a város Borbély Ágoston legatariustól vette. Ezt a városházat, mely a városi igényeknek meg nem felelt, 1784-ben Festetics György gróf cserélte el.¹ Az épület, melyet a gróf a Borbély Ágoston-féle házáért a városnak adott, a Főutczán volt; egy korcsma és mézárszék volt benne, északról egy pusztá házhely is tartozott hozzá. A gróf az épületet oly feltétel mellett adta át a városnak, hogy a város a

¹ A város és Festetics György gróf között kötött szerződés 1784 máj. 1. Városi lvt.

puszta házhelyen tanácsházat és abba a hivatalos helyiségeken kívül egy pékboltot tartozik felállíttatni. A gróf az építéshez szükséges anyagokat megadta, a keszthelyi kőbányából követ, a szt-györgyi téglaszínből téglát, a kemendi cserépetőből téglát adott, azonfelül a felállítandó városház után a földesurat megillető adózást elengedte.

A város az új városház építését a pénzhiány és a sok elfoglaltság miatt, melylyel a katonaság tartása és a drávai hid felállítása folytán terhelve volt, éven át nem tudta befejezni.

A városháza.

A félbemaradt épületet, az építésre összehordott anyagokkal együtt, Festetics György gróf vette át a várostól. Helyette ugyancsak az Öreg-utczában egy más urodalmi épületet adott. Az átadott épület, melyre a gróf 2000 renusi forintot fizetett fölül,¹ volt a vá-

¹ A város és Festetics György gróf között kötött szerződés 1790 márcz. 22. Városi lvt.

rosháza egész 1887-ig, midőn a régi városház helyén a jelenlegi városház építettett.

A városház emeletén a tágas tanácsterem, bírói és jegyzői irodák, továbbá a jegyzői lakószobák; földszinti részében a városi adóhivatal és a városi rendőrszobák vannak. A tanácstermet dicsőségesen uralkodó királyunk, Fejér György, Vaszary Kolos és Reischl Venczel arczképei díszítik.

A járásbiróság.

A közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeket 1871. év végeig a szolgabiróság végezte a megye, mint törvényhatóság felügyelete alatt.

Keszthely a szántói szolgabirósághoz volt beosztva. A szolgabiróság székhelye azelőtt változott; újabb idők óta állandóan Keszthely.

Az 1871: XXXI. t. cz. a törvényszékek és a járásbiróságok felállítását kimondván, az igazságszolgáltatást a közigazgatástól elkülönítették. Ez idő óta az igazságszolgáltatást a járásbiróságok, mint önálló hivatalok teljesítik.

A keszthelyi járásbiróság 1872 január 1-én kezdte meg működését Stocker Antal járásbíró vezetése alatt.

A keszthelyi járásbiróság működésének megkezdése idején telekkönyvi teendőkkel nem volt megbizva, minek a hiányát úgy a nép mint az ügyvédi kar érezvén, a városhoz fordultak, hogy az, a járásbiróságnak telekkönyvi hatósággal való felruházásáért folyamodjék.

A város a lépéseket ez iránt megtette. Az igazságügyminiszter, miután a város a telekkönyvi hatóság helyiségére 300 frt évi lakásdíjt ajánlott föl, a járásbiróságot telekkönyvi hivatallal ruházta fel.

A telekkönyv működését 1876 október 1-én kez-

dette meg. Azelőtt a keszthelyi járásbirósághoz tartozó községek telekkönyveit a nagy-kanizsai kir. törvényszék kezelte.

A járásbirósági hivatal helyiségeiért az évi 1000 frt bérösszeget az állam fizeti. Ehez a város, a telekkönyvi helyiségek bérlete czimén, évenként 300 frttal járul. A város e bérleti díj elengedéseért 1880-ban folyamodott, de sikertelenül, noha az állam újabb időben is számos helyen ily bérlét díjakat elengedett.

E bérlét, mihelyt a város a járásbiróság és az azzal kapcsolt telekkönyvi hivatal részére alkalmas épületet emel, megszűnik, sőt a kincstár a 300 frt elengedésén kívül a város részére 350 frt évi bérletet fizet.¹

A telekkönyv kezelését az a körölmény, hogy a külön közigazgatás és adózás alatt levő Keszthely, Polgárváros és Cserszeg-Tomaj ingatlanai egy kataszteri telekkönyvbe vétettek fel, nagyon megnehezítette. Ezért a három községet 1882-ben telekkönyvileg is egymástól elkülönítették.

A keszthelyi királyi járásbirósághoz a következő községek tartoznak:

Alsó és Felső-Kustány, Alsó és Felső-Zsid, Alsó és Felső-Páhok, Barátság, Báránd puszta, Bókaháza, Bödemajor (Büdöskut pusztával), Cserhát, Cserszeg-Tomaj, Diás, Egregy, Egeraracs, Esztergál, Égenföld, Gétye, Gyenes, Gyöngyös-puszta, Gyülevész, Hidvég, Hosszufalu, Héviz, Hidegkut, Igricze, Karmacs, Kehida, Keszthely, Keszthely-Polgárváros, Kis és Nagy-Horváti, Kőszvényes, Köveskut, M-Györök, Nemes-Boldogasszonyfa, Nemes-Bük, Nemesszer, Örvényeshegy, Rokolány, Rezi, Sármellék, Szöllös-Puszta, Szt-András, Szt-Györgyvár, Szt-Márton, Szt-Péterur, Tilaj, Ujfalu, Va-

¹ 1876 július 1. gyűlés határozata.

nyarcz, Vashegy, Vállus, Vind.-Fok, Vindornya Lak, Vörrü, Vörösmező-puszta, Zalavár (Lebuj-pusztával), Z-Apáti, Zala-Csány, Zala-Németfalu, Zala-Szántó.

A járásbiróság ügyforgalma polgáriügyben 3823—5890, bűnügyiben 546—3028, telekkönyvi ügyben 2503—3551 drb szám között váltakozik.

A főszolgabiróság.

Keszthely 1872. év előtt a szántói járáshoz tartozott, de székhelye Keszthely volt. A szolgabirói hivatal abban az alakban mint ma áll, 1872-ben, az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elkülönítése után — létesítettett. Hivatalos helyisége a város tulajdona, mely után a megye bért fizet.

A szolgabirói járáshoz a következő községek tartoznak: Alsó és Felső-Páhok, Alsó és Felső-Zsid, Cserszeg-Tomaj, Diás, Egregy, Égenföld, Karmacs, Keszthely, Keszthely-Polgárváros, Kőszvényes, Köveskut, Nemes-Boldogasszonyfa, Nemes-Bük, Meszes-Győrök, Rezi, Sármellék, Szt-András, Szt-Györgyvár, Vállus, Vindornya-Fok, Vindornya-Lak, Vanyarcz, Vashegy, Zalavár, Zala-Szántó.

Mikor még a közigazgatás az igazságszolgáltatással egyesítve volt, Komárváros, Kis-Komárom, Karos, Galambok, Balaton-Magyaród, Balaton-Ederics és Nemes-Vita is a keszthelyi szolgabirósághoz tartoztak. Ezeket a községeket a járásbiróságok szervezése után a keszthelyi járástól elszakították és részben a nagy-kanizsai, részben a tapolczai járáshoz csatolták.

A szolgabirói járásban a lakosság száma 26746, az ügyforgalom 6—7000 drb.

Közjegyzői hivatal.

A közjegyzőségeket országszerte az 1874: 35. t. cz. alapján 1875-ben állították fel. A közjegyzőség szer-

vezésekor Vilecz Ernőt nevezték ki közjegyzőnek. Vilecz azonban a keszthelyi közjegyzőségről, mivel csekély jövedelmű állásnak tartotta, még mielőtt azt elfoglalta volna, lemondott. Utódja, Saáry Vincze viselte a hivatalt egész 1894-ben bekövetkezett haláláig. Ekkor a városnak 1875 óta volt buzgó ügyésze Lénárd Ernő neveztetett ki közjegyzővé.

Keszthely egyike a legkisebb forgalmu közjegyzőségeknek. Határterülete azonos a keszthelyi járásbíró-ságéval.

31 évi fennállása alatt 3777 hagyatéki és 2862 okirati ügyforgalma, — ez is kétharmad részben egyszerű aláírási hitelesítés — volt. Ilyformán a közjegyzőségre évenként átlag 178 hagyatéki és 45 okirati ügy elintézés esett.

A közjegyző sem az államtól sem a várostól fizetést nem kap. Jövedelmét az általa végzett ügyek után a törvény által meghatározott illetékek képezik. Ügyköre kiterjed a hagyatéki ügyek körüli eljárásra, bírói, valamint gyámhatósági megbízások teljesítésére, végrendeletek, közokiratok, tanusítványok kiállítására, értékeműek és okiratok megőrzésére.

Posta- és táviróhivatal.

1851 előtt városunkban csupán urodalmi posta volt. A város lakói leveleiket az urodalmi tisztnek egyikének adták át, ki azokat időközönként Sümegre küldte el. Innét a pósthivatal a leveleket megfelelő járművekkel rendeltetési helyeikre továbbította. A sümegi pósthivataltól hetenként kétszer érkezett posta Keszthelyre. A leveleket a czimzettek maguk vitték el az urodalmi póstáról.

A rendes pósthivatalt az osztrák kormány állit-

tatta fel Keszthelyen 1851-ben. Erre az állásra Gey-schlaeger Józsefet nevezte ki póstakiadónak.

A posta ügykezelés fejlődése az alkotmányos kor idejére esik. Azóta a forgalom folytonosan emelkedett. A forgalom fellendülése, a város fokozatos emelkedése szükségessé tette a távirda létesítését.

A táviróhivatal 1870-ben állított föl.

A póstát 1882-ben az állam kincstári kezelés alá vette, s a hivatal vezetését Müller Ede postafőtiszt kezelése alá helyezte.

A postaforgalom rohamos emelkedése, a közönség igényeinek kielégítése, főleg a gazdasági tekintetek a pósthivatalnak a táviróhivatallal való egyesítését vonták maguk után. Az egyesítés 1887-ben történt.

A posta-takarékpénztárak felállítása után a pósthoz posta-takarékpénztárt is csatoltak.

A posta és táviró forgalmának megítélésére szolgáljanak utmutatásul az alábbi szám adatok.

1895-ben levélposta forgalom :

Közönséges ajánlott levél érkezett 293700, feladott 277600.

Kocsiposta forgalom :

Pénzes levél és csomag érkezett 23220, feladott 15720.

Póstautalvány és posta-takarékpénz forgalom:

Befizetés 29236 drb könyvre 1.237,736 frt, kifizetés 23446 drb könyvre 464,228 frt.¹

Adóhivatal.

Az adóhivatalt a Bach-korban 1850-ben állították föl. Azelőtt az állami adót a megye egy meghatáro-

¹ Müller Ede postafőnök szives közlése nyomán.

zott összegben vetette ki a városra. Az állami, valamint a városi adót a perceptorok szedték be. A perceptorok az állami adót a megyei pénztárba, a városi adót a városi pénztárba szolgáltatták be. A katonai adózásokat a poletások szedték be, kik azt a perceptorok kezébe szolgáltatták. A perceptorok év végén a városi tanácsnak számot adtak működésükről.

Az adóhivatali ügykezelés terjedelmes voltáról a következő szám adatok nyújtanak tájékozást.

Az adóhivatali személyzet áll 1 főtitst, 1 ellenőr, 1 adótiszt, 1 számtiszt és 1 gyakornokból. A második főtitstti állás betöltetlen.

A kerülethez tartozó községek száma 49. Ezek a következők: Alsó-Páhok, Alsó-Zsid, Bánfa, Boldogasszonyfa, Bókaháza, Csány, Cserszeg-Tomaj, Dióskál, Egeraracsa, Egregy, Esztergál, Égenföld, Felső-Páhok, Felső-Zsid, Gétye, Gyenes-Diás, Horváti, Hosszufalu, Igricze, Karmacs, Keszthely város, Keszthely-Polgárváros, Kőszvényes, Köveskut, Meszes-Győrök, Nemes-Bük, Nemesszer, Palkonya, Rád, Rezi, Rokolány, Sár-mellék, Szabar, Szent-András, Szent-Györgyvár, Szent-Márton, Szent-Péterur, Tilaj, Ungjakabfa, Vállus, Vindornya-Fok, Vindornya-Lak, Vanyarcz-Vashegy, Vörrü, Zala-Apáti, Zala-Németfalu, Zalavár, Zala-Szántó, Zala-Ujfalu.

Pénzforgalom 1.051,535 frt, bélyegforgalom 14,572 frt, váltóúrlap, 3741, vasuti fuvarlevél 531 frt, értékpapirforgalom 28,970 frt, általános iktatószám 5228, fő- és számfejtőkönyv 24, a naplók és lajstromok száma 97. *

Szőlő-dézsmaváltság köteles község 38, a dézsmafizetők száma 3909. A közvetlen adófizetők száma 221.

Az állandó illetmények száma 67, a nyugdíjasaké 82¹. A hivatal helyisége bérelt. A hivatalt a kincstár tartja fenn.

Pénzügyőrség és csendőrség.

A pénzügyőrség az orsz. pénzügyi hivatalokkal egyidejűleg létesített. A keszthelyi fináncz hivatal hatásköre a keszthelyi, pacsai és szt-gróthi szolgabírói és járásbírói területekre, összesen 44 községre terjed ki. E hivatalban a biztoson kívül hét tag működik. A hivatal fölöttes hatósága a zalaegerszegi pénzügyi igazgatóság.

A csendőrség 1884 január 1-én kezdette meg működését Keszthelyen. A keszthelyi csendőrség hatásköre a keszthelyi közigazgatási területre terjed ki. A szolgálat könnyítése végett a keszthelyi őrsparancsnok felügyelete alá tartozó kerületben 1887-ben Zala-várott, 1895-ben Zala-Szántón egy-egy őrsöt állítottak föl.

A keszthelyi őrsparancsnok vezetése alatt jelenleg hat tag működik.

A keszthelyi csendőr őrsparancsnokság a zalaegerszegi szakasz és szárnyparancsnoksághoz tartozik.²

Egyesületek.

Városunkban mind a szellemi, mind az anyagi érdekek előmozdítására alakult egyesületek nagyszámúban vannak. Ilyenek : a társaskör, nőegyesület, tüzoltó-

¹ K. Hirlap 1896. 6. sz.

² A város jelenleg azon fáradozik, hogy a hivatalok részére alkalmas épületet állíttat föl.

egyesület, temetkezési egyesület, gazdakör, csónakázó és korcsolyázó egyesület, egészségügyi bizottság, szépitő egyesület, balatoni kulturegyesület, ipartestület, iparos ifjak egyesülete, kereskedő ifjak egyesülete, a gazdasági tanintézetben és a főgymnasiumban levő egyesületek, továbbá a pénzüintézetek.

A T á r s a s k ö r (kaszino) a Polgári Olvasóegyesületből keletkezett.

A Polgári Olvasóegyesület 1870-ben iparosokból és kereskedőkből alakult. A kezdetben szép virágzásnak indult egyesület 1880 táján ugy anyagilag mint szellemileg aláhanyatlott. Ennek oka az egyesület szervezésének fogyatékoságában rejlett. Az egyesületbe, mely tulajdonképen iparosok és kereskedők részére létesült, az intelligentiát is fölvtették. Ez által az igények s velük a kiadások fokozódtak, a minék természetes következménye az lett, hogy a polgári osztály lassankint visszavonult. Így az egyesület, mely kezdetben csupán a polgári osztály szellemi képzésére irányult, az intelligens osztály olvasó körévé lett s az egyesület „polgári“ előneve pusztá czim maradt.

A Polgári Olvasóegyesület 1884-ben végkép feloszlott, helyét a Társaskör (kaszino) foglalta el. A társaskör alapszabályait 1885-ben erősítették meg; azóta azokat némileg módosították. A Társaskör ügyeit az elnök, alelnök, jegyző, pénztárnok, gondnok és a választmányi tagok vezetik. A kör helyiségeit 1893-ban a Nemzeti szállóból az Amazon szállóba helyezték át. Az új helyiség az emeleten, a Georgikon utcza felől levő részen, hét különböző nagyságu kényelmesen berendezett szobából áll.

A N ő e g y e s ü l e t 1879-ben alakult. Alapszabályait ugyanabban az évben erősítették meg. A N ő e g y e s ü l e t ügyeit az elnöknő, titkár, pénztáros és

a 20-as választmány vezeti. Célja a szegények, árvák és betegek segítése valláskülönbség nélkül.

Az egyesület már az első években szép alaptőkére tett szert; azóta azt folytonosan gyarapította, mi által egyrészt az eshetőségekkel szemben fenmaradását biztosította, másrészt a segítése lehetőségét nagyban előmozdította. Kedvező anyagi helyzete s tagjainak buzgósága folytán az egyesület évenként sok szemről törli le a nyomor által fakasztott könnyeket. Az egyesület egyes buzgó tagjai, néha személyesen keresik fel a szegényeket, (?) hogy közvetlen tapasztalat után érdemes kezekbe juttassák a segítyt. A segítése évenként rendszeren háromszor, ősszel, karácsonykor és husvétkor történik. A szokásos kiosztásokon kívül az egyesület bármikor nyújt segítyt az árvák és szegényeknek, ha a szükség úgy kívánja. A segíty: pénz, fa és ruházatból áll. Nyári hónapokban a segítése majdnem kizárólag betegekre irányul.

Az országban kevés nőegyesület van, mely aránylag annyi szegényt és oly mennyiségben segítene mint a keszthelyi nőegyesület, a mit a buzgó elnöknőknek köszönhet, kik az egyesület alaptőkéjét időről-időre egész odaadással gyarapították.

Az egyesület évi kiadásait az alapítványok évi kamataiból, a rendes tagsági díjakból és az évenként tartatni szokott multságokból befolyt jövedelemből fedezi.

Az egyesület törzsvagyona 1895. év végén 8219 forint.

A vagyon az egyesület feloszlása esetén a keszthelyi kórházra, illetve, ha szegényház vagy árvaház létesül, annak javára fordítatik.

Keszthelyen a 80-as években másik nőegyesület is volt. A Vörös Kereszt-egylet, mely mint az orszá-

gos Vörös Kereszt-egylet fiókegylete 1880-ban alakult, de már 1889-ben megszűnt. A megszűnt egyesület vagyonát a város vette kezelés alá és azt Vörös Kereszt-egylet alap néven kezeli.

A nők között volt még ezelőtt egy Női Dalárda is, de élete nagyon rövid ideig tartott. Feloszlása után csekély vagyonát szintén a város vette kezelés alá. E vagyon Női Dalárda alapítvány néven ismeretes. A Női Dalárda alapítvány kamatai szegény iskolás gyermekek segélyezésére fordíthatnak.

A T ü z o l t ó - e g y e s ü l e t. Városunkban a tűzoltás rendszeres kezeléséről először Festetics László gróf gondoskodott. 1823-ban a város részére hat nagy, hat közép, két kis fecskendőt, 24 vizes lajtót és tűzrendőri szabályzatot adott. A tűzrendőri szabályzat értelmében a gróf által vett fecskendők s lajtók a kastélyban, Georgikonban és a Felsőmajorban álltak.

A város fecskendőjét a városházánál, a vizes lajtóit különböző utcákban helyezték el.

A tűzoltó eszközök gondozása s a felelőség azokért a városbíróé illette.

A tűzveszéllynél előforduló fejetlenség és zürzavar megszüntetésére, s az egyöntetű eljárás előmozdítására a czéhbeli mesteremberek és legények 14 csapatba (compagnia) osztattak be. A 12 urodalmi nagy fecskendő mellé 1-1, a két kis fecskendő és a városi nagy fecskendő mellé szintén 1-1 csapat rendeltetett.

Egy-egy csapatban 40 ember volt beosztva. Ezek közül 4 ember a fecskendő igazgatásával volt megbízva. A fecskendő kormányzók a fecskendők számával ellátott bádoglemezt viseltek kalapjukon s e számtól kapták a csapatok első, 2-ik, 3-ik stb. csapat elnevezésüket. A tűzoltó csapatok utcák szerint alakultak.

A tűzoltásnál a lakósok a foglalkozásmód szerint voltak beosztva. Az ácsok a födelek bontásánál, a kőmivesek a létrák elhelyezésénél és a csáklya munkánál nyertek alkalmazást. A vizes lajtok vitelére a felsőmajori tiszti, az urasági pósta és a georgikoni fogatok rendeltettek. A fogatok a kastélybeli és felsőmajori székérmesterek kormányzása és a Bau-Uebermeister felügyelete alatt álltak.

Tűz esetén a fecskendő vezetők és a fogatok először oda tartoztak menni, a hol a számukra kijelölt fecskendő állt. A csapatok hasonlóképen. Az ácsok és kőmivesek meg azonnal a vész helyére mentek.

A Bau-Bereiter lóháton ülve sürgette a fogatokat és azokkal a tűz helyén megjelent. A városbíró doboltatott, a harangokat félre verette. Az előljáróság és az urodalmi fő-ingeneur szintén tartoztak a vész helyén megjelenni a rend fentartása végett.

A fecskendőket, hogy a tűzoltást ne gátolják, nem szállították egyszerre mind a vészhelyre, hanem egy részét egészen felszerelve a kastély előtt hagyták és csak szükség esetén mozgósították. A vész megszűntével a Bau-Uebermeister a fecskendőket és egyéb tűzoltó eszközöket megvizsgáltatta és szokott helyükre szállította, csupán egy fecskendőt hagyott a vész színhelyén addig, míg a veszély ismételt kitörésétől tartani lehetett.

A tűzoltószerekben történt károkat az urodalom javíttatta ki.

A ki vész idején a csapatjában, vagy az évnegyedenkint tartatni szokott gyakorlatokon meg nem jelent, azt az urodalom, ha csak távolmaradását fontos okokkal nem igazolta, pénz, esetleg testi büntetéssel fenyegette. Ellenben a ki magát a tűzoltásnál kitüntette,

azt megdicsérte, sőt egyes esetekben jutalomban részesítette.

A tűzoltóság abban az alakban, a mint azt ma látjuk, 1880-ban szerveztetett. Az egyesületnek megalakulásakor 14 alapító, 70 pártoló, 88 működő tagja és 1166 forint alaptőkéje volt. A védnökséget Festetics Tassilo gróf fogadta el.

A város az egyesület azon tagjait, kik 3 éven felül tényleg működnek, tekintettel arra, hogy azok az őrszolgálatokon, gyakorlatokon és a vész helyén időt és vagyont áldoznak, 1884-ben a városi póttadó fizetés alól, a mennyiben a póttadó 5 forintot meg nem halad, felmentette.¹

A tűzoltó őrtanya és a szertár helyiség a Deák Ferencz-utczában vannak. Ezeket 1884-ben állították. Telket és építési anyagokat Festetics Tassilo gróf adott az épületekhez.

A tűzoltó-egyesület a múltban a város részéről olyan pártolásban részesült, hogy 10–20 szegényebb sorsu működő tagja számára egyenruhát készíttethetett. Újabb időben azonban az egyesület nem részesül abban a figyelemben és támogatásban, a mit rendeltetésénél fogva megérdemel.

A tüzeseteknél kárt szenvedett tűzoltók segélyezésére Unterbergerger Ferencz tett alapítványt.

Temetkezési egyesület ez idő szerint Keszthelyen három van. Az első a keszthelyi I. Temetkezési egyesület 1883-ban alakult. Ez az egyesület tulajdonképen a bevándorolt német iparosok 1783-iki Deutsche Gemeinde szövetkezetéből keletkezett. A második a Szent Háromságról czimzett pozsonyi temet-

¹ Okirat 1823 márczius 27. Városi lvt.

² Az 1882 márczius 12. közgyűlés határozata.

kezési egyesület fiókegyesülete. Ez szintén 1883-ban alakított. A harmadik a Maria Treu bécsi temetkezési egyesület fiókegyesülete, mely 1881-ben állított fel.

Mind a három egyesületnek célja az egyesület tagjai számára tisztességes temetést biztosítani. Mi célból a tagok hónaponként néhány krajczárt fizetnek az egyesületbe, s a társulat ezért a meghalt társulati tag örököseinek temetési költségekre bizonyos összeget fizet ki.

A K e s z t h e l y - v i d é k i G a z d a k ö r 1882-ben alakult a vidék gazdasági érdekeinek előmozdítására. Ez egyesület buzgó munkálkodásával mindenkor, de különösen ma, mikor a filloxera pusztítása gazdasági válsággal fenyegeti az ugyyszólván kizárólagosan szőlőtermelésre utalt vidéket, valóságos áldás. A kör kedvező árakon közvetít a tagok számára vetőmagot, permetező anyagokat, amerikai szőlővesszőket, használatra ingyen ad nekik gazdasági gépeket és permetező kánákat. A gazdakör legfőbb gondját az amerikai szőlőfajok tenyésztése és kezelése képezi. Az amerikai fajú szőlőtenyésztés megkedveltetése végett létesített 1889-ben a meszes-györki határban amerikai szőlőtelepet. E célból rendez évenként a vidéken zöldoltási gyakorlatokat, melyekre a gazdaközöniséget kivétel nélkül meghívja és a legjobb oltókat jutalomban részesíti.

A kör fáradozását siker koronázza. A nép az oltási kísérleteken évről-évre nagyobb számban vesz részt és az új fajú szőlőműveléssel, melytől hosszú időn át idegenkedett, megbarátkozott.

A kör jelenleg a kis gazdák javára létesítendő hitelszövetkezet felállításán fáradozik.

A gazdakör, mint a vidék gazdasági érdekeinek leghatalmasabb támasza, élénk tevékenységet fejt ki

a keszthelyi gazdasági tanintézetnek akademiává lendő átalakítása érdekében is.

A Csónakázó és Kercsolyázó-egyesület testedzésre és Keszthely vidéke kulturájának emelésére alakult 1879-ben. Alapszabályai ugyanabban az évben erősítették meg. Az egyesületnek a Balaton-parton diszes pavillonja és a hajók téli elhelyezésére szükséges állandó helyisége van. Az egyesület évi kiadásait az alapítványok kamataiból, a tagsági és a csónakázási díjakból fedezi. Az egyesület vagyona 1895. év végén 3408 frt volt.

Az egészségügyi bizottság a közegészség ápolására alakult a 80-as években. A bizottságnak tagjai az 1876: évi XIV. t. cz. 149. §-a értelmében a városi orvos, az állatorvos, a gyógyszerész, a lelkész, az elemi, a felső nép- és polgári iskolák igazgatói és néhány szakértő választott tag.

A Szépitő egyesület 1864-ben a város csinosítása, az utak, utcák rendezése, befásítása, a tisztaság fentartása, a csatornázás, sétaterrek, kiránduló helyek létesítése, általában a város lakóinak és fürdő-vendégeinek kényelmére és üdülésére szolgáló intézkedések foganatosítása végett létesült. Megalakulása óta az egyesület több ízben elaludt és újra ébredett. Ez az egyesület roppant munkaköre daczára sokat szünetel és munkásságának alig van látható eredménye.

A város szépségének fejlesztésére a legidőszerűbb és legalkalmasabb eszköz a Szépitő-egyesület kezében az lenne, ha egy messze időre kiható utczatervezetet készíttetne és azt idővel megvalósítaná.

A Balatoni Kultúregyesület keszthelyi fiók-egyesülete 1893-ban alakult. Ez a vidék érdekeire nézve nagyfontosságú egyesület egészen

élet nélkül áll. Még a kezdet nehézségein sem tudott keresztültörni, annál kevésbé tudott tért hódítani.

Az ipartestület 1885-ben alakult. Célja az iparosok közt a rendet és egyetértést fentartani, az iparosok érdekeit védeni, támogatni és őket haladásra buzdítani. E cél elérésére létesítették az ipartestületben: a békéltető bizottság, az ipartestületi könyvtár, az iparos dalárda, és az iparos ifjuság körében az önképzőkör, a betegsegélyző egyesület és az ifjúsági segélypénztár.

1896-ban az iparos segédek között létesült katolikus legény-egyesület is. Ennek az egyesületnek célja az iparost és ipart becsültté tenni.

A kereskedők társulata 1892 márcz. 27-én alakult. A társulat célja a kereskedelmi osztály, különösen a társulati tagok szellemi és anyagi érdekeit testületileg képviselni, megvédeni és előmozdítani.

A kereskedő legények között az Önképző és Betegsegélyző egyesület 1885-ben létesítették. Ez az egyesület, noha nagy szükségét pótol a kereskedő segédek között, részvégtlenség hiányában mégis sokszor válság előtt állt.

A gazdasági tanintézetben fennálló egyesületek: A Segélyző-egyesület, a Deák Ferencz-egyesület és a Georgikon gazdasági önképzőkör.

A Segély-egyesület 1865-ben, az intézet alapítása évében alakult. Alapszabályai 1868-ban erősítették meg. Az egyület rendeltetése a szegényebb sorsu hallgatók segélyezése. Ez az egyesület kedvező anyagi helyzeténél fogva évenként 20—25 hallgatót részesít segélyben, sőt a legszegényebb jó tanuló részére egy ösztöndíjat is ad.

A Deák Ferencz-egyesület a haza bölcsének emlékére 1876-ban alakult. Alapszabályai 1879-ben erő-

sították meg. Célja az intézeti ifjuság képzésére szakmunkákat és szépirodalmi műveket szerezni. Az egyesület, miután abba a belépés a hallgatókra nézve nem kötelező, évenként újra alakul.

A **G e o r g i k o n G a z d a s á g i Ö n k é p z ő k ö r** a híres Georgikon emlékére alakult 1881-ben. Alapszabályait 1882-ben erősítették meg. Célja a gazdasági önképzés.

Az intézetben, ha az ifjuságból elegendő zenei tehetség kerül ki, évenként dal és zenekör is alakul.

A főgymnasiumban levő egyesületek: az Ifjusági Segély-egyesület és az irodalmi iskola.

A főgymnasiumi **I f j u s á g i S e g i t ő - e g y e s ü l e t** 1892-ben alakult a szegény tanulók anyagi támogatására. Az alapító tagok egyszer s mindenkorra 50 frtot, a pártoló tagok évenként 2 frtot, a tanulótagok havonként 10 krt fizetnek az egyesületbe. Az egyesület jövődelmének gyarapítására évenként egy mulatságot rendez.

Az Ifjusági Segítő-egyesületnek alapját Vaszary Kolos bibornok herczegprimás 500 frtos adománynyal vetette meg.

Az egyesület tőkéje 1895. év végén 2145 frt.

A főgymnasiumi irodalmi iskola Helikoni Önképzőkör nevet visel. Ez irodalmi kör a főgymnasiumnak teljes kiegészítésével egyidejűleg az 1895—96. tanév elején alakult meg.

Az izraelita hitközségben levő egyesületek: A Chewra Kadisa-egyesület, a Zedakah-egyesület, a Ner-tomid-egyesület, a Talmud-tora-egyesület és a Krajczár-egyesület.

A **C h e w r a - K a d i s a**, (Szent-egyesület, vagy temetkezési egyesület) 1782-ben alakult. Az egyesületnek célja a szegény izraelitákat betegség és egyéb sze-

rencsétlenség esetében segíyezni és halál esetén azoknak tisztességes és a ritualis szabályok szerint való temetéséről gondoskodni. Ez egyesülethez minden zsidó kegyelettel és legmelegebb érzéssel ragaszkodik.

Az egyesület a hitközség felügyelete és ellenőrzése alatt áll.

Habár a hitközség szervezésével az egyesület szoros összefüggésben van, mégis tőle különbözik szervezetében és alapszabályaiban. Az egyesület ügyeit 1 fő, 2 al gondnok és 9 tagból álló bizottság vezeti.

A Zedakah-egyesület célja a zsidó szegények segíyezése.

Zedakah (zsidó szó) tulajdonképen igazságot jelent. Igazság a zsidó nyelvben egyértelmű e szóval: jótékonyosság. A zsidó valahányszor jótékonyaságról van szó, azt Zedakah szóval fejezi ki, mert úgy fogja fel a hit-sorsosai iránt gyakorolt jótéteményt mint adósságot, melyet igazság szerint megadni tartozik.

A Zedakah-egyesületet egy gondnok vezeti, a ki szombaton és más zsidó ünnepeken az e célra hozott adományokat összeszedi és az egyesület céljára fordítja.

A Ner-tomid vagy öröklámpa-egyesület célja a templomban levő lámpa örökké égő lángjának ápolása. Az öröklámpa a jeruzsálemi templomban volt öröklámpára emlékezteti a zsidókat.

A Talmud-tóra (vallástanítási) egyesület célja a szegény izraelita tanulókat iskolai könyvekkel segíyezni és az arra érdemeseket a továbbképzésben támogatni.

A három utóbbi egyesületnek külön alapszabályai nincsenek, mert ezeknek szervezése és igazgatása a hitközségi alapszabályokon nyugosznak.

¹ Exod. 27. 20.

A **Krajczár-egyesület** 1895-ben alakult. Célja a helybeli izraelita szegényeknek, főleg szegény izraelita leányoknak férjhez menetel alkalmával való segélyezése. Azelőtt e célra a házról-házra való perselyezés által gyűjtöttek.

Pénzintézetek.

A **Keszthelyi Takarékpénztár Részvénytársulat** 1870-ben alakult 30000 frt alap-tőkével, 300 drb 100 frtos részvénytulajdonossal. Alapszabályai, melyek azóta többszörös módosításon mentek keresztül, ugyanabban az évben erősítették meg.

A 300 drb részvény 109 személy tulajdonába jutott. Az intézetnek első igazgatója Beck Sándor lett, ki még maig is vezeti a társulat ügyeit.

A takarékpénztár eleinte a Pollák, majd a Götz-féle házban bérelt helyiségeket. Később megvette a Weisz Albert-féle házat és 1888-ban abba helyezte át hivatalát.

Az intézet első üzletében (1871) 1655 frt 43 kr tiszta nyereséget mutatott föl, melyből osztalékként a részvényeseknek 3% kamatot, jótékony célra 163 frtot, a tartalékalapba 180 frt 50 krt helyezett. Azóta az üzletforgalom folytonosan emelkedett. A részvényesek mindig nagyobb osztalékokat nyertek. A jótékony célokra tett kiadásokat fokozták s a tartalékalapot emelték.

Az üzletforgalom 1894-ben már hat milliónál többre ment. Ebben az évben a tiszta nyereség 12430 frtot tett ki. A részvényesek 20% kamatot kaptak. A tartalékalap csupán nyereségből 52000 frtra emelkedett. Az intézet 1886-ban az Osztrák

Magyarbank budapesti főüzleténél 14000 frt értékpapírt helyezett el megőrzés végett.

A társulat 1894-ben a forgalomban levő 300 drb 100 frtos részvényt bevonta és azok helyett 600 drb 50 frtos részvényt adott ki. Ilyformán a részvény tulajdonosok minden régi 100 frtos részvény helyett két új 50 frtos (100 korona) részvényt kaptak. Ezenkívül még 300 drb 80 frtos részvényt adtak ki 140 frt vételárban.

Az új részvények kibocsátásával, illetve a tőke felemelésével az intézetnek saját vagyona 124318 frtra emelkedett.

A részvényesek a conversiot követő évben részvényenkint 10 frt osztalékot kaptak, a mi az előző évben kifizetett 20° kamatnak felel meg.

Az intézet saját hivatalnokai részére 1893-ban nyugdíjalapot is létesített. A nyugdíjalap 1894. év végén 7162 frt volt, a tartalékalap 52850 frt, a különleges tartalékalap 19306 frt, a részvénytőke kiegészítési alap 18000 frt.

Állami pótdót a saját vagyona után fizetett 1126 forint 99 krajczárt, a betétek után 5467 forint 49 krajczárt.

Az intézet 25 éves fennállásának évfordulóját fényesen ünnepelte meg. Az ünnepélynek hőse az intézetnek 25 éven át érdemes igazgatója, Beck Sándor volt.

Az intézet saját anyagi érdekeinek előmozdítása mellett sohasem feledkezett meg a társadalom iránt tartozó kötelmeiről. Nem volt a városban valami nevezetesebb ügy, melyhez jénletékeny segélylyel ne járult

volna. Fennállása óta jótékony célra megközelítőleg 12000 frtot adott.¹

A Keszthelyi Vidéki Takarékpénztár 1894 február 14-én 1000 db 50 frtos részvényre alakult. Az intézet pénzforgalma már az első évben oly lendületet nyert, mely annak jövőjére nézve szép reményt nyújtott. Daczára, hogy az első év csonka volt, 1627 frt 45 kr tiszta nyereséget adott. Ez összeg tekintettel arra, hogy az alaptőke részletekben fizettetett be, 5% kamatozásnak felel meg. Az 1627 frt tiszta nyereségből 1000 frtot a tartalékalapba helyeztek, a fennmaradt 627 frt 45 krt a jövő 1895. év nyereség és veszteség számlájára irták át. Így az első évben a részvényesek semmi osztalékot nem kaptak. A második évi pénztári forgalomból 5474 frt 16 kr tiszta nyereséget maradt. Ebből 3000 frtot, — mely a részvénytőke 6% kamatozásának felel meg -- a részvények osztalékára; 1500 frtot a tartalékalapba; 680 frtot a tisztviselők fizetésére; 294 frt 61 krt a következő év számlájára fordítottak.²

Az intézet pénzforgalmának egy év alatt történt jelentékeny emelkedése és kedvező üzleti eredménye az intézet iránt tanúsított bizalomnak jelét s ezzel az intézet jövőjének reményét tünteti fel.

A Keszthelyi Kölcsonös Segélyező Szövetkezet. Ez a kis iparosokra és kereskedőkre nézve egyaránt fontos egyesület 1892-ben alakult 1295 üzlet részszel.

A kezdetben sok előítélettel küzdő és nehéz társasággal létesített intézmény néhány év óta minden

¹ Adatok a Keszthelyi Takarékpénztár Részvénytársulat 25 éves működésének történetéhez 1895.

² A Keszthelyi Vidéki Takarékpénztár évi jelentései 1894 és 1895. évekről.

nehézséggel megküzdött. A szakértelemmel és körültekintéssel vezetett intézet üzletforgalma évről-évre emelkedik.

A négy évtársulat törzsbetéte 176091 frt 50 kr, a kiadott kölcsön összege 176290 frt 50 kr. A szövetkezetnek az 1895. év végén volt 801 tagja 2882 üzletrészszel. Az üzleti eredmény vagyis az üzlet részesek közt felosztandó nyereségösszeg 13173 frtot tett ki.

Ebből az I. évtársulat egy-egy üzlet részére esik 9 frt 22 kr, a II-ra 6 frt 64 kr, a III-ra 3 frt 06 kr, a IV-re 77 kr. A nyereség az első évben 1⁰/₀-nak, az 1895. évben 5⁰/₀-nak felel meg.

Alapítványok.

Alig van város a kisebb városok között, melyben aránylag annyi alapítvány volna mint Keszthelyen. Csupán a Fejér György-alap 70000 frt, a Vaszary Kolos-alap pedig 50000 frt.

A két kimagasló alapítón kívül a városnak még több szülöttje és polgára tett alapítványt, úgy hogy a városban levő alapítványok összege a 200,000 frtot meghaladja. Az alapítványokat, a plébániai és a zsidó hitközségi ájtatos alapokat leszámítva, majdnem valamennyit a városi hatóság kezeli.

A gymnasiumi tanulók részére tett
 alapítványok.

F. szám	Az alapító neve	Alapítványi összeg	
		ft	kr.
1	Baronyi Ignác	1000	—
2	Fejér György	4200	—
3	Fejér György	2250 ¹	—
4	Günsberger Sándor és neje Breyer Josefa	500	—
5	A Keszthelyi Takarékszöveték 1892	500 ²	—
6	Novák Athanáz	400	—
7	Pintér Endre	20 arany	—
8	Id. Reischl Venczel	1000	—
9	Simon Vince	560	—
10	A város a Fejér-alapból	400	—
11	Weltner Jakabné, Schleiffer Lujza	500	—

A községi elemi iskola részére tett alapítványok.

1	Baronyi Ignác	500	—
2	Böhm Frigyes és neje	100	—
3	Eberhard József	200	—
4	I. Festetics Tassilo gróf	5000 ³	—
5	Günsberger Sándorné, Breyer Josefa	500	—
6	Keszthelyi Takarékpénztár	60	—
7	Kocsis Borbála	20	—
8	Matics Péterné	50	—
9	Novák Athanáz	300	—
10	Női dalárda	100	—
11	Nő-egylet	100 ⁴	—

¹ Ezt az alapítványt Fejér a győri és fejérvári gymnasiumban járó (1—1) keszthelyi fiú részére tette. Ilyenek nem léteben a keszthelyi gymnasiumi tanulók kapják.

² Az alapítvány I. Ferencz József m. király koronázásának 25. évfordulója alkalmából tétetett.

³ Ennek az alapítványnak kamatai a tanítók fizetésének emelésére fordíttatnak.

⁴ Ez az alapítvány a millenniumi év emlékére tétetett.

F. szám	A z a l a p í t ó n e v e	Alapítványi összeg	
		frt	kr.
12	Pittermann Károlyné	400	—
13	Id. Reischl Venczel	1000	—
14	Id. Reischl Venczel	500	—
15	Id. Reischl Venczelné	100	—
16	Szijártó Károly	200	—
17	Unterberger Ferencz	3190	—
18	Weltner Jakabné, Schleiffer Luiza	500	—

A gazdasági tanintézet részére tett alapítványok.

1	Baronyi Ignác	1000	—
2	Somogy megyei birtokosok	9790	—
3	Schwarcz Ábrahámné	100	—
4	Vitéz József	1966	10
5	Zalamegyei nemesi pénztár, a zalamegyei gazdasági egyesület stb.	8240	—

Az elsorolt alapítványokon kívül még az Első Magyar Általános Biztosító Társaság egy tanulót évenként 400, az Országos Gazdászati Alap négy tanulót 2—200, két tanulót 50—50, a Vallás és Tanulmányalap négy tanulót 2—200 és a Csáky Petronella-féle alap pedig egy tanulót 300 frtos ösztöndíjban részesít.

A városi kórház részére tett alapítványok.

1	Ambrus Mihály	760	—
2	Böröczfy Antalné Csaplovits Karolin	200	—
3	Böhm Frigyesné, Hegel Katalin	200	—
4	Berg Károly 1886	1000	—
5	Eberhard József 1889	100	—
6	Pittermann Karolyné	200	—
7	Puly Francziska	500	—
8	Id. Reischl Venczel	100	—
9	Id. Reischl Venczel 1883	300	—
10	Id. Reischl Venczel 1893	1000	—

F. szám	A z a l a p í t ó n e v e	Alapítványi összeg	
		frt	kr.
11	Szentgyörgyi Horváth család	200	—
12	Többen	130	—
13	Unterberger Ferencz 1892	3190,	—

A szegények részére tett alapítványok.

1	Berg Károly 1890	3000 ^a	—
2	Böröczfy Antal	200	—
3	Günsberger Sándorné, Breyer Josefa	500	—
4	Pfhaller Károly	2000	—
5	Reischl Venczel	50	—
6	Unterberger Ferencz	23	81
7	Vastagh János	50	—
8	Vaszary Kolos kardinális 1895	50000	—

A szegények részére tett alapítványok a Vaszary-féle alapítvánnyal együtt, 1895. év végén összesen kitétek 63327 forintot. Ez az összeg a fent említett jötevők alapítványaiból, a telepedési díjakból, a büntetéspénzekből és egyéb kisebb adományokból keletkezett.

A plebánia részére tett alapítványok.

a) Az apát-plebános által végzendő misealapítványok.

1	Ambrus Mihály 1893	100	—
2	Balogh Sándor 1878	300	—
3	Özv. Bakó Farkasné Kecskeméti Zsuzsánna	— ³	—
4	Böröczfy Antalné, Csaplovits Karolin 1893	90	—
5	Böhm Frigyes és neje Hegel Katalin 1891	180	—
6	Festetics Kristóf	— ⁴	—
7	Fejér Józsefné, Böszörményi Katalin 1893	176	36

¹ Ez az alapítvány új kórház építésénél felhasználható.

² E még kifizetetlen alap a jogutódok vagyonára kelezve van.

³ L. Can. Visit. 1816.

⁴ L. Can. Visita 1778 és 1816.

F. szám	A z a l a p í t ó n e v e	Alapítványi összeg	
		frt	kr.
8	Hakker Paulina	600 ¹	—
9	Hertelendy Gáspár 1808	200 ²	—
10	Kovács Juliánna 1810	40 ³	—
11	Molnár János 1893	25	—
12	Novák Athanáz prm. kanonok 1863	200	—
13	Pintér Endre 1875	100	—
14	Pittermann Károlyné 1895	270	—
15	RácZ János és neje	— ⁴	—
16	Szücs Péter	— ⁵	—
17	Tóth Erzsébet, Sipos Mihály özv. 1804	150 ⁶	—
18	Trsztyánszky Ödön 1892.	100	—
19	Varga János	— ⁷	—

b) A káplánok által végzendő misealapítványok.

1	Laszkalner kanonok	118	40
2	Németh Erzsébet 1895	100	—
3	Tüske Vendelné	100	—

c) Apátság törzsvagyonához tartozó alapítvány 500 forint.

A misealapítványok, — az ingatlanokban tett alapítványokat kivéve — Veszprémben a püspök fel-

¹ Az eredeti alapítvány 100 arany volt. 1882-ben az arany kölcsön vissza lett fizetve. Ez időtől az alapítványi hivatal a a tőke után 30 frtot utal ki.

² A 200 frt, püspöki engedéllyel a hahóti apátságba fordítottatott.

³ Az alapítvány eredetileg 200 frt volt, de a pénz értéke devalvatio folytán leszállt.

⁴ L. Can. Visit. 1816 és a plebánia történetét.

⁵ L. Can. Visit. 1816.

⁶ A 150 frt alapítvány hasonlóképen a hahóti apátságba fordítottatott.

⁷ L. Can. Visit. 1816.

ügyelete és a káptalan felelőssége alatt levő Egyházmegyei Alapítványi Hivatalban kezeltetnek. Az alapítvány kamatait a hivatal évenként a szent misét végző pap részére a misék elvégzése után utalja ki.

Az ájtatos alapok kamatainak a miséző pap, organista és a templom közt való felosztásáról az 1859 július 10-én 400 sz. a. kelt „Normae“ kezdetű püspöki körlevél intézkedik.

Árvák segélyezésére tett alapítványok.

F. szám	Az alapító neve	Alapítványi összeg	
		frt	kr
1	Berg Károly	1268	29
2	Fejér György	31469	47
3	Keszthelyi Takarékpénztár 1895	1000	—

Az irgalmas nővérek részére tett alapítványok.

1	I. Festetics Tassilo gróf	5000	—
2	Ranolder János veszprémi püspök 1882	20000	—

A külső polgári leányiskola részére átadott alapítványok.

1	Baronyi Ignác 1888	500	—
2	Reischl Venczel 1875	500	—
3	Szijártó Károly 1888	100	—

Az új szent Márton templom építésére tett alapítvány.

Fejér György	31469	—
------------------------	-------	---

A rokkant katonák segélyezésére tett alapítvány.

Fejér György	1050	—
------------------------	------	---

1 Ezt az alapítványt árvák alapja czímen a város együtt kezeli a Fejér-féle árva alappal. Ez helytelenül történik, mert a Fejér alap tisztán katolikus, a Berg-féle alap pedig valláskülönbség nélkül tétetett.

F. szám	A z a l a p í t ó n e v e	Alapítványi összeg	
		frt	kr.

A zárdai iskolások részére tett
alapítványok.

1	Reischl Venczel 1875.	1000	—
2	Nőegylet	100	—
3	Ovodaalap	1311 ²	67

Az iparos tanulók részére tett alapítvány.

Névtelen . . . . . 50.—

A kereskedő tanulók részére tett alapítvány.

Pető Vilmos. . . . . 100.—

A temető rendezésére tett alap.

Temető alap 718²20

Az önáló iparosok segélyezésére tett
alapítvány.

Unterberger Ferencz 22805²27

A tűzoltók részére tett alapítvány.

Unterberger Ferencz 6747²50

Különféle czélú alapítványok.

1	Deák Ferencz és Eötvös alap	222	43
2	Inség alap	262	40
3	Lelencz Alap	219	18
4	Népkönyvtár alap	1167 ²	96
5	Szily Adolf	100	—
6	Tanítók fizet. emelésére letett alap	487	58
7	Vöröskereszt-egyesület alapja	860	74
8	Weltner Mayer kórház alap és egy ház 1870	12000 ⁴	—

¹ Millenniumi alapítvány.

² Ezt az alapot id. Reischl Venczel, Novák Athanáz, Pinter Endre stb. létesítették.

³ Ennek az alapítványnak egy névtelen 1000 frttal vetette meg alapját.

⁴ A ház 492. sz. a. van. Értéke körülbelül 12000 frt.

Az izraelita hitközségben levő
alapítványok.

F. szám	Az alapító neve	Alapítványi összeg	
		frt	kr.
1	Baron Mayer 1856	7006	25
2	Baron Izsák 1860	1200	—
3	Baron Ráchel 1860	730	—
4	Baronyi Ignác 1893	4600	—
5	Beck A. S.	100	—
6	Beck Kálmán 1892	200	—
7	Beck Janka 1895	100	—
8	Böhm Jakab 1885	100	—
9	Böhm Roza 1893	100	—
10	Breyer Gyula 1867	735	—
11	Breyer Kálmán 1895	100	—
12	Fischl Salamon 1868	163	—
13	Fleiner Máyer 1835	1680	—
14	Fischl Herman 1876	100	—
15	Fischl Herman 1876	460	—
16	Fischl Rachel 1889	100	—
17	Fischl Mátyás 1892	100	—
18	Günsberger Sándorné 1879	170	—
19	Günsberger Sándorné, Breyer Josefa 1890	2900 ¹	—
20	Hoffmann Adolf 1894	200	—
21	Hoffmann Lipót 1875	200	—
22	Kohn Sándor 1892	800	—
23	Lázár Izsák 1864	150	—
24	Lang Pinkász 1885	80	—
25	Lázár Sámuel 1893	100	—
26	Lang Farkas 1893	100	—
27	Neumark Katalin 1874	200	—
28	Neumark Mayer 1878	100	—
29	Neumark Ármin 1887	100	—
30	Neumark Katalin 1887	100	—

¹ A gymnasium és az elemi iskola részére tett alapítványok a megfelelő címekben vannak feltüntetve.

F. szám	Az alapító neve	Alapítványi összeg	
		frt	kr.
31	Nádai Juli 1895	100	—
32	Obersohn Rachel 1868	120	—
33	Obersohn Mózes	120	—
34	Obersohn Josefa 1888	100	—
35	Prager József 1867	150	—
36	Preisach Lipót 1893	150	—
37	Rechnitzer Babette 1846	252	—
38	Rosenberger Bernát 1874	100	—
39	Schleiffer Markus 1883	89	—
40	Schleiffer Anna 1883	89	—
41	Singer Mór 1892	100	—
42	Wechsler Sarolta	100	—

Az elsorolt alapítványokon kívül az izraelita hitközségben még van 23 kisebb 1—50 forintig terjedő alapítvány.

E kisebb alapítványok kivétel nélkül arra szolgálnak, hogy az alapítókért, vagy az alapító-levélben megnevezettekért a halálozás évforduló napján istenítisztelet tartassék. — A zsidóknál szokásos istenítiszteletek: az üdvlámpa meggyújtása s az emlékima végzése. — A nagyobb alapítványok a szokásos isteni szolgálatokon kívül még az alapítók neveinek a nyilvános isteni tiszteletnél való megemlítését, alimizna kiosztást, szegény lányok kiházását is célozzák.

Az alapítványokat a hitközség egyetemlegesen kezeli a hitközségi alapszabályok értelmében.

Az alapítványi pénzek jórésze állampapírokba van fektetve, a kisebbrésze pedig részint a takaréknál, részint a hitközségi tagoknál van kamatozás végett elhelyezve.

Humánus intézetek.

A városban levő humánus intézetek: a városi kórház, az izraelita kórház és a népkonyha.

Az első kórházat Keszthelyen Festetics Kristóf 1759-ben állította fel és abba kórházi gondnokot rendelt.

A mai városi kórháznak alapját boldog emlékü Fejér György teremtette meg. Ezüst ékszereit végrendeletileg a Keszthelyen létesítendő kórházra hagyta. Az ékszerekből bejött 1959 forint 21 krajczár. Ezt az összeget a város 3000 forintra egészítvén ki, megvette az urodalmi kórházat¹. Ez által a város a nagylelkű férfinak jóvoltából a régóta fájdalmasan érzett hiányon segített.

A kórház átvétele után a városi tanács azon fáradozott, hogy a kórház fentartására és a betegápolásra alapot teremtsen. E végből hivatalosan megkereste a czéheket, és a felebaráti szeretet nevében felszólította azokat, hogy a netán betegségbe eső mesterlegényeik javára egy vagy két ágyra alapítványt tegyenek és a kórház felszerelésében a városnak tehetségük szerint segédkezet nyújtsanak.²

A város értelmes iparosai magukévá is tették a nagyfontosságú felhívás szavait. A kórházat közadakozásból felszerelték és a betegápolásra szükséges alapokat idővel megteremtették.

A városi kórház jövődelmét képezik az e célra tett alapítványok évi kamatai, a betegápolási díjak, a kórházban levő lakások után fizetett bérletek és az évi adományok. A bevétel évi átlaga ezidejüleg 4—5000 forint.

A kórházi épület a mai kor igényeinek nem felel meg. Ezt a város jól tudja, s ebben a tudatban

¹ Ferber József urodalmi ügyvéd levele a városhoz 1852 május 5. Városi lvt.

² A városi tanács felhívása 1852 október 30. Pleb. lvt.

gyökerezik a képviselőtestületnek az a határozata, hogy a vagyontalan betegek ápolásánál felmerült költségeket, ha a kórház évi rendes jövedelméből azt fedezni nem tudja, a városi pénztár pótolja.¹ Így történik, hogy a kórházi tőke csekély jövedelem mellett is évről-évre gyarapszik. A kórházalap az 1895. év végén 17569 forintot tett ki.

Az izraelita kórházat Weltner Mayer alapította 1871-ben. Ő hagyta a kórházi épületet és kórházi alapot. A kórházba, mely az alapító után Weltner Mayer kórháznak neveztetik, fölvetetik minden beteg valláskülönbség nélkül.

A népkonyhát Festetics Tassilo grófné alapította 1894-ben. Helyisége az irgalmas nővérek zárdájában van, a konyha vezetésével a nővérek vannak megbizva. A szegények e gyámhelyen nem pénzért, mint a népkonyhákban, hanem egészen ingyen kapnak ebédet. A segélyezették száma naponként 20. Ezenkívül edédet kapnak ott, az Uj-majorból a városba járó iskolás gyermekek. Ezeknek a száma 10–15 között váltakozik.

Az intézményre külön alapítvány nincs. A költségeket évről-évre a grófné fedezi.

Egy megbukott gyámoló-intézet.

A római pápa a mult század hetvenes éveiben huszezer forintot küldött a veszprémi püspöknek, hogy abból a veszprémi egyházmegye területén a püspök által meghatározandó helyen a miseriek vezetése alá helyezendő gyámoló intézet állittassék föl elaggott szegények részére.

¹ Képviselőtestületi határozat 1877 május 26.

Bajzáth József veszprémi püspök a felállítandó intézetet egyházmegyéjének legszebb pontján, Keszthelyen ohajtotta felállíttatni. E czélból összekötetésbe lépett a város tulajdonosával, Festetics Pál gróffal. A gróf örömmel fogadta az ajánlatot, a püspöktől a 20000 frt alapot átvette és az intézetnek felállítását magára vállalta.

A pápa az érsek útján küldte le a püspöknek az intézetre vonatkozó iratokat, ki azokat a grófnak azonnal kézbesítette. Egyuttal kérte a gróft, hogy a szent atya óhaját mielőbb teljesítse, mit a gróf meg is ígért. Azonban Máramatiában való tartózkodása miatt az intézet felállításáról még egy év elteltével sem intézkedett. Ezért a püspök őt Máramatiából való visszatérése után ujolag felszólította ígéretének teljesítésére.

Néhány év telt el, míg az intézetre vonatkozó megállapodások a miseriek és a gróf között nagynehezen megtörténtek. Már a közös óhaj teljesülendő volt, mikor a gróf közbejött halála mindent meghiusított.

Bajzáth püspök Pál grófnak fiát, György gróft is felszólította az intézet felállítására.

György gróf a püspöknek a saját házában meg is ígérte, hogy az atyjáról reá maradt kötelezettségnek minden halogatózás nélkül megfelel.

Az ígéret pusztá szándék maradt. Emiatt a püspök, kit a nuncius a pápa nevében folyton sürgetett az intézet felállítására, kénytelen volt az alapítványi összeget a gróftól visszakérni. Azonban a gróf sem az intézetet nem állította fel sem a pénzt nem adta vissza. Erre a püspök a helytartótanácsához fordult. A helytartótanács azt határozta, hogy a gróf az alapítólevél értelmében tartozik az intézetet felállítani, ha ezt nem teszi, az alapítványi összeget, annak 5% kamataival együtt, a püspök rendelkezésére kell bocsátania.

A gróf a helytartótanács ítéletének hatása alatt hajlandónak mutatkozott az intézet felállítására, ha atyjának kegyeletes szándékával a magáét egyesítheti. A püspök a gróf óhajának eleget akarván tenni, Kozics István urodalmi ügyvédnek a pápa alapítólevelét, Festetics Pál grófnak az ezen ügyben hozzá intézett leveleivel együtt átadta, hogy a gróf a régi terven és költségvetésen az óhajtott változtatásokat megtehesse.

A gróf a módosított tervekre nézve megkezdte a miseriek provinciálisával az alkudozást. Megállapodásra azonban nem jutottak, mert a tervbe vett intézet költségvetése jelentékenyen fölülmulta az alapítványi összeget. Amiért a gróf a helytartótanács ítélete szerint a 20000 frtot annak 5% kamataival együtt, azon indokolással, hogy az intézetet az atyjától reámaradt adóságok és a katonai pályán való elfoglaltsága miatt föl nem állithatja, — a püspöknek visszaküldte. Erre azután a gróf és a püspök a kötelezettségek alól egymást kölcsönösen felmentették. A gróf megmenekült az intézet felállításának gondjai alól, a püspöknek pedig szabadságában állt az alapítványt a szent atya szándéka szerint ott, a hol neki tetszett, elhelyezni. Az erről kiállított egyességlevelet a helytartótanácsnak fölterjesztették, ki azt megerősítette.

Ezzel a város érdekeire nézve fontos intézet felállítása megszűnt.

III. FEJEZET.

Keszthely az irodalom és műépítészeti terén.

A helikoni irodalmi ünnepek.

Görög hitrege szerint a muzsák a Helikonon¹ tartózkodtak, a hol üde források mellett, hős lombok árnyában, Apollo, a művészetek istenének védőpajzsa alatt földöntuli örömök közt végezték szellemi munkájukat. Ilyen Helikon volt a 18. század elején Keszthelyen, a hol Festetics György gróf, a tehetős és lelkes hazafi emelt templomot a muzsák tiszteletére.

A Georgikonban és gymnasiumban virágzó irodalmi iskolák Festetics György gróf áldozatkészségéből, Ferencz király születése napján (febr. 12) évenként irodalmi ünnepet tartottak. Ezeken az ünnepeken a georgikoni gyakornokok, lyceumbeli ifjak és gymnasiumi humanisták, kik a költészeti munkák előadásában és az ékesszólásban gyakoroltabbak voltak, verseket szavaltak, szónoklati munkákat adtak elő és irodalmi dolgozatokat olvastak fel.

Az ünnepségeken kezdetben (1809) csak a gróf és tanári kar jelent meg, de később 1817-ben és 1818-ban, midőn az előadások nagyobb fényvel tartattak meg, az említetteken kívül azokban részt vettek a vidék urai és hölgyei, sőt a haza nevezetesebb távoli írói és tudósai is; mint: Kisfaludy Sándor,

¹ A Helikon hegység Beotiában, 1750 m. magas. A görög nép a muzsák lakhelyének tartotta. Mai neve Zágora.

Berzsenyi Dániel, Horváth Endre, Dukai Takács Judith, Ruszek József.

Az ünnepség a király születése napját megelőző estén a gymnasiumi épületben színelőadással kezdődött, melyhez bevezetésül a tanuló ifjúság az „Isten tartsd meg királyunkat“ dalt zene kíséretében énekelte el. A színelőadás alatt örömkönyek tódultak a nézők szemébe, midőn a magyar nyelvet, az erényt dicsőítő és a bünt ostromló művészet szolgálatában a jövő reményeinek ajakán megnyilatkozni hallották oly időkben, mikor a haza színpadjain idegen emberek idegen nyelven beszéltek a magyarnak. A király születése napján reggel a plebánia-templomban istentisztelet tartatott, melyen a gróf is megjelent családjával és vendégeivel.

Mise után a tanárok tanítványaikkal és a vendégek a Georgikon nagytermébe vonultak. A georgikoni archon tartotta a bevezető beszédet, melyben a hallgatósággal megismertette az ünnep célját és annak a király születése napjával való összeköttetését. A megnyitó beszédet követték a szónoklatok, szavalatok, felolvasások és bírálatok. A szavalatokat közbe-közbe zene kísérete mellett énekelt nemzeti dalok váltották föl. Előadások végeztével az archon alkalmi beszédet tartott.

Ebéd a Festetics kastélyban volt. Ez alatt az uralkodóra és a haza boldogságára elhangzott szónoklatoktól és az öröm hangjaitól zengett a palota. Ebéd után a Georgikon fáskertjében 12 juhászlegény dudaszó mellett magyar táncczal mulattatta a vendégeket. Közbe-közbe pásztordalokat olvastak fel. Azután következett a faültetés nevesebb írók emlékére. Mélázó zeneszó mellett a meghatottság mély kifejezése közt

¹ Az 1817. évi helikoni ünnepen Festetics Ernest és Festetics Leo ifjú grófok is szavaltak.

hangzottak föl a nevek, melyeket a facseteték elhelyezésekor kikiáltottak. Az 1817. évi ünnepélyen Gyöngyössy Istvánnak, Kisfaludy Sándornak, Kiss Jánosnak, Berzsenyi Dánielnek, Dukai Takács Judithnak és Horváth Ádámnak, — az 1818. évi ünnepélyen Kazinczy Ferencznek és Csokonay Vitéz Mihálynak emlékére ültettek facseteteket.

A magyar irodalom nevezett munkásainak tiszteletére és emlékére ültetett fák Helikoni-liget néven ismeretesek.

Este a gymnasiumban a zenetanoda növendékei zenével mulattatták a vendégeket. A zeneelőadásokat „Isten tartsd meg királyunkat“ dallal fejezték be. Vacsora után táncmulatság vetett véget az ünnepélynek.

Az ünnepségek fényét a gróf nagylelkű bőkezűséggel tette ragyogóvá; 12 ifjút, kik dolgozataik vagy előadásaik által kitűntek, 50—50 forinttal jutalmazott meg; a rokkant katonák és a városi szegények között 2—2000 frtot osztatott ki; a kiválóbb írókat nagyobb részt 800, a rendezőket 150, a bírálókat 100 frt tiszteletdíjban részesítette. Rendezők Ruszek József apátplebános, Asbóth János urodalmi prefektus, Petrőczy Adalbert georgikoni tanárok voltak, kik az irodalom iránt való meleg érdeklődéssel, jártassággal és elismerésre méltó buzgósággal vezették az ünnepeket. Bírálók minden egyes alkalommal mások voltak; többnyire tanárok és írók.

A helikoni ünnepek a nagyember bekövetkező halálával 1819-ben véget értek.

A helikoni irodalmi ünnepek czélja volt a ha -

Az írók emlékére történt faültetést páratlan magyar zamattal és lelkesedéssel írja le Vas G. a „Nagy idők nagy emberek“ cz. regényében.

szeretet ápolása, a koronás királyhoz való ragaszkodás emelése és az ifjuságnak irodalmi képeztetése. És mégis voltak magyar emberek, kik a helikoni ünnepeket politikai lakmározásoknak nevezték, sőt vannak maig is egyesek, kik az ünnepek értékét — saját tehetségükkel mérve — kicsinyleni bátorkodnak.

A város nyugoti oldalán, a georgikoni majorok mellett magasra nőtt, terebélyessé lett fák igazi jelképei annak az alkotásnak, mit Festetics György a helikoni ünnepekkel véghez vitt.

A Helikon elnémult, az áldozatot bemutató szebb hazába költözött, az áldozati tűz fénye, mely messze világított, kialudt; a keszthelyi muzsák égbe szálltak, de az elhanyagolt talaj, melyen a muzsakegyeltek, megédesített fáradtsággal dolgoztak, termékenynyé lett. Édes gyümölcsét mindnyájan élvezzük. A helikoni fák árnyas lombjai susogják: hogy a nemzeti nyelv munkásai, az ünnepélyek rendezői és azok nagynevű alkotója nem hiába küzdöttek.

A georgikoni irodalmi ünnepek.

A georgikoni ünnepek, a helikoni ünnepekhez hasonló módon és fényben tartattak május végén a gazdasági látogatások, illetve georgikoni szigorlatok alkalmával, avval a különbséggel, hogy a februári ünnepek közvetlen célja a szépirodalom — a georgikoni ünnepeké a gazdasági tudományok fejlesztése volt.

A végzett gyakornokok az előirt gazdasági tanulmányokból május végén vizsgáztak. A vizsgálatokat gazdasági értekezések felolvasásával, szónoklatokkal, szavalatokkal, a diplomák és jutalmak kiosztásával fejezték be.

¹ Beöthy: „Magyar Irodalom Történet“ 1894.

² A májusi ünnepeken választották meg a Georgikonba a tiszteletbeli tagokat (assesores) is.

A gróf a szigorlatokat dicsérettel kiállott pristáldusokat jogi éremmel¹ (numisma iuridicum), a gyakor-nokokat gazdasági éremmel (numisma oeconomicum²),

a gazdálkodás terén kiváló vendégeket ezüst mentekötővel, gazdasági éremmel vagy szép tárgyakkal tüntette ki.

Ebéd után gazdasági előadások, értekezések és próbák tartattak. A néha napokig tartó májusi gyűléseket zene és táncz fejezte be. A májusi ünnepeken

¹ A numisma iuridicum ezüstérem. Előlapján Verbóczy hátsólapján Astrea képe van.

² A numisma oeconomicum-ot (ezüst és bronz érmek) Festetics György 1817-ben verette a Georgikon ünnepélyes megnyitásának (1801) emlékére. Az érem előlapján József főherceg, a volt nádor van ábrázolva, amint a Georgikon földjén szánt.

Numisma oeconomicum.

Az ekét vonó ökrök egyi-kén trombitáló Fama ül. Hátlapján Ceres alakja van, jobb kezében koszorut tart, balkezelével gabonakévé-t karol át. Mellette jobbról a Festetics család czimere, balról a bőség szaruja látszik.

³ A mentekötő láncszemeit művészileg készített buzakalász, szőlőfej és tölgylevél képezték.

tartott kiváló gazdasági értekezéseket Festetics György a saját költségén kiadatta.¹ A kiadvány czime: „Georgikoni kalászfüzér.“ 3 kötet.

Georgikoni ünnep 1814-től 1818-ig összesen öt volt, a hatodik ünnep elérézésének idején a fáradságtól hazafi már a sirban nyugodott.

Az irodalom keszthelyi munkásai.

A magyar irodalomnak Keszthelyen nemcsak nagylelkű pártfogója, hanem nagyszámu munkásai is voltak, még pedig olyanok, kiknek nevére e város mindig büszkeséggel hivatkozhatik, minők:

Fejér György, Nagy Ignác, Horváth János, Lipp Vilmos, Vaszary Kolos, Ruszek József, Simon Vincze, Érkövy Adolf, Goldmark Károly. Ezekben az írókban, kikről e munka III. részében bőven van szó, képviselve van a történeti, régészeti, szépirodalmi, bölcsészeti, gazdasági és zenei irodalom. De ezeken kívül még vannak többen, kik a tudományos irodalom terén szép munkákat alkottak.

A Georgicon tanárai közül Angyalffy Mátyás, Bulla Károly, Pethe Ferencz és Phaller Károly tün-tek ki irodalmi munkásságukkal. Pethe Ferencz 38 kötet gazdasági és nyelvészeti munkával gazdagította az irodalmat. Munkáiért több elismerést aratott. IV. György regens 36 arany sulyu érdemjellel, a porosz és dán király elismerő okirattal és arany érdempénzzel tüntették ki. Phaller Károly a Jus Georgicum című latin nyelvű munkájával az egész hazában feltűnést keltett és az urbéri viszonyok rendezésén nagyot lendített.

¹ Az 1817-iki Helikoni és gazdasági májusi ünnepélyen előadott dolgozatokat Ruszek József „Helikon“ cz. alatt kiadta 1818-ban.

A gazdasági tanintézet tanárai közül a gazdasági irodalomba vágó művekkel gyarapították a magyar irodalmat Balás Árpád, Csanády Gusztáv dr., Deininger Imre, Engelbrecht Károly, Hensch Árpád, Lovassy Sándor dr., Kiss József, Nádaskay Béla.

A premontrai rendház tanárai szintén nagy számmal járultak az irodalmi művek gyarapításához. Lipp Vilmost és Simon Vinczét már említettem. Soós Mihály: Éghajlattan és A kereszténység álláspontja a természetben (3 kötet) czimű munkákat adta ki. A főgymn. világi tanárai közül Gaál József a Rajzoló geometria cz. munkát írta polgári iskolák számára. E tankönyv négy év alatt 3 kiadást ért el.

Voltak és vannak még ugy a világi mint a premontrai tanárok közül többen, a kik értesítőkbé és szaklapokba értekezéseket irtak.

Midőn az irodalom keszthelyi munkásait e néhány vonásban bemutatam, nem hagyhatom említés nélkül azt, hogy a legnagyobb magyar lantos Petőfi felesége, a költői tehetségű Szendrey Julia Keszthelyen született 1829 január 1-én. Atyja a még most is élő Szendrey Ignác, Petőfi és Gyulay Pál apósa 1826—30-ig ispánkodott Ujmajorban; onnét Erdődre költözött és ott Károlyi Lajos gróf szatmármegyei birtokain igazgató lett.

Levéltárak.

Városunkban és vidékén legnevezetesebb levéltárak a Festetics gróf családé, a zalavári apátságé és a városé. Kevésbé nevezetes, de mégis figyelemre méltó a főgymnasiumi, plebániai, polgárvárosi és a zsidó hitközségi levéltár.

A grófi levéltár valódi kincstár, a történetkutató számára. Sopronmegyében a Ságly és Ákosházi Sárkány családok, Vas- és Zalamegyében a gersei Pethő család birtokai, azonkívül a csáktornyai és csurgói urodalmak a keszthelyi Festeticssek kezére szálltak. A letűnt századok szokásjoga értelmében a birtokokkal együtt a családokra és azok birtokaira vonatkozó okiratok is az új tulajdonosra szálltak. Inét van, hogy a keszthelyi Festetics levéltár rövid múltja daczára is nagyon sok és majdnem évezredes okiratokat tartalmaz.

A levéltárban vannak az Árpádház, Anjouk, Hunyadyak, Jagellók korából és a török világból való okiratok. Leggazdagabban van képviselve okiratokban az Anjouk kora, továbbá a 18 és 19. század.

Az okiratok Vasvár, Csurgó, Keszthely, Rezi, Tátika egykori földesuri családaira és azok birtokviszonyaira vetnek világot.

Az okiratok megyénként a birtokok szerint, melyre vonatkoznak, vannak osztályozva. Ez az osztályozás és az okiratokról időrendben vezetett tárgymutató jelentékenyen megkönnyítik a levéltárban buvárkodó munkáját.

Nagy Iván, Festetics Tassilo gróf engedelmével 1867. év nyárszakán a levéltár egy részét átkutatta és a Sopronmegyére vonatkozó okiratokat egészen, a vasmegyeieket 1439-ig, a zala- és somogy megyeieket 1450-ig lemásolta. A lemásolt okiratok száma 300.

A vasmegyei birtokokról szóló okiratok nagyobb részt az egykor híres gersei Pethő családra, a sopronmegyei okiratok a Ságly és Ákosházi Sárkány családokra vonatkoznak. Utóbbi családra a zalamegyei okiratok közt is sok érdekes adat fordul elő, melyek segé-

lyével a még ismeretlen Sárkány család multját meg lehet világitani.

Van még a levéltárban a Maretich-féle kézirat 1830-ból. Hatalmas folians kötet. A Festetics gróf család történetét tárgyalja katonai szempotból. Német nyelven van írva. A munka nem épen megbízható, rendszertelen; mindamellett figyelemre méltó.

A grófi levéltár 1848-ban a Georgikon megszűntével, a georgikoni levéltárral gazdagodott. E levéltárral jutottak Bulla Károly georgikoni tanár kéziratban hátrahagyott német művei a grófi levéltárba.

A Festetics család levéltárában gazdag éremgyűjtemény is van. A több ezerből álló éremgyűjteményben görög, római, magyar és török pénzek láthatók. A magyar érme közt az aranyérmek nagy számban, — mondhatni teljes számban — vannak képviselve. Az erdélyi érme ritka példányai a gyűjteményt a legelső magángyűjtemények sorába emelik. Különös ritkaság Báthory Kristóf nevének, Bocskay Erzsébetnek érme, mely arany és ezüst példányban van meg.

A levéltárban vannak a József nádor emlékére vert érme néhány példánya, továbbá az eke, melylyel József nádor a Georgikon dülőin szántott.

A zala vári apátság levéltára Zala-Ápátiban körülbelül négyezer okiratot foglal magában. A 13. századtól a 19. század közepéig hiteshelyként szereplő levéltárban leggazdagabban van képviselve a 15. és 16. század. A 17. és 18. századból kevés, a 15. századot megelőző időkből semmi okirat sincs a levéltárban. Mi történt a legrégebb okiratokkal, adatok hiányában megállapítani nem lehet. Hogy a török időkből kevés számú okirat van, annak oka abban rejlik, hogy

a török hadjáratok alatt Zalavár Kapornakkal együtt megszűnt hiteles levéltár lenni; illetve azon idő alatt a zalavári levéltárt a vasvári káptalan kezelése alá rendelték, honnét csak az apátság visszaállítása után hozták vissza a levéltárt Zala-Apátiba.

Az ősi kolostor leveles kincstára a vidéki levéltárak között a legrendezettebb. Rendezése az apátság önállósítása után történt.

Keszthelyre vonatkozó okirat csupán 4 drb van a levéltárban. A legrégebbi okiratok nagyrésze a Bakats, Pethő, Sárkány családokra, az újabb idejű okiratok a Dely, Darabos, Inkey, Horváth, Csertán, Vécsey, Koltay, Csányi, Tallián, Nedeczky, Deák, Oszterhuber, Svastics, Forintos, Csillagh és Ács zalavármegyei családokra vonatkoznak.

A városi levéltár okiratai a városház egyik szobájában deszka állványokon csomagokba kötve vannak elhelyezve, szabadon állnak, a világosság és por emészti őket. Csomagokba is csak az újabb időben kötötték össze; de sem jegyzékbe nem foglalták, sem tárgymutatót nem készítettek róluk. A kutató kénytelen az iratesomókat szétbontani és a portól vastagon meglepett iratokat egyenkint átnézni.

Habár a levéltár gazdagnak nem mondható, mindamelllett több gondot érdemelne, mint a mennyit eddig reá fordítottak. Van benne néhány okirat a török időkből, a többi mind a múlt század második feléből s jelen századból való. Az előbbieket a Bakats, Pethő, Lengyel, Horváth család multját világítják meg. Az utóbbiak: bevételi és kiadási naplók, adó-összeírásai és kivetési iven, katonai quartéllajstromok, gyámi számadások, magán periratok, végrendeletek, szerződések, helytartótanácsi és Bach-korszakbeli rendeletek, jegyzőkönyvek. A városi levéltárban legfel-

tűnőbb az óriási iratsomó, mely a Festetics család és a város közt 100 éven át folytatott urbéri pert tartalmazza.

A g y m n a s i u m i levéltár a gymnasium alapításától kezdve egész a jelen időig a tanítás keretébe vágó rendeleteket, tanácskozási jegyzőkönyveket, rendi levelezéseket tartalmaz.

A levéltár abból az időből (1772—1778), mikor a ferencziek vezették a gymnasiumot, nagyon hiányos, mert a ferencziek a keszthelyi rendház megszüntetése után levéltárukat a gymnasiumra vonatkozó iratok nagy részével magukkal vitték. Ezek az okiratok a pozsonyi ferenczi levéltárban vannak. A világi tanárok és a premontrei rend vezetése óta (1796—1896) a levéltár egészen teljes és rendezett.

A p l e b á n i a levéltárban az anyakönyveken kívül, melyek 1696. évtől kezdve vannak meg, régi okirat nincs. Még a hivatalos levelezések is csak az újabb időkből maradtak meg teljes számban.

Történeti fontossággal a ferenczrend eltörlésére, az apátságra, a plebániára és a nemzeti iskolára vonatkozó iratsomók birnak.

A levéltárt Dunst Ferencz dr. apátplebános rendezte.

A p o l g á r v á r o s i levéltár kicsiny, de rendkívül érdekes. Van benne három eredeti török okirat 1651-ből. Ezek az okiratok a zalamegyei Geszten falura vonatkoznak. Geszten lakói a budai diván-sághoz fordultak, hogy az, a török bérlők által kincstári rendelet ellenére felemelt adójukat szállítsa le.

A z i z r a e l i t a hitközség irattárában legfontosabb okiratok a hitközségi, héber nyelven irt alapszabályok 1766-ból. Az izraelita anyakönyvek József császár idejéből 1780-ban kezdődnek, 1790-től 1828-ig hiányoznak, azután teljes számban megvannak.

A többi okiratok a hitközségi ügyekre vonatkoznak. A 18. századbbeliek nagyobb részét héber nyelven, a 19. századbbeliek németül, a legujabb időbeliek magyar nyelven szerkesztvék. Egy okirat van benne latin. Svorényi apátplebános levele, 1812-ből, melyben a hitközséget felszólítja, hogy vasárnapokon a boltokat zárva tartsák és keresztény cselédeiket a templomba küldjék.

Az irattárt 1872-ben Löwinger József izr. kántor annyiban rendezte, hogy az okiratokat időrendi sorba szedvén csomókba kötözte.

Az irattárról betűsoros tárgymutató és index nincs.¹

Könyvtárak.

Könyvtárak tekintetében hazánk kevés kis városa dicsekedhetik nagyobb számu és hirnevesebb könyvtárakkal mint Keszthely.

A grófi könyvtár, mely nemcsak a városban, de a hazában az első helyek egyikét foglalja el, a kastély déli részében van elhelyezve. Hatalmas alkotásával, gazdag tartalmával a grófi családnak az irodalom iránt való kiváló érdeklődéséről és szeretetéről tanuskodik. Van benne 25237 mű, 33530 kötetben. Ezek között 12619 munka német, 5047 latin, 4038 franczia, 2271 magyar, 757 angol, 252 olasz, 253 különféle nyelven van írva. Amint a számadatokból látható, legnagyobb mennyiségben vannak képviselve a német (50%), latin (20%), franczia (16%) és a magyar (9%) nyelvű munkák.

¹ A gazd. intézeti, bírósági és telekkönyvi levéltárak fönnállásuk óta az intézményeknek megfelelő tartalmu iratokat foglalnak magukban.

Szakcsoport szerint e munkák következőleg oszlanak meg :

I. Philol.	702	mű,	1129	drb
II Lit. Hung.	3924	„	3236	„
III. Theol.	2198	„	1204	„
IV. Jurid. univ.	1725	„	1143	„
V. Jurid. Hung.	926	„	890	„
VI. Medicina	1259	„	1921	„
VII. Philos.	543	„	571	„
VIII. Paedag.	227	„	424	„
IX. Militar.	741	„	906	„
X. Scient. nat.	639	„	1185	„
XI. Oecon. et Techn.	3007	„	4550	„
XII. Mathem.	173	„	223	„
XIII. Hist. univ.	3133	„	6224	„
XIV. Hist. Hung.	1029	„	1609	„
XV. Liter. univ.	1095	„	3084	„
XVI. Geneal. et Herald	334	„	702	„
XVII. Aesthet.	2345	„	3933	„
XVIII. Mappae Geogr.	1237	„	596	„

A könyvtár nevezetességei közt említésre legmél-
többak : a „Festetics codex“ és a „Keszthelyi codex.“
Mindkét könyv tulajdonképen imakönyv és a magyar
nyelvnek kiváló régi emlékeit képezik. A Festetics
codex néven ismeretes imakönyv, Kinizsy Pálné, Magyar
Benigna számára készült 1494 körül. Gazdag diszítésű.
A benne levő zsoltárok minden régi zsoltárforditástól
eltérnek. A keszthelyi codex voltaképen Régi Magyar
Papistas Psalterium 1522-ből való. Zsoltárokat és imá-
kat tartalmaz. E Psalterium arról is nevezetes, hogy
benne a magyar szentekhez intézett imák is foglal-
tatnak.¹

¹ Mindkét codexet közölte Wolf György a Nyelvemléktár
XIII. kötetében 1886.

A főgymnasiumi tanári könyvtár 3770 munkát tartalmaz 6401 kötetben.¹ E könyvtárban leggazdagabban van képviselve a hittudomány, szép-irodalom, nyelvtudomány és történelem.

A gazdasági tanintézeti könyvtár 3265 művet tartalmaz 6130 kötetben. A munkák majdnem kizárólag gazd.szakmunkák. E könyvtárnak alapját a Festetics család vetette meg, midőn a georgikoni könyvtárt az intézet számára átadta. Ajándékozás útján gyarapították még Emich Gusztáv, Heckenast Gusztáv, az Országos MagyarGazdasági-Egyesület, a Bécsi Meteorologiai Társulat, Hitsmán Hugó, Kodolányi Antal, Hatzfeld Szaniszló gróf. A többi könyvet az intézet az államtól e célra évenként kiutalt összegből szerezte.

A három nagyobb könyvtáron kívül van még könyvtára az iparos egyesületnek, továbbá az iparos egyesületben, a gazdasági tanintézetben, a főgymnasiumban, a kereskedő körben fennálló egyesületeknek.

N y o m d a.

Keszthelyen az első nyomdát Györkös Gy. állította föl 1868-ban. Ez a nyomda csak fél évig állt fenn. 1870-ben Sógor György állított fel nyomdát. Ebben a nyomdában nyomták az első keszthelyi újságot, Balaton és Vidéke czímen, Pöltz Pál elemi iskolai tanító szerkesztése alatt. Ugyanebből a nyomdából kerültek ki a Gyakorlati Mezőgazda czimű gazdasági lap, Sporson Pál gazdasági intézeti igazgató vezetése alatt, és Pokolgróf vagy az avatottak esküje, ugyszintén a Pesti néma koldus czimű regények.

E nyomda is 1880-ban megszűnt. Helyette 1881-

¹ Könyvtári kimutatás 1892. Összeállította Fábry Pál prem. tanár.

ben Grünbaum Márk Muraszombatból hozta át nyomdáját Keszthelyre. Ebben a nyomdában jelent meg a Keszthely czimű heti lap, Révai Miksa elemi iskolai tanító szerkesztése alatt. Grünbaum 4 év eltelte után nyomdájával együtt visszatért Muraszombatba, mivel Kardos Gábor Keszthelyen gyorsajtóval berendezett nyomdát állított föl.

Ez volt az első gyorsajtó Keszthelyen, miután az előbbi nyomdatulajdonosoknak kézi sajtójuk volt. Kardos Gábor a Keszthely czimű lap nyomásának átvételével 1884-ben kezdette meg működését. Kardostól a nyomdát a helyi lap nyomásával együtt 1890 aug. 17-én Nádain Ignác vette át.

Ugyanebben az évben aug. 18-án állította fel Keszthelyen Farkas János a második gyorsajtót. Ez idő óta Keszthelynek két nyomdája van. Farkas János nyomdája bátran kiállja a versenyt a nagyobb városok nyomdáival, mert tulajdonosa egész buzgósággal, odaadással és szakértelemmel vezeti a nyomda ügyeit. Farkas János nyomdájában jelent meg 1891-ben a második helyi lap Keszthelyi Hirlap czimmal, Hoffmann Soma ügyvéd vezetése alatt. Egy évvel később dr. Schwarz Zsigmond ügyvéd, nemsokára pedig dr. Lovassy Sándor gazd. intézeti tanár vette át a lap szerkesztését. A két lap 1895-ben egyesült. Az újabb keletű Keszthelyi Hirlap megtartván a saját czimét, folytatja a Keszthely hetilap évszám jelzését. Kiadója Mérei Ignác könyvkereskedő.

Mindkét hetilap vállvetve iparkodott a vidék, főleg Keszthely gazdasági, kereskedői, ipari és szellemi érdekeit előmozdítani.

Lapok.

Az a sok és különféle lap, mely a városba jár, Keszthely szellemi műveltségéről és lakóinak értelmiségéről tanuskodik. A városba ezidejűleg jár 127 különböző lap 750 példányban. Ezek a közvetkezők:

Az ujság czime	Péld.	Az ujság czime	Péld.
M a g y a r l a p o k .		Független Néplap	7
Napilapok :		Gazdasági Lapok	6
Alkotmány	7	Graphica	2
Budapest	22	Gyógyszerészi Közlöny	1
Budapesti Hirlap	78	Gyógyászat	2
Egyetértés	15	Győri Közlöny	3
Fővárosi Lapok	4	Háztartás	2
Hazánk	7	Herkó Páter	6
Magyar esti lap	2	Katonai Lapok	1
Magyar Hirlap	18	Képes Családi Lapok	10
Magyar Ország	9	Képes Folyóirat	20
Nemzet	3	Kincsem	1
Nemzeti Ujság	6	Kis Lap	6
Pesti Hirlap	57	Köztelek	8
Pesti Napló	17	Községi Közlöny	2
Szabadszó	4	Klinikai Füzetek	9
H e t i l a p o k :		Magyar Szemle	5
A hét	2	Magyar Néplap	19
Adóügyi Szaklap	2	Magyar Bazár	7
Az Én Ujságom	23	Magyar Ipar	4
Borszem Jankó	6	Magyar Pénzügyőr	1
Divat Ujság	7	Magyar Figaro	2
Ezredéveskiáll. közlöny	3	Magyar Közlekedés	1
Egyenlőség	6	Magyar Kereskedők L	1
Egyetemes fil. közlöny	4	Magyar Gazdák Lapja	3
Építő Ipar	1	Magyar Közigazgatás	4
Fejérmegyei Napló	3	Magyar Nők Lapja	2
Földművelési Ertesítő	5	Magyar Pénzügy	1
		Mátyás Diák	5
		Mercur hiteles	1

Az ujság czime	Péld.	Az ujság czime	Péld.
Mezőgazdasági Szemle	1	Ill. Wr. Extrablatt . . .	2
Nemzeti Iskola . . .	4	N. Fr. Presse . . .	11
Népszerű bölcsészet . . .	1	N. Pester Journal . . .	24
Néptanítók Lapja . . .	6	N. P. Volksblatt . . .	5
Panonia	2	Neues Wiener Tagblatt	2
Pápai Lapok	4	Pester Lloyd	24
Párisi Divat	4	Politisches Volksblatt	15
Pénzügyi Lapok	1	Volkszeitung	2
Pénzügyi Hirlap	10	Weltblatt	1
Pécsi Napló	1	Wiener Tagblatt	2
Pécsi Jogi Közlöny	4		
Politikai Heti Szemle	3	H e t i l a p o k :	
Rábaközi Hirlap	1	Das gute Comm. Kind	1
Rendőri Közlöny	4	Der Loos Fremd	1
Sorsolási Közlöny	1	Die Edelmetall Industr.	2
Sümeg Szt Gróth	4	Droguisten Zeitung	1
Szárnyasaink	2	Fricks Rundschau	2
Szombathelyi Ujság	2	Jüdische Presse	1
Szözlészeti és Bor. lapok	1	Journal für Leder In-	
Tanulók lapja	6	dustrie	1
Tapolcza és Vidéke	4	Landwirtsch. Presse	1
Typhografia	1	Mercur	6
Uj idők	8	Oberwartter Sontagebl.	1
Vadászlap	1	Sport Zeitung	2
Vasárnapi ujság	14	Ung. Weinzeitung	1
Vasuti és közl. közlöny	1	Waidmausheil	4
Vasvármegye	3	Wein u. Agricultur Z.	1
Veszprémi Hirlap	3	Wochen Reun Kal.	1
Világ krónika	4	Wr. Mode	25
Zala	4	Zipser Bote	1
Zala megye	5		
Zsidó Híradó	1	K ü l f ö l d i L a p o k :	
		Berliner Modenwelt	20
Német lapok.		Berliner Landwirth. Z.	1
Napi lapok:		Berl. Sportkalender	1
Bpester Tageblatt	4	Daly News	1
Fremdenblatt	4	Figaro	1

Az ujság czime	Péld.	Az ujság czime	Péld.
Fliegende Blätter . . .	8	Leipziger Ill. Z. . . .	2
Journal de la Mode . . .	1	Themse	1
Le Tour de Mode . . .	1	The Morning	1

E kimutatásban mindenestre feltűnő az a körülmény, hogy a magyar ajku városba 29-féle német ujság jár 169 példányban, nem is számítva ide a néhány másféle idegen lapot. E szomorú körülménynek oka abban rejlik, hogy a kereskedők még mindig abban a téves hitben vannak, miszerint a Pester Lloydot, N. Fr. Presset, N. Pester Journalt a magyar lapok nem tudják helyettesíteni.

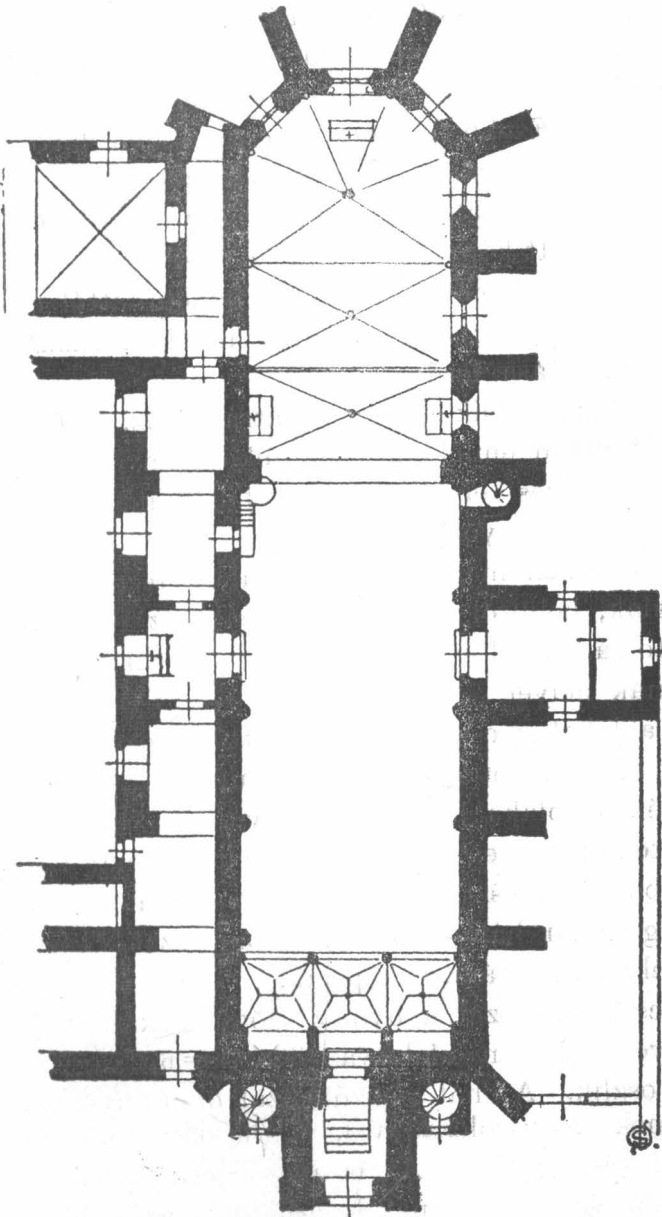
A plebánia-templom, mint műemlék.

A plebánia-templom nemcsak történeti emlék, hanem a Balatonvidék legszebb műemléke is.¹

Fekvése keleti, építési modora csucsíves, anyaga szabálytalanul hasogatott terméskő, nem szabályosan faragott kő, mint azt a templom leírására vonatkozó kéziratok állítják. A műépítészeti tagok, nevezetesen: az oszlopok, oszlopfejek, támfalburkolatok, gerinczivek, zárókövek, ablak-válaszfalak és egyéb diszítések faragott kövek. Alakja hosszénégyszög, mely a szentélyben a 8 oldalú sokszög három oldalával záródik. Hosszusága belső világosságban 44 méter; szélessége a szentélyben 9·18 m. a hajóban 10 m. Boltozatmagassága a szentélyben 10·54, a hajóban 16·60 m. Az óriási boltozatot úgy a szentélyben, mint a hajóban az oszlopokon nyugvó vállívek négyszögű terekre osztják. A szentély boltozata három, a hajóé öt osztályra (travee)

¹ Története a II. rész I. fejezetében van leírva.

A templom alaprajza.

van osztva. A négyszögű boltosztályokat az egymást keresztező gerinczivek (bordák) háromszögű boltmezőkre szakítják, mely boltmezők a hozzátartozó gerinczekkel együtt a boltozat legnagyobb emelkedésén egy csucsba futnak össze. Ezekben a gerinczicsucsokban levő zárókövek különféle alakokkal vannak diszitve. Sajátságos jelenség a boltozatalakításban az, hogy a záróköveken keresztül huzott képzeleti vonal nem esik össze a templom hossz tengelyének irányával, hanem attól eltérve kissé délre hajlik; vagyis mint mondani szokták, a boltozat alakítása ferde.

A boltozat másik építészeti hátránya az, — a miben hazánk e nemű emlékeinek legtöbbje szenved, — hogy a bolt csucsíves emelkedése a falak magasságához mérten csekély, nyomott.

A merészen magasba nyuló falak tereit kívülről a támfalak, belülről az oszlopok és diszitések teszik változatossá. A falterek e mellett még sűrű ablakzatnak adnak helyet.

Az ablakok, a csigalépcső mellett levő osztály nélküli ablakot kivéve, két osztályuak, csupán a szentélyzárás középső ablaka hármassal osztályu.

A templom legszebb diszítéseit a már említett kereszt-boltozati osztályokon kívül a szentély csillagés az orgonakar hálóboltozata, a homlokzat körözsája s a szentély lefutó támtői képezik.

A csillagboltozat a nyolcz szögű sokszögnek háromnegyedével van alakítva; $8 \times \frac{3}{4} = 6$, vagyis hat mezőre oszlik. A hat mező közül öt a nyolczszögű sokszögnek egynyolczadával, a hatodik háromnyolczadával van képezve. Az öt mező gerinczivei a szentélyzáródás sarkaiba futnak le, a hatodik nagyobb mező, két gerinczívével együtt, a szentély első keresztbolt osztályáhozsimul.

Az orgonakar hármashalmozatát sokszögbe illesztett gerinczhálózatok díszítik, a hálózatok gerinczei az orgonakart tartó oszlopfejekre futnak le.

A kőrózsa tulajdonképpen egy két ölnél nagyobb átmérővel bíró kerekablak, melyben 12 halhólyag alakú és hat félkör alakú kődíszítés foglal helyet. Ily küllős rórozsaalakban díszített kerek ablak hazánkban (a csucsíves templomok között) csak a keszthelyi templom van. A kőrózsa a templom homlokzatán állt, s a szentély ablakaival együtt a templomnak mysticus világitást adott, a torony építés alkalmával eredeti helyéről kivették és a torony homlokzatába helyezték.

A zárókövek három különböző átmérővel bíró kő hengerlapból állnak. A hengerlapok vastagsága egyenlő a gerincz ívek éleinek a bolt mezejétől számított magasságával. A záróköveket különféle jelképes alakok díszítik. Ilyenek: a mulandóságot jelző sárkány, a földi boldogságot ábrázoló rózsza, a békét hirdető galamb, a Megváltó munkájára emlékeztető bárány, de legjellemzőbb dísz a szentélyboltozat második osztályának zárókövén, a templom alapítójának czimere, a sárkány. Az említett kődíszítéseken kívül előfordulnak lóher, halhólyag, kör, körte alakú díszek. A gazdagabb díszítések hiányát a templom egész testének művészi alakítása és izléses beosztása pótolja.

A külső tagozást, a négytagú rézsutos záródással bíró támpillérek és a támpillérek első osztályának magasságában körülfutó kőpárkány képezik. Az északi oldalon a zárdai épület miatt nem alkalmazhattak több támpillért mint egyet, a homlokzatnál, ezért a a tetőnyomás ellensúlyozására északon vastagabb falat csináltak, mint délen. A fal vastagsága délen 1'18 m., északon 1'60 m. A belső tagozást a boltozat mezején

a keresztbemenő körtealaku gerinczivek, a faltereken az oszlopok és a mellpárkány alkotják.

A szentély, mint általában a zárdateimplomoké, nagy; a templom hosszának majdnem harmadrészét teszi. Szélessége is csak 92 cm-rel kisebb, mint a hajóé. Talaja a hajóénál egy lépcsővel emelkedettebb. Faltere a három boltozat-osztálynak megfelelőleg 3—3 hengeralaku lefutó oszlop (támtő) által van tagolva. A hengeralaku támtövek, közepükön szobrok befogadására szolgáló hely gyanánt megszakítással nyulnak a mellpárkányig, mely 3·51 m. magasságban fut körül. A támtöveknek tornyocskákkal és kereszttrózsákkal diszitett felső része szobormennyezetül (baldachin), alsó része szobor talapzatul szolgál.

A megtört oszlopok fenn mindenütt hengerlapokból álló kapitelen, lenn különféle alakban végződnek.

A diadalív és a hajó falai által képezett két sarokban szintén vannak hengeralaku támtövek. Ezek a most leirt támtöveknél jóval kisebb átmérővel bírnak és minden megszakítás nélkül mennek a szentély mellpárkányáig, vállkövek nem henger, hanem sokszögalakukak.

A diadalív tömör, nehéz hasábalaku, élein letompított, 1·20 m. széles és ugyanolyan vastag fal, mely a templom belsejébe beugorva, a szentélyt a hajótól elválasztja.

A hajó faltere oszlopsorok által öt osztályra oszlik. Az oszlopok a szentély lefutó oszlopaitól egészen különböznek. A nyolcz szögnek három egész és két féllapjával vannak alakítva.

A főbejárat kapuzatának pálczatagjai szintén fejezet (kapitel) nélküliek. A kapuzat gömbháromszögének

ivterén volt köfeszületet a jelenlegi restauráláskor távolították el.

A torony két emeletes négyszögű hasábalak, sisakja nyolczszögű gulya, bejárata a régi kapuzat utánzása, ivterén Mária szobra áll. A torony hasábjának végén négy tornyocska, első emeletén a templom homlokzatából kivett kőrózsa, második emeletén az óra és harangok vannak.

A toronyról művészeti tekintetben semmi kielégítőt nem lehet mondani. A mi különbség van a művészet és mesterség közt, az a különbség van a templom teste és a torony közt.

A grófi kastély.

Azt a fejedelmi kastélyt, mely nemcsak a keszthelyi köz és magán épületeket, hanem a continens főúri palotáit mulja fölül szépségben és kényelemben, Tolnai Festetics Tassilo (II.) gróf az ősei által reá hagyott hitbizományból építtette.

Az épület zömét az egészen átalakított régi kastély képezi, melyhez északról a hatalmas új szárnyépület csatlakozik.

A régi és új épületet a remek alkotásu 40 méter magas barokk torony köti össze, melynek magassága összhangzó arányban levén az óriási épülettel, nagyban emeli a kastély és a vidék szépségét.

A tornyon a következő feliratok olvashatók:

A nyugati homlokzaton:

DEUM TIME
REGEM HONORA.

1 A család jelmondata:

„Az Istent féljed
A királyt tiszteld.“

A keleti oldalon :

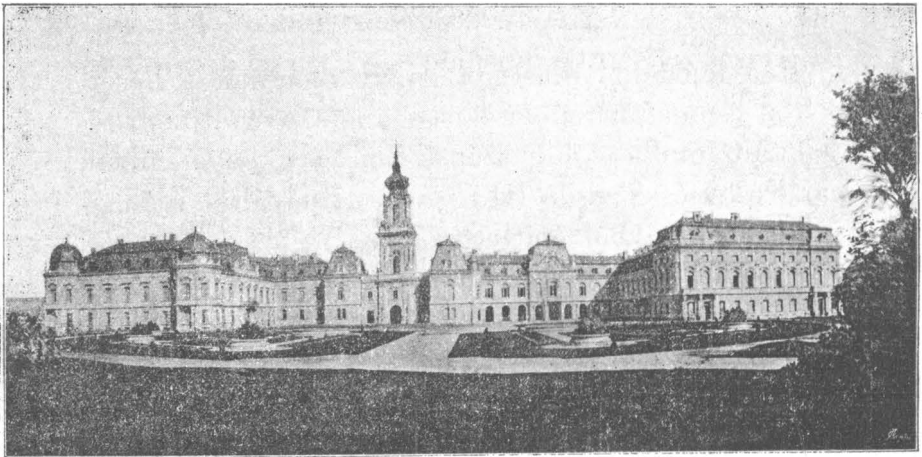
LATIFUNDIIS MAIORIBUS FIDEI SUAE
COMMISSIS CORONAM APPOSITURUS
ERIGI IUSSIT HAS AEDES TASSILO II. E
COMITIBUS FESTETICS.

MDCCCLXXXVI.

Belül a lépcső feljáratnál márvány táblán:

II. TOLNAI FESTETICS TASSILO GROF
RENDELETÉRE ÉPÜLT EZEN PALOTA
RUMPELMAYER VIKTOR, HAAS GUSZTÁV
ÉS PASCHKIS MIKSA MŰÉPÍTÉSZEK ÁLTAL

1883—1887.*

A grófi kastély.

A költségek, nem számítva ide az urodalom által teljesített szekeresmunkát és a házilag égetett rengeteg mennyiségű téglát, a két millió forintot megközelítik.

A palota építését 1883-ban kezdték és 1887-ben

* Az őseitől reá hagyott hitbizományból koszorut készítendő, emeltette ezen palotát II. Festetics Tassilo gróf 1886.

* Rumpelmayer és Haas az épület befejezése előtt meghaltak.

fejezték be. Mikor az épület teljesen elkészült, az építészek a palota átadása alkalmával annak aranykulcsát nyújtották át a tulajdonosnak.

A kastély barokk izlésben épült. Nagyságával, berendezésével a leghatásosabban fejezi ki tulajdonosának gazdaságát és főuri hatalmát. Nincs tulhalmozva czikornyákkal, dagályos czifraságokkal, mint az ujkori barokk épületek, hanem egyszerű, az egész épülettesthez alárendelt szerepet játszó, valóban diszt, nem lényegyet pótolni törekvő alakokkal van diszítve.

Az épületnek egész alkotásában, beosztásában, de főleg a régi és új épületet összekapcsoló toronyban az építészeti művészet van kifejezve.

A kastély a város északnyugoti részén, Keszthely és Polgárváros között a legemelkedettebb ponton fekszik.

A csodás képnek, melyet a fejedelmi fényvel berendezett, a legváltozatosabb facsoportokkal, virágtelepekkel, szökőkutakkal környezett tündérszép kastély a várossal és vidékkel alkot, Európában alig van párja.

A kastély udvara és tulajdonképeni homlokzata a nyugoti oldalra néz. Magán az épülettesten két kapu-átjáró van; az egyik a torony alatt, másik lejjebb dél felé a régi kastélyrészen. Az átjárók mindkét oldalon hatalmas vaskapukkal vannak ellátva.

A kastély nyugoti oldalán, az átjáróknak megfelelően vannak elhelyezve a legszebb szobrászati munkák. A torony alatt levő átjáró fölött két lóidomító szoborcsoport, az alsó átjáró fölött jobbról Ceres, balról Neptun alakjai jelzik a kastély urának jövödelmi forrásait: a lótenyésztést, halászatot és mezőgazdaságot. A kastély déli szárnyában nyugotról kezdve a könyvtár, grófi lakosztályok, kápolna és a grófné toalett-szobája, a keleti részen folytatólagosan a grófné irodája, salonja, az étterem és a gyermekek szobái fog-

lálnak helyet. A tornyon felül északról az egész új épületszárnyban vendéglakások vannak berendezve. A szobák mennyezete stucco, a legváltozatosabb diszitésekkel és aranyozásokkal. Padlózata parket, a legdrágább juhar és mahagoni fából.

Az alsó kapuátjáróból gazdag karrarai márványból készült, vaskorlátokkal szegélyezett lépcsőház vezet a grófné lakosztályába.

A grófné szobái pazar fényt, csillogó pompát kifejítő, XV. Lajos korát jellemző barokk izléssel vannak berendezve; különösen az iroda és öltözőszobák (boudoir) a gazdag szin pompájú szőnyegekkel, a remek szépségű faragott diófa butorokkal, a sok arany és ezüst tárgygyal, a művészi értékű festményekkel és a különféle porcellán művekkel mesés képet nyujtanak. A fogadó szoba sötétpiros falszőnyegei, ajtó és ablakfüggönyei, óriási nagyságu tükrei, fehér márvány kandallója az ujjkor alkotásainak remekei.

A kápolnába és a gróf lakosztályába az udvarról külön lépcsőcsarnok vezet, melynek mennyezetét és falait ó német izlésben készült gazdag tölgyfaragványok fődik. Lépcsőfokait ragyogó rézpálczákkal lefoglalt szmyrnaszőnyeg horítja. A lépcsőház följáratában a Festetics család kiválóbb alakjainak arczképei vannak elhelyezve¹.

¹ A grófi kastélyban levő, nagyobbrészt hirneves festők által készített képek, nem külön képtárban, hanem a palota termeiben és a nyugoti szárny remek alkotásu lépcsőházában vannak elhelyezve.

A festmények, melyek száma a négyszázat megközelíti, részben a Festetics család elődei, rokonai és a velük barátságban élt családok kiváló alakjait, részben a kath. vallás és a természet egyes jeleneteit ábrázolják. Azok a magas család történetét, ezek a család vallásos életét és művészi hailamait helyezik világításba.

A lépcsőházból az első emeletre jutva, balkéz felől a gróf fogadó szobáját, irodáját és salonját találjuk. A gróf szobái a grófné szobáitól egészen elütnek. A lakhatóság minden kényelmü berendezése mellett egyszerűséget és komolyságot mutatnak. A XVI. századbeli renaissance izléssel vannak berendezve. A szobák falait és mennyezetét, miként a lépcsőházét tölgyburkolat fedi. Szobáinak butorzata között a királyi pár és a grófné leánykori arczképei, továbbá az íróasztal és a lófuttatásokon nyert műtárgyak kötik le leginkább a figyelmet. A gróf lakosztálya alatt, földszint a billiárdterem, egy kényelmes vendéglakás, a vadászterem és a márványszoba vannak. A billiárd szobában a márványkandalló, a sötét tölgyfa kassette-mennyezet, a márványszobában a tiszta márvány falak, oszlopok és mennyezet tűnnek fel.

Az étterem a régi kastély ebédlőjéből lett átalakítva a barokk izlés mintájára. Hosszusága 14, szélessége 10 meter. Öt hatalmas tükre sokszorosán veri vissza a terem gazdag szárnyajtájának és mennyezetének, az ebédlő rendeltetését eláruló allegorikus alakjait.

Az étteremnek megfelelően a kastély keleti kiugró részén tágas erkély van, mely nyári ebédlőül is szolgál.

Közvetlen az étterem szomszédságában északról, a torony mellett levő részben vannak a comtesok szobái és ebédlője. Egyszerűségükkel a kastély fényével és pompájával ellentétben vannak.

A torony alatt levő kocsibejáróból az északi új épületszárnyba márvány diszlépcső vezet. Az építőmester alkotó tehetsége, mely a régi épületrészben korlátozva volt, az új szárnyban szabad tért nyervén, valóságos remekalkotást létesített. Különösen a márványlépcső, disztermek és torony valóságos remekei a barokk építésnek.

A vendéglakások és disztermek berendezése még a legmagasabb igényeket is kielégíthetik. Nem vendégszobák, hanem valóságos vendéglakásokká vannak alakítva. Egy-egy vendéglakás salon, toilett, háló és fürdőszobából áll. A vendéglakásokat hosszú, kényelmes folyosó köti össze, mely a vadászati életből vett képekkel és tárgyakkal van diszítve.

Az északi szárnyépület földalatt levő helyiségeiben a konyhák és kamarák, az udvar felől levő homlokzatán a kastélyóra van elhelyezve.

A kastélytól északnyugotra fekvő két hatalmas épület egyike a család használatára szánt lovak, másika a versenylovak számára készült istálló. Mindkét épület ritkítja párját. A márvány jászolyok, a kocsiszin és szerszámhelyiségek drága tárgyaikkal a szemlélt bámulatra ragadják.

A kastélyhoz és a melléképületekhez szükséges világítást a georgikoni épület közelében, az ugynevezett grottás kertben felállított gázgyár, a vizet a varyarci hegyből jövő öt kilométeres vízvezeték szolgáltatja.

A kastély-park.

A kastélyt mintegy 100 hold, minden oldalról magas kőfallal kerített angolpark veszi körül, melybe a főkocsibejárat a park nyugoti részén van.

A park nyugoti részében a százados fasorok, az élő gyertyánfákból alakított szinkör (arena), az örök zöldből készített napóra és a két szökőkút; déli részében a Mária immaculata szobor; keleti részében a nagy román, keresztalaku kőmedencze öt apró szökőkútjával, köti le a figyelmet. A virágágyak mindenütt változatos képet nyújtanak.

A művészi alkotásu Mária szobrot, melynek magassága a talappal együtt megközelítőleg hat meter, Festetics Pál készítette az Andrassy téren levő szt Háromság szoborral együtt akkor, midőn országos érdemeiért az uralkodó grófi rangra emelte.

A szobor eredetileg a zsidó ut mentében, a mai vágóhidnál levő homokos gödör mellett állt. Közönségesen zsidó képnek nevezték. I. Festetics Tassilo onét elvetette és a kastélyal szemközt, az akkor még fennállt torony és bugaház közt, a keszthelyiek legrégebbi sírkertjébe tetette át. (Lásd a régi torony képét.)

Az új kastély építésekor II. Festetics Tassilo gróf, a családra nézve történeti nevezetességű szobrot a kastély déli szárnyával szemközt, a Főutcát keresztben szelő déli kapu parkterületén állíttatta föl. Ott áll a virágok között, bemohosodva, feketén, az idők vihára által megviselten.

A kastélyt keletről félkör alakban övedző parkterület, a Főutca irányában levő két kapuközéig, a szt Mártonról nevezett régi plebánia-templom tulajdonát képezte. Miután a gróf az illetékes tényezők hozzájárulásával tulajdonába vette, az új kastély építésekor a kastély-parkhoz csatolta. A tornyot és az ugynevezett toronydombot, melyek a Balatonra való kilátást a kastély elől elzárták, lehordatta és remek szépségű parkká alakíttatta.

A parkot, mely azelőtt boldog és boldogtalan számára nyitva állt, II. Festetics Tassilo gróf 1883-ban a közönség elől a gyakori visszaélések miatt elzáratta. A park elzárása súlyos csapásként nehezedett volna egészségileg és vagyoniilag a városra, ha a gróf más alkalmas sétaterről, hova a városiak és a fürdővendé-

¹ Plebániái lvt. okiratok 108, 109, 183.

gek a szoba zárt levegője, s a nyári nap tikkasztó melege elől menekülhetnek, nem gondoskodott volna. Kárpótlásul a mai balaton-parti sétányt, a tulajdonjog föntartásával, örökidőre a városnak adta,¹ mely nagylelkű adomány által Keszthely balatoni fürdőjének szebb jövőjét, hála méltó módon megalapította.

A Festetics-család házi kápolnája.

A házi kápolna a kastély déli részében, a könyvtár és a grófné lakosztálya között van, s a gróf lakosztályába vezető lépcsőházra nyílik. Festetics György gróf 1804-ben építtette Gigl F. M. zágrábi műépítész által. A kápolna hossza 7·79, szélessége 3·66, magassága 7·81 meter. Remek alkotásu oltárán Szent Zsófia, a kápolna védőszentjének karrarai márvány szobra áll. A védőszent szobrot három, családi ékszerekkel diszitett márvány szobor s gazdag diszítésű kandelabrumok veszik körül.

Az oltár homlokzatának felirata :

Si sapientiam invocaveris
Et inclinaveris cor tuum prudentiae :
Tunc intelliges timorem Domini,
Et scientiam Dei invenies.

Prov. c. II. 3. 5.

A kápolna egyéb nevezetes tárgyai : a gazdagon diszitett arany kehely, a Mária szobor és a gazdag aranyozással és domborművekkel ellátott padok.

A Mária szobor fél méternél magasabb alak, nem annyira művészi kivitele, mint történeti bece miatt

¹ A városi képviselőtestületi jegyzőkönyv 1883 nov. 17.

² Ha bölcseséget esedezel,

És szivedet az okosságra hajtod :

Akkor megérted az Ur félelmét.

És az Isten tudományát megtanulod.

értékes. A szobor egykor Párisban, a grófné nagyanyjának házi kápolnájában állt, mely a francia forradalom idejében leromboltatván, a romok között sértetlenül megmaradt. A szobrot a grófné, miután tulajdonába jutott, a keszthelyi kastély-kápolnába helyeztette el.

A püspöki engedély szerint a kápolnában minden vasár és ünnepnapon szabad misézni világi papnak és szerzetesnek egyaránt. A keresztények, kik abban misét hallgatnak, a vasár és ünnepnapon misehallgatási kötelezettségüknek eleget tesznek.

Szabad a kápolnában plebániai teendőket is: esketést, keresztelést, avatást végezni. Ezeket azonban csak a helybeli plebánosnak, vagy meghatalmazottjának lehet teljesíteni.

A szent misét az apátplebános és a segédlelkészek szokták tartani. A misézés azonban nem plebániai kötelezettségen, hanem magánjellegű megegyezésen alapszik.

A grófi család a szent misét művészi alkotásu képekkel diszitett oratoriumban, a kastély tiszti személyzete és cselédsége a kápolnában hallgatja.

¹ A latin nyelven irt püspöki engedély a kápolnában ki van függesztve.

IV. FEJEZET.

Keszthely az anyagi haladás terén.

Ipar, kereskedelem, földművelés.

A város anyagi helyzetéről „Keszthely vagyona és lakossága“ czimű fejezet nyújt felvilágosítást. E helyen csupán azokról a keresetforrásokról van szó, melyek a város legfőbb jövedelmét képezik. Ezek az ipar, kereskedelem, szőlőtermelés, gyümölcsstenyészés, halászat és balatoni fürdő.

Az ipar előmozdítására a múltban a czéhszabályok szolgáltak. Ilyen czéhszabályok egyes iparosoknál maig is láthatók. A legérdekesebb czéhlevél Csóka Lajosnál (Hajdu-utczában) van; 26 pontból áll, a csizmadia-czéh tulajdona volt.

A czéhlevelet Nádasdy Ferencz gróf, Fogaras földesurának és Vasvármegye főispánjának szabad városában, Sárvárrott, varasdi Csiszár János ugyanazon város polgármestere állította ki 1636-ban, midőn a keszthelyi végházból Kis Pál Ambrus gyalog vajda, Fördös Ferencz csizmadia czéhmester, Sallya Gergely atyamester, Boda Gergely, Csizmazia Tamás, Horváth András, Briakovicz György, Feyes Miklós, Csizmazia János és ifj. Csizmazia György keszthelyi

csizmadiamesterek nála a végből megjelentek, hogy a czéhet, melyet Sopronból hoztak, azzal a joggal és szabadsággal erősítse meg, melylyel Sopronban birt. A czéhlevelet 1639 aug. 26-án ákosházi Sárkány Miklós, 1667 nov. 26-án Babóchay Ferencz keszthelyi várkapitányok is jóváhagyták, fentartván maguknak a földesuri jogokból folyó biráskodást.

A czéhek megszűnése után a kisipar városunkban is válságos helyzetbe jutott, mert az országos törvények a kéziparnak a gyáriparral szemben nem nyújtottak elég védelmet.

Az iparosok és kereskedők érdekeinek megóvása végett a halhatatlan emlékű Baross Gábor miniszter 1892-ben a kereskedelmi és iparkamarák számát szaporítván, a soproni kamarából a pécsi és győri kamarákat hasította ki. Ezzel az alkalommal Zalamegye területén a n-kanizsai választó-kerület mellé a zalaegerszegi és keszthelyi kerületek alakítottak. A keszthelyi választó kerület székhelye Keszthely lett. Ez idő óta az ipar és keresk. kamrában két választott kültag közvetlenül védi Keszthely ipari és forgalmi érdekeit, mi által a város ipara és kereskedése kedvezőbb helyzetbe jutott, de nem olyanba, a mi földrajzi helyzeténél fogva megilleti.

Az iparosság, a törvényhozás intézkedéseitől hasztalan várván segítséget, egyesületi uton törekszik eltávolítani az akadályokat, melyek a kézipar egészséges fejlődését hátráltatják. E célból alakította meg az ipar-testületet, az iparos testületben fennálló egyesületeket és a kath. legényegyletet; e célból állította fel az iparos tanuló iskolát és hozta be abba a vallástanítást.

Az iparosok és kereskedők számáról s az egyes ipar és kereskedelmi ágak minősége és mennyiségéről a város lakóinak statisztikája nyújt felvilágosítást.

A város iparosai közül két iparos, Kunze Antal és Prager Zsigmond részesült kiváló kitüntetésben.

Kunze Antal órást a párisi akadémia találmányok jutalmazására alakult osztálya 1893-ban a fődél fordításával felhuzható óratalálmányáért nagy arany éremmel tüntette ki és levelezőtagjává választotta meg. 1894-ben meg egy óráért, mely maga magát golyóváltás folytán huzza fel, első osztályu kitüntető oklevéllel jutalmazta. Prager Zsigmond keszthelyi születésű és volt keszthelyi iparost pedig az Országos Magyar Iparegyesület tüköruveg gyártásért ezüst éremmel tüntette ki.

Gyáriparról alig beszélhetünk. A városban ez idejüleg három gyár van: a gróf gázgyára, Reischl sör-gyára és Steffanics Nándor gépgyára.

Keszthelynek valami nagyobb szabásu kereskedelme — a borkereskedést leszámítva, — sem ezelőtt nem volt, sem ma nincs. A gabonapiacz még a város e nemü szükségleteit sem fedezi, mert a nagyobb termelők más helyekre szállítják gabonájukat, a kisebb termelők gabonafölsege pedig nagyon csekély. A vasuti vonalnak városunkra nézve szerencsétlen helyzete a kereskedelmet és forgalmat N-Kanizsa felé terelte, úgy, hogy a keszthelyi kereskedők üzletköre nem terjed tovább mint a város és annak közeli vidékére.

A mint az iparosok az ipar fejlesztésére, úgy a kereskedők a kereskedelem előmozdítására társulatot és alsó foku kereskedelmi iskolát létesítettek.

A városnak szőlőhegy területe igen kevés van. A városi lakók szőlői a hegyközségek szőlőivel vegyesen Tomaj, Cserszeg, Gyenes, Diás, Vanyarcz, Vashegy és Györök hegységeekben vannak. E szőlőhegyek, melyek átlag 1200 kat. holdat tesznek ki, a tomaji hegyet kivéve, majdnem mind, déli fekvésűek. A tomaji

hegység dülői: Verébhegy, Tetéd, Biked, Ujhegy, Csetemála, Barátgödör, Főtomaj, Selyemhegy; ezeknek folytatását keletfelé a csertszegi hegyláncz képezi, melynek dülői Cserszeg, Toponár, Agyaghegy, Kőhát és Tokaj néven ismeretesek. A hegyláncz további gyűrűit keletfelé a gyenes-diási, vanyarcz-vashegyi és meszesgyörki hegyek alkotják. A gyenesi, diási és vanyarczi szőlőhegyeknek az országtuttól északra fekvő részeit Fel-Gyenes, Fel-Diás és Felső-Vanyarcznak; alsó, déli részeit Al-Gyenes, Al-Diás és Alsó-Vanyarcznak nevezik. Az utóbbi szőlők, melyeknek fekvése lapályos, az előbbi szőlőknél gyengébb minőségű bort teremnek. A meszes-györki szőlőhegység Alsó-Felső-Csetény, Paphegy, Becze, Felsőhegy és Zsöllehát dülőkből áll.

A szőlőfajok, melyeket a keszthelyi hegylánczban termelnek, igen változatosak. Ezt kívánja a talaj minőségének változatossága. Hosszu tapasztalat után a gazdák tudják, hogy földjeiken minő fajokat termelhetnek legsikeresebben, s azokat tenyésztik is. A legkülönbözőbb fajú szőlők tenyésztésével a gazdasági tanintézet tett kísérletet. A tanintézet csertszegi szőlőjében, mely mindössze 7 kat. hold, több mint 400 fajú szőlő van. A főtermést a vidéken az olasz rizling adja; azért ez a szőlőfaj a legelterjedtebb. Az olasz rizling után leggyakoribb fajok a rajnai rizling, mézes, oportó, szlankamenka, nagy burgundi, furmini (régii fehér), bákori, kéknyelű, karai, bajor, vékonyhéjú, szigetii, fehér tökszőlő, juhfarku (ifarku), budaizöld, sárfehér, kadarka; a csemege fajok közt az izabella, muskatály, Chassela (saszla), szekszárdi és hárslevelű.

A bor minősége, a badacsonyi, somlói és tokaji borok után, az országban az első.

A városnak és hegylakóknak a bortermelés képezvén legfőbb jövődelmi forrását, a filloxera és pero-

nospora fellépése Keszthely vagyoni gyarapodására kiszámíthatlan hátránnyal van.

A filloxera 1882-ben a meszes-györki szőlőkben lépett fel. Győrökről a veszély nyugot felé terjedt. A szomszédos Vanyarcz-Vashegyben 1886-ban, Gyenes-Diáson 1889-ben, Cserszeg-Tomajon és Verébhegyen szintén ebben az évben lépett fel. Azóta a baj mindenfelé elharapódzott; már az egész hegylánczban lehet látni filloxera által megtámadott részeket. A csapás annyival nagyobb teherként sulyosodik a szőlőbirtokosokra, mert azok egyrésze még maig is a hegyvám terhe alatt nyög.

Az állam Cserszeg-Tomajra 75861 frt, Gyenes-Diásra 72036 frt 23 kr, Vanyarczra 28971 frt 25 kr, Meszes-Györök és Vashegyre 69720 frt 31 kr hegyvám-váltásgot vetett, és ezt az összeget a szőlőtulajdonosok szőlőire kebleztette, sőt néhány évvel ezelőtt a miniszter a szőlődézsma hátralékoknak az adós egyéb ingatlanaira való bekeblezését is elrendelte. Így a gazdáknak nemcsak szőlei, hanem egyéb ingatlanai is a szőlődézsma tartozás miatt le vannak kötve.

A szőlőművelés után a gyümölcsenyésztés játszsa a főszerepet a mezőgazdaságban. A szőlőaljak majdnem mindenütt gyümölcsösökkel vannak tele.

A régi és közönséges gyümölcs mellett újabb időben a nemesebb fajú gyümölcsöket is termelik. Mióta a gazdasági tanintézet, de főleg a hegyközségek iskola-kertjeiben a faiskolák felállítottak, azóta a nép megbarátkozik a nemesfajú gyümölcs termeléssel.

A gyümölcs tenyésztésnek legnagyobb hátránya a talaj köves volta. Amint a fák gyökerei az alsó köves talajhoz jutnak, a növésben hirtelen megcsökkennek, néha elszáradnak. A talaj változó természete okozza, hogy egyik másik gyümölcsfaj, mely valamely helyen diszlik, a hozzá nem távoleső helyen elvész.

A gyümölcs a keszthely-vidéki meleg talajon jól kiéri, ezért szép és ízletes, amiért a gyümölcstenyésztésnek az említett hátrány mellett is kedvező jövője van, annyival inkább, mivel egyedül a gyümölcstenyésztés által lehet pótolni némileg ama kiszámíthatlan veszteségeket, a miket a filloxera és peronospora okozott. A gyümölcs értékesítésére a legnagyobb előny volna egyes jó fajú gyümölcsöknek nagyobb mennyiségben való előállítására, mert ez esetben Keszthelyen valószínűsége gyümölcskereskedés keletkezne, miután a gyümölcs minőségben Keszthely vidékének alig van versenytársa, mennyiben a keszthelyi szőlő és gyümölcsfajok a más vidéki gyümölcsfajokat izletességre nézve messze fölülmulják.

A gyümölcsféléknek nagyobb mértékben való termelése létesíthető is a törpefák tenyésztése és a talaj minőségének kipróbálása által, annyival inkább, mivel erre a jó példák nem hiányoznak.

A balatoni halászat.

Hogy a halászat a Balaton-part mentén lakó népre mennyire fontos tényező, azt az idevonatkozó számadatok teszik szemléltetővé. A Balatonban nyári halászattal foglalkozik 4—500 ember, téli halászattal 2000-2500. Az évenként kifogott hal értéke 100—150 ezer forint. Ennek az összegnek 4% mellett 3 milliónál nagyobb tőke felel meg s ez a tőke a Balaton hal állományának emelésével megkészszeresíthető.

A Balatonból kifogott hal mennyiségére nézve szolgáljanak tájékozással az 1895. évi halászati számadások, melyek szerint nevezett évben, nem számítva ide az orvhalászok által kifogott hal mennyiségét, kihalásztak 79,439 kg. fogas-süllőt, 2288 kg. pontyot, 336506 kg.

keszeget, 20000 kg. gardát, 211 kg. harcsát, 80 kg. csukát, 11146 kg. önt, összesen 449670 kgram halat.

A balaton-melléki népnek ősidőtől fogva kedves toglalkozása volt a halászat. A nép nagy része ügyes halász, tudja, érti a Balaton vizének, halainak és az időjárásnak is minden titkát. A halászás huzó és eresztő hálóval történik. A halászatnál a jég alatti halászás a legérdekesebb és jövődelmezőbb, de legveszedelmesebb is. Ez a halászat majd minden évben megkívánja a maga áldozatát. 1739-ben jégrepedés alkalmával a Szt-Mihályhegy táján 46 ember merült a víz alá, kik közül 40 egy jégtáblán szabadult meg, ezek építették hálából a szt-mihály-hegyi kápolnát, melyet az újabb időben kibővítettek. A rémületes eset a szt-mihály-hegyi kápolnában egy nagyon egyszerű festményben van megörökítve.

A Balaton előbb egész Európában híressé váltt halmennyiségével. Azonban a hal-állomány a közel mult évtizedben nagyon alászállt. Ezt a tolvaj halászok munkája és a bérlők kapzsisága okozták. A bajon segitendő az érdekeltek tömörültek és a balatoni halászatnak törvény útján való szabályozását sürgették. A törvény ótalma alatt az orvhalászat kevesbedett, de azért a halmennyiség folyton apadott, mert a haltenyésztés előmozdítására szolgáló tényezőkről senki nem gondoskodott. Végre a bajok meggátlására a Balatoni Halásztársulat alakult. Megalakulásának ideje 1890. évre esik. A társulat néhány évi fennállása óta nagyon üdvösen működött. A Kis-Balatont, a Nagy-Balaton halainak elsőrendü ivarterét kiváló gondozása tárgyává tette; ott állandóan csósztt tart, ki az orvhalászkóttól a helyet védi; gondoskodik a halászati törvények és haltenyésztési üzemterv betartásáról; a halászbérlőket ellenőrzi, intézkedik a Balatonnak

mesterséges benépesítéséről. A Balatonba ömlő csatornákat rostélylyal látja el, hogy a halak ivarzás idején a csatornába ne menjenek, a hol a környékbeli lakósok kihalászszaak őket; a viztereket, hol a nemesebb halfajok ivni szoktak, kiméleti terekké tette. Óvintézkedéseket tett arra nézve is, hogy a halászbérletekkel minél kevesebb visszaélések történhessenek, a huzó és eresztő hálók számát a kezelési terület nagyságához mértén megállapította.

A társulat legujabban arra törekszik, hogy a balatoni halászat házilag kezeltesék. E végből már két gőzhajó beszerzését elrendelte és a kérdés tanulmányozására egy szűkebb körű bizottságot alakított. A szűkebb körű bizottság tagjai: Széchenyi Imre gróf, dr. Haudek Ágoston, Bors Mihály, Hennel Károly, Landgraf János. A házi kezelés érvényesítése a balatoni halászat szebb jövőjének alapját képezi.

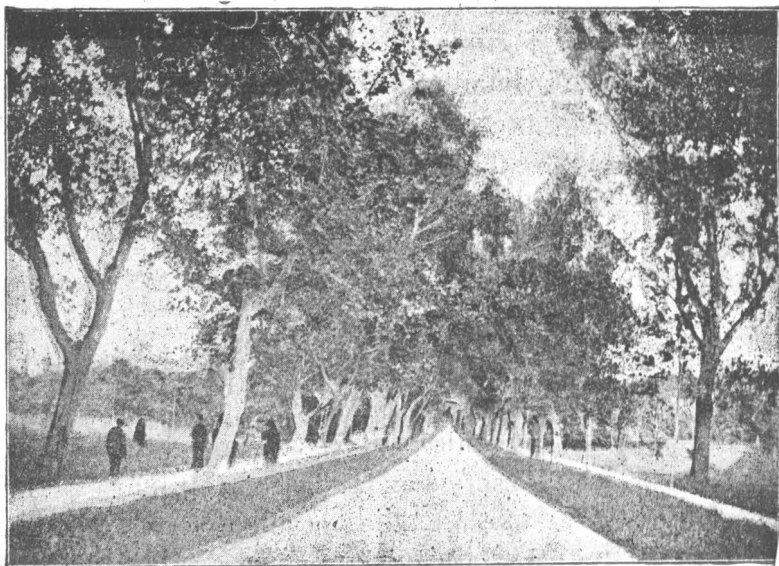
A Balatoni Halásztársulat évi gyűléseit Keszthelyen tartja.

A mesterséges haltenyésztés előmozdítása végett 1894-ben Kiss József gazd. intézeti tanár a Balaton parton a Csónakázó-egyesület pavillonja közelében egy halászati kísérleti telepet állíttatott föl. telepen a Balaton halainak szaporodását és fejlődését tudományos vizsgálat tárgyává teszi, megállapítja a halpeték lerakásának idejét, módját, a peték és a halak fejlődését; tudományos tapasztalatait közli a Halásztársulattal, mely azokat a hal-állomány mesterséges szaporításánál értékesíti. A Halásztársulatot a kormány is segíti annyiban, hogy halpetéket bocsát évkint rendelkezésére.

¹ A Halásztársulat telekkönyvet és térképet is készítettett a Balatonról, melyben a Balaton tulajdonosainak nevei és a birtokterületek nyilvántartatnak és a birtokváltások bejegyeztek.

A keszthely-balatoni fürdő és park.

Az első balatoni fürdőház és csárda Keszthelyen 1846-ban készült, mikor a Kisfaludy gőzös a Balaton hullámait először szeldelte. Ugyanakkor készítették a fürdőhöz vezető két utat és az azok mellett levő fasorokat, melyek a balatoni park egyik főbb díszét képezik.

A balatonparti nagy fasor.

A nagy fasortól jobbra és balra elterülő 20¹⁸⁰⁰ h. parkterületet II. Festetics Tassilo gróf 1883-ban adta a városnak örök használatra, az elődei által fürdőhelységül ideiglenesen átengedett területtel együtt szűz átadott területet a modern igényeknek megfelelően parkká alakíttatta és fentartására magát kötelezte.

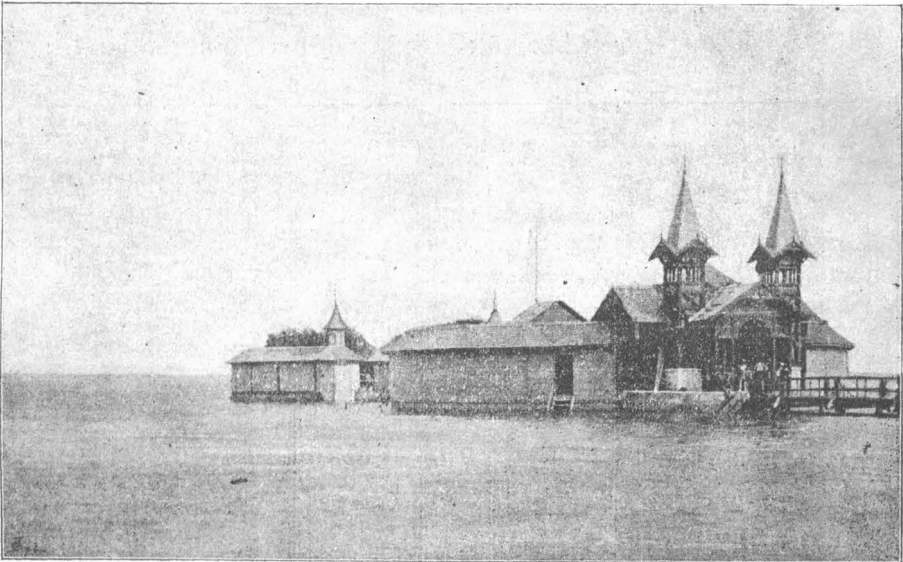
A nagy fasor között levezető utat 1895-ben a város a kocsiközlekedés elől elzáratta és helyette új utat

A csárdát a Hullám vendéglő építése után kertészlássá alakították át.

hasítottatott. Az új ut a Sajka-utcán a Balaton-park keleti részén, a gróf által e célra átengedett réten vezet. A régi utvonal elzárásával megszűntek a kellemetlenségek, melyeket az ide-oda robogó kocsik s az általuk felvert por a parkban sétáló vendégeknek okoztak.

A parkot különféle fajú fák, diszcserjék, virágágyak és kigyózó sétautak alkotják.

A fürdőt, mely 1869-től a Balaton-Fürdő Részvénytársaság kezelése alatt volt, 1890-ben a város a részvényesektől átvette és annak kezelését a Balaton-parkkal együtt, melyért az urodalom évi 300 forint kezelési díjat fizet, magára vállalta és a fürdő kezelésére egy

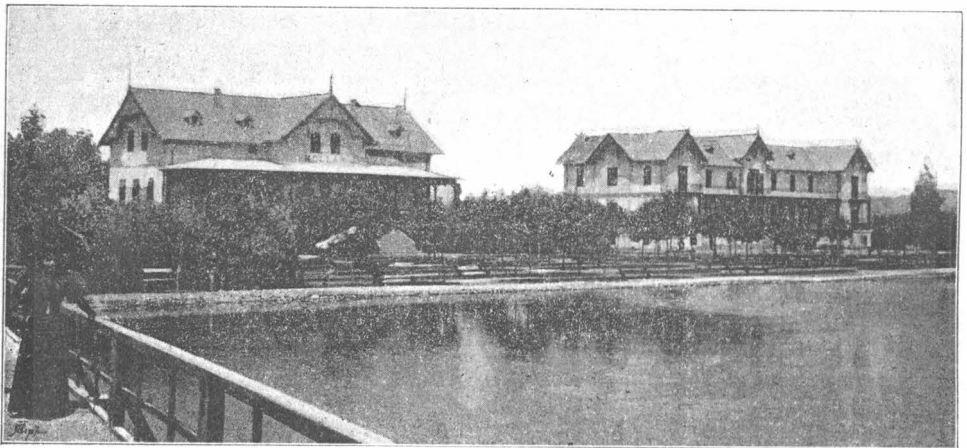

A balatoni sziget-fürdők.

fürdőbizottságot alakított. Ez a fürdőbizottság a városi képviselőtestület által kimondott elvet, hogy: „a város a balatoni fürdőt nem nyerekedés-tárgynak, hanem a város felvirágzása tényezőjének tekinti,“ egész egyszerűen törekszik megvalósítani. Ennek a törekvés-

nek eredménye az a nagy változás, melyen a Balatonpart 1890 óta átment. Még néhány évvel előbb a Balatonparton nem volt egyéb, mint egy rozoga korcsma s a régi szigetfürdő és a Csónakázó egyesület deszkabódéja. A vízmentében levő sétatérnek nyoma sem volt. Nádas mocsár terült el, a hol ma az imponans Balaton szálló és a kedves Hullám vendéglő áll.

A keszthely-balatoni fürdő most már a modern fürdők sorában áll. Két sziget-fürdője van, az egyik 1864-ben épült, a másik 1893-ban. Az új sziget-fürdő mintájára átalakított régi sziget-fürdőn és az új sziget-fürdőn 140 kabin van. Mindkét sziget-fürdő valóságos tengeri fürdő, mely kifogástalanul van berendezve. A balatonparti épületek szintén a jelenkor keretébe illő alkotások. Berendezésük kényelmes és előkelő.

A Hullám vendéglő.

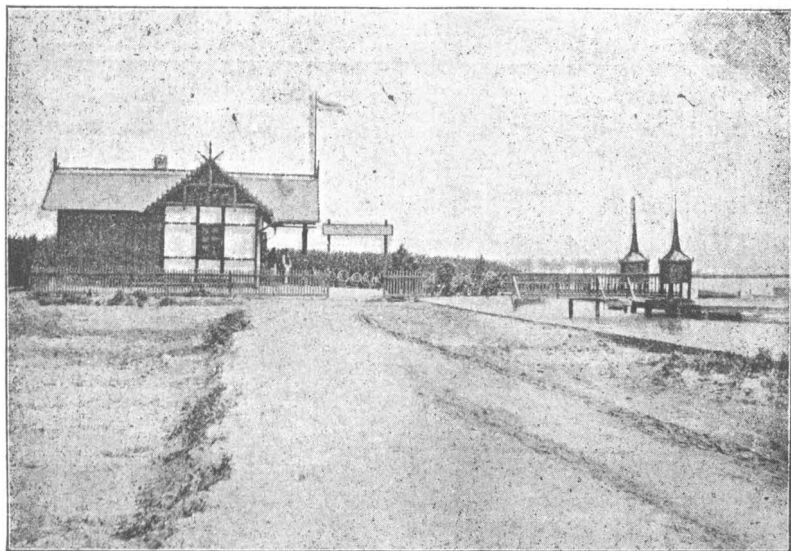
A Balaton szálloda.

Mindazt, a mit a modern fürdőtől várni lehet, fel lehet ez épületekben találni. A Hullám fényes berendezésű vendéglő, melyben ügyes kiszolgálás, jó konyha és kitűnő borok kaphatók. A Balaton szálló valóságos palota, 38 szobával. Ebben lakások a für-

döbízottság által megállapított mérsékelt áron kaphatók.

A Hullám vendéglőtől és a Balaton szállótól északkeletre van a Csónakázó és Korcsolyázó-egyesület diszes pavillonja és a gőzhajó kikötő.

A Csónakázó-egyesület pavillonja.

A kikötő építési költségeit $\frac{1}{2}$ -ad részben a város, $\frac{1}{3}$ -ad részben Zalamegye viselte. A kikötő a balatonparti kikötők között a legerősebb és legesinosabb. Hencz Antal tervezete nyomán készült. Töltésén két helyen hid van alkalmazva, hogy a viznek szabad mozgása levén, a töltés melléke az elposványosodástól meg legyen védve.

Az izlésesen készült új parkról, melyen a leírt épületek állnak, csodás kép tárul a Balatonra és vidékére.

A város, noha az utóbbi években a szellemi műveltség előmozdítására sokat áldozott, nem kimélt sem fáradságot sem pénzt, hogy a Balatonpart minél disze-

sebb legyen. A közelmúltban megközelítőleg 60000 frtot fektetett be balatoni fürdőjébe és határozatilag kimondotta, hogy jövőre minden jövödelmet, a mit a balatoni fürdő, kert, rét, nádas, „Hullám“ és „Balaton“ hoz, az urodalomtól felajánlott 300 frittal együtt a fürdő és park csinosítására fordítja.

A keszthely-balatoni kikötő.

A város tudatában levén annak, hogy fürdőjében jövőjének leghatalmasabb tényezője van, ellenőrzi mindazt, a mi fürdőjének jó hírnevét veszélyeztetné; ellenőrzi különösen a lakások és az élelmi szerekkel való visszaéléseket. Innét van, hogy a keszthelyi fürdő olcsósága -- ahoz a kényelemhez mérten a mit nyújt, — páratlan.

Keszthelyen a drágaság ellen senkinek sem lehet oka panaszkodni.

A keszthelyi Balaton-fürdő a haladásnak minden

tényezőjét birván, erős a remény, hogy idővel a keszthelyi öböl partvidéke valóságos földi paradicsommá lesz, mikor villatelepek, árnyas fasorok és virágos parkok diszítik nemcsak a fürdőpartot, hanem a csodás szépségű északkeleti hegykoszorút is.

Haladj Keszthely, a jövő a tied a balatonparti fürdők fölött!

Harmadik rész.

A város földesurai és kiváló
emberei.

I. FEJEZET.

Keszthely földesurai.

A Laczkfy család.

Mint a város történeti áttekintéséből ismeretes, Keszthely egész 1386-ig koronabirtok volt; ekkor a esáktornyai urodalommal együtt a Laczkfy család birtokába jutott. Laczkfy István gyászos halála után ismét koronabirtok volt egész 1432-ig, midőn királyi adomány folytán a gersei Pethő család kezére szállt, a mely család bírta azt az utolsó Pethő haláláig. A Pethő urodalmak házasság folytán idővel megoszolván, a keszthelyi urodalom a Pethő családon kívül más nevezetes családok kezébe is jutott. Ilyen családok voltak az Erdődy, Bakats, Sárkány, Tóthi Lengyel, Ebergényi, Nádasdy, Jankovich, Babochay, Bakó és zalabéri Horváth családok. Ezekről a családoktól részint rokonság, részint vétel útján az egész keszthelyi birtok a Festeticsek kezére szállt.

A Laczkfyak (Laczfy, horvátosan Laczkovics) a Hermán nemzetségből származó Dénes fiától, kerekgyházi Laczktól¹ és nem az Apor nemzetségből származnak, amint azt több hazai író állítja. Bizonyítja ezt a Hermán nemzetség pecsét körirata,² a Laczk

¹ Turul 1884. évf. 110—112 l.

² Nyári: A Heraldika vezérfonala 63. l.

család czimere, mely a Hermán nemzetségével azonos¹, és egy 1339-ből kelt okirat.²

C Laczky család származási táblája :

I. Dénes, a Hermán nemzetségből

Kerekegyházi I. Laczk (László)

1323—1355

székely ispán

I. István 1336—52 főlovászmester erdélyi vajda	I. András 1336—59 székely ispán erdélyi vajda macsói bán	I. Miklós 1336—68 zempléni főispán	I. Mihály 1336—51 1336 bergi főispán † 1339 előtt	I. Imre † 1336 előtt
	I. György 1368 macsói bán	IV. László 1399—1421 aradi főispán	II. Mihály 1399—1416	
II. Dénes 1349—1366 főlovászmester erdélyi vajda székely ispán	II. Miklós 1349—1369 székely ispán erdélyi vajda	II. Imre 1350—1375 főlovászmester erdélyi vajda nádor	II. István (csáktornyai) 1350—1397 székely ispán erdélyi vajda horvát bán nádor	III. László 1350—1360
	II. András 1397—1399			
III. István (simontornyai) 1372—1397 főlovászmester	III. Dénes 1372—1382			

¹ Bécsi képes krónika.

² Fejér Codex Dipl. VIII. 4. 400 l.

A hajdan nagy szerepet játszó családnak, mely két nádort, hat vajdát és ugyanannyi más zászlós urat adott a magyar hazának, csáktornyai Laczkfy István, a keszthelyi ferenczi zárda és templom (jelelenlegi plebánia-templom) alapítója volt a legnevezetesebb, de egyszersmind legszomorubb sorsra jutott tagja. István, Nagy Lajos királylyal részt vett az olaszországi hadjáratokban. A királynak bizalmas embere lévén, 1346-ban őt Strigóval és Csáktornyával ajándékozta meg. A csáktornyai urodalommal együtt, Keszthely is István birtokába jutott, mert Keszthely ez időtájt a csáktornyai urodalomhoz tartozott. 1367—1370-ig székely ispán,¹ 1371—1372-ig horvát bán, testvérének, Imrének halála után erdélyi vajda volt. Mint ilyen a Carrára Ferencz segítségére küldött hadsereget vezette Velence ellen. Először győzött, Trevisonál azonban elfogták². Az erdélyi vajdaságról 1376-ban lemondott³ s néhány évig nem viselt hivatalt. I. Lajos halála után 1383-ban Dalmát, Cseh és Horvátország bánja lett.

1384-ben Garay Miklós nádorral összeveszván, hivatalát elvesztette és a Horváthi párthoz csatlakozott.⁴ A királynék elfogatása után elhagyta a Horváthiakat, Zsigmonddal kibékült, 1389-ben elnyerte a nádori méltóságot a királyi lovászmesterséggel együtt⁵. A nádori tisztet 1392 november havában letette, de a főlovászmesteri állásában tovább is megmaradt egész 1395 május haváig. 1396-ban ismét a Horváthi párt-

¹ Fejér IX. 4. 160. l.

² Szalay Magyarország története, II. köt. 248. l.

³ Fejér IX. 5. 100. l.

⁴ Fejér X. 8. k. 182—183. l.

⁵ Hazai okmánytár V. k. 165, 178, 179, II. k. 151, 425. l.

hoz csatlakozott, sőt Kont és társai kivégeztetése miatt az elégedetlenek vezére lett.

A nikápolyi csata után Nápolyi Lászlót, Kis Károly fiát hívta meg a trónra, egyuttal követeket küldött Bajazed szultánhoz, hogy leányának kezét László számára megkérjék. Mária és Zsigmond tudták Laczkfynak szándékát, hogy a tervezett házassággal a török segítségét akarja megnyerni, de ezért őt nyíltan megtámadni nem merték. Zsigmond eselhez folyamodott, Körös-Udvarhelyre gyűlést hirdetett, melyen Laczkfy István is megjelent. Zsigmond Laczkfyt tanács közben elfogatta és őt 1397 febr. 27-én lefejeztette. A csáktornyai urodalmat, Laczkovics István birtokát lefoglalta és azt később a Cziley családnak 10000 frtéért eladta, Keszthelyt pedig magának megtartotta.

Laczkfy István életének rövid leírása után két nevezetes tévedést, melyet hazai történetiróink elkövettek, nem hagyhatok említés nélkül.

Az egyik tévedés az, hogy István nádornak, ki 1387—1392-ig III. István néven viselte a nádori tisztelet, Simontornyai Laczk Istvánt (a családtáblán III.) tartották. Pedig nem ő, hanem nagybátyja a csáktornyai Laczk István volt. Egy 1387-iki okirat Stephanus magnus comes (nádor) voyvodának,² templomunkban levő sirkőfelirat voivoda Transylvaniaenak (erdélyi vajda) czimezi. A két felirat elég világosan jelzi István nádornak régebbi tisztét. Erdélyi vajda 1372—1376-ig csakis II. István, a csáktornyai és nem III. István, a simontornyai Laczkfy volt.

¹ Pauli Pál följegyzései: *Scriptores rerum Hung.* III. k. 736. l.

² Anjoukori Dipl. emlékek III. k. 624. l.

A másik ennél nagyobb tévedés, hogy a hazai irók csáktornyai Laczkfy István fölkonczoltatását 1398 február 26-ra teszik.

A keszthelyi plebánia-templomban az alapító sirkőfelirata szerint István nádor sirja 1397-ből való.

A sírfeliratnak évszáma, miután az összes hazai történetirók csáktornyai Laczkfy István halálát, a kőrös-udvarhelyi gyűlés napját 1398 február 26-ára helyezik, első tekintetre azt a kétséget támasztják, hogy a templom és a vele kapcsolatos zárda alapítója nem a Kőrös-Udvarhelyen felkonczolt Laczkfy István, hanem más volt.

Ezt a kételyt Karácsonyi János dr. éles bírálattal és sokoldalú történeti ismerettel oszlatja el a Laczkfyakról irt egyik közleményével.¹ És a templom alapítójának sírkőlap felirata az ő állítását az összes hazai irókkal szemben megerősíti.

Hogy II. Laczkfy István nem 1398-ban, hanem 1397-ben fejeztetett le, arra nézve hiteles bizonyítékok vannak. Pauli Pál zárai bíró általános történeti becsesel bíró följegyzései szerint III. István nádor felkonczolása mindjárt Zsigmond dalmátországi tartózkodása és Tininből való elutazása után, florenczi időszámítással 1396 die martis (kedden) Februarii történt. 1396 február keddje, a mi időszámításunk szerint 1397 február 27-nek felel meg.² E mellett bizonyitanak Zsigmond király utazásának idejére vonatkozó feljegyzések.³ Ugyanis Zsigmond király, kinek udvarában III. István nádor halálát lelte, 1397 február 6-án indult

¹ Turul: 1886. évf. 173. l.

² Pauli Pál feljegyzéseiben a florenczi évkezdést használja. A florenczi évszámításban az év kezdete márczius 25-én kezdődik.

³ Ráth: A magyar királyok utazásai 102. l.

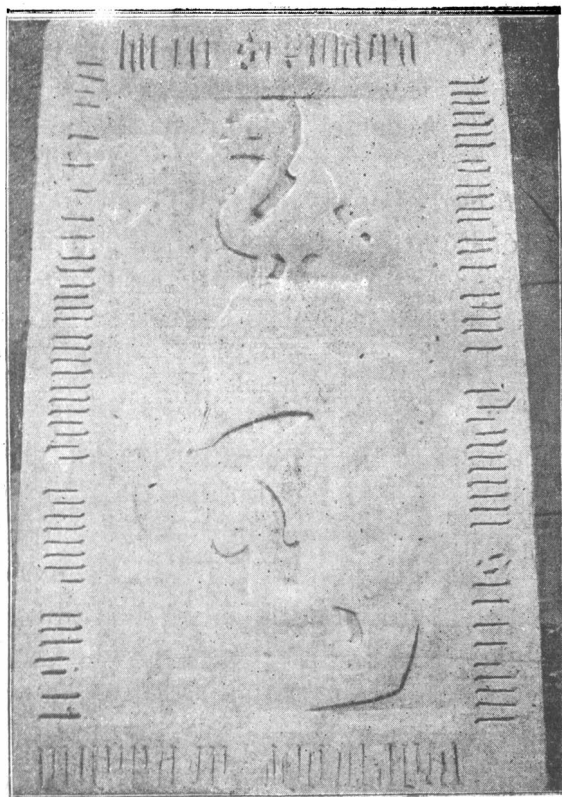
el Kninből Buda felé, márczius 2-án még csak Zákányban volt. Három nappal előbb csakugyan Kőrösön lehetett. 1398 elején Erdélyben, márczius 6-án Szentán (Bács m.) tartózkodott. Tehát 1398 február 27-én bajosan lehetett Kőrösön. De mindezeknél erősebb bizonyíték a budai káptalannak egyik levele, melyben a káptalan, Zsigmond királytól vett értesítés alapján, Laczkfy Istvánt 1397 május 4-én már halottnak mondja.¹

A szerencsétlen halál, melylyel a Laczk család legnagyobb szerepet játszó tagja kimult, vést hozott az egész családra. A mily gyorsan növekedett a család fénye Nagy Lajos korában, oly gyorsan homályosult el Zsigmond uralkodása alatt azután, mikor a Laczkfy család e kiváló tagja a korona méltatlan viselője ellen fegyvert emelt. 1450 körül már a Laczk család ősi birtoka, Kerekegyháza is, egyik kézről a másikra szálló birtok volt.

A szerencsétlenül kimult Laczkfyt Keszthelyen, az általa alapított ferenczi kolostor-templomban temették el. Sirja a templom szentélyében a két Festetics-féle sir között foglalt helyet. A vörös márvány sírkőlap a templom déli részén levő oldal kijárat falába van beillesztve. Hosszusága 215, szélessége 132 cm. Feliratát nagyobb csúcsives betűkkel (maiusculak) alakított következő szöveg képezi: Hic est sepultura ma(n)gnifici domini Stephani vaivodae et regni palatin(i) Anno Domini MCCCLXXXVII. A felirat keretében sisakon sárkány van, melynek szájából láng tódul ki. A sárkány szárnya ötös vágásu, farka kócsagtollalaku. Lábán madárkörmök vannak. Ugyanilyen czimer van a szentély első boltosztályának zárókövén.

¹ Fejér X. 2. k. 391. l.

A templom diadalív mezején volt felirat szerint István nádor a templomot fogadalomból építtette. A fogadalom indító okát nem tudni. A kor azonban, melyben István élt, erre nézve némi felvilágosítást nyújt.

A ferenczi templom alapítójának sírkő lapja.

Ismerete, hogy az egyházi építészeti tevékenység még az Anjouk, nevezetesen Nagy Lajos korában kezdődött, Zsigmond és Mátyás uralkodása alatt leghatályosabban nyilvánult, mert az uralkodók a haza jólétét a vallásos életbe helyezvén, a vallás előmozdításának tényezőit gyarapították, plebániákat, templomokat, zárdákat alapítottak. A főnemesek pedig királyuk

példáját követték. Így tett Laczkfy István is. Királyi urának, kihez a hála és szeretet kötötte, példáját követve Szent-Ilonán, Csáktornya szomszédságában és Keszthelyen kolostort alapított. Mindkét alkotás, túlélvén a nevezetes Laczkfy család életét, maig is fennen hirdeti Laczkfy Istvánnak, a család legkiválóbb tagjának egyháza és királya iránt tanusított szeretetét.

A gersei Pethő család.

A Pethő család nevét nádasdi Csoponnak harmadik generációjától Pétertől, vagy Pethőtől vette, kinek fiai János és Tamás, atyjuk után Pethő-nek nevezték magukat. A gersei előnevet János vette föl. A hazánkban kiterjedt, egykor hatalmas Pethő család tagjai az ő utódai voltak.¹

Pethő János (I) és Tamás érdemeik elismeréseül 1403-ban kapták Zsigmond királytól a zalamegyei Kemend várát, melyet Zsigmond hűtlenség miatt a Kemend család kezéből elvett. János Zalavármegyének főispánja volt, mint ilyent, Zsigmond király 1405 július 3-án felszólította, hogy Keszthely városát a szent Katalin kápolnától elvett Páh-sziget (Páhok) birtoknak visszaadására kényszerítse.

I. János fiai közül Dénes korán elhunyt. Másik két fia, László (I) és Péter (Pethő II) 1429-ben a remete szent Pálról nevezett (Paulinus) vállusi szent Miklós kolostornak keszthelyi öt jobbágytelkét erőszakos módon lefoglalták s így a vállusi paulinusoknak sok kárt okoztak. Az erőszakos tettről a kapornaki

¹ A gersei Pethő család származási tábláját közli Nagy Iván az Ősi magyar családok czimü munkájában. A családtábla nagyon hiányos.

Üdvözítőről nevezett konvent 1429 augusztus 11-én tett jelentést Zsigmond királynak.¹

László és Péter, Zsigmond királytól 1432. év szeptember 23-án kapták Rezi várát, a hozzá tartozó Keszthely város, Rezi, Zsid, Falud, Kestel-Tomaj falvakkal együtt.² László Zala, Péter (Pethő) Vasmegye főispánja volt. Osztozáskor Péternek a magyarországi, Lászlónak a horvátországi birtokok jutottak. Így a család két főágra, a magyarországi és horvátországi ágra szakadt.

II. Pethő fiának, Jánosnak (II) keszthelyi jobbágyait 1470-ben föladták a királyi sótárnoknak, hogy nem a királyi söt használják. Pethő János felhívására keszthelyi jobbágyai mind megesküdtek, hogy királyi söt használtak.³

Pethő (I) Miklós és János 1474-ben Keztel, Szántó, Thamán, Falud, Wathka, Kovachy, Hidegkut nevű birtokaik után 1 frt hadi adó fizetésére kötelezték magukat.⁴

György (II), János (II) testvérével együtt 1476-ban Gulácsy Antal magvaszakadtával a zalamegyei Gulácsot kapta.⁵

Pethő György (II), és testvére János (II) Kecéti Márton veszprémi püspök zalai birtokait sokszor háborgatták, mi miatt a püspök az ő tátikai várukat sümegi őrsége által elfoglaltatta. II. Jánosnak, a királyi udvarmesternek neje Posafy Zsófi, II. Györgyé Rutkay Kata volt.

Pethő (II) Tamásnak leányát, Krisztinát először

¹ Az eredeti okirat a grófi levéltárban van.

² Grófi lvt. okir. 1432 szept. 23.

³ Okirat 1470 május 18. grófi lvt.

⁴ Országos levéltár Dipl. lvt. Nr. 17628.

⁵ Teleky, Hunyadiak kora XI. 553. l.

Szekcsői Herczeg Miklós, 2-szor Tombó János, 3-szor Henye Bernát vette nőül. Tamásnak gyermekei: Tamás és Benedek 1550-ben osztozkodtak meg Kemend, Rezi, Thadyka zalai várakon, Istvánd, Ollár, Henye, Szent-Péter, Páli, Pácsa, Pozva, Mynszent, Kis-Tilaj, Tomaj-Kestel, Falud, Fenék, Szántó, Zsid birtokokon. Az osztozáskor Keszthely, Benedeknek a varasdmegyei alispánnak jutott.

Benedek varasdi alispánt a keszthelyi birtokain 1560 táján Pethő János soproni várkapitány, Messer András, Szentiványi Ferencz, Say Gotthárd és Kevlen András sokat háborgatták.¹ Hasonló módon cselekedtek 1553-ban Bethe Barnabás és Káldy Mihály, Pethő Antal vállusi és keszthelyi birtokain, ugyszintén Pethő János soproni várkapitány Pethő Mihály szántói és rezi birtokain. Pethő Jánosnak keszthelyi, kemendi és zsidi birtokain meg 1554-ben Pethő András, Mihály és Péter csináltak zavargásokat. Pethő Jánosnak keszthelyi birtokait Magyar Bálint, Szigligetnek bitorló ura is sokat háborgatta és a birtok háborgatóit védelmébe vette. Szél Gáspárt, a kit Almásy György, Pethő János megbízottja a városban tett rakonczátlankodása miatt Rezi várába záratott, pártfogásába vette, azt állítván, hogy az, az ő szolgája, s ha szabadon nem bocsátja, Keszthelyt felgyujtatja és lakóival úgy bánik, mint egy törökkel.

Pethő János (Pethő György és Rutkay Kata fia) zalai alispán, 1559-ben a Rezi hegyen egy szőlőt adott a keszthelyi B-Szüzről nevezett ferenczi kolostornak.²

¹ Zalav. lvt. F. 26. Nr. 1360 és 1364.

² A szőlőt, melyet János, az anyja által tett fogadalom fejében adott a ferenczieknek, testvérétől, Pétertől szerezte osere utján.

Pethő János még kiskorú volt, mikor anyja azt a fogadást tette, hogy a Szent Farkas (Wolfgang) templomot ájtatoskodási szándékkal meglátogatja. Anyja azonban a fogadást a török zavargások miatt nem tarthatta meg. János nagykorúvá lévén, anyjának fogadását teljesítette oly módon, hogy nevezett szőlőt, a hozzátartozó földesuri jogokkal együtt, alamizsnaként a ferenczieknek adta oly feltétel mellett, hogy a szerzetesek az adott szőlő fejében bizonyos számú szent miséket végezzenek.

A török növekedő hatalmától tartva, 1562-ben a Pethő atyafiság Rezi várába vonult tanácskozás végett. Kölcsönös megbeszélés után a birtokokra vonatkozó okiratokat átvizsgálták s azokat a várakkal és a hozzá tartozó birtokokkal együtt egymás közt felosztották. A tátikai vár Antal, János (zalai alispán), Mihály, András és Gáspárnak; a rezi vár János királyi pohárnoknak jutott. A várak fentartásáról az osztályosak, a többi Pethők hozzájárulása nélkül tartoztak gondoskodni.

1611-ben Pethő Gábor és Gergely (Tamás fia) a kemendi és keszthelyi várhoz tartozó birtokokon névszerint: két Szepetnek, Pethő Henye, Hidegkut, Syd, Olaszka, Istvánd, Pozva, Pály, Poska, Keszthely, Vasvár, Szántó, Kovácsy, Thomay, Oszko, Falud, Jánosfalva, Gyéken, Rezi, Ollár, Gerse, Mindszent, zala- és vasvármegyei birtokokon osztozkodtak.*

A Pethő család egyik kiváló sarjának, Kristófnak neje, Bezerédy Krisztina volt. Kristóf Lak és Bolondvár ostrománál 1600-ban esett el. Egyik lányát Katát, szentgyörgyvölgyi Bakats Sándor, a másikat, Sárát

* Zalav. lvt. F. 46. Nr. 2352.

* Orsz. lvt. Neo Regest. Acta F. 234. Nr. 11.

nádasdi Darabos János birta nőül. II. Mátyás király, hogy Pethő Kristóf leányainak, Bakats Sándorné és Darabos Jánosnének, továbbá ifjabb Pethő István özvegyének érdekeit, Pethő János fia, Ferencz és fivérei ellen megvédje, — Pethő Ferencznek és fivéreinek meghagyta (1618), hogy, ha Bakats Sándorné, Darabos Jánosné és Pethő Istvánné a zala- és vasmegyei birtokokat, névszerint Keszthely, Rezi, Kemend, Thadika várbirtokokat, melyeket Pethew János (III.) Choron Annával Filek és Gedeo várbirtokokkal, továbbá Chew, Raska várakkal elcserélt, kezökhöz vissza akarják venni, nemcsak a nevezett birtokokat, hanem a zemplénmegyei Zegg, az abaujmegyei Sárosvágás, a beregmegyei Balás vagy Kovácsvágás, Benedek, Bisztra, Swko, Medvefalva, Gajdosocz, Chapoczka várakat és Filek, Gedeo, Chew, Ratka anyai részen örökölt birtokokat is adják vissza.¹

Gersei Pethő Kata, Bakats Sándor özvegye és fia, Bakats Farkas, 1628-ban a cerszegi szőlőhegy alatt Faludnál egy darab erdőt adtak Viz Benedek jobbágyoknak, hogy abból szántóföldet csináljon.²

Pethő László (VI) előbb Vázsonykő, azután Kis-Komárom, végre Keszthelynek főkapitánya volt. Mint keszthelyi földesur több jobbágyának adott el birtokokat. 1654 június 25-én vitézlő Szabó Istvánnak Keszthelyen egy házat 48 forintért,³ Kőháton (Tomajon) egy szőlőt 50 frtért,⁴ 1643 július 13-án Giber Vidának, Istvánnak és Jánosnak Fenéken egy rétet 16 tallérért adott el.⁵ Pethő László, a Giber családot sok kedvezmény-

¹ Neo Registrata Acta. F. 14. Nr. 32. Orsz. lvt.

² Okirat 1628 jun. 12. Városi lvt.

³ Okirat 1654 június 25. Városi lvt.

⁴ Okir. 1654 június 25. Városi lvt.

⁵ Okirat 1641 július 13. Városi levéltár.

ben részesítette. 1648 június 29-én a husvágási jogot is ennek a családnak engedte át azzal a föltétellel, hogy ezért a család neki mint földesurnak évenként 60 font faggyut, minden öreg marhának nyelvét és veséjét beszolgáltatja, és hogy a mészárszéket hus nélkül soha sem hagyja, ha ezt mégis megtenné, 20 frtig megbírságolja.

László a török idők alatt csapatait a saját költségén állíttatta ki. Karaffa 1687-ben üldözés alá vette. Nejétől Perényi Klárától egyetlen leánya született.¹

Pethő János comes Falussy Lászlónak leányát, Borbálát vette nőül. Pethő Jánosné 1717-ben minden ingó és ingatlan vagyonát, névszerint Balatinczot, Iványt, Vanonczot, (?) Keszthelyt és Sopront 24 ezer renusi forintot átadta ebergényi Ebergényi Lászlónak. Nevezett birtokok fejében Ebergényi László a 24 ezer forinton felül Csákány és Örség birtokait adta át Pethő Jánosnénak.²

VI. Zsigmonddal a híres gersei Pethő család utolsó ivadéka szállt sirba (1776.) Zsigmondnak volt ugyan egy fia, de ez még atyja életében meghalt.

1729-ben már Tátika, Rezi, Kemend zalai várak, Keszthely város, Falud, Tomaj, Fenék, Rezi, Alsó-Zsid, Szántó, Hidegkut, Kovácsi zalamegyei birtokok, Mlinarics Miklós, légrádi harminczados jelentése szerint mint uratlan birtokok szerepelnek, és királyi kincstárra szálló birtokoknak nyilváníttatnak. Ez ellen azonban az Észterházy herceg, Babochay Pál özvegye, a Bakats család, zalabéri Horváth Ferencz, özvegy Lengyel Miklósné, Martonfalvay Magdolna, Bakó Farkas, Kraiczár Farkas, Parrag Pál, Kovács

¹ Okirat 1648 június 29. Polgárvárosi lvt.

² Nagy J. Ósi magyar családok.

³ Országos levéltár Fasc. 969. Nr. 59.

Gergely, Bothka Anna, Mari és Boeskor István a királyi kamaránál óvást tettek.¹

1730-ban és a következő években zalabéri Horváth Ferencz s mindazon családok, kik a Pethő-féle birtokokra a rokonságnál fogva számíthattak, a kihalt család birtokainak a magok számára leendő átengedését kérték, a mit a Horváth és a Festetics család meg is kaptak.

A Bakats, Sárkány, Lengyel, Eszterházy, Jankovich, Babochay és Horváth család.

A Bakats család az Erdődy nemzetségből származott. A Bakatsok czimere (1517) egy pánczélos férfi, a ki csónakban folyón át evez. Az evező feje fölé kiterjesztett szárnyu sas tart babérkoszorut.⁴

Bakats Sándor a mohácsi ütközetnél Bánffy Jánosnak volt csatlósa. A csatában Bánffynak életét mentette meg, ő maga pedig fogságba esett. Ura kimentette a fogságból és a vasvári urodalommal ajándékozta meg.

Bakats Sándor 1529-ben kapta Balatér-Tormafölde és Dobri zalamegyei birtokokat, melyeket Sárkány Bernát és Antal felségsértés miatt vesztettek el.⁵ Az 1540-es években Bakats Sándor ákosházi Sárkány Ferencznek a kapornaki konvent előtt bizonyáglevelet mutat be, melyben arról tanuskodik, hogy minő föltételek mellett és mennyiért adta el egy paripáját

¹ Országos lvt. Neo Registrata Acta Fasc. 972. Nr. 14 és 974. Nr. 54.

² Országos lvt. Neo Registrata Acta Fasc. 234. Nr. 4.

³ Fejér X. I. 555. l. 1389. okiratban mondja: magister Thomas, dictus Bakats, filius magistri Nicolai de genere Erdeud.

⁴ Turul X. 161.

⁵ Zalav. lvt. F. 26. Nr. 1516.

Sárkány Benedeknek. Bakats István 1671-ben Giber András keszthelyi lakosnak két hold földet adott a Gabinárban örök áron.¹

Bakats Sándor Keszthely egyik földesura és a keszthelyi végháznak főkapitánya 1675-ben azt a szőlőt, mely egyik jobbágyáról, Kertész Gergelyről reá maradt, Csiszár Pál jobbágyának adta 14 tallérért.² 1680-ban a keszthelyi kapitányság korcsmajogát zálogosította el Nádasdy Istvánnak 1000 frtéért.³ Nádasdy István (1680) Horváth Balázsnétól, Lipics Erzsébettől is vett zálogba birtokokat. Tőle birta a keszthelyi és kovácsi birtokokat 5000 frt zálogárban.⁴ Bakats Lukács (Sándor fia), Keszthely egyik földesura 1698 jun. 11-én kecskeméti Szabó István bírót, Csák István, Siffter (?) János, Pál Benedek, Végh Gergely, Viasz György, Patay János esküdteket, mint a tomaji helység előljáróit küldte ki, hogy a keztel-tomaji határban levő Bökköd (ma Biked) nevű szőlőt hegyvám alá vegyék föl.⁵ Bakats Lukács az 1715—1723. évek között halt meg.⁶ Lukácsnak testvéröccse, Benedek, Keszthely egyik örökös földesura és kapitánya 1720-ban Keszthelyen, a Kiss-utczában Szakmáriné és Nyers Ferencz szomszédságában egy házhelyet engedett Borsó Ferencz birónak és nejének Jámbor Katának 20 frton, hogy ott magának házat építhessen. Földesuri jogának elismeréseül évenként 2 napszámot kötött ki a

¹ Városi lvt. okirat 1671.

² Okirat 1675 nov. 17. Városi lvt.

³ Ország. lvt. Neo Reg. Acta Fasc. 1014. Nr. 37. és F. 1014. Nr. 35. 43.

⁴ Ország. lvt. Neo Reg. Acta F. 1014. Nr. 36.

⁵ Okirat 1698 junius 11. Cserszeg-Tomajon Szeles József földmives tulajdonában van.

⁶ Okirat 1715 szept. 29. Városi lvt.

fundus átengedésért.¹ Bakats Benedek adta vissza legelőször (1723) a várrá alakított kolostor lefoglalt részeit és vagyonát a török hadjáratok után visszatért ferenczieknek. Bakats Benedeknek neje Csoknyai Éva volt.²

Bakats Katalint (1730) Belasics András bírta nőül.

Az ákosházi Sárkány család egyik tagja, Sárkány Ambrus, Ónodnak örökös ura, 1520. évi okirat szerint, mint zalamegyei zászlós ur említettik. Hahót 1536—1557 táján Sárkány Antal és Miklós birtoka volt. Sitkey János sokat háborgatta őket e birtokon. A Sárkány család tagjai, mint Keszthelynek urai, az 1625—1697. évek táján szerepelnek. Az okiratokból, mint Keszthelynek földesurai Sárkány János és Sárkány Miklós ismeretesek.⁴ Sárkány Jánosnak özvegyét, Fitter Erzsébetet, Festetics Pál (III.) vette nőül. Sárkány Miklós Keszthely egyik földesura és várkapitánya 1639-ben a csizmadia czéhszabályait jóváhagyta.

A tóthi Lengyel család ősi fészke a somogyi Lengyel-Tóthi volt, mely már IV. Béla korában a család birtokát képezte. Szigliget a 14. században jutott móróczhidai Lengyel János birtokába. A Lengyel generációból 1444-ben egy János nevű tag tűnik fel legjobban, ki a zalamegyei Lesencze-Tomaj birtokától tomaji Lengyelnek nevezte magát. Tőle származott László, a ki szigligeti és tóthi melléknevet vett föl.

Szigliget és Fonod várát a 16. század közepe

¹ Okirat kelt Rába-Kovácsiban 1720 aug. 22. Vár. lvt.

² Okirat Keszthely 1723 marc. 4. Eredetije a ferencziek pozsonyi levéltárában van.

³ Zalavári lvt. F. 8. Nr. 480. és F. 20. Nr. 1072. F. 48. Nr. 2490.

⁴ Városi lvt. 1697 april 4.

táján Magyar Bálint foglalta el a családtól. Az országgyűlés 1563-ban az 55. t. cikkben kötelezte Magyar Bálintot a várak visszaadására. A törökvilágban az 1613. 1618. és 1622. évi országgyűlési határozatok szerint a Lengyel család Szigligetet és Zalavárt a maga erejéből tartozott fentartani.

A Lengyel család élő tagjai Zsigmondnak Miklós fiától származtatják magukat.

A család a czimert (armalis) 1682-ben kapta. Egyik ága a családnak 1779-ben bárói rangot nyert. Ennek az ágnak kihaltával a tóthi báró család birtokai a Pászthory családra szálltak át.¹

A családból id. Lengyel Istvánnak fia, János, a keszthelyi erősség főkapitánya volt. Az ő megbízásából 1696 április 2-án Kopoli György és Csizmazia János, a keszthelyi vitézlő sereg birái, Dörögdi Péter zalavármegyei esküdt, Kovács György seregesküdt, Francsics János felesküdt hadi jegyző (iuratus notarius sedis militaris), Nyers János javára Csák Péteren 71 frt 50 kr. erejéig törvényes végrehajtást teljesítettek.

Lengyel János 1696 szeptember 2-án a hévizi birtokaira nézve Eösy Miklós Zalavármegye helyettes-szolgabirája és Dörögdi Péter zalavármegyei esküdt által vizsgálatot teljesített. Ebből a vizsgálatból derült ki, hogy a hévizi birtokok az elpusztult Keztel-Tomaj határaihoz tartoztak és hogy 1696 előtt azok a gersei Pethők tulajdonát képezték, a kik, mint a keszthelyi urodalom földesurai készítették a hévizi gátat és annak mentében a malmokat. A vizsgálatkor kihallgatott tanúk a következők voltak: Kosár János, Szabó István, Karmacsi István, Végh Gergely, Pethő János és István jobbágya, Németh Péter, Kelemeny Ferencz, az elhunyt Falussy

¹ Nagy J. Magyarország családai. 7. k. 90—93. l.

László jobbágysai, Tóth János, Eszterházy Pál országnádor jobbágysa, Csáki Dömötör, Lengyel János főkapitány jobbágysa.¹

Lengyel János főkapitány kérelmére küldte ki 1699 június 6-án Bezerédy István Zala és Somogyvármegye alispánja Eösy Miklós zalai szolgabíró és Kovács Mátyás keszthelyi seregbíró, hogy bizonysgot tegyenek arról, hogy Fülöp György utódai a keztel-tomaji határban levő földjeiket örök árban bírják-e vagy nem? Az ezen ügyben kihallgatott tanuk Végh Gergely, a horvátországi Pethők jobbágysa, Tóth János, Eszterházy herczeg országnádor keszthely-polgárvárosi jobbágysa, Kosár János a keszthelyi őrség gyalog szolgája egyhangulag a mellett nyilatkoztak, hogy Fülöp György utódai az említett földeket tulajdon joggal bírták és hogy azok után kilenczedet nem fizettek.²

Lengyel János 1702 márczius 12-én Böne Mátyás halálával kihalt Böne jobbágysai családnak házülé-sét, mely Pap István és Ladányi Mihály háza közt feküdt, a hozzátartozó jószágokkal együtt, melyek reá, mint földesurra visszaszáltak, Siffter Péternek, Siffter Ferencznek és azok hatodiziglen terjedő utó-dainak adta 120 frt vételárban. A nyilatkozatot Eösy Miklós Zalamegye helyettesbírája, Karácsony János és Fejérpataky András esküdtek irták alá. A házülé-hez tartozó, átadott földek ezek voltak: a hármashidon kívül a Babóchay urak földje mellett keletről 1 hold, ugyanazon teleken az uton felül a Babóchay urak földje mellett keletről 2 hold, a Zámorban Babóchay urak földje mellett 1 hold, ugyancsak a Zámorban a Bozótra dülő részben Sala Péter földje mel-

¹ Városi lvt. Jegyzőkönyv 1696 szeptember 2.

² Városi lvt. Okirat 1699 június 6.

lett 1 hold és még ugyanott a maga földje mellett 1 hold, Borsó Balás földje mellett 1 hold, az Itatón belül Bozók Miklós földje mellett 1 hold, a Faludi Itatón kívül két hold.¹

Ezt a tettét Lengyel János nem sokáig élte tul. Egy 1715-ből kelt okirat már Istenben boldogultnak nevezi.

Lengyel Jánosnak Fruzsina nevű nővérét ákosházi Sárkány Mihály vette nőül.

A keszthelyi birtokoknak egy részét, melyet galánthai Eszterházy Pál herceg, nádor bizonyos egyezmény mellett a királytól kapott, a kincstár 1685 aug. 13-án ismét a maga számára akarta lefoglalni. Eszterházy a kamaránál tiltakozott a keszthelyi birtok lefoglalása ellen, és abban az esetben, ha a kincstár ebbeli szándékától el nem tért volna, az egyezés értelmében 24000 frt kárpótlást követelt.² A királyi kamara Hunyady László közbenjárása folytán 1687 január 7-én aként intézkedett, hogy Alsó-Lendva, Nempthy (Lenti) és Keszthely a herceg birtokai maradtak.

Eszterházy Pál herceg 1695-ben kelt végrendeletében, melyet I. Lipót császár és király 1699-ben megerősített, Mihály, Gábor és József fiai számára három majorátust állított föl. Keszthely, Alsó-Lendva, Nempthy, Csobáncz, Hegyesd, Tamássy, Simontornya, Ozora, Koppány, Kaposvár, Tátika, Rezi, Dombó, Sárd, Dobroköz, Gábornak jutott.³

Eszterházy Antal 1715-ben a csobánczi és keszt-

¹ Okirat 1702 márcz. 12. Városi lvt.

² Országos lvt. Okirat 1687. aug. 13. Neo Reg. Acta Fasc. 987. Nr. 60.

³ Ország. lvt. Neo Regest. Acta, F. 353. Nr. 1.

helyi vár javainak urbéreseit összeíratta. A keszthelyi várjavak urbáriumi összeírása szerint nevezett évben a hercegi családnak Keszthelyen 60-nál több zsellér jobbágya volt. Ezek közül a Hajdu- és Sajka utcában 10, a város külső utcáin vagy 50-en laktak. Az összeírás névszerint feltünteti a jobbágyok neveit és az általuk teljesítendő jobbágyi szolgálatok számát és minőségét.

1736-ban még megvoltak a hercegnek keszthelyi birtokai.

1689 táján Jankovich Péternek is voltak Keszthelyen és vidékén birtokai. Jankovich Péter 1689-ben a keszthelyi és szántói birtokát, továbbá Lakvárát és tartozékait, minthogy örökösei nem voltak, Jankovich Györgynek, István fiának és Vuksics Zsuzsánnának hagyta azzal a kikötéssel, ha a hadjáratból visszatérhet, birtokait a mig él, használja.

Jankovich Péternek neje Hollósy Judit volt, őt a hagyományosok közt azért mellőzte, mert tőle elváltan élt.

Jankovich Péter ugy látszik a hadjáratban elesett, mert Ujváry Ferencz veszprémi harminczados 1690-ben Jankovich Péternek, mint magvaszakadtnak a keszthelyi és egyéb birtokainak lefoglalására vonatkozólag a kincstárnak jelentést tett.³

1625. okirat szerint Babóchay Ferencznek voltak jobbágyai Keszthelyen, Györkön, Reziben, Zsiden és Faludon. Ez időtájt a Babóchay család tehát szintén Keszthelynek egyik örökös ura volt.

1730-ban Babóchay László, továbbá Eszterházy herceg és Bakó Farkas ellen Gyaraki Grassalkovics

¹ Conscriptio bonorum Arcis Keszthely A. 1715. Vár. lvt.

² Ország. lvt. Neo Reg. Acta Fasc. 994. Nr. 60.

³ Ország. lvt. Neo Reg. Acta F. 994. Nro 61.

Antal, Keszthely, Tátika, Rezi, Szántó, Zsid, Tomaj, Fenék, Falud miatt pert indított. Bakó Farkas Keszthely-Tomajnak volt földesura. Babóchay Ferencz keszthelyi várkapitány volt, mint ilyen 1667 novemb. 26-án a csizmadia czéh szabályait jóváhagyta.

A zalabéri Horváth családból László (1748) Keszthely egyik földesura, Péter (1837—1846) Zalamegye főszolgabirája, Boldizsár (1844) alszolgabirája volt. Lászlónak birtokai a dobogói malom mentén feküdtek.¹

Egy 1748. évi okirat szerint zalabéri Horváth Ferencznek neje egyenes ágban az utolján elhalt Pethő János családjából származott. Így a Horváth család szintén házasság folytán jutott a keszthelyi birtokba.

A Festetics család.

A Vest generatio, melytől a Festetics család ered, a Scaligerek és a Huno-Sueno Veliv (Zollern) generatioval együtt Alárichot, a nyugoti gótok királyát tartja nemzetsége törzsatyjának. A Vest Sueno Veliv generatiok ősi lakóhelyei és birtokai Dalmátiában az elpusztult Vestovac és Sueno Veliv vidékén voltak.

Vest ivadékai közül Vest Mihály 1080 körül Vestiche várat építtette; Vest Damián és Zorián a tatárjárás alkalmával tett szolgálataikért IV. Béla királytól Klokoč, Zágráb és Turupolyje vidékén kaptak birtokokat.² Vest Zorián volt a tolnai Festeticsek főtörzsének és nevének megalapítója. Ugyanis Vest Zorián egyik utóda István, Detachich (Corbaviában) várának megrövidített nevétől, Detichtől, Detich mel-

¹ Okiratok 1748. X. 18. Városi lvt.

² Vest, sátoztábor jelent.

³ Historia terrae regiae Klokoč.

léknevet vett föl., Vest-Detich (Festetics) István a zürzavaros viszonyok közt, melyek Dalmatiában, és Horvátországban Robert Károly uralkodása idejében napirenden voltak, a magyar korona mellett küzdött, ezért Róbert Károly őt aranysarkantyus lovaggá emelte és a Vest család ősi czimerét, mely egy pajzson álló örökdő daruból állt, két, a koronáért küzdő oroszzlánal gazdagította.

Vest Detich Istvánnak fia, Orbán, a magyar korona hatalmát lerázni törekvő dalmaták ellen való küzdelemben egyik lábán súlyosan megsebesült, mi miatt egész életén át béna maradt. Vitézségeért Nagy Lajos 1344-ben Dolecz várával ajándékozta meg.

Zsigmond király a klokochi kerületet 1387-ben Frangepánnak, a ki Mária királynét Novigradból kiszabadította, adományozta. A klokochi nemeseket, kik a felkelőkkel tartottak, javaiktól megfosztotta, azokat pedig, a kik hozzá hivek voltak, más javakkal kárpótolta. Vest Péter és György klokochi nemesek Ónodot és Ladot kapták kárpótlásul. Így a Vest-ek mellékágának már a 14. században lettek birtokai Magyarországon.

A főtörzsnek Vest Detich Istvánnak első fia, Orbán Butinoveczban, a másik fia, Gergely (id.) Doleczban lakott. A vár után egyik Vest-Detich a butinoveczi, másik a doleczi előnevet vette föl.

Ugy a doleczi, mint a butinoveczi Vestdetichek ama küzdelmekben, melyeket a magyar és horvát nemesek a magyar uralom lerázása miatt folytattak, Zsigmond király hivei voltak.

A doleczi Festeticsek egyike (ifj. Gergely) a török mozgalmak miatt 1500 körül elhagyta Horvátországot

1 Kerchelich Historia Ecclesiae Zágráb.

A Festetics család

				János (Iván)	
				János	István † S;
				Lu	
				Juricza 1590 zenggi kalóz kapitány	I. Pál 1606 varasdi vajda
				II. Pál † 1688. n. Bornemissza O	
				III. Pál J. neje Toldy Anna, II. n. Fitter Erzsébe	
I. nejétől: Ferencz	Mária	Magdolna	Krisztina	Julian	
n. Franciscs Krisztina	f. Meszlényi János	f. Pecsovics N.	f. Sándor István	f. Balogh	
				Károly 1766 nov. 5. gróffá nevez. n. Draskovics Mária Francziska f. I a baltavári Festetics ág megalapítója	
				IV. Pál 1772 febr. 24 én gróffá nev. † 1782	Victoria apácza
				n. Bossányi Julia † 1805	† 1794 aug. 14. Bora f. Zarka István
I. György 1755 decz. 31 — 1819 apr. 2. n. Sallér Judith	Mária (Anna, Elisabet) † 1832 f. Eszterházy Károly gr.	Mária, Julianna † 1824 f. Széchenyi Ferencz gr.	Mária, Antonia f. Batthyány József		
	László 1786—1846	Sidonia	Julianna † 1816		
n. HohenzollrenJosefa hercegnő 1790 máj. 14—1856 márcz. 25	f. Almássy Illés gr.	f. Zichy Károly gr.			
II. f. Burgot Ferencz báró	I. Tassilo 1813 jun. 2 — 1883 febr. 5. lovassági tábornok	II. György 1815 apr. 23 — 1883 febr. 12. n. Erdődy Eugenia grófnő		Lajos 1823—1889 n. Kotzebue Ludovica grt † 1870	
				II. Tassilo sz. 1850 május	Jenő
				n. Hamilton Mária Victoria hgnő sz. 1850 decz. 11.	sz. 1852 jan. 13
				Georgina	Pál
				f. Kinszki Zdenko	
				Mártha, Gizella	
Mari sz. 1881 május 24.	III. György sz. 1882 szept. 14.	Alexandra sz. 1884 márczius 1.	Ella sz. 1888 január 16.		

származási táblája.

) † Mohácsnál

zigetvárnál Lőrincz

ikács

István 1640 Péter 1622
brezoviczi vajda zenggi
hajós kapitány

rsolya (Tolna) Ferencz † 1688

st (ákosházi Sárkány János özvegye)

na II. nejétől: József 1694—1754 Erzsébet Kristóf † 1768
Ádám n. Szentgyörgyi Horváth Erzsébet f. Ghillányi János n. Szegedy Mária
az idősb főág megalapítója az ifjabb főág megalapítója

Rozina Pál 1766-ban gróffá neveztetett
Eszterházy János gr. † 1782 nov. 5.
n. Stillfried Cajetana bárónő
az egyedi ág megalapítója

(keszthelyi ág)

Judith Katalin Terezia
† báró Vécsey Istv. f. Vrancsics Pál f. Hunyady Sándor

Lajos † 1797
n. Farkas Krisztina † 1817
a toponári Festetics ág megalapítója

a Mária, Terezia János (József, Imre)
ef. gr. f. Révay Pál gr. n. Boronkay Katalin

Barbara † 1857 Erzsébet Miklós † 1857 István
f. Hadik Vilmos f. Almássy Alajos gr. I. n. Lamberg Erzs. grnő † 1820 n. Chernel N.
† 1819 II. n. Wolkenperg Victoria

Krisztina Géza † 1875 Gizella
f. Fraulenberg Frigyes f. Ludvigsdorf
báró † 1863

Elek Sándor † 1871 Maria

tnó

és Krajnába költözött, a hol utódait a keresztnév után Gregoricsoknak nevezték. Festetich Gergely doleczai birtokait Ulászló mint elhagyott birtokokat a zágrábi káptalannak adta.¹

A főtörzsnek főntartója Förschichi (Förstedetichből rövidítve) Vestdetich (id.) Gergelynek fia, János (Iván), Förchich, később Vorkasich-nak nevezett várban lakott. A török hadjáratok alatt lakóhelyét elhagyván, Medvedgrad várában királyi várcomes volt.²

Förschichi Festetich Iván nemcsak haderővel, hanem pénzzel és gabonával is segítette Ulászlót (II). A török hadjáratok alatt 1508-ban 50386 frtot kölcsönzött a királyi kincstárnak.³ A mohácsi csatában esett el. Fiai voltak János, István, Lőrincz.⁴ István a törzsnek főntartója Szigetvárnál esett el. (Lásd családtáblát.)

Förstedetich Istvánnak, a Szigetvárnál elesett hősnek testvére, János de Zoteska, hogy birtokait el ne veszítse, 1549-ben musulmán lett. Utódai mint bégek a török-szerb háboruban tüntették ki magukat.

II. Miksa 1573-ban a klokochi nemességet, kik a török hadjáratok alatt neki szolgálásokat tettek, elpusztult birtokaikért kárpótolta és őket több kiváltságban részesítette. A kiváltságban részesültek közt volt Lukács, a Szigetvárnál elesett Festetics István fia.⁶

Lukácsnak, a főtörzsnek fiai voltak Juricza (György), Pál, István és Péter.

Juricza (György) zenggi kalózkapitány volt, 1590-ben tizenhárom fölfegyverzett királyi kalózhajóval meg-

¹ Fest. lvt. Nr. 25.

² Geschichte der Burg Medvedgrad. Fest. lvt. Nr. 410.

³ Fest. lvt. Nr. 108.

⁴ Fest. lvt. Nr. 125.

⁵ Fest. lvt. Nr. 70.

⁶ Fest. lvt. Nr. 78, 82, 130, 294.

lepte Mirainczát, előnyomult Liccába, Halil béget leverte, fivérét Valert béget sok zsákmánnyal és fogolylyal győztesen vitte Zenggbe. Juricza a velenzeiekkel egyetértő zenggi parancsnokok alatt sok méltatlanságot szenvedett.

I. Festetics Pál és testvére István, Draskovich János bán vezérlete alatt Bocskayt, ki 1603-ban alsó Szlavónián átkelve Kapronczát ostromolta, a megszállott területről elűzték. Pál 1606-ban, mint Tihany várnak parancsnoka védte a vidéket a Bocskay elégületlenek ellen. Azután a Dráva és Száva közt fekvő birtokaira vonult vissza. 1640 körül Németujvárott tartózkodott Batthyány Ádám horváth bánnál, 1648-ban Kis-Komárom parancsnoka, s még ugyanazon évben Szécheny György veszprémi püspök ajánlatára Veszprémben², később Tihanyban lett főkapitány. 1664-ben Kanizsánál egy kirohanás alkalmával esett el. Birtokjogai édes testvérére Festetics István brezoviczi (Kőrös mellett) vajdára szálltak át.

Istvánt több királyi határőrtiszttel együtt, Clissa ostrománál a törökök fogták el. Hadi fogságát Boszniában a törökké lett Festetics egyik utódánál töltötte. 1601-ben visszanyerte szabadságát és basa rokonától ajándéku kapott nagy gazdagsággal tért vissza Horvátországba. A varasdi határőrségben vajda lett. Mint varasdi vajda a törökök elleni küzdelemben többször tűnt ki, különösen 1623-ban a kis Dráva melletti Répásnál és 1633-ban Virjénél. Részt vett a németországi 30 éves háboruban is. Terjedelmes birtokai a Dráva és Száva között terültek el.³ 1667 táján halt meg.

Testvére, Péter zenggi hajóskapitány korában a

¹ Fest. lvt. Nr. 41, 45.

² Fest. lvt. Nr. 15, 45, 75.

³ Birtokaira nézve fölvilágosítást nyújtanak a Fest. lvt. Nr. 4, 15, 16, 110 sz. okiratok.

velencezeikkel folytatott háboru alatt 1616 junius havában két hajót, a következő évben körülbelül 27000 frt értéket foglalt el a velencezeiktől, mely vitéz tetteért királyi elismerésben részesült.

Az 1622-iki békekötés után visszavonult a Dráva és Száva közt levő birtokaira.

A főtörzsből elhalt guozdáni Festetics István brezoviczi vajdának egyik fia, Pál (II), Bornemissza Orsolyát vette nőül, a ki után Tolna mezőváros és még három más magyar helység birtokába jutott. Pál a török háboruk alatt szerzett nagy mennyiségű pénzből és nejének hozományából megvette a Sághy család birtokait Sopronmegyében és első letelepedési helyül Sopront választotta. II. Pál 1688-ban Kanizsa ostrománál esett el.²

Ferencz, II. Pál testvére, Nagy Szigetnél a törökök ellen intézett támadás alkalmával életével (1688) fizette meg bátorságát. II. Pál fiának, III. Pálnak, második neje az ákoskázy Sárkány család utolsó sarjadékának, Jánosnak özvegye, Fitter Erzsébet volt. III. Pál 1690-ben részt vett Nagy-Kanizsa visszafoglalásának ostromában, I. Lipót király szolgálatában 33 éven át katonáskodott, a Vág jobb partján ujonnan épített Lipót várat saját jószántából 700 mérő gabonával látta el, az 50386 fitról szóló kötelezvényt, melyet ősei II. Ulászlónak kölcsönöztek, I. Lipótnak beváltatlanul vissza-

¹ Fest. Zorián utódai: a Festeticsek, Dráva és Száva közt levő ősi fészükéből mikor és miért költöztek Magyarországra, azt bizonyosan meghatározni nem lehet, valószínűleg az 1609—1618 évek közt az összeütközésekés orgyilkosságok miatt, melyek az időtájt Varasd vidékén napirenden voltak. Legalább a család magyar nemesi leveléből, mely II. Mátyás idejéből való, erre lehet következtetni.

² Fest. lvt. Nr. 381.

adta.¹ Ezeket a szolgálatokat jutalmazta I. Lipót, midőn 1689-ben a kihalt Sárkány családnak soproni birtokait — noha Sopron városa a birtokba helyezés ellen óvást tett — a Festetics családnak adta.² Sopronnak a Sárkány-féle birtokra vonatkozó igényei a város és a Festetics család között szerződésileg szabályoztattak. Pál birtokaira pallosjogot (ius gladii) is nyert.

1704-ben a magyarországi elégtelenek Rákóczy és Forgách vezérlete alatt a Dunán átkelve a Dráva és Száva között nagy károkat okoztak. Megrabolták N-Szigetvár vidékén III. Pál birtokait is, mert a vitéz és királyához hű hazafi megvédte Sopront Rákóczy ellen, és mivel Ebenfurt erősségét a saját vagyonából élmezte. E tetteiért a király írásbelileg dicsérte meg őt.³ Forgách és Rákóczy seregei nemcsak szigeti, hanem soproni birtokait is megtámadták. Pál folyamodott a Fölséghez, hogy birtokaira nézve, nehogy azokat aratás idején az ellenség pusztítsa, velük egyeségre léphessen. Az egyességet a király megengedte.⁴ Az alezredesi rangig emelkedett Pál 49 évi katonai szolgálatai után, Sopron és Szigetvár körül levő birtokain tartózkodott. 1709-ben az országgyűlésen mint Sopron városának követe szerepelt.

III. Pálnak fia, József az id. főág megalapítója (szül. 1694) katonai pályára lépett. A Babochay huszárságnál, mint kapitány szolgált. 1716-ban Pálffy tábornok vezérlete alatt Karlovicz vidékén a tulnyomó török sereg elfogta és Szerajevoba vitte. Fogságából 3 év mulva

¹ 1503-ban Festetics János medvegrádi várcomes adta a nevezett összeget.

² Fest. lvt. Nr. 103, 107, 108.

³ Fest. lvt. Nr. 19. Nr. 8.

⁴ Fest. lvt. Nr. 18.

szabadult ki. 1733—34-ben részt vett a francziák¹ elleni hadjáratban Olaszországban. A porta ellen (1737—39) viselt háboruban 500 huszárral bevette a Bagna mellett levő védműveket. Novibasarnál kiszabadította Lentulus ezredest szorongatott helyzetéből, Semendriát megvédte a török fővezér ellen. Érdemeiért 1739-ben vezérőrnagynak nevezték ki.¹ Az osztrák örökösödési háborút Csehországban, mint altábornagy harcolta végig. Prága és Eger bombáztatását ő vezette. 1754-ben lovassági tábornok lett. Neje szentgyörgyi Horváth Erzsébet volt.

József tábornok gyermekeit, Károlyt és Pált, Mária Teresia 1776-ban emelte a grófi méltóságra. Károlytól a baltavári, Páltól az egyedi Festetics ág származott.

Kristóf, Józsefnek testvére, az ifjabb főág (keszthelyi ág) megalapítója a polgári életben szerepelt. Munkásságával, ismeretével, vendégszeretetével emelte a család vagyonát és tekintélyét. 1729-ben Somogy megyének követévé választották. A király iránt tanusított hűsége és a hazának tett szolgálatai elismerésül kapta Oszkót, Pálit Vasmegyében, Kis-Pálit, Petendet Zalamegyében,² Rádót Somogyban és Hathalmot Veszprém megyében³, a Pethő-féle birtokokból Keszthelyt, Rezit, Tátikát, Kemendet és Vasvárt. Érdemei elismerésül királyi tanácsos és septemvir lett. A „tolnai“ előnevet Mária Teresia 1746 aug. 11-én adta Kristófnak és testvérének Józsefnek. Kristóf alapította az ifjabb főörzs részére a keszthelyi maioratust.⁴ A végrendeletileg tett intézkedés 1793-ban nyert királyi megerősítést. Tolnai Festetics Kristóf, a család nagynevű őse

¹ Fest. lvt. Nr. 6, 91.

² Fest. lvt. Nr. 107.

³ Fest. lvt. Nr. 14.

⁴ Fest. lvt. Nr. 22.

1768-ban halt meg. Neje Szegedy Mária volt. Két fiút és öt leányt hagyott hátra. Kristófnak vértestvérei közül Ferencz a darmstadti vértés ezredben szolgált, Temesvár ostrománál kapott sebei következtében halt meg.¹

IV. Pált, Kristóf fiát, észtehetsége, lelkiismeretesége és tudományos képzettsége tették nagygyá. A király e kiváló embert nevezte ki királyi biztossá, midőn a horvát katonai határ és Károly város vidékein a birtokok miatt a viszálykodások kiütöttek. Pál bölcs intézkedése és igazságos eljárásával a villongásoknak véget vetett.² Érdemeiről, őseinek vitézségéről magasztosan emlékezik a királyi okirat, mely Pálnak a grófi rangra való emelését foglalja magában. IV. Pál Sopronmegyének alispánja, az udvari kereskedelmi collegiumnak tagja, Sopronmegyének követe, udvari tanácsos, a magyar királyi udvari kancelláriában, később a császári udvari kamarában előadó és Tolnavármegyében főispán volt. Mindegyik hivatalát legnagyobb pontossággal töltötte be. Szolgálatainak elismerésül Mária Teresia 1772-ben a szent István rend lovagjává, magyar királyi kamarai alelnökké, titkos tanácsossá, kamarássá és végre gróffá nevezte ki.

IV. Pálnak neje bossányi és korlátkeői Bossányi Julianna grófnő, gyermekei: György (I), József, Imre, Julianna, Erzsébet, Anna és Mária voltak.

A munkás és minden hazafi által nagyrabecsült IV. Pál 1782-ben fejezte be életét.

Fivére, Lajos a falusi gazdálkodásnak élt. Semmiféle nagyobb nyilvános szereplése nem volt. Tőle származik a toponári Festetics ág.³

¹ Fest. lvt. Nr. 81, 381.

² Historia terrae regiae Klokoeh.

³ Fest. lvt. 129, 119. A toponári Festeticsek közül említendők:

Az érdemeiért grófi méltóságra emelt Pálnak fia, György (I), a Georgicon örök emlékezetű alapítója és sok hasznos intézménynek létesítője a Festeticsek legnépszerűbb alakja volt. (L. életrajzát.)

József, I. Györgynek testvére, részt vett a porosz háboruban, az olaszországi török háboruban. Vitézségeért ugyanazon alkalommal ezredessé neveztetett ki, 1790-ben Moldvában Martinestyé mellett megnyert csatában nyil által súlyosan megsebesülvén, nyugalomba vonult. Az 1800-iki nemesi fölkeléskor, noha még mindig beteges volt, Vasmegye felkelő lovasságát vezette.²

A nagynevű György grófnak elsőszülött fia, László, uralkodó házból nőült. A porosz királyi ház egyik ágából Hochenzollern Hechingen Josefa hercegnőt vette nőül. László az 1809. évi nemesi felkelésben Győrnél a zalai lovas ezred vezetője volt. Atyja halála után 1810-ben vette át a hercegséghez hasonló terjedelmű maioratusi birtokokat. A gazdálkodásban a ló- és juhtenyésztésre kiváló gondot fordított, ő állította fel a fenéki ménistálót, melybe arab lovakat hozatott. A legjobb fajú juhokat tenyésztette; urodalmaiban termelt gyapjút tartották legjobbnak az országban. Ő vette a berzencei urodalmat a Niczky grófi családtól és a Stahrenberg palotát Bécsben, melyet saját tervei szerint nagyszerűen átalakíttatott.

Pártolta a katonaságot. Az angol királynő nevét viselő ezred öt katonáját, kik a Piemont és Nápoly elleni hadjáratban kitűntek, 75 drb arannyal jutal-

1. Antal, ki Splényi Amália bárónőt és csillagkeresztes hölgyet vette nőül.

2. Lajos, ki mint kapitány a nemesi fölkelésben vitézül küzdött.

3. Kristóf, ki a nemesi fölkeléskor Győrnél mint kapitány esett el.

¹ Fest. lvt. Nr. 1. 16.

² Fest. lvt. Nr. 31.

mazta. Egyik-másik ezredet 100—200 akó borral, vagy nagyobb pénzösszeg ajándékkal lepte meg. A 40000 frt alapot, melyet atyja I. György a bécsi katonai mérnöki akadémia részére tett, 1820-ban 50000 frtra egészítette ki. A katonanövendékeket, kik a Festetics alapítványból képeztettek, tanulmányaik végeztével 100 arannyal jutalmazta meg.

A Balaton mocsaras részén, Ilona-Sziget és Bottyán között hidat és töltést csináltatott, mely az országnak de különösen Somogy megyének nagy szolgálatakat tett. A hidhoz és töltéshez Mogentiana romjait használták föl.

Szidóniát, László grófnak idősebb nővérét, zsadányi Almássy Illés gróf, kamarás és őrnagy, fiatalabb nővérét, Juliát vázsonkői Zichy Károly gróf vette nőül.¹

László halálával a hitbizománynak az első szülött fiura, I. Tassilora kellett volna átszállni. Azonban Tassilo, ki különben nőtlen volt, az atyjának pazar költségei által eladósodott és zár alá került hitbizományi birtokot, Györgynek (II), a második szülött fiúnak engedte át. I. Tassilo csupán a keszthelyi és sztyeggyi urodalmat, a bécsi és keszthelyi kastélyt tartotta meg magának.

László gr. fia, I. Tassilo, jogi tanulmányainak befejeztével katonai pályára lépett. Az osztrák hadseregben szolgált, a tisztségben lovas tábornoki rangig emelkedett. Nevezetes szerepe volt az olasz hadjáratban (1859) és a königgrätzi csatában (1866). Az utóbbi szerencsétlen kimenetelű csatában egyik lábát

¹ A Festetics családban a két főágon kívül, melyek grófi rangig emelkedtek, még több mellékág is kiemelkedett, nevezetesen: Ágoston, Sámuel és Dénes 1857 jun. 28-án osztrák, 1874 apr. 20-án magyar grófi rangra emeltettek.

keresztül lőtték, mi miatt egész életén át béna maradt. A vitéz katona sokszoros kitüntetésben részesült.

Az aranygyapjas rendnek vitéze, az I. osztályu Lipórend nagykeresztese, az I. osztályu vaskoronarend tulajdonosa, a toskánai Szent Józsefrend lovagja, a Hohenzollern herczeg házirend első diszkeresztese, a belga Lipórend nagykeresztese, az orosz császári I. osztályu Szent Szaniszlórend és az orosz I. osztályu Szent Annarend vitéze, a 2. dragonyos ezred tulajdonosa, valóságos belső titkos tanácsos, cs. és kir. aranykulcsos volt. A vitéz tábornok Bécsben 1883 febr. 5-én halt meg. Halálával a keszthelyi, szentgyörgyi hitbizományi urodalmak, a keszthelyi kastély és a bécsi palota II. Festetics Tassilora, mint a maioratus örökösére szálltak át. I. Tassilo, halálakor iskolai czélokra 40000 firt alapítványt tett.

II. György gróf Sopronban visszavonulva élt. Számitó gazdálkodásával tiz év mulva nemcsak a maioratust terhelő adósságokat törlesztette le, hanem még nagymennyiségű pénzt is szerzett. Gazdaságát rendbe hozván, a politikai életben is tevékeny részt vett. 1867-ben Ő Felsége személye körüli miniszter, később koronaőr lett. Mindkét állásában a király legmagasabb elismerését és megelégedését érdemelte ki. Tassilo halálát néhány nappal élte tul, 1883 február 12-én hunyt el Bécsben. A maioratust elsőszülött fia, II. Tassilo örökölte.

Lajos, II. Györgynek és I. Tassilonak testvére, mint szolgálaton kívüli orosz ezredes 1889 jun. 17-én halt meg Döblingben. Tetemei, valamint nejéé, Kotzebue Lujzáé, a keszthelyi szt Miklós sirkertben vannak elhelyezve.

II. Tassilo 1880-ban vette el Douglas-Hamilton Mária Victoria herczegnőt, Anglia egyik legősibb csa-

ládjának leányát. Mária Victoria, a badeni nagyhercegi ház ivadéka, az orosz, porosz és szász királyi családdal van rokonságban.¹

II. Tassilo 1883 márcz. 19-én vette át a hitbizományi birtokokat. A palotát, hatalmas barokk izlésű épületszárnynyal kibővítette s a régi épületet ugyanazon izlésben fejedelmileg átalakíttatta. Ez által az előkelő családnak fejedelmi kényelmet, Keszthelynek és vidékének hirt és diszt szerzett. A gymnasiumnak főgymnasiummá való fejlesztése s a gazdasági intézetnek Keszthelyen való megmaradása érdekében hatalmas befolyását a kormánynál érvényesítette; a város anyagi jólétének előmozdítására az ősei által ideiglenesen átadott balatoni területet, 20 k. h. parkterülettel kibővítve a városnak örökre átengedte és annak diszítésére évi 300 frt segélyt ajánlott fel. A plebánia templom restaurálási költségeihez is jelentékeny összeggel járult.

II. Tassilo grófot sok és magas kitüntetés érte. Egymásután lett királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, királyi főpohárnok és aranygyapjas rendű lovag.²

A Festetics család, mióta Keszthelyen letelepedett, sohasem tévesztette szem elől a város érdekeit. A multnak minden nagyobb alkotása a Festeticsek nevével áll kapcsolatban. S ez a tény világításba helyezi a magas családnak a város iránt mindenkor tanusított

¹ Hamilton Viktoria hercegnő a monakói hercegnek neje volt. A házasság bontó akadály alapján érvénytelennek nyilváníttatott, mely kinyilvánítás után a hercegnő II. Festetics Tassilohoz ment férjhez.

² Jenő gr. II. Tassilo gr. fivére, nőtlen. Állandó tartózkodási helye Csáktornya. Takarékos gazda, a régiségek és szép művészetek lelkes pártfogója.

jóakarát, egyuttal biztosítékot nyújt arra, hogy a nagynevű elődök sok reményre jogositott utódai a jövőben is erős karokkal gyámolítják Keszthelyt, a családnak majdnem kétszázados lakóhelyét.

A Festeticsek czimerének jellemző disze a koronán álló két küzdő oroszlán és a daru. (Lásd 327. lapot). A Festetics törzs néhány mellékágának czimeréből a daru hiányzik.

II. FEJEZET.

Keszthely kiváló emberei.

I. Festetics György gróf.

1755 — 1819.

Ama fényes csillagok között, melyek hazánk borus láthatárán a 18. században feltűntek, első helyen áll Festetics György gróf. A harctéren, a gazdaságban és polgári körben egyaránt tündöklő hazafi 1755 decz. 31-én Sopronmegyében, Ságon született. Atyja, az érdemeiért grófi méltósággal kitüntetett Festetics Pál, anyja Bossányi Julianna csillagkeresztes hölgy volt. A porosz háboru kitörésekor Györgynek édesatyja a harcz mezejére szólíttatván, az alig egy éves gyermek egészen a szerető anyának gondviselése alá került. A nemeslelkü anya a mai divattól eltérőleg saját keblén táplálta kisdédét; maga tanította az édes anyai nyelvre, maga csepegtette belé a hitet és a hazaszeretetet. S a gyermek megértette az anyai szív dobbanásait, el-sajátította az áldott anyai nyelvet, átérezte az anyai szeretetnek melegét. Vallásosságban és hazaszeretben megerősödvé távozott a családi tüzhelytől — a göttin-gai egyetemre. Tanulmányai végeztével 18 éves korában a katonai pályára lépett.

A porosz háboru alatt a Nádasdy gyalogezrednél hadnagy, egyik horvát (eskadron) századnál főhadnagy,

a Barco huszároknál kapitány, a Gräven huszárezrednél első osztályu százados és századparancsnok volt. Mint századparancsnok 1782-ben nőül vette jakabházi Sallér Juditot. Noha édes atyja ekkor már meghalt, nem hagyta el a katonai szolgálatot.¹ 1786-ban József

Festetics György gr.

császár őrnagynak és a magyar nemes testőrség őrmesterének nevezte ki,² 1787 szept. 21-én a Gräven huszárokhoz őrnagyként osztották be. A következő év elején ugyanabban az ezredben soron kívül alezredes

¹ F. lvt. Doc. N. 7.

² II. József leirata 1786. au. 22.

lett. Mint ilyen különösen kitűnt az 1788-iki hadjáratban Dubicza ostrománál.

1790 május havában György gróf Keszthelyen tartózkodott. Ekkor történt, hogy Skaricza őrnagy vezetése alatt a Gräven huszárezred, mely Horvátországból Budára ment, Keszthelyen vonult keresztül. Görgy Kis-Komáromig ezrede elé ment. Vele volt Imre gróf, Györgynek testvére, ki, hogy az érkező huszárokat nagyobb fényvel fogadja, az akkor Keszthelyen levő zalamegyei bandériumot eléjük vezényelte. György az ezreddel találkozáván, ahoz hazafias beszédet intézett, azután az ezred a zalamegyei bandériummal együtt Keszthelyre érkezett, hol György gróf őket megvendégelte. György grófnak ezt a tettét egy névtelen a legnagyobb roszakarattal párosult magyarázatok kíséretében jelentette föl az uralkodónál. Ehez járult még, hogy az 1790. évi országgyűlésen az uralkodóra nézve kellemetlen indítványok tétettek, mi miatt a főtisztek ellen, kiknek az ország- és megyegyűlésekre nagyobb befolyásuk volt, szigorú vizsgálatot indítottak. A vizsgálaton — melyen mintegy 18 egyén főbenjáró bűnnel volt terhelve, — a névtelen levél, valamint Daniel és Lacskovich vallomásai terhelően bizonyítottak Festetics György ellen, amiért három heti fogságra, a fogságiköltségek fedezésére, királyi megrovásra és más csapathoz való áttételre ítélték őt.

Festetics György, hogy a király iránt tanusított ragaszkodását megmutassa, a büntetés után is megmaradt a hadseregnél. II. Lipót király, hogy az erősen gyanusított Festetics hűségét kipróbálja, a francia zavargások közeli színhelyére alkalmazta. Először a Luxenburgnál állomásozó Latour könnyű lovassághoz, később Milanobá, majd Cremonába a dragonyosokhoz helyezte át. A derék katona

mindenütt kiállta a próbát. Magaviseletével megmutatta, hogy hű királyához és hazájához. Tiszti rangjáról és a katonai szolgálatról 1791 május 27-én mondott le.

Itthon elhanyagolt urodalmainak helyreállításához fogott. Németalföldön katonáskodván, a gazdálkodás előnyös módjaival is megismerkedett. Ezeket a tapasztalatait kívánta mindenk előtt értékesíteni, hogy hatalmas alkotásait, melyek nevének dicsőségét hirdetik, létesíthesse. Törekvéseit siker koronázta. A katonai pályán remélt dicsőség helyett a gondviselés a polgári pályán nyújtott neki koszorút, mely a haza és főleg Keszthely hálakönyeitől éltetve örökké virul.

Okos számítással rendezte birtokait; a mezei gazdaság előmozdítására alapította a Georgicont, melyben idővel annyi intézetet állított föl, hogy Keszthely valószínűleg Athenévé (tudományok városa) vált.

A ferencziek templomát a hozzácsatolt zárdával együtt a vallásalaptól megvette; a templomot a régi kis templom helyett a plebániának adta; a gymnasiumot a zárdai épületbe, az elemi iskolát a gymnasiumi épületekbe helyezte át. Konviktust állított föl, melyben nemes származású ifjak szállást, ételmezést és ruhát kaptak. A gymnasiumot, melyet atyja három osztálylyal alapított, öt osztályra emelte. Zene, rajz és vasárnapi iskolákat létesített. Utóbbi intézményében korát majdnem egy századdal megelőzte.

Kenyérvesztés terhe alatt tette kötelezővé, hogy urodalmában minden ember tudjon olvasni, írni és számolni. E parancs idézte elő ama ritka, még külföldi utazók által is megbámult jelenetet, hogy az urodalmi mezőkön Festetics György gróf életében a pásztorok könyvvvel kezükben őrizték nyájukat. Cselé-

dei számára külön tanítót tartott. Hitoktatásban a helybeli káplán részesítette őket.

A tanulásban szorgalmas tanulókat és jóviseletű cselédeit bőkezűen jutalmazta. Órákig elbeszélgetett cselédeivel és a tanulókkal. Az iskolában kérdezgette a gyermekeket, a szorgalmasabbak részére külön-külön pörsölyt tartott, melybe minden jó felelet után érdemszerint bizonyos pénzmennyiséget tett. Vizsgálatok után a jutalomra érdemes fiukat magával vivén, velük találattatta ki, hogy a nagyobb vagy kisebb összeget tartalmazó persely kié?

A szépirodalom és a gazdasági szakirodalom ápolására rendezte évenként a helikoni és georgikoni ünnepeket. Az íróknak olyan Maecenása volt, hogy hatalmas pártfogása alatt az írói tehetségek úgy növekedtek, mint a növényzet a nap áldásos melege alatt. Soha eléggé nem méltányolható lelkesedésével és áldozatával legyőzte az irodalom ellenségeit, az írók működését bénító előítéleteket és alaptalan vádakat.

Hálások is voltak iránta az írók; mert kivétel nélkül a költészet áldozatát mutatták be nagy nevének. Berzsenyi, ki a magyar nemesség elpuhultságát a legerősebb kifejezésekkel illeté, Festetics dicsőítéséről magas röptű ódákat írt. A Keszthely isteneihez című ódájában sashoz hasonlítja György grófot, a ki szellemerejével, fenséges gondolkozásával a magasba szállva, messze hagyja az elpuhultakat.

Megszámálhatatlan az a pénz, a mit Festetics az irodalom előmozdítására fordított. Bacsányi, Téli Takács József munkái, Görög és Kerekes Atlasa, Endrődy János Az emberi nem boldogsága cz. munkája Festetics György pénzén lett kiadva. Minden georgikoni tanár és keszthelyi születésű író munkáinak

költségeit ő fedezte. A georgikoni és a helikoni nagyobb ünnepélyeken csupán ajándékokra, nem számítva ide az ünnepélyekkel járó rendes kiadásokat és a nagyobb-részt ismeretlen írói tiszteletdíjakat, megközelítőleg 250.000 frtot áldozott. Az általa alapított és föntartott intézetek szorgalmasabb tanárait, tanulóit és a jó cseledeket jutalmazta. A georgikoni hallgatók közül az évváró vizsgálatokon 2—2 legjobb tanuló 40—60, a tanfolyam befejeztével 200, a lyceumbeliek nyolczan 30—80, a pristaldusok ketten 100—100 forint jutalomban részesültek. Azonkívül 10—12 georgikoni hallgatót egész ellátásban, nagyon sokat 50—100 frt évi segélyben részesített. Azt is megtette, hogy kitűnő szorgalmu és magaviseletű, szegény sorsu ifjaknak saját kastélyában adott szállást és élelmezést. A szorgalmas tanulókat oly bőven látta el pénzzel, hogy a takarékosabbak, az akkori olcsó világban még tőkét is takaríthattak meg maguknak. Az intézetek fentartása, nem számítva ide az ösztön- és jutalomdíjakat, belekerült évenként 18—20000 frtba. Minden jutalomban és kegyben részesített tanulóat éber figyelemmel kísért. Ha valami kihágásnak, a mi ritkán került ki figyelmét, nyomára jött, azért először figyelmeztetéssel, azután kegyvesztéssel büntetett. Bőkezűsége a hihetlenséggel volt határos. A külföldiek nem tudták megérteni, hogyan lehet a saját intézetébe ingyen valakit felvenni, — még kevésbé tudták felfogni, hogy a gróf azért jutalmazza a tanulókat, hogy tanuljanak.

* Festetics megtette.

Érdemet, melyről tudomása volt, jutalmazás nélkül nem hagyott. Meseszerűek ama megszámlálhatlan esetek, mikor írókat, gazdákat, tanárokat jutalmazott.

A pénzdevalvatio, mely a franczia futás (1809)

után bekövetkezett, Festetics György bőkezűségét szűkebb határok közé szorította. E miatt intézeteinek és az ösztöndíjasok számát kevesbitette, de annál nagyobb gondot fordított a szükölködők segélyezésére. Ha pénzszekrénye kiürült, kinyitatta gabnával megtelt csüreit a szegények részére. Az éhség idejében mentő angyalként jelent meg mindenütt.

Hajógyárt is létesített és ennek vezetésével az általa Velenczéből hozott Bóri nevű hajócsinálót, a ki a mexikói bengali öbölben és több nevezetes hajógyárban megfordult, bizta meg. Keszthelyen több más mesterembert is telepített meg, különösen akkor, midőn a szt györgyi urodalomban volt rengeteg sok veszni induló tölgyfát levágatta és donga s épületfáknak elkészítve a Fönix gályán Kenesére szállította.

A magyart kiválóan jellemző erényt, a király föl-kent személyéhez való hűséget, olyan hatályosan ragyogtatta, hogy fényét az ármány és roszakarat sem tudta elhomályosítani. Sikerült ugyan egyidőre befektíteni a nagy férfit azoknak, kik nem tudják megérteni, mit tesz a hazát szeretni; de a rút tény a nagy lelket nem tántoritotta le dicső pályájáról, melyen haladva a magyar nemzet javára s a nemzeti érzés fejlesztésére munkálkodott.

1797-ben, midőn a királyi hadsereget Udine mellett a francia leverte, a király Zalamegyében nemesi felkelést rendelt. Zalamegye ekkor Festetics György tanácsa folytán feliratot intézett a Felséghez, melyben feltárta a nehézségeket, a mik a fölkelés útjába gördültek.¹

I. Ferencz király a fölkelést nem helyeslő erélyes felterjesztést önhitt, parancsoló iratnak tartván, meg-

¹ Zalamegye fölirata a Felséghez 1794 apr. 12.

sértődött. Spissich János alispánt hivatalától elmozdította, Tuboly Lászlót a táblabírók sorából törölte, Festetics György grófot cs. kir. kamarási méltóságától megfosztotta és fejedelmi székvárosából kitiltotta.¹ Festetics Györgyöt a királyi kegy elvesztése, mely őt a balul, sőt roszakarattal magyarázott hazafias tette miatt érte, érzékenyen érintette, de királyához mégis hű maradt.

Különösen kimutatta ragaszkodását és szeretetét az uralkodó iránt 1797-ben, midőn Napoleon Bécset fenyegette.² Élelmi szereket, hadi készleteket, csapatokat ingyen szállított a hadsereg részére és mindenkép arra törekedett, hogy az uralkodónak a francziák ellen való küzdelmét megkönnyítse. E hazafias tetteinek köszönhetten, hogy I. Ferencz király a személyére vonatkozó fentemlitett vizsgálati okiratokat magához kéré, a vizsgálatot ellene beszüntette és titkos tanácsossá nevezte ki. Ez időtől fogva Ferencz király Festetics Györgyöt állandóan becsülte.

György gróf hazafias gondolkozásával és tetteivel az uralkodóház minden tagjánál elismerést és tiszteletet vívott ki. József királyi herczeg és nádor 1801-ben meglátogatta őt és a Georgicon dülőjében rendkívüli fénynyel egybekapcsolt ünnepélyek között néhány ekehosszat szántott. A nádor e tette által nemcsak a Festetics családot, hanem a közvéleményt is megnyugtatta, a balitéleteket szétoszlatta és Festetics Györgynek a mezőgazdaság felvirágzására irányuló tervét előmozdította. Festetics a nap emlékét azzal örökítette meg, hogy a szegények közt nagy mennyiségű pénzt osztott ki és a katonaképezde felállítására 40000 frt alapítványt tett.

¹ Királyi leirat Zalamegyéhez 1798 apr. 12.

² F. lvt. Doc. Nr. 8. 1797 okt. 10.

1803-ban a Vértés ezredet, mely a keszthelyi uradalomban tartotta fegyvergyakorlatait, a gyakorlat ideje alatt nemcsak élelmezte, hanem az őrmestertől kezdve lefelé minden embernek havi járandóságát fizette. Nagy összeg pénzzel járult a Mária Ludovicáról, I. Ferencz király nejeről, nevezett Ludoviceum létesítésére. (1808).

12000 frt alapítványt tett a Ferdinánd főherczegről nevezett huszárok részére. Az alapítványt maga a család kezeli. Kamatai a 12 éven felül szolgáló katonák közt osztatnak ki. (1808)

Az 1809. évi nemesi felkelő sereg létesítéséhez szintén nagy összeggel járult. A Kienmayer huszárezred 5. divisiója Festetics indítványára közadakozás útján szereltetett fel. A divisióhoz maga Festetics 100 huszárt, később 500-at adott — mindennel felszerelve.²

A Győr mellett elvesztett csata után (1809 jun. 14.) visszavonuló 4000 katonát, a kik Keszthelyen vonultak keresztül, ugyszintén az egy hóval később érkező János főherczegget, ki törzskarával hosszabb időn át Keszthelyen tartózkodott, fényesen megvédgelte.

A francziák ellen való küzdelmekben megsebesült katonákat pénzzel és élelemmel segítette Példáját követték a városbeliek. Zalamegye rendelkezésére 100.000 frtot adott, hogy abból a szegényebb sorsu nemeseket segítsék. Mindezekből látható, hogy Festetics a katonai és politikai pályán tapasztalt méltatlanságokat feledve, minden időben, de főleg az uralkodó családra nézve könnyen végzetessé válható franczia háboruk alatt meghozta hazája és királya részére az áldozatokat.³

¹ F. lvt. Doc. 13.

² F. lvt. Doc. 14.

³ Orosz: Terra incognita cz. művében leírja azon áldozatokat, melyeket Festetics György a haza felvirágzására hozott. Az országgyűlési naplók szintén tanuskodnak róla.

A haza és a közügy érdekében hozott áldozatai mellett temérdek sok jót tett egyesekkel. A családi levéltár sok okirata tanuskodik Festetics jószívüségéről.

A himlőoltás behozatalakor Festetics volt az első, a ki orvosait a himlő ellen való védekezés találmányának alkalmazására megtanította. Mindenre kiterjedő figyelmével felszólította Zalamegyét, hogy a himlő ellen, mely ez időtájt hatalmasan szedte áldozatait, védekezzenek. A megye által küldött orvosok Festetics orvosaitól tanulták el a himlőoltást.

Ennyi fölséges tulajdonsága fölött a mély vallásosság tündökölt. A kastélyban remek szépségű kápolnát építtetett. A lelkészeket bőkezűleg javadalmazta. A templomokat drága misemondó ruhákkal, kehely és egyéb egyházi szerekkel látta el. Szent misét ünnep és vasárnapokon nem a kastély-kápolnában, hanem a plébánia-templomban hallgatott, hogy a nyilvános isteniszteleten való megjelenésével alattvalóinak példát adjon.

Nagy súlyt fektetett arra, hogy a patronatussága alatt levő plebániákra buzgó és lelkiismeretes papok jussanak.

Festetics György az egyház és haza javára tett áldozatai és munkássága mellett emelte a család fényét. Nejét, jakabházi Sallér Juditot, — 16 őstől való származását kimutatván, — csillagkeresztes hölgygyé nevezette ki.

A gazdaságot atyja halála után 1783-ban vette át. Az öreg atyja, Kristóf comes által szerzett maioratusi birtokokra, a keszthelyi, szentgyörgyi, csurgói, berzencei, taranyi, ollári, hahóti és vasvári urodalmakra királyi megerősítő levelet kért. Urodalmait

¹ Mária Terézia királyné Sallér Judith karjai közt halt meg.

a csáktornyai (Althan családtól) és muraközi urodalmak (Turinetti-féle grófi birtokok) megvételével gyarapította. Curgó, Szalk-Szent-Márton, Vasvár, Szt-Mihály, Zsidó-Földe birtokokra vásárjogot (privilegium nundinarum) szerzett.¹

Tettei, alkotásai állandó bizonyágként hirdetik nagy nevének dicsőségét, hazaszeretetét, mély vállalásos meggyőződését és szívének nemességét. Valódi nagy jellem, a ki az árulás és fondorkodás által elvesztve királyának kegyét, mindvégig megőrizte azt az erényt, mely Mária Teresiát egész Europa által ostromlott trónján megtartatta, mely I. Ferencz császárt a rettegett hatalom üldözése elől védelembe vette. Igen, megőrizte a királyhoz való hűséget oly időben, midőn a csábitás nagy volt, midőn a lázongó francia nép megfélemezve mindenről uralkodójának fejét vette.

Nemes erényeivel rendületlenül állt. A szenvedések nem ingatták meg, a sors csapásai s a kétes értékű emberek gyanúsításai nem szakították el vezérlő Geniusától.

A nagy idők nagy embere midőn egészségét gyöngültni érezte, a vallás vigasztalásai közt keresett menhelyet. Az egyház szolgájától fölloldozást kért, az élet kenyerét magához vette és a hű barátok és kesergő jobbágyok aggodásai között nyugalommal várta be a földi élet utolsó percét, mely 1819 apr. 2-án neki az örökké tartó boldogságot nyújtá.

Ravatalánál a kor nevezetes szónoka Horváth János tartott gyászbeszédet.

„Nem tudjátok, hogy egy fejedelem, a legnagyobbik esett ma el,“ szentirási jelmonddal kezdett beszédében könyekre fakasztólag ecsetelte a nagy férfi

¹ F. lvt. Nr. 129. A. 129. B.

életét, kivel a tolnai Festetics gróf családnak nagy alakja szállt sirba. Halála szomorúságot okozott az egész magyar nemzetnek, az uralkodó családtól kezdve az utolsó jobbágyig, kiket mindig szeretett.

Emléke mélyen be van vésve a magyar nemzet szívébe s onnét, míg a nemzet él, semmi ki nem törli azt.¹

Fejér György.

1766—1851

Fejér György, a halhatatlan emlékü történettudós, a magyar irodalom bámulatos munkása, az egyház és a tanügy legbuzgóbb bajnoka, a magyar érzés és gondolkodás mintaembere Keszthelyen 1766. év april 23-án született. Elődei Hevesvármegyéből költöztek Keszthelyre.

Fejér Péter, Györgynek nagyatyja, Festetics Kristóf comesnek² ügyvédje volt. Ennek utolsó fia Mihály, Györgyek édes atyja, szülőinek kora halála miatt iskoláit nem folytathatván ács mesterséget tanult s urodalmi ács lett a Festetics birtokon. Keresztes Katalint vette nőül. 11 gyermekei közül egyedül György, az utolsó előtti gyermek, maradt meg. A többi elragadta a fekete himlő, melyből György szerencsésen kigyógyult.

Az élénk eszű gyermek egyik iskolás gyermek felszólítására, szülői tudta nélkül, elment iskolába és tanulni kezdett. Már kis gyermek korában vallásos és szorgalmas volt. Szeretett minisztrálni és tanulni.

¹ A nagy hazafi mellszobra megvan a gazdasági tanintézetben. A fejér karrarai márványból készült másfél méter magas szobrot Festetics Tassilo gróf ajándékozta az intézetnek. Leleplezése 1883 nov. 27-én történt fényes ünnepélylyel.

² Comes, nemzetség birát jelent.

Egy alkalommal, midőn a szt Miklós temetői kápolnába ment minisztrálni, utközben a boros és vizes ampolnákat összetörte. Büntetéstől tartván 10 napon át, míg a bocsánat felől nem biztosították, nem ment iskolába. Más alkalommal meg, midőn a vihar közöledtével a szt Márton templomba több gyermekkel

Fejér György.

harangoztak, a toronyba csapó villám következtében eszméletlenül esett össze. Ezen okok miatt atyja, ki nek legfőbb gondját egyetlen gyermekének nevelése képezte, kifogta fiát az iskolából és magán uton taníttatta.

Csak az elemi iskolák befejezése után küldötte ismét nyilvános iskolába — a gymnasiumba.

1775—76. tanévben a minor parvaba járt. Brányi Lajos ferenczi atya volt a tanára, ki a szorgalmas fiut nagyon megkedvelte és róla még később is atyailag gondoskodott. A szülői nevelés után a derék Brányi szeretete és gondoskodása lett alapja Fejér jövendő nagyságának.

A parva minorban Györgyöt, ki társai közt a tanulás és magaviseletben kitűnt, bizonyos Tőreki János nevű iskolatársa irigységből azzal vádolta, hogy az iskolában magyarul beszélt, mi miatt Györgyöt az akkori idők szokása szerint fatuskó hazavitelére ítélték. György a megalázó büntetés miatt könyekre fakadt s a fatuskót odahaza elrejtette. A jó atya megtudván a büntetést, szeliden bánt fiával, s az eldugott tuskó helyett csinált egy nagy füles tuskót s azzal küldte az iskolába, hogy igyekezzék tőle mielőbb megszabadulni.

György a következő tanévben, mint maior parvista jó atyját elvesztette.

Atyja a Tátika mellett fekvő erdőben fát vágatott. Favágás közben, amint elejtett keztyűjéért lehajolt, a fatörzsről észrevétlenül levált ág lábszárait megzúzta; az ez által okozott sebek következtében néhány napi súlyos szenvedés után meghalt. György 10 éves lévén, nem tudta felfogni a csapás nagyságát, mely őt atyja halálával érte. Atyjának temetésénél hangosan előimádkozott, mire a körülállók susogták, hogy Györgyből pap lesz. A jó atya halála után Brányi szerető gondoskodása megkettőztette György szorgalmát. Minden örömét a tanulásban kereste.

Mint princípista az 1777—78. tanévben két jutalmat nyert. Egy szerzetes iskolalátogatás alkalmával,

mivel a bórzsák (uter) szót társai között egyedül ő tudta helyesen kifejezni latinul, képet adott neki. Festetics Pál grófné pedig, a később híressé vált György fiával megjelenvén az évváró vizsgálaton, könyvvél jutalmazta meg. Az olympusi játékokon nyert babér nem okozott nagyobb örömet a verseny-nyerőnek, mint ezek a kitüntetések Fejérnek.

Grammatista tanára egy alkalommal az elsőbbségi jegyet, melyet majdnem mindig Fejér hordott, egy sokkal gyengébb tanulónak ítélte oda, más alkalommal meg Györgyöt 15 korbács-ütés büntetésre ítélte, mert őt csupa buzgóságból felkeltette, hogy az előadások előtt tartani szokott misén megjelenhessen. Mindkét büntetés, noha az utóbbit iskolatársai kérésére nem hajtották rajta végre, Györgyöt keserűen érintette. Még késő öregségében is sokszor emlegette a jogtalan bánásmódot, melyben grammatista tanára részesítette.

Syntaxis tanáráról, Boros Oswald páterről és Brányiról, a parvista osztályok tanáráról, Fejér a legnagyobb dicsérettel emlékezik meg. Ezek tudták, ugymond, alkalmazni a helyes módot az ifjúság lelki tehetségének kiképzésére, az erkölcsi érzés és az önérzet fejlesztésére.

A parva minor, maior, a grammatica és syntaxis osztályok végeztével György a fejérvári gymnasiumba ment. Meztláb indult el Keszthelyről. A városon kívül találkozott egy ismerősével, ki így szólította meg őt:

Hová, hová Gyuri?

Majd a nagyvilágba, mondá ő.

— Aztán így? Tán az emberek jó szívére számítasz? Ne bizzál bennük, a mostani világban roszak az emberek!

— Ha elhagynak és nem segítenek az emberek, nem hagy el és megsegít a jó Isten.

Az ismerős látva Györgynek Istenbe helyezett reményét, jó kívánsággal és némi segélylyel bocsátotta utnak.

Gyurinak igaza volt. Az Isten megsegítette. Fejérvárra jutott, a hol megismerkedett Virág Benedek és Ányos Pál pálosrendű szerzetesekkel, a magyar nemzet halhatatlan íróival, kiket (habár nem voltak tanárai) gyakran meglátogatott. A velök való érintkezésből szerezte azt az erőt, mely őt a nemzeti gondolkozásban jellemezte. A fejérvári iskolában kedvelte meg az ékesszólást és a költészetet.

A philosophiai (bölcészettan) tanfolyamot a budai egyetemen hallgatta (1783—85).¹

Költségeit, a bölcészeti tanfolyamon is tanítás által fedezte, s mivel Budán ily alkalmazást nem kapott, kénytelen volt Pestre menni, onnét járt naponként kétszer Budára. Pesten abba a házba került, melyben Toldy Ferencznek édes atyja, mint másodéves philosophus hallgató lakott. A két ifjú között mély barátság fejlődött, mely halálukig tartott. Ez időben helyezte át II. József az egyetemet a budai királyi várból Pestre, abba az épületbe, mely maig is az egyetemé és a melyben később könyvtári igazgató lett. Az egyetemi könyvtárnak Fejér lett a legszorgalmasabb olvasója.

A philosophiai tanfolyamon kedvelte meg Fejér a bölcészetet, melynek később hatalmas munkása lett. Itt öntötték belé tanárai, Katona István és Koppi Károly, a történet iránt való szeretetet, melytől égve

¹ Status praesens univ. Hung. Budae. 1830.

lépett a térre, melyen soha el nem évülő koszorukat szerzett.

A bölcsészeti tanfolyam végeztével pályaválasztásra került a sor. Választása arra a pályára esett, mely iránt gyermeksege első éveitől fogva legnagyobb hajlamot érzett. A himlőből való felgyógyulása, a vilámütéstől való megmenekülése, az atyja halálánál történt ama megjegyzés, hogy belőle idővel pap lesz, és a vallásos buzgóság, a mit az iskolában tanusított a papi pályára vezették őt.

A székes-fejérvári püspöki megyébe vették fel. Püspöke a pozsonyi egyetemes semináriumba küldötte. Ott végezte theologiai tanulmányait (1785 – 1790), ott szokta meg a folytonos munkásságot; ott képezte ki magát íróvá.

A Péczeli által ez időben megindított „Gyűjteményt“ a pozsonyi növendékpapok is járatták. Fejér, több növendékpappal együtt, a nemzetet megmentő irodalmi munkások közé sorakozott. Álnév alatt irt a Gyűjteménybe.

A hazafias érzés, mely Fejért erősen jellemzi, a pozsonyi szemináriumban már kimagaslóan nyert kifejezést tetteiben. Indítványozta társainak, hogy adjanak elő szindarabot magyar nyelven. Szándékát az előljárók ellenezték, mert a nemzeti mozgalmaknak a József császár által létesített semináriumban megnyilatkozni nem volt szabad. A lelkesebb hazafiak értesülvén a növendékpapság által tervezett szinelőadásokról, pártolólágot léptek fel a semináriumi előljáróságnál. A pártolás, de leginkább a közelben várható kedvező változás folytán az előljárók néhány szindarab előadására az engedélyt megadták.

A szinelőadások nemcsak a növendékpapság, hanem Pozsony hazafias lakóinak ünnepeivé váltak.

A teremben, melyben a magyarok „moriamur“-ja (halljunk meg) hangzott fel Mária Tereziáért, a növendékpapság lelkesedett tapsok között adta elő Fejérnek: A tisztességre vágyódók (vigjáték), A nevelők (néző játék) című műveit és az általa átdolgozott Öreg fősvény című darabot. Fejér, hogy a nemzeti érzés felébresztésében számot tevő szinirodalom terjedjen, rávette Landerert, korának legmerészebb vállalkozóját, a „Szindarab Gyűjtemény“ folyóirat kiadására.

Az előhaladás és szorgalom miatt, a mit Fejér theologiai tanulmányai mellett az irodalmi munkásságban kifejtett, úgy az előljárók, mint a növendékpapok előtt kedvelt lett. Így történt, hogy az előljárók, midőn a belga egyházi tudósok látogatták meg a pozsonyi egyetemes papnevelő intézetet, Fejért rendelték melléjük kalauznak; mert társalgása, főleg a francia nyelvben való jártassága miatt őt találták e célra legalkalmasabbnak. A belga papok Fejért magokkal akarták vinni, de ő hazáját elhagyni nem akarván a kitüntető meghívásról lemondott.

Fejér, theologiai tanulmányait ép akkor végezte be, mikor a pozsonyi egyetemes papnevelő intézet József császár halálával megszűnt. 24 éves volt, mikor felszentelték.¹

A szép reményekre jogositott pap, a Festetics és Ürményi családnál mint nevelő, a fejérvári felső plebánián mint káplán, Fejérvárott mint theol. tanár, Kovácsiban mint plebános, összesen 18 éven át működött. Fejér ez alatt az idő alatt a lelkipásztorkodási

¹ Toldy Ferencz irodalmi munkái. Emlékbeszéd Fejér György fölött 1865. Vaszary — Fejér Gy. élete. Ifjusági Plutarch. 1859.

teendő mellett lelkipásztorkodás körébe vágó munkákat írt. Ez időből valók hitbuzgalmi iratai: imakönyvei, egyházi és alkalmi beszédei.

1808-ban a pesti egyetemre, a hittudományi karhoz, a hitágazattan (dogmatica) tanárává nevezték ki. Tanársága alatt az előadásokra a legnagyobb szorgalommal készült. Előadásait gondosan kidolgozva leírta és később tanítványai érdekében kinyomatta.¹ Tanítványai, kiket barátainak tartott, szeretettel csüngtek a tudós papon. Egyetemi tanár korában az irodalom terén hatalmas tevékenységet fejtett ki. Ekkor fordította a kormány megbízásából A pamut termelésről, A gyümölcsfa tenyésztésről, A jávorfa leveléből való czukorcsinálásról czimű gazdasági és ipari munkákat. Ekkor írta az Antropologia (2 kötet), Propaedeutica, Metaphisica, Aetica, Aesthetica czimű bölcsészeti munkáit, melyekkel ha külön bölcsészeti rendszert nem is alkotott, de nagy feltűnést kellett, mert a magyar irodalom terén ő nyitotta meg e műveivel az önálló bölcsészeti művek sorát. Gyakorlati és helyes irányuk miatt a közönségnek kedves olvasmányait képezték. Ismertette a nevezetesebb német bölcsészeket s a külföldnek a bölcsészet terén tett haladását. A theologia, bölcsészet és társadalmi kérdések terén sok hézagpótló munkával gazdagította a magyar irodalmat. Magyarra fordította és bővítette Hübner Lexikonát. Kiadta theologiai munkáit, egyházi és alkalmi szónoklati műveit.

József császár halála után a magyar írók az akademiának, mint a nemzeti önállóságra való törekvések hatalmas eszközének felállításán buzgólkodtak. Besse-nyei penditette meg az eszínét. Révai írói tevékenysége által országos mozgalom tárgyává tette. Pályáza-

¹ Institutiones th. dogm. 8 kötet.

tot hirdettek a magyar tudományos akadémia felállítási módozatainak megírására. Tizenkét pályatárs között Fejér lett a győztes.

Évek multak el; az akadémia felállítása még mindig a jámbor óhajok tárgya közé tartozott. Fejér, mint a tettek embere a gyakorlati térre lépett. Megindította a Tudományos Gyűjteményt. E folyóirat, melynek megindítása kizárólag Fejér érdeme, egyesítette ama kor tudósait és íróit, nevelte a tudományos közönséget, emelte az írók számát s előkészítette az utat az akadémia létesítésére.

Tíz évi egyetemi tanársága után a győri tankerület királyi főigazgatója lett. E minőségben a B. Szürről czimzett pestujhegyi préposttá és királyi tanácsossá nevezték ki.

Győrre történt távozása után a Tudományos gyűjtemény szerkesztésével ugyan főlhagyott, de mindvégig (1817—1841) állandó munkatársa maradt. Győrött Deák Ferencz, hazánk bölcse, mint joghallgató ugyanabba házba került, melyben Fejér lakott. Deáknak a Tud. Gyűjtemény legkedvesebb olvasmánya lett. Uton-utfélen zsebében hordozta annak füzeteit. Belőle másoknak olvasgatott s egyes részleteit kívülről megtanulta.

Fejér főigazgatói állásában rendkívüli erélyeséget tanusított. A terjedelmes tankerületben sorra látogatta az iskolákat. Kikutatta az iskolák és a tanítók helyzetét. A helytartótanácsnál szorgalmazta a minden irányban való javítást. A tanítók és tanítványoktól tevékeny munkásságot kívánt. A tanítást a kor színvonalára emelni óhajtván jutalmazott, intett és büntetett. Szigoráért sok helyen gáncsot, gyűlöletet szerzett, de a tanügy barátot, kit gyermek éveiben tanárainál látott kedvező és kedvezőtlen

tapasztalatai megtanítottak arra, miként kell bánni az ifjúsággal, semmi se riasztotta el attól, hogy ügyszeretetével a saját útján haladjon.

Főtanfelügyelő korában szintén foglalkozott az irodalommal. Nagyobb részt tanügyi értekezéseket írt. Részt vett a vallásfelekezetek egyesülése felett támadt irodalmi harcban és a Jáhn-féle ügyben. Mindkét esetben a szigoruan egyházi állás mellett küzdött.

A tanügy mezejéről 1824-ben arra a t érre szólította, melyen legfényesebben ragyogtatta tehetségét. A budapesti egyetemi könyvtár igazgatója lett.

Könyvtári igazgató korában egyedül a történettel foglalkozott. Az egyetemi könyvtár iratcsomói hivatólag szölitötták őt, hogy a magyar nemzet multját megvilágítsa. A mult idökbööl fenmaradt nyomokon Pray után indulva az okiratok tanulmányozásához fogott. Életének hátra levő részét a kutatásban töltötte. Kutatásával a történet íróknak fáklját gyujtott. Az egyetemi levéltár okiratainak közlésével a magyar történetírásban fordulópontot, korszakot alkotott. Tizenhat éven át 42 kötetben közölte az általa lemásolt régi okiratokat, mely okiratgyűjtemény „Codex Diplomaticus“ czimen ismeretes.¹ Ezen munkának, a kritikusok által felhozott fogyatékosága daczára is, el nem évülő értéke van. Belöle épült fel a magyar nemzet története. Sokoldalú hasznát mutatja az a sok hivatkozás, mely a történeti munkákban a „Codex Diplomaticus“-ra történik.

Fejér 1840-ben nagyváradi kanonok lett. Az akkori nagyváradi püspök, Fejér iránt tanusított nagyrabecsülésének kifejezést adandó, őt minden kérés nélkül a

¹ Betürendes mutatót Czinár Mór készített hozzá e czimen : Codex alphabeticus Codicis. Dipl. Hung. G. Fejér 1866.

tudományos kanonoki stallumra kinevezte. Fejér, mint kanonok is megtartotta könyvtár igazgatói állását. De kinevezése után 4 évre, tekintettel 78 éves korára, a nyilvános hivataloskodással fölhagyott. Szállást Pesten bérelvén ki, élte utolsó perczéig munkálkodott.

Az a nagyszámu (186) munka, melyet 18 éves korától kezdve, hosszú életen át irt, leghatalmasabb kifejezése Fejér munkásságának. A szokatlan sok munka által kifáradva néha arczán, beszédében és magatartásán szórakozottságot árult el. De sem testi, sem lelki ereje nem törött meg korának végső szakáig. Még utolsó beszéde is, melyet az akademiában tartott, csupa tűz volt.¹ A 85 éves agg, noha a gyűlésen a császári teljhatalmu biztos, mint vendég megjelent, rettenthetlen bátorsággal hitta fel a közfigyelmet a nemzet elévülhetlen jogainak visszaszerzésére. A jelenvoltak néma lelkesedéssel hallgatták végig az átszellemült aggnak fájdalommal, sőt remegő izgatottsággal mondott hattýúdalát. Ekkor vett rajta erőt az agg kor. Szolgája által támogatva hagyta el az akadémia termét, melyben többé meg se jelenhetett.

Munkássága ekkor sem ért véget. Midőn már szemei gyengesége miatt irni és olvasni nem tudott, úgy olvastatott magának. Életének utolsó két évében irt két munkáját: A politikai forradalmak okai és A polgári alkotmányok főtulajdonságai czimű műveit úgy mondta tollba. E két utolsó munkájában rettenthetetlenül emelte fel szavát a nemzet elidegeníthetetlen jogai mellett; a miért majdnem börtönbe került. Öregsége mentette ki őt. A tollat, melyet' 62 éven át

¹ Az akademiában 1850 ápril 10-én tartott beszéde.

forogatott egyháza és hazája javára, csak a halál ragadta ki kezéből. „Ha puhaságból elveszítjük nemzeti jogainkat, az utódok örök átka száll és szárad rajtunk,“ voltak utolsó szavai Fejérünknek, ki nyugodtan zárta le szemeit, mert a nemzeti érzés, melynek ébresztése körül egész életén át fáradozott, élte alkonyán felébredt.

1851 július 2-án éjjel 11 órakor 86 éves korában halt meg. Drága lelkének porhüvelyét a pesti ferencziek sirboltjában helyezték nyugalomra. Emlékbeszédet senki sem tartott a nagy férfi sirja fölött. Nem a kegyeletes megemlékezés hiánya, hanem a helyzet parancsolta kényszer okozta ezt. Az idők nem engedték szólni és ugy szólni az irodalomtörténettel sokféleképen összefüggött pap életéről, úgy mint megérdemelte volna. Csak 14 évvel később, mikor elérkezett az idő, hogy tartózkodás nélkül szólhattak azokról, kiknek élete a nemzetével összefort, méltatta Toldy Ferencz, a magyar irodalom oszloposa, Fejér érdemeit az akademiában tartott beszédével.

F e j é r j e l l e m e. A családi nevelés és azok az események, melyek Fejérrel gyermekkorában történtek, messzeható és mély benyomást tettek Fejér egyéniségére. A nyomor, melylyel az ifju években küzdött, megedzették testét és lelkét. A szenvedést megszokta gyermekkorában. Szívós élete hideget, meleget egyaránt türt. A fáradhatatlan munka őt meg nem törte. Egészsége élete alkonyáig mindig állandó maradt.

Az ételben, italban mértékletes volt. A közönséges ételek és viz képezték legkedvesebb táplálékát. Reggelit és vacsorát keveset vagy épen nem evett.

Testalkatára nézve szálas, csontos; ábrázata kerek, magyaros, tekintete nyájas, szava csengő, éles, átható; homloká derült, haja ritka, lecsüngő, puha vala. Edzett szívós életének megfelelőek voltak lelki tulajdon-

donságai. A vallásos érzés, melyet szülői zsenge korában bele csepegtettek, a kor haladtával mindig erősebbé vált szívében. Hazafisága munkásságához hasonlóan csillagként tündökölt. Valahányszor a nemzet jogait, őseink emlékét megsértették, mindannyiszor a hazafias védők közé lépett. Ismereteinek gazdagságával, rettenthetlen bátorsággal kelt a nemzeti becsület védelmére. Még a szabadságharcz leveretése után, mikor legjobbjaink is félre vonultak, hallatta szavát, bátorította a nemzetet. „Az a nemzet, mely a multban oly hatalmas volt, annyi század viharait élte át, el nem veszhet“ mondta Fejér, valahányszor a bátrak csüggedtek.

A csapásokat, mellőzéseket igazi nagy lélekkel tűrte. A szegényeket, elhagyottakat teljes erejével gyámolította. A nagyoknál szóval és írásban pártfogolta őket. Szívéhez álnokság, gyanakodás nem fért. Utóbbi tulajdonságával az emberek gyakran roszhiszemüleg visszaéltek. A tudományokkal és az írással foglalkozó tudós nem is sejtette az emberek ravaszságát. Roszul esett neki, ha valakit előtte roszhiszemüségéről vádoltak. Még saját tapasztalatai sem térítették le ezen álláspontjáról. Jóhiszemüége miatt vesztette el vagyonának egy részét, a miatt kellett perrel behajtani hagyatékait.

Véleményének mindig nyíltan és szabadon, gyakran erőteljesen adott kifejezést. A kegyet soha sem hajhászta; az emberi gyengeségekhez, főleg, midőn igazságosság és kötelesség parancsolta teljesítésről volt szó, alkalmazkodni nem tudott, nem akart.

A legerősebb akarattal párosult szellem utat tört eszméinek. Hatalmas tekintélyével, érdemeinek nagyságával minden ármányt elnyomott. Önmehtagadó lévén, az élet örömeit könnyen tudta nélkülözni. Nagy

olvasottsága, messze terjedő ismeretei és bő tapasztaltsága daczára a legszerényebb igényei voltak. A legfáradhatlanabb tudós, hazájának tett szolgálatait nem mérlegelve, 800 frt fizetéssel, egy szobával, mely könyvei számára alig volt elég, megelégedett és kegynek tekintette, hogy 74 éves korában, mikor az ember a legkedvezőbb számítással is sir szélén állónak tekintheti magát, kanonoknak nevezték ki.

Fejér buzgó pap volt, kinek talárja alatt a papi kötelességet mindig mélyen átérző, állásában örömet, megnyugvást találó sziv dobogott. Ha egyháza érdekei forogtak szóban, ha a hivek bizalma a gyónószékhez, az oltárhoz, a beteghez vagy a sirhoz szólította, mindig készen állt. Nem volt oly lelkészi munkálkodás, mit késő öregségében is ne teljesített volna.

Fejér György adománya i. és alapítványai. Fejér nem annyira állása, mint irodalmi munkássága által szép évi jövedelmet és vagyont szerzett magának.

A szerény igényü ember magára igen keveset költött. Minden vagyonát jótékony célokra fordította. Egész életén át 26000 forintra segélyezte szegény rokonait, a nélkül, hogy azokat sorsukból kiemelte volna. Jótevőinek gyermekei és hozzátartozóiról sohasem feledkezett meg. Százszoros kamattal fizette vissza a reá fordított összeget, mindazok utódainak, kik őt gyermekéveiben bármi segélyben részesítették.

Nagy-Kovácsi részére a következő alapítványokat tette: 2500 frtot a templom építésére, 600 frtot a plebánia-lak megújítására, 250 frtot a plebánia javadalmazására, 250 frtot a község segélyezésére, 100 frtot a lelke üdvéért mondandó szent misére, 100 frtot a szegények részére.

1841-ben a keszthelyi árvák segélyezésére 100000

frtot ajánlott fel. Egyuttal megígérte, hogy addig is, míg az ajánlott tőke lefizetését teljesítheti, annak hatos kamatját, 6000 forintot, folyóvá teszi. Egy éven át fizette csak Fejér a 6000 frtot, mert a pénze az adósok fizetéképtelensége folytán jórésztben elveszett. Sokszor tapasztalta már Fejér jóhiszeműségének keserűségeit, de ily mértékben még soha. Mindamellett küldött még vagy nyolcz éven át 3000 frt segélyt évenként a keszthelyi árvák részére. Mignem a szabadságharcz idején — tárczája más hazafias czélu kiadásai által kimerülvén — végleg beszüntette a segélyt.

Fejérnek egyik levele tisztán tünteti föl az áldozatot, mit a keszthelyi árvák részére hozott.

Egy alkalommal az inas épen akkor kért pénzt a konyhára szükséges élelem beszerzésére, midőn a keszthelyi árvák atyja tőle távozott.

— Van-e kenyérünk? kérdi a nagy jótevő inasát.

— Kenyerünk csak van nagyságos ur, de más is szükséges.

— Az még jó, ha kenyérünk van, de a keszthelyi árváknak, kiknek pénzemet most küldöttem, tán kenyérük sincs.

A keszthelyi jó tanulók jutalmazására a városi hatóságnál 4000 frtot, Győrött 2000 frtot helyezett el alapítványul. Győrött a szabadságharcz idején az alapítvány elveszett; hogy ezt pótolja, 1850-ben könyvtárát, mely 2932 műből állt, 4852 kötetben, régi pénzeit, földabroszait és képgyűjteményét a zirczi apátságnak engedte át, hogy ennek fejében évenként 60—60 frt segélyben részesítsen egy 7. és 8. osztályu keszthelyi tanulót. Végrendeletileg két keszthelyi kiszolgált katona segélyezésére ezer forint alapítványt tett. Az ispotálynak pedig drágaságait, ezüst evő eszközeit hagyta oly mó-

don, hogy azok értékesítve alapítványként kezeltesse-
nek és kamataiból a betegek ápoltságának.

A fejevári szemináriumnak 1000 frtot, a fejevári
felsővárosi plebániának lelki üdveért mondandó szent
mise alapítványul 100 frtot hagyott.

A nagyváradi káptalani fundus instructusnak 6000
frtot, a nagyváradi seminarium és papi nyugdíjalapra
kanonoki jövödelmének függő részét hagyta.

A fönti összegeket leszámítva Fejér minden va-
gyonát a szt Márton templomra hagyta, melyben meg-
kereszteltetett. „Mindenemet, mi ezen felül van, a
keszthelyi, születésem helyi, romban sanyargó szent
Márton templomának felépítésére hagyom, mert erre
nagy szükség van és azért remélem, a hivek is hozzá
járulandanak,“ mondja Fejér a végrendeletében.

A végrendeletileg tett hagyatékok részint az adó-
sok fizetéseképtelensége, részint a hitelezők követelése
folytán hosszas per után megcsappanva jutottak ren-
deltetésük helyére. A pernek vége levén 1886-ban a
városi tanács a Fejér-féle hagyatékot rendezte. A ma-
gán kereseteket, melyek itéletileg rendeltettek meg
kifizette. A behajthatlannak bizonyult összegeket
(3262 frt 51 kr) törölte. A megmaradt 45932 frt 44
kr összeget, mennyire a zürzavarból megállapítani le-
hetett — a céloknak megfelelően elkülönítette. És pedig
a gymnasiumi tanulók részére 4200 frtot, két kiszol-
gált katonának 1050 frtot, árva gyermekek részére
19510 frt 12 krt, a szt Márton templomra 19510 frt
12 krt állapított meg.

A határozat (márcz. 6.) értelmében a két első he-
lyen említett tőkék évi kamatai egészen rendeltetési
céljaikra fordíttatnak, a két utóbbi összegeknél a ke-
zelési díjakat az alapítvány terhére állapították meg.

A kezelésidj kifizetése után megmaradt kamatokat évről-évre a tőkéhez csatolják.

A Fejér-féle alapítványt a fenti czimek alatt a város kezeli. Az alapítványoknak a képviselőtestület által tett fenti elkülönítése, illetve megosztása mindez ideig nincs megerősítve sem a püspök, sem a miniszter által.

Fejér György alapítványairól külön alapítólevél nincs. Az alapítványok jellegének és rendeltetésének meghatározásában Fejérnek végrendelete és levelei az irányadók.

A nagyemlékü jótevőnek levelei az alapítványok katolikus voltát érintő minden kételyt kizárnak. „Sem egyházi állásom, sem a források, melyekből az alapítványi pénzt szereztem, nem engedik, hogy más, mint tisztán katolikus célra tegyem alapítványaimat,“ válaszóla még életében a hozzá ez ügyben intézett kérdésekre.

Ugyanazon képviselőtestületi ülésen, mely a Fejér-féle massa elkülönítése iránt intézkedett, indítvány tétetett arra nézve, hogy a szt Márton templomalap, miután a templom megszűnt, fordittassék a jelenlegi templom olynemű kiadásaira, melynek fedezésére az urodalom, mint kegyur, nem kötelezhető. Az indítványt elfogadták és jóváhagyás végett a megyés püspökhöz fölterjeszteni elhatározták. E határozat, eltekintve attól, hogy a megyés püspök és a miniszter azt mindez ideig nem erősítette meg, keresztül nem vihető, mert az alapító egyenesen kifejezett akaratával ellenkezik. A végrendeletnek fentidézett pontjából tisztán látható, hogy Fejérnek a kegyelet mellett, (ott keresztelték meg) mely őt a Márton templom felépítésére indítá, másik célja is volt, t. i. hogy a

szükségen, mely a régi templom pusztulásával az alsó templom elégtelensége miatt beállt, segítsen.

Ha illetékes tényezők belementek, hogy a szent Márton templom leromboltatott és helye más czélra fordított, ez nem gördíthet akadályt a város legnagyobb jótevője szándékának megvalósítása elé. És nem tépheti szét a hála azon kötelékét, melylyel eddig jótevője iránt viselkedett.

Mindjárt az első alapítvány létesítése után Keszthely város emléket akart emeltetni a nagy jótevőnek a szülőház előtt. Az emléken ragyogó betűkkel lettek volna megörökítve Fejérnek a szülő város iránt tanusított nagylelkű tettei. A szerény jótevő az emlék felállítását nem engedte meg. Ha emléket akarnak szülőföldieim — ugymond — imádkozzanak értem. Mire a képviselőtestület határozatilag kimondta, hogy minden évben április 24-én, György napján közkölségen szent misét tartat a nagy jótevőért, melyen a tanács, mint a város képviselője és a jótéteményben részesültek tartoznak megjelenni.¹ Olajfestésü arczképét a városház tanácstermében helyezte el. Az utcázát, melyben született, nevéről Fejér György utcának nevezte.²

E munka szerzője pedig e sorok által a feledés fátyolát óhajtotta levonni Fejér multjáról, hogy lássák azt az emléket, melyet a város nagy szülöttje tetteivel emelt, melyet az idő nem rombolhat le, az ég vilámai le nem sujtanak, mert emléke munkáiban örökké él!

¹ Győr, melyben Fejér, mint főigazgató lakott, emléktáblával jelezte meg lakóházát. Felirata ez: Itt lakott Fejér György kora legtermékenyebb írója 1818—1824.

² Fejér György alapítványai részletesen „Az alapítványok“ című fejezetben vannak kitüntetve.

Vaszary Kolos Ferencz, bibornok, hercegprímás.

Keszthely város szülöttjeinek legnagyobbja, a magyar katolikus egyház feje, XIII. Leo pápa biboros tanácsának egyik oszlopa, 1832 február 12-én született.

Atyja, Vaszary Ferencz szücsmester volt, ki a veszprémmegyei Vaszarról költözött Keszthelyre, a hol családot alapított. Anyja, Bajnok Teréz, Kéthelyen (Somogym.) született. Vaszary Ferencz 6 gyermekét korán árvaságra hagyta. 1840-ben halt meg. A jó anya, kire a gyermekek nevelésének gondjai nehezettek, megérte, hogy Ferencz mint pap fiui szeretetével és ragaszkodásával megédesithette élte alkonyát.

Vaszary az elemi iskolákat és a gymnasium hat osztályát szülőhelyén a premontrei kanonokrend vezetése alatt az 1840—46. évek közt végezte. Az első osztályban 10. a második osztályban 12. eminens volt. A II. osztályt, habár kitűnő osztályzattal végezte (1842—43), megismételte. Ekkor 5. eminens lett. A harmadik osztályban 3. eminens, a negyedik osztályban 3. az ötödik osztályban 7. a hatodik osztályban 5. jeles volt.

Anyja szegénységben, nélkülözések között nevelte fel gyermekeit. Anyagi javakat nem tudott adni nekik, de annál több szellemi kincscsel ruházta fel őket. Az oktatás és hazafias szellemű nevelés, a szép reményekre jogosított fiuban, Ferencz szívében mély gyökeret vertek. A házi kör, a szerető anyai szív áldó melege egész életére nagy befolyással voltak.

1841. év május havában 10 óra tájban Ferencz hazamenvén az iskolából, jó anyját szokatlanul búsnak és gondolkozásba merültnek találta. A gyermeki szeretet ösztönszerűleg tudakozódott a szeretett anyának szomorúsága felől. Az anya aggódva mondta el fiának,

hogy a városháztól azt a parancsot kapta, hogy a városházánál Ferencz fiával megjelenjék.

Anya és fiu a parancsolt időben a városháznál megjelentek. Nagy volt a rosztat sejtő anyának és az anyja aggodásában osztozkodó fiunak a meglepetése, midőn a városházánál 59 anyát és ugyanannyi gyermeket találtak, kikhez a városbiró kis vártatra ilyforma szavakat intézett: „Keszthelyi özvegyek és árvák, nagy öröm az, ha fájó sziv rokon és résztvevő kebelre talál. Ti kedves szülők és gyermekek ily szivre akadtatok városunk nagy szülöttjében, Fejér György prépost urban; az ő kegyességéből ez időtől kezdve segélyben részesültök.

Nagy volt a meglepetés és az öröm . . . . .

A segély kiosztás megtörtént. Sok szembe könyek lopóztak.

A szeretetnek ez a műve vezette Ferenczet, mint hercegprimást a 100,000 koronás alapítvány létesítésére, melyet szülőföldjének házi szegényei részére legutóbb tett. Jól emlékszem, mondá a hercegprimás a fejedelmi adományt megköszönő bizottságnak, mennyire örültünk, mikor a Fejér alapból 26 frtot kaptam. Hogy is ne örültünk volna? Jó anyám egy drb kenyeret hagyott számomra az asztalon, maga elment dolgozni, s mikor a 26 frtot megkapta, olyan nagy összegnek tekintette, hogy nem mert szobájában megmaradni.

Ferencz a 6. osztály végeztével 1847 szept. 15-én a pannonhalmi benczés kolostorba lépett. 1854 junius 6-án tette le a szerzetesi ünnepélyes fogadalmat. 1855 május 26-án szentelték áldozó pappá. Fölszenteltetése után rendfőnöke Komáromba helyezte, a hol 1854—55. tanévben egy éven át tanított. Ekkor súlyosan megbetegedett. Orvosai külföldre küldték fürdőbe. A kül-

Vaszary Kolos Ferencz, bibornok, hercegprimás.

földi orvos, mikor megtudta, hogy keszthelyi születésű, a Balatont ajánlotta neki.

Orvosa ajánlata folytán visszatért szülőhelyére és itt a balatoni fürdőt használta; a balatoni fürdő visszaállította megrongált egészségét.

Közel egy évig tartózkodott születéshelyén, ez alatt az idő alatt a fürdés és testedző gyakorlatok mellett a plebániának segédkezett a lelkipásztorkodási teendőkben. Különösen a kolera alkalmával (1855) buzgósággal látogatta a betegeket és látta el őket a haldoklók szentségével.

Felgyógyulása után 1856-ban Pápára helyezték át, hol 1861-ig tanárkodott. Pápán kezdte meg irodalmi működését; Füssy Tamás tanártársával megindította az Ifjusági Plutárcsot. Ebben az irodalmi vállalatban jelentek meg a magyar történelemből vett jellemrajzai. Ugyancsak Pápán tűnt fel szónoklati tehetségével is. A legnagyobb magyar halála után visszatérő nagy száműzöttet, Teleky László grófot egy bizottság élén Pápán ő üdvözölte. Üdvözlő beszédével, melyben a nemzet osztatlan érzelmét tolmácsolta, az egész ország elismerésével találkozott. Beszéde végén Teleky, a nagy ember, könyvek között szoritotta keblére a szónokot.

Az alkotmányos kor hajnalhasadtával fáklyás menettel tisztelték meg a veszprémi főispánt a beiktatáskor. Ekkor is Vaszary tartotta a beszédet. Alig mondott néhány szót, midőn kabátja a fáklya lángjától meggyuladt. Vaszary nem jött zavarba. „A méltóságod iránt érzett szeretetünk oly nagy, hogy lángja szivünkéből kitört“ szellemes kivágással folytatta beszédét, midőn a tüzet kabátjáról eloltották. Beszédével oly nagy hatást idézett elő, hogy a körüle levők lelkesedésükben vállalkra emelték a hazafias szónokot.

Pápáról Esztergomba került, hol 1861—68-ig ta-

nitotta a magyar történetet. Itt írta 3 kötetes Világtörténetét és Magyarország történetét, mely művek a tankönyvirodalom legjobb termékei közé tartoznak. Mindig, de különösen Esztergomban fáradhatlanul dolgozott. Nappal tanított és a társadalom közhasznú intézményeinek létesítésén fáradozott, éji órákban történeti műveket írt. Az Esztergomi Ujságnak, mely az alkotmányos idő ébredésekor Esztergom kulturális és egyesületi életének előmozdításában nagy érdemeket szerzett, legbuzgóbb munkatársa, sőt disze volt. Czikkei, melyeket a stylus tisztasága jellemez, általános érdeklődést keltettek. Dolgozott a Pesti Naplóba és a Tanodai Lapokba is.

Esztergomból a győri főgymnasiumhoz tették igazgatónak. Mint igazgató 1869—85-ig vezette az intézetet. Győrött írta Pannonhalma történetét Győr-megye monográfiája számára, itt írta a Várnai csata és Az 1825 és 1836-ki országgyűlések történetét.

Vezetése alatt a győri főgymnasium nagy hirre emelkedett. József főherczeg is a győri főgymnasiumba iratta be fiait; József Ágost és László főherczegek osztályvizsgálataikat Vaszary Kolos előtt tették le. (Vaszary, főapát korában is megjelent a főherczegek osztály és érettségi vizsgálatainak az a gyengéd figyelem, melyben mint igazgató és főapát a főherczegi fiukat részesítette, kedveltette őt a főherczegi család előtt. Innét a főherczeg ragaszkodása Vaszary iránt és innét az a mély pártfogás, melylyel őt a primási szék elnyerésében támogatta.)

Igazgató korában a király a Ferencz József-rend kis keresztjével tüntette ki. A szerény szerzetes, az érdemrendet feltűző ünnepségek alatt be sem várta a közönség és a gymnasiumi ifjúság részéről kifejezett örömnnyilvánításokat, az érdemjelet skapulare-ja alá rejtette el. E helyett elővette szellemének kincseit, s

az ifjúsághoz a kötelesség teljesítésről olyan beszédet intézett, hogy könnybe lábadt minden szem.

Kruesz Krisostom főapát halála után a rendtársak első helyen Vaszary Kolost, második helyen Romanith Richardot, harmadik helyen Füssy Tamást jelölték a főapáti székre.

A király a rendtársak tulnyomó bizalma folytán az első helyen jelölt Vaszary Kolost nevezte ki főapáttá. A királyi kinevezés 1885 ápril 28-án történt meg.

Az apáttá avatást Zalka János győri püspök teljesítette, Vaszary kivánsága szerint, minden ünnepség nélkül.

Mint főapát irodalmi munkásságát nagyszabásu vallási és művelődési intézmények létesítésével és bőkezü adakozásával váltotta fel. Hogy a vallás és tanulmányi ügyet jobb karba hozhassa, mindenekelőtt a jövődelem gyarapításának módozatairól gondoskodott. E célból tanulmányozta a gazdasági munkákat, megvizsgálta a rend összes birtokait és tapasztalatait a gazdasági könyvekből meritett ismereteivel egyesítve, főapátságának második évében új gazdasági rendszert léptetett életbe.

A gazdatiszteket, kik a gazdálkodásban kedvező eredményt mutattak fel, 25% jutalomban részesítette és rendes fizetésüket is felemelte. Ezekkel az intézkedésekkel a rend minden birtokán nagyobb jövődelmet létesített. Így fogott hozzá vallási és tanügyi intézményeinek létesítéséhez.

Alkotásai Pannonhalmának nagynevű főapátjai sorába emelik őt. Főapátságát azzal kezdte meg, hogy azt a 10000 frtot, a mit Világtörténet cz. munkája után kapott, Szent-Márton községének ajándékozta iskolai czelokra.

A győri főgymnasiumot 120000 frttal mintaszerűen

átalakította, a tihanyi templomot történeti emlékének megfelelő fényben restauráltatta, Szent-Iván községet, mely Győrmegyében az egyedüli tótajku község volt, mivel a benzés rendből kikerült adminisztrátorok fáradozása folytán megmagyarosodott, 60000 frton épített apácزازárdával s az apáczák vezetése alá helyezett leányiskolával és kisedovodával lepte meg. A balaton-fürredi fürdő szépítésére közel 200,000 frtot áldozott.

A zalavári apátságot, mely Modrovits Gergely apát halála után a pannonhalmi főapátsághoz kapcsoltatott, rendezte. A zalavári apátság jövedelméből tanügyre évenként 20,000 frtot rendelt. Zala-Apátiban, az irgalmas nővérek részére zárdát és ezek vezetése alá helyezett iskolát és kisedovodát építtetett. Radán 40,000 frton remekszép templomot állíttatott. A tanügy és a vallás érdekében kifejtett eme munkásságának elismerésül Ő Felsége 1891 június havában a Ferencz József-rend nagykeresztjével tüntette ki. A legfelső kitüntetésnek híre Zala-Apátiban érte őt; honnét Keszthelyre jött. Szülőhelyén a premontreiek házában fogadta a nagyszámu üdvözlőleveleket, melyek között a szülővárosé, Keszthelyé volt a leglelkesültebb és legőszintébb. Keszthelyről június 17-én Kohl Medárd kíséretében Bécsbe ment királyi kihallgatásra. Ez alkalommal hozták nevét először összeköttetésbe a primási szék betöltésével. Bécsből Budapesten át a pécsi templom fölszentelésének ünnepére ment. Ez a körülmény még inkább megerősítette azt a hirt, hogy Vaszary primás leendő. A sok és különféle kombináció után, melyek a primás kinevezéséhez fűződtek, Vaszary neve mindinkább előtérbe jutott. 1891 október 27-én az alázatosra építő Gondviselés a primátiát nem kereső benzés rendfőnöknek, a pápák által sok díszszel felékesített pannonhalmi főapátság főapátjának nevét

emelte ki az urnából. Vaszary Kolos lett a hercegprimás. Az első értesítést és üdvözlő táviratot Kolos napján, épen neve napján kapta Szapáry miniszterelnöktől. A nem keresett kitüntetés szíve mélyéig meghatotta őt. Szemei könybe lábadtak.

Ő sirt. Az egész ország pedig rajongott örömeiben. Örült a magyar egyház, mert Vaszaryban oly egyházfőt nyert, a ki a Jézus által lehozott égi békének és szeretetnek valódi apostola. Örült a nemzet, mert a közjogi jelentőségű primási székre az a férfiú jutott, kit az ország tisztelete és szeretete vesz körül; örült a szent benedekrend, mert főapátjának kitüntetésében fényes jutalmát nyerte ama hervadhatlan érdemeknek, melyeket a rend ezer évi munkássága folytán a nemzet közművelődése körül szerzett. De leginkább örült Keszthely város, mert szülöttjének dicsőségében a saját dicsőségét látja. Hogy is ne? A kitüntetett bölcsője itt ringott. A gyermekkor ártatlan örömeinek édes emlékei e helyhez fűződnek. Itt nyerte nevelését és oktatását, melyek jövő nagyságának alapját képezték. Itt nehezettek vállaira az első gondok, melyek küzdelemre szoktatták. — Azt az örömet és lelkesedést, a mit a szülőváros kicsinyje-nagyja a kinevezés hírének hallatára érzett és nyilvánított, leírni alig lehet.

Az örömhírnek hatása alatt összehitt rendkívüli gyűlés a város életére messzeható eseményt azzal örökítette meg, hogy a főgymnasium részére, melyben Vaszary tanult, Vaszary Kolos nevét viselő tápintézet megalapítását határozta el és e célra 1000 frt alapot tett le. Ezen kívül egy bizottságot választott, mely az új hercegprimást üdvözölje.

Vaszary Kolos 1891. év nov. 16-án d. e. 10 órakor tette le az esküt Ő Felsége előtt a budai királyi

palotában. Szülővárosának küldöttségét 1891 decz. 2-án fogadta Budán, a primási palotában. Örökemlékü nap volt ez Keszthely városára nézve. Méltó, hogy arany betűkkel legyen emléke bevésve a város történetébe. Vaszary Kolos már ezelőtt is sok bizonyítékát nyújtá szülővárosa iránt érzett ragaszkodásának és szeretetének, de e napon dicsőségének sugarait, szeretetének egész melegét árasztotta szülővárosára.

Midőn Dunst Ferencz dr, apátplebános szónoklati szépségekben gazdag beszéd kíséretében átadta a szülőváros üdvözlőfeliratát, a hercegprimás a következő, örökre emlékezetes beszédet intézte a bizottsághoz:

„Lelkem legmélyebb rejtekéig megvagyok hatva, mikor Keszthely város küldöttségét magam előtt látom, azét a városét, a hol bölcsőm ringott, a hol szerető szülőim hamvai nyugosznak, a hol elnémultak azok az ajkak, melyektől imádkozni tanultam. Sokkal erősebb a kötelék és szentebb az emlék, semhogy szülővárosomat feledni tudnám. Ha az Isten még néhány évet enged és áldását nem vonja meg tőlem, úgy szülővárosom iránt táplált meleg szeretetemet nem szavakkal, hanem tettekkel mutatom meg.“ A könyek között mondott beszédre a hallgatók zokogásra fakadtak. Az örömkönyeket a lelkesedéstől magasra törő éljenzések váltották fel, melynek vége levén, a hercegprimás megcsókolta a bizottság tagjait.

Fenséges jelenet volt.

A hercegprimás rendtársaitól 1891 decz. 28-án bucsuzott el. A pannonhalmi konvent, a társházak képviselői és a benzés növendékpapok nevezett napon a főapátsági lakás termeiben jöttek össze. A bucsubeszédet Halbik Cyprián, a rend perjele tartotta. A perjel bucsubeszéde után a rend nevében gyémán-

tokkal kirakott mellkeresztet, továbbá Carmen panegyricum című latin és Bucsuhangok című magyar költeményfüzért nyújtott át a hercegprimásnak. Azután a hercegprimás szívreható beszédben köszönte meg rendtársainak iránta tanusított ragaszkodó szeretetüket. Utolsó szavainál hangos zokogásban tört ki az egész gyülekezet, melynek minden egyes tagjától csókkal vett bucsut.

A pannonhalmi bucsuzás és a primási szék elfoglalása közt lefolyt időben egy igen nagy esemény történt Vaszary Kolos életében. XIII. Leo pápa szokatlan módon adott kifejezést a hercegprimás iránt tanusított nagyrabecsülésének. 1892 jan. 14-én megajándékozta őt a kis bibor sapkával (zuchetto) és a bibor paláttal, melyet a kardinalisok viselnek. E jelvények előre jelezték a legnagyobb egyházi méltóságot, melylyel Ő Szentsége a legközelebb tartott konsistoriumban kitüntette, midőn őt biboros tanácsába kinevezte. Della Porta Rhodioni Carrara gróf, pápai követ, a bibor sipkát és palástot a budavári palotában adta át ünnepélyesen a hercegprimásnak. Az átadáson jelen voltak: a királyi család egyik tagja, László főherceg, a magyar püspöki kar több tagja, az egyetemi rektor és az egyetemi tanács néhány tagja, az esztergomi káptalan küldöttsége, a főváros képviselői és több előkelőség.

Della Porta, pápai követ, teljes díszben, fején arany sisakkal és érdemjeleivel díszítve a primás érdemeit méltató beszéd kíséretében nyújtotta át a bibordísz a hercegprimásnak.

Az új biborost a főváros nevében Gerlóczy Károly alpolgármester üdvözölte. A megható ünnepély után Della Porta gróf tiszteletére díszebéd volt a hercegprimási palotában.

A valódi bibornoki jelvényt, a biretumot, Wilpert József pápai titkos kamarás hozta meg Rómából. A biretum átadásának ünnepélye Bécsben folyt le. Gruscha bibornok érsek tartotta a szent misét.

A biretum átadásánál Wekerle miniszterelnökön kívül a magyar főurak közül jelen voltak: Eszterházy Pál és Batthyány Ödön hercegek, Széchenyi Kálmán, Hunyady Imre, Szapáry Géza, Széchenyi Antal, Csekonics Endre, Zichy Nándor és Orczy Béla grófok. Este hat órakor a királynál az új kardinális tiszteletére udvari diszebed volt.¹

A bibornok hercegprimás 1892 február 1-én vount Esztergomba. Gyertyaszentelő B. Asszony napján tartotta első miséjét a primási palota kápolnájában, hol maig is naponta végzi miséjét.

Az első napokban az esztergomi benczések, Esztergomvármegye és az esztergomi káptalan küldöttségét fogadta. Az utóbbi fogadásnál használta először bibornoki jelvényeit. Ekkor tűzte fel először a Szent Istvánrend nagykeresztjét.

A káptalan tisztelgését, a megyebeli lelkipásztorok, a semináriumi tanári kar, Esztergom városa, a városi katonai tisztikar tisztelgése követte.

A biboros hercegprimást 1892 február 7-én szentelték fel püspökké. A fölszentelést Galimberti Alajos bécsi nunczius tartotta, Palásthy Pál esztergomi és Boltizár József nagyszombati fölszentelt püspökök közreműködésével, egész csendben a palota házi kápolnájában.

Városunk nagynevű szülöttje a bibornoki rang el-

¹ A hercegprimás a neki kijelölt bibornoki templomot Rómában június második felében vette át, nem személyesen, hanem egy római püspök képviselőjében.

nyerésével elérte a legmagasabb méltóságot, melyet pap az egyházi téren, a pápa személye után elérhet. Egyéb kitüntetések is érték a bibornok hercegprimást. A theologiai facultás diszdoktorrá, az akadémia igazgatósági taggá, a millenniumi bizottság a történelmi kiállítás tiszteletbeli elnökévé választotta meg.

Az egész ország által rajongásig szeretett biboros hercegprimás életét 1892 április 10-én gyilkos kéz akarta kioltani, de az isteni gondviselés megvédte őt. Kohl Medárd a primás magántitkára saját testével őt súlyos seb árán mentette meg szeretett urát a biztos haláltól¹.

¹ Kohl Medárd dr., keresztnévén József, 1859 november 5-én született Radafalván (Rudersdorf) Vas megyében, Szülei szegényebb sorsu, németajku földmivesek valának. Elemi iskoláit születéshelyén, a gymnasium hat osztályát Szombathelyen végezte. Élelmezésen, Szabó Imre püspök kegyéből, a semináriumban volt. Szálláspénzét egyideig nagybátyja, az akkori semináriumi spirituális fizette. Később a szükséges kiadásokat maga fedezte abból a pénzből, a mit magántanulók tanítása után kapott.

Kohl nemcsak osztálytársai között, hanem az egész gymnasiumban minden éven át első tanuló volt. Az első osztály végzetével betegség miatt egy esztendő mulasztott. Ezt a mulasztását következő évben a 3. osztály átugrásával pótolta.

A bevezetés rendbe 1877 július 28-án lépett. A novitiátust, a 7. és 8. osztályt mint bevezetés növendék Pannonhalmán végezte. A hittudományi tanfolyamot, mint kiváló képességű ifjú, az innsbrucki egyetemen hallgatta. Ugyanott tett doktori vizsgálatokat a hittudományból. A hittudományok befejezése után Győrött nyert tanári alkalmazást. Vaszary Kolos itt kedvelte meg őt és, a mint főapát lett, Pannonhalmára vitte, a hol egyideig a német irodalom tanára, 1888-ban főapáti titkár lett. Mikor pedig Vaszary hercegprimássá kineveztetett, őt maga mellé vette és magántitkáru alkalmazta.

Kohlt ugyis mint tanárt, ugyis mint titkárt tanítványai és rendtársai szeretettel rajongták körül. E tudatban boldogan élt. Nem is hagyta volna el Pannonhalmát és foglalta volna el sokak által

A sors szeszélye nem csinálhat nagyobb ellentétet, mint minő e merényletben élénk tárult. Az orgyilkost halálos boszuvágy vezette a hercegprimáshoz,¹ ki soha senkinek nem vétett, hogy megboszulja szolgálathól

irigyelt állását, ha ura, kit odaadásig szeret, nem parancsolta volna, s ha szive s urához való ragaszkodása nem vonzotta volna.

Alázatos, szelid lelkéhez nem fér a nagyravágyás. Egy törekvése, egy nagyravágyása van Istenen kívül: hiven, önzetlenül szolgálni urának. Bámulatos odaadással és munkaerővel dolgozik, hogy hivatásának megfeleljen. A primásnak minden istenitiszteletnél segédkezik. Reggeli után a folyó ügyekről referál; aztán a kihallgatások ügyében intézkedik. A sok ezerre menő kérvény és irat, — nem számítva ide az érseki helynök és irodaigazgató ügykezelése alá adott hivatalos minőségű levelezéseket, — Kohl Medárd kezén megy keresztül. A primás pénzét is ő kezeli és a kiadásokról a legapróbb részletekig naplót vezet.

A hercegrímás, mióta Kohlt ismeri s mióta környezetében él, a jó atya és igaz barát gyengédségével ragaszkodik hozzá. Vele minden szándékát és tervét közli. Titkot előtte még a legkényesebb ügyekben sem ismer. A magán, egyházi és politikai ügyekbe a legapróbb részletekig beavatja. De alig is volt ember valaha, ki a beléje helyezett bizalomnak jobban megfelelt volna, mint ez a fiatal titkár. Tudakozódhatik tőle újságíró, politikus, jóbarát, primási rokon, vagy bárki, attól ugyan nem tud meg semmit. A legügyesebb diplomata módjára tér ki a kérdések elől. A magántársalkodásban szeretetreméltó, beszédes; titkári minőségben szófukar.

Az a ragaszkodás, melylyel a hercegprimás Kohl iránt viselkedik, s az az odaadó szeretet, melylyel Kohl urának életét a saját életének halálra szánt közbevetésével megmentette, Kohlnak nevét, Vaszaryéval elválaszthatlan kapcsolatba hozta.

A hősi tettért, melyet Kohl a primás ellen elkövetett merénylet alkalmával tanusított, Ő Felsége a harmadosztályu vas-korona-renddel tüntette ki.

¹ Csólics Mihály, a merénylő, Simor hercegprimásnál 11 évig szolgált pinczemesteri minőségben. Vaszary idejében, a jószágkormányzó hűtlen kezelés miatt szolgálathól elbocsátotta. Ez volt boszuvágyának indító oka.

való elbocsátását a primáson, kinek kegyéből élt, mert szivtelennek képzelte azt, ki csupa szív, csupa jószág, ki a jótettekben pazarlásig bőkezű.

Az általános rémület, a mit a hercegprimás ellen intézett merénylet az országban keltett és az a hártalan öröm, mely a szerencsés megmenekülés miatt mindenütt nyilvánult, leghivebben tükrözi vissza a hercegprimás iránt tanusított tiszteletet és szeretetet. A templomokban hálaadó istenitiszteleteket tartottak. A pápa, a király, az uralkodóház tagjai, törvényhatóságok, testületek, az ország előkelői és szegényei egyaránt hálát adtak az ég Urának, hogy megőrizte a hercegprimást a merénylő gyilkától. A táviró nem győzte közvetíteni az üdvözlő iratokat. A primási palota szűk volt az üdvözlők sokaságát befogadni.

* * *

Vaszary Kolos a legnehezebb viszonyok között vette át a primási széket. Mióta a magyar kath. egyház fennáll, alig volt annyi és oly nagy megtámadásoknak kitéve, mint Vaszary hercegprimássága alatt. A hercegprimás szelid lélekkel, békés szellemben a köztisztelet és hazafias elismerés nimbusával övezve vette kezébe a magyar egyház zászlaját. És ahhoz a zászlóhoz, melyre a jogfeladás nélkül való pax-ot irta, következetesen ragaszkodik. Nem viszi tűzbe, de nem is rejti el, hanem magasan lobogtatva, óvatosan körültekintve hordozza.

Az irányelveket, melyeket a biboros hercegprimás a katolikus vallás ellen intézett támadásokkal szemben a katolikusok számára cselekvési kör gyanánt kijelölt, a Szt István Társulat évi nagygyűlésein tartott megnyitó beszédei foglalják magukban. Ezek a beszédek, valamint a primásnak a felsőházban tartott nagyszabásu beszédei és a vallási élet előmozdítására

tett, korszakot alkotó intézkedései, a ráfogásokkal s támadásokkal szemben, melyekben a Magyar Állam és annak háta mögött a Vaszary primatiáját nem jó szemmel néző papság egyrésze őt részesítette, nyujtanak támpontot az ítéletben annak, ki a hercegprimás életét a befejezett élet után megírja.

Azt az egyházpolitikát, a mit a hercegprimás követett, a püspöki kar követte, Leo pápa helyeselte.

A püspöki kar, midőn a hercegprimás az egyházpolitikai ügyben tartott püspöki tanácskozáson elaboratumát előterjesztette, azt Samassa kivételével mind egyik elfogadta és aláírta. Sőt a tanácskozás végével Zalka János győri püspök, a püspöki kar nevében, a hercegprimásnak megható beszédben mondott köszönetet áldozatteljes fáradozásáért és tevékenységeért, a mit a primás az egész egyházpolitikai mozgalom és a közös pásztorlevél elkészítése ügyében kifejtett. Bende Imre nyitrai püspök pedig az egész püspöki kar nevében tiltakozott ama támadások ellen, melyekkel a sajtó egyrésze a hercegprimást illette, mintha a püspöki kar nem volna vele egy értelemben a kath. egyház ellen intézett támadásokkal szemben felvett küzdelemben. Ő Szentsége meg azzal mutatta ki helyeslését, hogy a hercegprimást a legmagasabb egyházi kitüntetésben részesítvén, bibornokká tette. Hogy a biboros hercegprimás és a püspöki kar a magyar egyház érdekeit megmenteni nem tudták, hogy a megindult áramlat tovafejlődésének gátat vetni nem tudtak, hogy a kort jellemző vallástalan áramlatot utjában feltartóztatni nem tudták, arról nem tehetnek.

A hercegprimás politikai szereplése az egyházi szellem magaslatán áll. Küzdelmeit a szeretet vezeti. A komáromi református nagygyűlés katolikusellenes támadásaihoz csak szikra kellett volna, hogy a vallási viszálykodások lángja kigyuladjon. A szikrát a herceg-

primás a gyulékony anyag közé vethette volna; nem tette. A válságos pillanatban megőrizte nyugodtságát, szelidségét és türelmét.

Nem követ kihívó, támadó politikát. Csupán a védekezésre szorítkozik, mint tették ezt a martyrok. Követi azt az utat, melyhez a nagy primások az egyház nehéz viszonyai közt változatlan következetességgel ragaszkodtak: a béke utját. E béke útja alatt nem a tétlenséget s a gyengeséget érti, miként azt ellenségei vétkes könnyelműséggel állították, hanem a keresztény tanítások utmutatásait az ellenséggel szemben. Higgadtsággal, öntudatos, célirányos tevékenységgel, az elvekben való hajthatatlansággal vezeti a magyar egyház hajóját a vészes viharok között. Ez a békés, de jogfeladást nem ismerő elv nyert kifejezést a közös pástorlevélben, melyet a püspöki kar az egyházpolitikai törvények életbeléptetése után kiadott.

Városunk szülöttje, a bibornok hercegprimás, középmagasságu, kissé meghajlott sovány alak. Kinézésre betegesnek tűnik fel. Csak mozdulata és beszéde változtatják meg a külsőre alapított itéletünket, a mit egészségi állapota felől alkotunk, mert beszéde és mozdulata csupa elevenség és erő. Testalkotását atyjától, természetét anyjától örökölte. Átható, barna, égő szeméből, melyek örömben csillognak, az erélyes fellépésnél villámokat szórnak, rendes körülmények között a szelidség és jóság sugárzik ki. Kedélye derült, lelkiereje csüggedést nem ismer, emlékező tehetsége nagy, szívjósága bámulatos. Már tanár korában minden pénzt a szegényeknek osztotta ki. Esztergomi tanár korában egy szegény koldus asszonynak, ki kis unokája részére téli ruhára pénzt kért tőle, ujdonatuj reve rendáját adta, hogy annak az árából vegyen unokájának téli ruhát. Az adakozás nála valóságos természet,

nem helyzetének kifolyása. Nemcsak segítségével, hanem érzelmeivel is részt vesz a szegények nyomorában. Inkább eltüri, hogy a nyomor czime alatt százan megcsalják, mint azt, hogy egy szükségben levőt alamizsna nélkül bocsásson el.

Békés szive haragot nem ismer. Nemcsak hogy haragudni nem tud, hanem azt sem türi, hogy reája valaki haragudjék. Az ellene intézett gyilkos támadás után egyik első teendője az volt, hogy a merénylő családjáról gondoskodott. Az alkotmányos élet kezdetén, nyilvános szereplésével csupán azért hagyott fel, mert nem nézhette, hogy az érdek és politikai felfogás pártokra szakították a nemzet tagjait.

Szülőihez végtelenül ragaszkodott. Maig is, valányszor Keszthelyen megfordul, sirjaikat meglátogatja, letérdepel a begyepesedett sirhalomra s buzgó imával rója le a gyermeki kegyelet édes kötelességét. Mint pap, buzgó és tevékeny. Naponkint miséz saját kápolnájában.

Egész életén át a csendes és önzetlen munkásság embere volt. Szobája legkedvesebb tartózkodási helye, de azért nem félszeg szobatudós, a ki kerüli az embereket, hanem szives vendéglátó, a ki paptársait, barátait, rokonait és minden ismerősét, de főleg szülővárosbelieit mindig szivesen látja magánál. Örömet érintkezik mindenkivel.

Munkás és kedves volt mint tanár, igazgató és főapát, munkás mint hercegprimás. Tanár korában egész erejét az ifjuság nevelésére és tanítására fordította. Nem a politikai élet zaja, hanem az iskola volt munkásságának legkedvesebb tere. A történelmet tanította. Előadása csupa élet volt, tanítványai lelkesültségtől kipirult arccal távoztak mindig óráiról. A Bach-korban ilyenkor azt szokta mondani, az

a nemzet, melynek ilyen ifjusága van, nem veszhet el. A történelmet, különösen nemzetünk történelmét oly hévvel és lelkesedéssel adta elő, hogy még a legszórakozottabb tanítvány figyelmét is lekötötte. Előadása alatt senki meg se mozdult. Jóságos arcza, tüztől villogó szeme még a legvadabb deákot is megszelidítette. Vaszary tanórái alatt siri csend volt az osztályban. Neki kemény szóra vagy feddésre ritkán volt szüksége tanítványaival szemben. Magatartása és bánásmódja mindig tiszteletet parancsolt. Harmincz évi tanári működése alatt egy egész nemzedékbe öntötte a hazafiasság szellemét s az általa tanított tantárgyak szeretetét. A szegény tanulók nyomorát a maga volt helyzetéből ismervén, azok sorsa iránt mindig kiválóan érdeklődött. Ezért fordított oly nagy gondot tanítványai családi helyzetének kipuhatolására. Hogy a nyomor vagy szegénység ne gátolja valamelyik tanulót a haladásban, arra mindig gondja volt.

Szerették is tanítványai a rajongásig nemcsak tanársága ideje alatt, hanem később is. Baross Gábor miniszter, József Ágost, László főherczegek és számos tanítványai, kik a közügyeknek előkelő szereplői, lelkesedéssel gondoltak és gondolnak maig is reája.

Szelidsége, szeretetteljes modora mindenkit, ki vele érintkezik, meghódít. A megtettesült jóság és szeretet. Jóságánál és szerető szívénél csak alázatossága nagyobb. Minél nagyobb lett állásában, minél jobban emelkedett iránta a tisztelet, annál alázatosabb és szerényebb lett. Főapát korában, midőn a zalavári apátság átvétele után megfordult Esztergályban, meglátogatta Farsang Ferencz földmivest, gyermekkori iskolás barátját és meghívta őt Zala-Apátiba ebédre. A földműves a kitüntető megtiszteltetést vonakodva elfogadta, de nem jelent meg az ebéden. A főapát ek-

kor a kocsiját elküldte érte és az ebéddel mindaddig várakozott, míg a földműves meg nem érkezett. A főapát a meghívott 41 vendég közül egykori iskolás barátját, a földmivest, ültette maga mellé az asztalfőre. Farsang, tudván mi a kötelessége az előülőnek, ebéd közben így köszöntött a főapátra: Poharamat emelem méltóságos urunk, Vaszary Kolos főapát ur egészségére.

Ezt nem vártam tőled Ferkó, mondá a főapát, én neked nem urad, hanem barátod vagyok.

Farsang erre újból poharat fogott s így köszöntötte fel a főapátot: Isten éltesse jó erőben és egészségben az én kedves jó barátomat, Vaszary Kolost. Erre a főapát örömeiben keblére ölelte gyermekkori barátját, mit látva az asztaltársaság, örömkönyek közt éljennel nyilvánította tetszését.

A szelid és alázatos benzésből szelid és alázatos hercegprimás lett. A primatia és bitorfény nem vakította el őt. Ennek legszembeszökőbb tanuja az a levél, melyet a primási szék elfoglalása előtt az esztergomi polgármesterhez intézett, melynek tartalma következő:

„Tekintetes polgármester ur, Igen tisztelt jó uram! Budapesten előszóval kértem jó tekintetességedet arra, hogy érkezésemkor minden ünnepies, költséges fogadtatás mellőztessék; meglepetve olvasom a fővárosi és esztergomi lapokban, hogy készül az én székhelyem érzelmeit külsőleg is kifejezni. Kedves jó polgármester ur! Ismeri Esztergom városa iránt a kegyeletből őrzött s táplált őszinte érzelmeimet, hő szeretetemet és odaadó ragaszkodásomat, de ismeri egyéniségemet is, ki a kegyeletes érzelmek külső nyilvánulását mások irányában igen tisztellem és osztom, a magam számára azonban csak a benső érzelmeket kérem és óhajtom — egyedül. Azonkívül tudja kedves polgármester ur,

hogy napjainkban mennyi könyv szárítható fel, mennyi inség enyhíthető, mennyi nyomor csillapítható néha kevés költséggel; míg jelentékenyebb összegeknek egy órai ünnepre terméketlen, mulandó kiadása — szívem sugallja — nehezen illeszthető anyagi gondokkal is küzködő városunknak természeti csapások által előidéztet szegénységi keretébe. Igen szépen kérem tehát tek. polgármester urat, kegyeskedjék odahatni, hogy a fogadtatásomra nagylelkűen szánt összeg, emberbaráti jótékony czélokra fordíttassék“.

Magas állásában legkevésbé feledkezik meg gyermekkori jótéviről. Keszthelyen ezt jól tudják mindazok, a kik neki valaha csak legkisebb szolgálatot tettek.

Keszthelyen létekor mindig a premontrei rendházba száll. Erős kötelék fűzi őt a házhoz. Abban éltek ifjúkori első jótévő barátai és tanárai. Ellátogat a plebánialakásba, a hol diák és benczés kispap korában napokat töltött. Nem hagy egyetlen helyet látogatás nélkül, melyhez gyermekkori kedves emlékei fűződnek.

Hazafias érzése lángoló. A Bach-korban, mikor a nemzet nyelvét és vele a lelkét meg akarták ölni, az iskolai önképző körben, melynek lelke volt, hazafias themákat dolgoztatott. A legérdekesebb thema, a mit Esztergomban feladott, ez volt: „Nagyon rossz időket élünk, de, hogy a magyar nemzet el nem vessz oly igaz, minthogy egy Isten őrökdi felettünk.“

Mennyire tudta lelkesíteni tanítványait, mutatja az, hogy a hazafias dolgot majdnem minden tanítvány beadta. Az idegen hatalom nyers erejének befolyása alatt ő is magával vitte a német könyvet az iskolába, de magyarul beszélt, úgy azonban, hogy abból a spionok zsarnok eszközöket nem

tudtak faragni maguknak, a magyar ifjak pedig a haza függetlenségének szeretetét szívták belőle.

A szabadságharcz idején a harctéren elesettek árvái képezték gondoskodásának legfőbb tárgyát.

Vaszary pénztára mindig a szegények pénztárát képezte és képezi. Jótéteményeinek számát és nagyságát csak Isten és a szegények ismerik, a kiknek könyeit jótetteivel titokban törölgeti.

Vaszary primássága alatt is, noha a primási vagyion átvételekor történt leszámolások után 972000 frt fizetési teher maradt reá, majdnem minden jövödelmét a szegények segélyezésére fordítja. Jótékonyágáról tanuskodnak a számok.

Kohl Medárd titkár napló jegyzetei szerint a primás alamizsnaként kiadott:

1892-ben 91493, 1893-ban 108283, 1894-ben 164340, 1895 szept. haváig 78683 frtot.

Ezeket az adományokat a világ előtt a titok pecsétje zárja.

A titkos adományok mellett, (ámbár 10 éven át minden jövödelmét a mi a rendes kiadásokon felül megmarad, a reá maradt teher kiegyenlítésére kellene fordítani, ha tiz év alatt adósságait ki akarná fizetni), még sok ezer, sőt százezer frtos alapítványt tett. Az Esztergom egyházmegyei papi nyugdíjalapot 10000 frttal gyarapította. Székfoglalója alkalmával jótékony czélokra 40000 frtot adott. Ebből szülővárosára 2000 frt jutott. Esztergomban az irgalmas nővérek részére óvónő-képezdét állittatott föl. Szülővárosában 1896-ban a házi szegények részére 100000 koronás alapítványt tett. Esztergomban 140000 frton kath. tanítóképző intézetet állittatott.

Iskolai használatra irt irodalmi művei, ugyszintén az egyes alkalmakkor tartott beszédei önzetlen, lelke-

sült és emelkedett hazaszerető szivre és tiszta éles ítéletü lélekre vallanak.

Nem sok munkát irt, de amit irt, azt mindenki élvezettel és meleg érdeklődéssel olvassa. Az az előkelő modor, mélyen érző szív és kimagasló szeretét, mely irodalmi munkáinak és pásztorleveleinek minden során végig vonul, még a vallásellenes és vele ellentétben álló politikai pártnál is tiszteletet és elismerést biztosít számára.

Pásztorleveleiben papságát az anyagi gondolkodástól óvja s szent hivatásának kötelességeire sarkalja. Az intelmek szelidek s a szeretet hangján szólnak.

Modora keresetlen, természetes, nyájas, lekötöztető. Életrendje a legszabályosabb, 6 órakor kel, 7 órakor miséz, utána reggeliz. Reggeli után keveset sétál, azután a breviariumot mondja el. Ettől kezdve folytonosan dolgozik.

Élete egyszerű. Konyhája minden ízében magyar. Kártyázni sohasem szokott. Egyetlen szórakoztató mulatsága a fisharmonium, melyet ügyesen kezel, rajta kedvencz egyházi énekeit játsza.

Dolgozószobájában példás rend uralkodik. Könyveket, irásokat vagy más tárgyakat nála szétheverten nem lehet találni.

Ebéd után kis sétát tesz. Majd ismét dolgozik és olvas. A magyar írókat mind, még a legifjabbakat is ismeri.¹

¹ Sziklay J. Pax. Magyar Szemle 1892. évf. Hock János: Magyar főpapság. Germania 1895 jul. 20. sz. Válasz a „Res Strigonensesre.“ Dr. Kőrösi László Magyarország öröme.

Horváth János.

1769—1835.

A keszthelyi apát-plebánosok között két nagynévvel találkozunk. Ezek Horváth János és Ruszek József.

Horváth János, az aranyajku szónok, a nemzeti irodalom buzgó munkása Csicsón, (Zalam.) a Balaton regényes táján született 1769 november 5-én. Szülői egyszerű, jámbor földművesek s a veszprémi püspök jobbágysai voltak.

Jankó Ádám plebános fölismervén a falusi földműves fiuban rejlő tehetséget, mely által iskola-társai között kitűnt, mindent megtett, hogy a tehetséges és tanulni szerető fiu tovább tanulhasson. A derék lelkipásztor tanácsa és támogatása mellett csakugyan elvégezte a középiskolákat és a bölcsészeti tanfolyamot; az előbbieket Pápán és Veszprémben, az utóbbit a pozsonyi akadémián. Mindegyik helyen a legszebb sikerrel felelt meg a várakozásnak.

1788-ban az egyházi pályára lépett. A veszprémi püspök, ki megyéjébe felvette, a pozsonyi központi papnevelő intézetbe küldötte. A híres intézetben sajátította el az alapismereteket, melyeken későbbi nagysága épült.

1792-ben pappá szentelték. Lelkipásztorkodásának első helye Veszprém volt, a hol mint káplán egyházi szónoklataival nagy figyelmet keltett. 1797-ben Somogy-megyében, Szőlős-Győrökben, mely a Jankovits család patronátussága alá tartozik, plebános lett. Legfőbb gondját az iskola és híveinek oktatása képezte. Szónoklatainak hire messze elterjedt. Egész Somogyból művelt családok mentek Szőlős-Győrökbe, hogy beszédeit hallgassák. Elragadtatással beszéltek szónoklatairól. Festetics Lajos gróf fölött Toponárott tartott szónok-

latának köszönhető a keszthelyi plebániára és a vele összekapcsolt hahóti apátságra (1801) való kinevezését is.

Horváth kora ifjúságától kezdve mindig szorgalmas volt; de Keszthelyen megkettőzteté munkásságát. A kitüntetés, melyben Festetics György gróf részesítette, fokozta benne a tetterőt. Fáradhatlan tevékenységgel sokoldalú műveltségre és alapos tudományra tett szert, s ezeket az egyház és a haza közjává értékesítette.

A gróf által alapított nemesi konviktust, nemzeti iskolát és rajztanodát szorgalmas utánnézéssel virágzásra emelte; Zalamegye árvaintézetének ügyeit rendezte s az árvaintézet felügyelőbizottságának elnöki munkáit a leglelküimeretesebben vezette. Ez által rövid idő alatt az egész megye jobbainak tiszteletét és szeretetét érdemelte ki.

Festetics György gróf, kinek figyelmét csekélyebb érdemek sem kerülték ki, illetékes helyeken Horváthnak előmozdítását szorgalmazta s befolyásával Horváthot arra az utra vezette, melyet az emberek szerencse utjának neveznek. 1808-ban veszprémi kanonoknak nevezték ki, mint ilyent még ugyanazon évben a megyés püspök a papnevelő igazgatójává tette. Nagyobb szabású munkái ez időből valók. Mint igazgató szerkesztette a sok szellemi hasznot nyújtó „Egyházi Értékezesek“ folyóiratot öt éven át. Az 1822-ben tartott nemzeti zsinaton, mint a káptalan megbizottja, az 1825-iki nevezetes országgyűlésen, mint követ vett részt. Mindkét helyen élénk részt vevén a tárgyalásokban, küldetésének derekasan megfelelt. Tagja volt a bizottságnak, melyet az országgyűlés a nemzeti irodalom emelésére alkotandó törvények kidolgozásával bízott meg.

1826-ban Pesten a hittudományok doktori czimé-

vel ékesítettvén fel, az egyetemre a hittudományi kar igazgatójává nevezték ki. Itt, valamint Veszprémben arra törekedett, hogy a papnevelő intézet minél jobb papokat adjon az egyháznak és a hazának. Horváth érdemeinek a polgárság részéről eddig sokféleképen megkülönböztetett elismeréséhez a 30-as évek körül az uralkodó kitüntetései járultak. Gyors egymásutánban Budán helytartótanácsos és bosoni választott püspök, Bécsben a magyar udvari kancelláriában egyházi előadó, Székes-Fejérvárott (1830) megyés püspök és nemsokára valóságos belső titkos tanácsos lett. Irodalmi munkásságának elismeréséül a magyar tudományos akadémia tiszteletbeli tagnak választotta (1832) meg. Radnay primás halála után az esztergomi primási székre való jutása a közvéleményben s jóakaróinak törekvésében erős óhaj tárgya lett. Azonban az óhaj nem teljesült. Igy a csicsói földműves gunyhónak, földes talaju szobácskájából kikerült nagyember majd minden állásra eljutott, mely az egyház és haza javát előmozdítani hivatva van. Mint püspök mentőangyalként jelent meg jobbágyai között 1831-ben, midőn a mirigyhálál pusztított. Gazdag püspöki javadalma nem lévén, sokat jótékony célra nem fordíthatott. Amije volt, azt a nemzeti nyelv és a betegek ápolására fordította. A 19. gyalogezred katona növendékeinek, hogy a magyar nyelvben oktattva legyenek, évenként bizonyos összeget adott. Minden irodalmi vállalatot örömmel támogatott. 1833-ban egy nem katolikus lelkész kért tőle segítséget valamely fordított munkájának kiadására. A püspök arra is 200 frtot adott, és midőn néhány nap mulva holt részegen látta a segélyezett irót, visszafordult, hogy a szerencsétlennel ne találkozzék, mert ha őt felismeri, jövőre nem bátorodik hozzá segélyért folyamodni. Az irodalomnak nemcsak buzgó pártolója,

hanem hivatott munkása is volt. Egyházi beszédei, az ékesszólásnak valóságos remekei. A magyar egyház terén az akkortájt parlagon hevert egyházi szónoklati irányt művészileg kezelte. E fajú munkáit maig is bárki élvezettel olvashatja. Velős, szabatos, vonzó irálylyal, szónoki emelkedettséggel közölte gondolatait. Szónoklataiban ragyogó előadásával, szokatlan gondolat gazdagságával és változatosságával ragadta magával hallgatóinak figyelmét. Kölcsey, az éles elméjű kritikus Horváthról mondá: „hogy a magyar nemzet méltán büszkélkedhetik benne.“ Szabó Imre volt szombathelyi püspök, Horváth ajkáról leste el a szónoklat művészetét, melylyel sokszor könyvekre fakasztá hallgatóit.

Élete feddhetlen, mintaképe az erénynek és jóságnak. Méltóságának tetőpontján is mindig leereszkedő maradt. Magas állásában meglátogatta szülőföldjét, rokonait. Mindenkihez volt egy-két leereszkedő szava. Szivreható szavait maig is emlegetik a csicsóiak. Alakja alacsony, magyaros, arcza nyájas, hangja érczes, modora leereszkedő vala.

A magyar egyház fényes csillaga, a szónoklat aranyzáju bajnoka, a magyar irodalom tevékeny munkása és pártfogója, rövid ideig tartó püspöksége után váratlanul és rövid betegsége következtében 66 éves korában 1835 június 21-én szebb hazába költözött¹.

Ruszek József.

1779.—1851.

1779-ben Pápán született. Szülői polgár emberek voltak. A középiskolákat szülőhelyén és Győrött,

¹ Szabó Imre: Horváth János élete Ifj. Plutarch 1859. Danielik I. A magyar írók élete.

a bölcsészeti tanfolyamot ugyanott végezte. Tanulmányai befejeztével a papi pályára lépett. A Veszprém egyházmegye növendékpapjai közé fölvétetvén, a püspök a pozsonyi egyetemes seminariumba küldötte.

Hittani tanulmányait 1800-ban fejezte be. Fölszentelése után Veszprémben seminariumi tanulmányfelügyelő, majd theologiai tanár lett, szakmája mellett bölcsészeti munkákat olvasgatott. Az időtájt lázas tevékenység mutatkozott az irodalom minden ágában. Csupán a bölcsészet mezeje hevert parlagon. Ruszek ennek a művelésére indult. A német bölcsészek munkáinak behatása alatt írta bölcsészeti műveit, önálló fölfogással, erős gondolkodás és éles itélettel. 1811—12-ben jelentek meg A filozofiának előljáró értekezései, A filozofiának sommás rajzolata és A filozofia rövid historiája című művei. A most említett munkáiban nyelvezete emelkedett gondolkozásához, bölcsészeti eszméihez mértén pongyola. E hibája miatt a Tudományos Gyűjteményben élesen bírálták meg Ruszeket, a mi nem csüggesztette el őt, hanem sarkalta tökéletesség felé. Az érdemleges bírálat hatása alatt a magyar nyelv alapos tanulmányozásához fogott. És szép tehetségével párosult szorgalmával az irodalom lelkes bajnokává képezte magát.

Abban az irodalmi rohamos tevékenységben, mely a jelen század elején kifejlődött, minden áron törekedtek a szemközt jövő akadályokat leküzdeni. A sok új dolog és fogalom megjelölésére hiányoztak a szavak; a nyelv csiszolatlan és költői szépségekben hátramaradott volt.

Az akadályok merész eltávolítását Kazinczy tűzte ki feladatául, a ki a kor íróival szövetkezve megkezdte a nyelvújítást. Maga és követői halomszámra gyártották az idegen nyelvekből átültetett s szolgálilag

lefordított szavakat. Már-már a magyar nyelvnek eredetisége, önállósága és tisztasága veszélyeztetett, midőn Ruszek a nyelvujítók ellenzőinek élére állva, szellemes ellenállásával lelohasztotta az ujitók kártékony buzgalmát. 1813-ban Kazinczy Tövisék és Virágok epigramm füzetére kiadta Mondolat czimü szatirikus iratát. A röpiratban, melynek már czime is csupa guny, elmésen szedte össze a nyelvujítók legidegenszerűbb kifejezéseit, érthetetlen ujitásait és ezeket a maró guny fegyverével szemenszedetten állította oda a világ nevetség tárgyává. És hogy a nyelvujítók vezérének Kazinczynak tagadhatatlan nagy írói tehetségéből származó vezérszerepére csapást mérjen, erős kifejezésekkel, ügyesen utánozta annak kevésbé természetes és sentimentális irányát. A szellemes irat izgalomba hozta a nyelvujítókat, kik természetesen nem maradtak adósok a válaszszal. A harczias ujitók sorában levő edzett írók és az ellentábor kevésbé jártas küzdői közt levő küzdelemben Kazinczy lett ugyan a győztes, de Ruszek röpirata sem maradt hatás nélkül a magyar irodalomra. A tulzások a nyelvujítások terén lassankint megszűntek. Az 50-es évek felé az ujitás szelleme hátravonult, s az az irány, mely a magyar észjárást, nemzeti gondolkozást az idegen fogalmak és kifejezésektől megmenteni törekszik, újra tért hódított.

Ruszekot irodalmi munkásságának elismeréseül a nagynevű Festetics György gróf, a nemzeti mozgalmaknak éles figyelője, az érdemeknek gazdag jutalmazója 1814-ben a keszthelyi plebániára és a vele kapcsolatos hahóti apátságra nevezte ki. 18 évig volt Keszthelynek lekipásztora. Ez idő alatt a sokoldalu plebániái teendő mellett az irodalommal is foglalkozott. Különösen, mint Festetics György grófnak ba-

rátja, az általa rendezett helikoni és georgikoni ünnepélyeknek szakavatott és buzgó vezetője volt.

1834-ben Veszprémben kanonok lett, a hol 1851-ben fejezte be munkás életét.¹

Simon Vincze.

1813—1884.

A közművelődés és mezőgazdaság előbbre vitelének egyik kiváló tényezője, a magyar nyelv és irodalomnak lelkes támogatója, a csornai premontrei rendnek prépostja, Simon Vincze 1813 jul. 14-én Keszthelyen született. Iskoláit szülőhelyén, Veszprémben és Szombathelyen végezte. 1832-ben lépett a rendbe. A hittudományokat a győri seminariumban hallgatta. Fölszentelése után 17 évig Keszthelyen és Szombathelyen tanárkodott. Ez idő alatt tanári teendőin kívül az irodalommal foglalkozott. Nagyobb részt a tanítás, nevelés és gazdaság körébe vágó értekezései a Hirnök, Századok, Magyar Gazda, Nemzeti Ujság, Jelenkor, Világ, Pesti Napló, Magyar Sajtó, Gazdasági Lapok és Falusi Gazda hasábjain jelentek meg. Művei közül: A köznevelés hiánya, Az uzsoráskodás káros hatása, A földművelés, Szombathely és Muraköz leírása érdemelnek különös figyelmet.

A gazdaság előmozdítására nemcsak tollával, hanem gazdasági egyesületek megalakítása érdekében kifejtett munkásságával is tett szolgálatot a hazának.

1860-ban a csornai prépost halálával megüresedett rendfőnöki állásra a rendtársak bizalma Simon Vinczét jelölte ki, melyre okt. havában a király kinevezte.

Ekkor ünnepelte a magyar nemzet a szabadság hajnalát. Mindenki sietett járulni valami áldozattal a

¹ Danielik: Magyar írók élete.

haza oltárára. Simon, a jólelkű ember, a hazafias munkásságot, erejét meghaladó áldozattal segítette. Részt vett az országos és vidéki gazdasági egyesületek alakuló gyűlésein. Több egyesületnek alapító tagja lett, azokat pénzzel támogatta. A tanúgyről sem feledkezett meg. A szombathelyi főgymnasiumot óriási költséggel felszerelte. Szülővárosában a gazdasági intézetnek támogatására egy tanerőt adott.

Simon Vinczének szive csupa jóság volt. A szegénynek nem csupán anyagi nyomorán, hanem lelkén is segített.

A mezőgazdaság irodalmi munkásának, a szeretett rendfőnöknék nemes szive 1884 április 15-én szünt meg dobogni.

Lipp Vilmos.

1835—1888.

A keszthelyi premontrei rendházból a második kiváló munkás Lipp Vilmos dr. volt, a ki régészeti kutatásaival, irodalmi munkásságával megvilágította Keszthely vidékének népvándorláskori képét, és nagyszámu régiségleleteivel gazdag anyagot szolgáltatott a hazai és külföldi régiségtudománynak.

Lipp Vilmos Budapesten született 1835 deczember 11-én. Szülői vagyonos polgárok voltak. Elemi iskoláit és a gymnasium hét osztályát szülőhelyén végezte. A 7. osztály befejezése után a piarista rendbe lépett. Az ujonczévet Váczott, 8. osztályos tanuló korát Selmeczen töltötte.

Már mint gymnasista foglalkozott az irodalommal. Németből kisebb elbeszéléseket fordított és verseket irt. 8. osztályos korában a pánszlávokra irt szatyrikus verseiért a német Schulinspector meg akarta buktatni, de tanárai nem engedték.

Érettségi után a hittudományi tanfolyam megkezdése előtt tanárnak tették ki, mint ilyen két éven át Léván és Nagy-Becskereken működött. 1857-ben a hittudományok hallgatása végett Kalocsára tették, a hol ugyanezen évben a rendtől megvált és a premontrei rendbe lépett.

Rendfőnöke 1858-ban Keszthelyre helyezte. Tanárságának első évei viharosak voltak. A Széchenyi—Teleki-féle hazafias tüntetések alkalmával tartott heves beszéde miatt (melynek hatása alatt az építendő Magyar Akadémiára 500 frt gyűlt össze) csendőrségi pert akasztottak a nyakába, mely azzal végződött, hogy Szombathelyre helyezték át.

Szombathelyen egy ideig politikával foglalkozott. Vezércikkeket irt. De csakhamar belátta, hogy ez a tér, melyen heves vérmérséklete elragadta, nem neki való; a Magyar Sajtóban epével irt közleményein maga is megütközött, a miért a politikával föl hagyott. Még keszthelyi tanársága első éveiben megismerkedett Rómer Flóriszal, a híres régiségtudóssal, kivel meglátogatta Mogentianát, a Fenéknél volt hajdani római várat, a mikor egy titkos érzés — a régiségek kutatási vágya — szállta meg szivét. Most ezt az érzést követve, arra az utra. indult, mely járatlan, töretlen volt, de a mely testi és szellemi erejének leginkább megfelelt: a régiségek gyűjtéséhez fogott.

Szombathely vidéke e célra nagyon alkalmas talaj volt. Savaria, a hajdani romai vár területén föl-fölbukkanó régiségek bő anyagot szolgáltatnak vágyának kielégítésére. A régiség kedvelőket maga köré vonta. Régészeti-egyletet alakított s az egylet közreműködésével a Vas megyei Régiségtárt megalapította. Az egylet működését és a leleteket az Évi Jelentésben, to-

vábbbá szaklapokban és az általa alapított Vas megyei Közlönyben ismertette.

Husz évi szombathelyi tartózkodása alatt munkásságával sok adatot szerzett Felső Pannónia (Pannónia Superior) történetéhez.

1879-ben a keszthelyi gymnasiumhoz igazgatónak nevezték ki. Régi reménye, hogy a Fenéknél volt római vár területet kikutathatja, teljesülni látszott. Fenéket távollétében sem tudta elfelejteni. Szombathelyen is sóvárogva gondolt rá, és valahányszor szünidő alkalmával Keszthelyre jött, meg-meglátogatta a hatalmas lépteivel kiterjedését méregette. Keszthelyre való megérkezése után Fenék és vidéke lett régészeti munkálkodásának központja.

Szombathelyen a régészeten kívül szépirodalommal is foglalkozott; fordított szimüveket angol, német és francziából; irt önálló dolgozatokat is. Keszthelyen a kötelesség parancsolta teendői után megmaradt időt majdnem kizárólag a régiségek kutatására, tanulmányozására és megírására fordította. Ásatásai, mint szokatlan jelenség, a városban meglepetést, az elért eredmények pedig az egész hazában sőt annak határain túl is nagy figyelmet keltettek. Fáradhatlan munkásságával igen sok régi emléket hozott a sírokból fölszínre. Csupán Keszthelyen és vidékén négy ezernél több sirt ásatott föl. Az arany, ezüst, bronz, agyag és csont sírleletek száma az öt ezeret meghaladja. A különféle alaku és színü gyöngyöket meg nem is lehet megszámolni. Pedig a régészet terén sok akadályra talált. Egyrészt tanári és igazgatói teendői nem adtak neki időt huzamns munkára és a munkások felügyeletére, másrészt anyagi erővel, pénzzel nem rendelkezett. Kapott ugyan némi segélyt a miniszterium, Nemzeti Muzeum, Országos Régészeti Társulat és Zalame-

gye nemesi pénztárából, de ez csekélység volt a régiség területek kibérlése s az ásatásokhoz szükséges költségek fedezésére.

Ezekhez járult a földműves birtokokon a tulajdonosok előítélete, tudatlansága, kapzsisága; az urodalmi területeken gazdasági szempontból a tiszték ellenállása.

Nem kevesebb akadálylyal találkozott a régiségek tanulmányozásában és ismertetésében amennyiben hazánkban a népvándorlás története, irott források és emlékek hiányában majdnem egészen ismeretlen volt. Ide vonatkozó munka nem létezett, a külföldi leletekről irt, hazai népvándorlási viszonyainktól elütő munkákat meg nem használhatta.

Lipp a nehézségek daczára is győzött. Az idő rövidségét szakadatlan munkával, a pénzhiányt a régiségek értékesítésével, az ellenállást eszes eljárás, az irott munkák hiányát szellemi erejével pótolta.

Ásatásainak eredményét az Akademiában, az országos régészeti congressuson, a budapesti iparos egyletben, Nagy-Kanizsán, Keszthelyen, Kaposvárrott különféle alkalmakkor tartott fölolvásaiban, azonkívül újságokban, szaklapokban, továbbá Keszthely, Dobogó, Fenék, Páhoki Sirmező czimü műveiben ismertette. Az utóbbi négy munkát összesítve német fordításban is kiadta. Ez által a hazánk területén élt vándornépeket, a hazai régiségtudomány fejlődését a külfölddel megismertette és a németeknek balvéleményét: hogy germán törzsek nem éltek magyar területen és hogy a magyar régiségek idegen kincsek, lerombolta.

Egész Európában sem ismernek nagyobb kiterjedésü germán népvándorlási sirmezőket, mint a minőket Lipp Keszthely vidékén felásatott. Leleteit, mint különlegességeket mutogatják a Császári Muzeum Berlinben, a Britt Museum Londonban és a Louvre Párisban.

Lippot, érdemeinek elismeréseül a kormány (1876) három hónapi tanulmányuttra küldte Olaszországba; az Országos Műemlékek Bizottsága kültagnak, a Békés-Csabai Múzeum, a Délmagyarországi és a Vas megyei Régiség-egyesületek tiszteletbeli tagnak választották meg; ő Felsége pedig (1886) a Ferencz József-rend keresztjével tüntette ki. Hogy a Magyar Tudományos Akadémiának tagjává miért nem tették, azt az Akadémia szellemének képviselői tudnák legjobban megmondani!

Mint a régiségtudomány oszloposa a legjelesebb külföldi és hazai tudósokkal állt összeköttetésben, kik közül különösen két nagynevű régész, Tischler Ottó dr. a Königsbergi Múzeum és Pulszky Ferencz, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak ásatásainak eredményeiről. Mindketten meglátogatták Keszthelyen Lippot, mely alkalommal Tischler lerajzolta a jellemzőbb régiségeket, Pulszky pedig rábirta Lippot, hogy gyűjteményét a Magyar Nemzeti Múzeumnak engedje át. Benső barátságban élt Sefer basa lengyel gróffal, az egyiptomi régiségek alapos ismerőjével és pártfogójával, kit Gleichenberg mellett levő nyaralójában többször meglátogatott.

Lipp nemcsak a tudósok társaságában, hanem a társas életben is közkedveltségű ember volt, kinek nyílt szívére és egyenes lelkére mindig ingadozás nélkül számíthattak.

A közügyek iránt melegen érdeklődött; azokat hévvel pártolta és tetteleg gyámolította. A megyebizottságnak, a városi képviselőnek tagja, a Tűzoltó-egyletnek sok időn át ügyszerető elnöke volt.

Terveihez rövid volt élete! 31 évi tanári, 9 évi igazgatói működése és 27 évi áldozó papsága után 53 éves korában, 1888 jan. 3-án szerető anyjának karjai között

lehelte ki lelkét. Hamvai a Szent Miklós temetőben a kápolna északi részén nyugosznak.

A néma sir fölött kedves emléke és munkásságának nagysága lebeg.

Nagy Ignác z.

1810—1855.

Az elbeszélő és drámai irodalom egyik szellemes munkása, Nagy Ignác z. Keszthelyen 1810 október 7-én született. Atyja urodalmi gazdatiszt volt, a ki kedvencz gyermekét — hogy a pajtáskodás miatt tanulásában hátra ne maradjon — majdnem minden évben más helyre adta iskolába. Nagy Ignác z. Keszthelyen, Gyöngyösön, Ujvidéken, Baján, Pécsett, Budán és Pesten végezte iskoláit. Tanulmányait 1831-ben befejezván, Budán a magyar udvari kamarai számvevőségénél állást kapott és megnősült.

Az irodalom szeretetét atyjától örökölte, ki mint urodalmi tiszt jelen levén a georgikoni és helikoni ünnepeken, azokról sokszor és dicsérőleg emlékezett meg. Gyermekkorában német verseket írt. A magyar helyen és magyar iskolákat végzett ifju életében ez a figyelemre méltó körülmény abban leli magyarázatát: hogy nem volt alkalma neki a magyar nyelvvel és a magyar irodalommal megismerkedni, mert szülői abból a számításból, hogy gyermekük a német nyelv elsajátítása által hamarább jut álláshoz, mindig német helyre szállásolták. Nagy Ignác z. az iskolában sem ismerhette meg a magyar írókat, mert az akkortájt divatozó áldástalan iskolai rendszer a magyar irodalommal nem törődött. Így történt, hogy a magyar nyelvet akadozva beszélő, németül gondolkozó ifjut költészetre hajló lelke a német irodalom terére vezette.

Német aju környezete ismertette meg vele Schillert és Klopstockot. Ezeknek olvasása megragadta az ifju lelkét. Előbb verseket irt németül, később kísérleteket tett a dráma mezején. Az első sikerek azt az elhatározást érlelték meg benne, hogy a dráma irodalomnak szenteli életét.

Ezzel az elhatározással ment Pestre 1829-ben a bölcsészeti tanfolyamra. Pesten a véletlen bizonyos szabolcsi nővel, a magyar irodalom egy lelkes pártfogójával hozta össze. Az ő és iskolatársai befolyásának lehet tulajdonítani Nagy Ignáczt megtérését a nemzeti irodalom részére. Tőlük hallotta emliteni először Kisfaludy nevét. Kisfaludy munkáinak olvasása ébresztette föl benne a magyar irodalom iránt való érdeklődést, melynek tanulmányozásával uj világ tárult előtte. A honszeretet és nemzeti érzés szikrája éledt lelkében. Szégyenlettelé multját, megsemmisítette német költeményeit, beszélyeit, szindarabjait. Ez időtől (1833) kezdve minden szabad idejét, a mi hivatalos elfoglaltságá mellett maradt, a magyar szépirodalom művelésére fordította.

Első magyar versei és fordított beszélyei a Regélőben jelentek meg. Irt önálló szinműveket. A Tisztujítás cz. drámájával az első, az Életuntak cz. vigjátékával második akadémiai díjat nyert. Önálló és fordított szinműveivel hatalmas lendületet adott a szinműirodalomnak. Szinmütárt adott ki, melyben négy éven át, ötvenhat eredeti és fordított szindarabot közölt. Szerkesztette a Külföldi Regény Tárt, Az életképek és a Hölgyfutárt. A Rajzolatok és a Jelenkor segéd-szerkesztője, a Budapesti Hiradónak hirharangozója volt, mint ilyen a magyar politikai ujság irodalomban az ujságok rovatának megalapítója lett. Irt regényeket is, de a Magyar Titkok czimü regénye, melyet Sue

Jenő: Párisi Titkai mintájára készített, kedvezőtlenül fogadtatván, a regény irodalommal 1843-ban fölhagyott. Ez idő óta majdnem kizárólag beszéyleket irt. Zajtay álnév alatt fordulnak elő beszéylei, novellái, versei és egyéb vegyestartalmu prózai dolgozatai a Társalkodó, Regélő, Rajzolatok, Honi Vezér, Aurora, Emlény, Athe-naeum, Almanach, Budapesti Divatlap, Életképek, Honderü és Hölgyfutár czimü folyóiratok hasábjain. A folyóiratokban megjelent elbeszélései közt nevezetesek: Hunyady védangyala, Niagara mennyasszonya, Budapesti élet, Vért vérért cz. elbeszélései. Elbeszélései kiválóan kedves olvasmányait képezték a közönségnek.

Festése élénk, érzése hevitő, tréfája finom, satyrája csipős. Irálya könnyü, kellemes.

Korának írói között a legtöbb és legjobb vigjátékokat irta. Színműveiben az élet különféle helyzeteit, a napi élet apró eseményeit, a házi és nyilvános élet képeit hűen és megkapóan festette.

Irodalmi érdemeinek elismeréseül az akademiának levelezőjévé, majd ugyancsak annak és a Kisfaludy Társaságnak rendes tagjává választották meg.

A Kisfaludy Társaságban első megjelenése alkalmából a magyar irodalom lelkes bajnoka, Toldy Ferencz üdvözölte őt. Ugyanaz tartott fölötte emlékbeszédet, midőn a szépirodalomnak 20 éven át legnépszerűbb munkása 1855 márcz. 19-én hosszas szenvedés után 45 éves korában elhunyt.

Nagy Ignác középmagasságu, sovány, gyenge egészségü, vékony testü ember volt, a ki külső fogyatkozásait szellemes társalgásával és szelid természetével feledtette.

¹ Toldy F. Bevezető beszéd. Nagy Ignácznak a Kisfaludy Társaság tagjává történt bemutatásakor. Toldy F. Gyászbeszéd Nagy Ignác fölött.

Érkövi Adolf.

1818—1883.

A gazdasági irodalom egyik kitűnő munkása, a nemzeti gazdaság előmozdításának vezére, Ersteinban — Elszász — 1818 szeptember 18-án született. Atyja Ploetz Péter dragonyos kapitány volt, a ki nejének elvesztése és a katonai szolgálatból való kilépése után Keszthelyre jött nyugalomba, a hol bekövetkezett halálával öt éves fiát Adolfot hagyta hátra. A segélytelenül maradt árvát Wolf Ferencz, a család egyik tisztelője nevelte föl, ki az éles tehetségű fiút a helybeli gymnasium 6. osztályának végeztével a 7. osztályba Pécsre, a 8. osztályba Szombathelyre küldötte. Adolf a középiskolák sikeres végeztével visszatért Keszthelyre és a Georgikon hallgatója lett. Mint georgikoni hallgató a szaktanulmányok mellett a történet, költészet és bölcsészettel foglalkozott.

A gazdasági iskola végeztével a Latinovics háznál Borsodon, később Károlyi István grófnál Csongrádon nyert alkalmazást. Rövid idő múlva számvevő, birtokigazgató, utóbb grófi titkár lett. Ekkor megnősült; a deregegyházi jószágfelügyelőnek leányát, Olsavszky Konstantiát vette nőül. 1848-ban a csongrádi és vásárhelyi urodalmak, 1851-ben pedig az összes birtokok felügyelőjévé neveztetett ki. Felügyelői minőségben töltött 6 évi munkássága után 1857-ben nyugalomba vonult.

Lakását Pestre tette át, a hol nejét és fiait egymásután vesztette el. Fia, Ete, mint zürichi műegyetemi hallgató, Tivadar, mint pénzügyminiszteri titkár, Kálmán mint bécsi egyetemi hallgató halt el.

Érkövit, — születéshelye után magyarosított név — a csapások nem törték meg. A gazdasági irodalom

művelése és unokájának, Kálmánnak (Tivadar fia) nevelése képezte gondjának legfőbb tárgyát. Időközben Pécskára az urodalmak rendezésére szőlítették föl. E meghívást elfogadván a birtokokon nagyfontosságú telepítési munkákat létesített. Látideg sorvadása miatt, mely vaksággal végződött, 1881-ben ismét kénytelen volt nyugalomba vonulni. Ekkor lakhelyül Keszthelyt választotta, a hol gyermekéveit töltötte, s a hol nagyságának alapját képező nevelését nyerte.

Nyugalomba vonulásakor érdemeinek elismeréseül miniszteri osztálytanácsosi rangot kapott és magasabb nyugdíjban részesült.

Keszthelyen, habár szemevilágát nem nyerte vissza, gazdasági irodalommal foglalkozott. Mint vak készítette a Telepítési kérdés cz. munkáját 1882-ben. Farkas János, jelenleg keszthelyi nyomdász olvasott föl neki. Vörös János tanító írta a tollba mondott munkát. A Telepítési kérdés cz. munkája képezte befejezését nagyszámu munkáinak, melyekkel a gazdasági irodalmat gyarapította, minők: Robot és dézsma (50 arannyal jutalmazott pályamű), Homokkötés, Haszonbérrendszer és népesítés (100 arannyal jutalmazott pályamű), A telepítési kérdés és több értekezés gazd. szaklapokban.

Ezekben a munkáiban a sokat utazott tanulmányozó, a tapasztalt gazda és a képzett tudós kincsei vannak értékesítve.

Érkövi, tapasztalatait és tanulmányait nemcsak irataiban, hanem az életben is sikerrel alkalmazta. Buzgólkodásának köszönhető a cséplőgépeknek behozatala Magyarországra. Létesítette a pestmegyei fiók gazdasági egyesületet (1843), mely egyesület ezért Érkövit ezüst éremmel tüntette ki. Tevékeny részt vett a tiszaszabályozási munkákban.

Érdemeinek elismerésül a csongrádi Tiszaszabályozási-társulatnak elnökévé, a Magy. Tud. Akademia levelező tagjává, az Orsz. Magy. Gazd. egyesület tiszteletbeli igazgató-választmány taggá, a Royal agric. society off England rendes taggá választotta meg.

A rokonszenves alak, az előkelő modoru, nagy emlékező tehetségű férfi, a gazdasági irodalom hasznos munkása 1883 decz 13-án 65 éves korában Keszthely város általános részvéte mellett szállott a sirba. A szt Miklós temetőben nyugvó hamvai fölé unokája, Érkövi Kálmán állítottatott emléket.¹

Goldmark Károly.

A zeneirók és zenekedvelő körök ez ünnepelt hőse Keszthelyen született 1832 márcz. 18-án.

Keszthelyt öt éves korában hagyta el. Zenetanulmányait az ország fővárosában kezdte meg. Ott élte ifjúságának éveit, melyeket anyagi nélkülözések között sok küzdelemmel töltött el. A budai népszínházban, majd a bécsi Karlszínházban hegedüvel kereste kenyerét. Barátai felismervén benne a zenei tehetséget, zongora órákat szereztek számára, hogy megélhetését biztosítsák.

És habár mint zenei alkotó szellem a tanítói helyzetbe magát beleélni nem tudta, a megélhetésért való küzdelemben kénytelen volt zenetanítással is foglalkozni. Zongora órákat adott. Mint hegedümeister a zongorát nem kezelte művésziesen, mégis a zongora tanításban is nagy eredményeket ért el. Többek között Bettelheim Karolina, a későbbi hírneves énekesnő, a zongorában való szakszerű oktatását és előrehaladását Goldmark utasításainak köszönhette.

¹ Keszthely 1883. 51. sz.

Goldmarknak első műveit, egy zongora négyesét és néhány zongora darabját 1858-ban adták elő.

Mindkét szerzeményét a hallgatók és a kritikusok érdeklődéssel hallgatták. Haslinger e műveit 25 frttal jutalmazta.

A jóakaratu érdeklődés és a csekély jutalomdíj, melyben az élet nehézségeivel küzdő Goldmarknak hiányos, de minden esetre zenei tehetségre valló kezdő műveit részesítették, meghozta a maga gyümölcsét.

Goldmark Károly.

A Sakuntala nyitányával közfigyelmet keltett. A bécsi filharmonikusok ugyan visszautasították e darabját, de ez nem csüggesztette el őt. A lelkesedés jelei, melyekkel a közönség részéről találkozott, munkára és tanulmányozásra sarkalták az ifjú zeneirót. Ehez járult még az, hogy a hetvenes évek táján Eötvös

József báró vallás és közoktatási miniszter nagyobb stipendiumban részesítette. A terhes anyagi gondoktól való fölmentés, a szellemi önállóság és alkotás felé való törekvés meghozták végre neki az időt, melyben nagy ságát megteremté.

1875-ben adta ki a Saba királynője cz. halhatatlan operát. Ezzel a dalművel aratta legnagyobb sikerét. Nálunk is állandóan játékkrenden van.

Második nagy művét a Merlint 1886-ban adták elő. Ezt is nagy tetszéssel fogadták, de olyan hatást nem ért el, mint a Saba királynője.

A keszthelyi izraelita hitközség abból az alkalomból, midőn Goldmark első nagyszabású műve, a Saba királynője kedvező fogadtatásban részesült, üdvözölte a szerzőt. Goldmark arcképének kíséretében a legszívélyesebben köszönte meg földieinek szerencsekiváratát.¹

Goldmark nem tartozik a nagyon termékeny zeneirók közé. Az említett két nagyobb dalművén kívül, melyek tiz évi időközzel irattak, néhány kisebb zenedarabbal gazdagította a zeneirodalmat. Irt symfoniát, zongoradarabokat és dalokat.

Goldmark a zeneköltők között maig is az első helyet foglalja el. Bécsben él, hol a nemzet büszkeségére értékesíti zenei tehetségét.

Reischl Venczel.

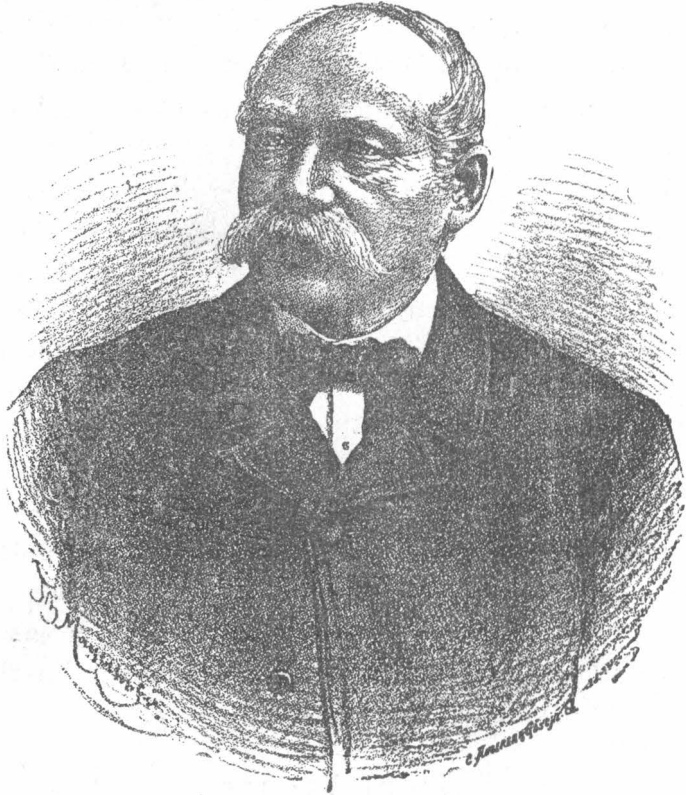
1818—1893.

Idb. Reischl Venczel harminczkétéves biráskodása Keszthely történetében korszakot alkot. Az alkotmányos

¹ Goldmark Károly levele Lázár Lipót hitközségi elöljáróhoz. Bécs april 1875. A küldött fénykép után készült Goldmark arcképe.

uralom kezdete óta nincs a városnak egyetlen intézménye, melyhez a feledhetetlen emlékű bíró neve a legszorosabban ne füződnek.

Idegen földön, a Cseh erdő alján, a Moldva parton fekvő Hinterstiftben született 1818 november 18-án. Szülői egyszerű, becsületes, istenfélő földművesek voltak.

Idb. Reischl Venczel.

Hét gyermekük levén, Venczelt az elemi osztályok befejezése után kifogták az iskolából és serfőző inasnak adták Schwarczbachba. Itt a serfőzést megtanulván, 16 éves korában Bécsbe, a nussdorfi sörházba került. Szakértelme és józansága folytán csakhamar üzletvezető

lett Bécsnek egyik elsőrangu sörgyárában a rauchensteini sörgyárban.

1838-ban Magyarországra jött. Istenfélelmet, alázatosságot, hűséget, szorgalmat hozott magával a magyar földre.

Első letelepedési helyül Szombathelyt választotta, hol megkapván mintegy 1600 frt örökségét és a magyar polgári jogot, megnősült. Hampel Katalint, egy jobbmódu tisztos polgárnak leányát, vette nőül.

Szombathelyi tartózkodása után Szent-Gotthárdra, majd Vasvárra ment; mindkét helyen rövid ideig korcsmároskodott.

1841-ben megvette a keszthelyi urodalmi sörházat. Szorgalom és takarékoság által mindig gyarapította ifju korában megtakarított filléreit, csekély atyai örökségét és nejének szép hozományát. Vagyonával növekedtek polgári erényei, s ezekkel a polgárok tisztelete. A Reischl név ismeretessé, tiszteltté lett.

Az alkotmányos kor hajnalán 1861 február 19-én biróválasztásra került a sor. A közbizalom Reischl felé irányult. Általános lelkesedéssel biróvá választották. Biróságának első éve rendkívül nehéz küzdelmekkel volt összekötve. 1862 február 19-én hivataláról tisztársaival együtt lemondott. A november 29-iki gyűlésen közhangulag újra őt választották meg.

Az örömár, mely a nemzet szabadságának ébredése miatt városunkban is nyilvánult, Reischl választásában a város szebb jövőjének hajnala lett.

Keszthely városának sok birója volt, de hozzá hasonló, ki annyi jóakaratot, egyszerűtetet, munkát és áldozatot hozott volna a városnak, egy sem találkozott. Biráskodásának 32 évét a város és a közjó előmozdítására fordította.

Biróvá választatása után néhány év mulva a sör-

házat átadta egyik testvére fiának Venczelnek, azután testtel-lélekkel hivatalának élt.

A városnak sokféle adósságait, ezerszeresen összekuszált ügyeit megfontolt higgadtsággal és messzelátó számitással vette át. A gyakorlati gondolkodásu ember felismervén a város szegény anyagi helyzetét: az anyagi jólét előmozdításának tényezőit kutatta. Mindenekelőtt helyreállította a jó viszonyt az urodalom és város között; alkudozást kezdett az urodalommal a helypénzszedési jog megvételére. Az urodalom 20,000 frtéért 20 évi törlesztéssel hatos kamat mellett hajlandó volt a helypénzszedés jogát a városnak átadni. A képviselőtestületi gyűlés, mely a fontos kérdést tárgyalta, nyomott, a tanácskozás lanyha volt. Mindenki aggódva kérdezte magától, hogy a város, kivált az első években, meg tud-e felelni fizetési kötelezettségének?

Szavazásra került a sor. Reischl leszavazták. Erre Reischl felállt s mint az ügy kezdeményezője hatalmas védelembe veszi indítványának tárgyát, nem szavakban — hiszen szónok nem volt, — hanem tettel. Kijelentette, hogy a helypénzszedési jogot a megállapított feltételek mellett átveszi, a törlesztéseket, kamatok fizetését magára vállalja, és tiz év után, mikor a város már nem tartja magára nézve a kötelezettséget aggodalmasnak: az üzletet a város rendelkezésére bocsátja. Így vállalta magára Reischl mint magán ember a felelősséget, melyet a város mint testület nem mert vállalni.¹

Nem tellett el a tiz év,² midőn Reischl azon rendkívül örvendetes hírrel lepte meg a képviselőtestületet, hogy a helypénzszedési jog megvásárlása a városnak

¹ A városi képviselőtestület jegyzőkönyvei 1861—95.

² 1884. január 5. Képviselőtestületi jegyzőkönyv.

már nem okoz nehézséget, mert ő a 20,000 frt vételárt az urodalomnak kifizette, és a helypénzszedési jogot a városnak minden kárpótlás nélkül átengedi.¹

A helypénzszedési jog ma a városnak első jövődelmi forrását képezi. 4725 frt jövődelmet hoz, mely összeg 90,000 firt tőkét képvisel.

Ez az egy tény elég arra, hogy Reischl neve Keszthely történetében megörökíttessék. De a helypénzszedési jog megvételén kívül az alkotásoknak egész sora fűződik nevéhez.

Fáradozása és utánjárásának köszönhető a főgymnasium, az apáczaárda, a tűzoltó-egylet létesítése, a kórházi épületnek az urodalomtól való megvétele, a Fejér-féle alapítványok rendezése, a városház, a nagy kaszárnya és földött lovarda, a helyi érdekű vasut, a közvágóhid építése, a temető, szépiészeti, ovoda, kórház, iskola, szegény-alap megteremtése, melyek által a város jövődelmét fokozta, a közegészséget előmozdította, a szellemi haladást emelte, a társadalmi kérdéseket pedig megoldotta.

Alig van város az országban, mely szegénysége mellett — a városi polgárok nagyobb megadóztatása nélkül — akkora haladást mutatott volna fel az anyagi gyarapodásban, a közművelődési intézetek felállításában, a humánus intézmények létesítésében, minőt Keszthely az újabb időkben Reischl biráskodása alatt.

Biráskodása kezdetén a városnak néhány rozzant korcsmája és iskolája, csekély erdeje és legelője volt. Összes vagyona alig tett ki 70,000 frt értéket; adósága pedig a 10,000 firtot meghaladta. Mig birósága végén a városi vagyon -- a mintaszerű iskolákon, erdő és legelőn -- kívül megközelítette a 400,000 frtot. Maradt

¹ Reischl és a város között kötött szerződés 1886 jun. 1.

ugyan a városnak adóssága biráskodása idejéből (125 ezer frt) de ennek törlesztését az általa építettett honvédlaktanya és lovarda jövődelme biztosította.

Számító gondolkozásával birósága alatt a város évi jövődelmét 2000 frtról megközelítőleg 30000 frtra emelte, a vagyoni állapotot pedig 280.875 frt értékkel gyarapította.

Bámulatra méltó, körültekintő óvatossággal az anyagilag szegény város szebb jövőjének alapját teremtette meg, mert alkotásainál mindig előre számot vetett, vajjon a hozandó áldozat arányban van-e a szándékolt alkotásokkal, és kereste a módot, hogy a szűk határokat vonó anyagi kérdéseket hogyan oldhassa meg kedvezően.

Az az anyagi függetlenség, az a szellemi fönség, azok a közhasznu intézmények és művelődési intézetek, melyek Reischlnek helyes alapra fektetett számításain, számtalan jótettein, tapintatos eljárásán épültek, ma már visszatarthatlanul tépik szét azokat a bilincseket, melyek közt a város századok óta, természeti szépsége közepette törekvéseiben megbénítva hevert.

A közjólétnek és igazságnak szentelt élet a polgártársak önzetlen szeretetét és őszinte tiszteletét vonta maga után.

1886 febr. 18-án biráskodásának 25-ik évfordulóján nagy fénynyel ünnepelte meg a város halhatatlan érdemű birájának jubileumát.

Gyönyörű ünnep volt az.

A fáklyák fénye, a polgárok osztatlan lelkesedése, az ezer és ezer torokból felhangzott jókívánság s a jubileumi ajándéktárgyak¹ fényes bizonyítékai a szeretetnek és

¹ A városi tanács nagyon szép ezüst billikomot, a városi közönség pedig remek kivitelű emlékalbumot ajándékozott a

ragaszkodásnak, melyben Reischl jubileuma napján részesült.

A polgártársak tiszteletéhez a legmagasabb elismerés járult: a király arany érdemkereszttel tüntette ki.

A jubileum után, daczára a reá nehezedő évek sulyának, folytatta szokott munkásságát.

Kieszközölte az urodalomnál a balatoni park átadását, a balatoni fürdőt pedig, a város anyagi fejlődésének e hatalmas tényezőjét, a fürdő-részvényesektől megvásárolta.

Élte alkonyán, mivel a főgymnasiumra hozott nagy áldozat a város erejét kimeríteni látszott, nyugalomra intette polgártársait.

Erejét gyöngülni érezvén, 1893 márczius 16 án tartott képviselői gyűlésen agg korára és meggyengült egészségi állapotára hivatkozva, megköszönte a városnak 32 éven át beléje helyezett bizalmát, birói állásáról lemondott. A gyűlés a bizalomnak és ragaszkodásnak megható kifejezésével kérte a további megmaradásra. Nem tudván ellenállani a közakarattal nyilvánult kérésnek, lemondását visszavonta, de egészsége helyreállítása végett félévi szabadságot kért. A gyűlés készséggel teljesítette kívánságát, kérve őt, hogy birói teendőkkel megbizott helyettesét tanácsával támogassa.

A kapott szabadság vége el sem érkezett, a köteleességtudó polgár, a jótettekben kifogyhatatlan embertárs 1893 junius 12-én, életének 73-ik évében 32 évi biráskodás után szebb hazába költözött.

Édes atyját vesztette el benne a város, melynek kivétel nélkül minden polgára érezte a veszteséget, s

jubilansnak. Az emléktárgyak ifj. Reischl Venczel tulajdonába jutottak.

veszteség feletti fájdalmuknak őszinte kifejezést is adtak.

A képviselőtestület fájdalmának jegyzőkönyvileg adott kifejezést; a gyászoló családhoz részvétiratot intézett; ravatalára koszorút helyezett; temetésén és a gyászmisén testületileg megjelent, a megboldogult emlékére 1000 ftos alapítványt tett, melynek kamatai halálának évforduló napján (jun 12) a helybeli elemi fiu és leányiskola szegény tanulói közt osztatnak ki.

A holttest föllete alatt a városban a gyászlobogók szomoruan lengették szárnyaikat, temetésekor az üzleti helyiségek zárva voltak.¹

Életének utolsó lehelletéig a város ügyeinek szolgált önzetlenül, érdek nélkül. Lelkének munkás erejét nem bénította meg, buzgalmát nem lankasztotta le a méltatlanság, melyből a nagy lelkek sorsa szerint neki is jutott osztályrész. Jutalmat nem várt, elismerést nem keresett; egyedül az isteni és felebaráti szeretet vezérelte tettét.

Polgártársainak általában nyilvánult becsülése és tisztelete, a kitüntetések és anyagi helyzetének előnyei között mindig megőrizte legfényesebb erényeit: az alázatosságot és szelidséget.

Buzgó, nem névleges, hanem testtel-lélekkel katolikus ember volt, ki egyháza ügyeit mindenütt védte, ki kath. meggyőződésének a másvallásuak megsértése nélkül mindenütt nyíltan és bátran adott kifejezést.

Második nejével, a szintén polgári származásu Torma Erzsébettel együtt a jótettekben kifogyhatatlan vala. 11000 ft alapítványt tett jótékony czélokra; birói fizetését (400 ft) évenként hasonlóképen jótékony czélokra utalta ki. Emellett a szegényeket segí-

¹ Képviselőtestületi gyűlés 1893 jun. 13.

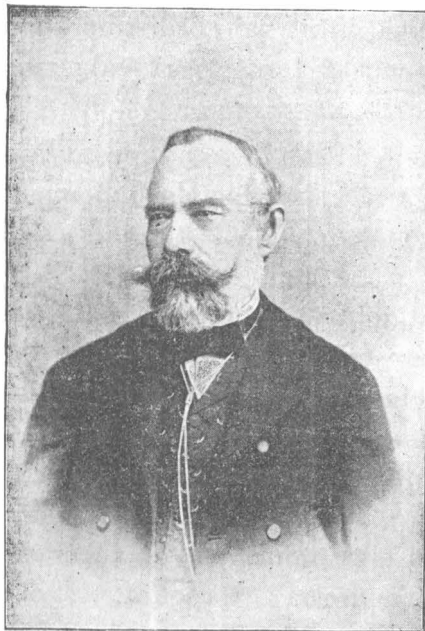
tette és pártfogolta. Sok szükölködőnek fájdalmát enyhítette, sok keserü könyvet törölt le titkos jótetteivel is.

Szelid kék szemei, melyekből mindig jóság és szeretet sugárzott, lezáródtak, jó szive megszűnt dobogni, nemes lelke szebb hazába költözött, de emléke a városban örökké megmarad.¹

Unterberger Ferencz.

1819—1892.

Temesváron 1819-ben született. Késesmesterséget tanult. Mint iparos segéd külföldre jutott. Bejárta Né-

Unterberger Ferencz.

met és Oroszország nevezetesebb helyeit. Berlinbe fegyvergyárba ment; a hol otthonra akadván, letelepedett

¹ Keszthelyi Hirlap 1893. 25. sz.

és megnősült. Tehetséges és iparkodó ember levén, a fegyverkészítést megtanulta; azután kilépett a gyárból, vasáru üzletet nyitott. A takarékos és szorgalmas kereskedőből kardgyár tulajdonos lett. Üzlete virágozván, tekintélyes vagyonra tett szert.

Nejének bekövetkezett halála után Huth Károly barátjával visszatért Magyarországra. Huth keszthelyi születésű fésüs volt. Vele a berlini magyar egyetben ismerkedett meg. Barátja kedvéért Keszthelyen telepedett meg, a hol másodizben is megnősült.¹ Huthnak nővérét, Amáliát vette nőül.

Gyermekei második nejétől sem voltak. Unterberger Keszthelyen rövid idő múlva népszerű ember lett. A közügyek iránt való érdeklődése és jótettei folytán 1881-ben városi tanácsossá választották meg.

A házaló szegényeket és iparos segédekét nem szerette, sőt nem ritkán kemény pirongatással bocsátotta el azokat magától. „Egészséges ember nem szorul a koldulásra, azt tapasztalásból tudom,” szokta volt mondani.

De annál jobban szerette a házi szegényeket.

Karácsony táján el nem engedte kedves foglalkozását: a szegények számára való gyűjtögetést. Bebe-köpögtatott gyűjtőívével minden házba, a hol remélte, hogy a szegények nyomorát enyhíteni törekvő szivekre talál.

Mint kórházi gondnok a városbíró segítségével rendbe hozta a kórház alapokat, a kórházban a rend és tisztaság fölött örködött; azt maga is több jótéményben részesítette.

Az ipartestület az ipar fejlesztése érdekében tett adományaiért disztagjának, a takarékpénztár pedig

¹ L. az Alapítványok cz. fejezetet.

vagyonossága miatt igazgatósági tagnak választotta meg.

A köztisztviselőben részesült iparos 1892 feb. 23-án szebb hazába költözött. Gyermekai nem levén összes vagyonát jótékony célokra hagyta. Nevezetesen: a városi szegény alapnak, tűzoltó-egyletnek, elemi iskolás gyermekeknek és a keszthelyi kórháznak.

Halála fölött érzett részvétének a város jegyzőkönyvileg adott kifejezést.¹ Az ipartestület pedig arczképét készíttette el és azt az ipartestület helyiségébe helyezte el.²

¹ 1892 márczius 1-én tartott kép. ülés.

² Keszthelyi Hírlap 1892. 9. sz.

FÜGGELEK.

Keszthely a millenniumi évben.

1896.

Keszthely város, hazánk ezeréves fennállásának örömnepét május 10-én tartotta meg. Az ünnepély napján (vasárnapon) reggel 4 órától 6 óráig taraczkölvések hirdették a lakosságnak az ünnepély kezdetét. Reggel fél 5 órától fél 6-ig az utczákon szólt a zene; 8 órakor diszmenet vonult a város főbb utczáin. A diszmenetet képezték a hatóságok, egyesületek és katonaság. A diszmenet befejezése után 9 órakor a szt Háromság téren ünnepélyes szent mise, utánna szónoklat tartatott. Azután a városház nagytermében képviselőtestületi gyűlés volt. Délután 1 órakor a város 150 szegényt megajándékozott, 3 órakor a Balatonparton nagy népünnepélyt rendezett, este 8 órakor a városba fáklyás zenével való felvonulást tartott.

Ugyanazon napon, mikor a város a millenniumi ünnepet rendezte, az izraelita templomban is volt hálaadó istenisztelet és szónoklat.¹

¹ Millenniumi ünnepélyt városunkban a tanintézetek, társulatok és egyesületek külön-külön is tartottak.

I. A vallás, II. a tanügy, III. a város, hivatalok, katonaság, IV. a társulatok ügyeit városunkban a millenniumi ünnepekkor a következők képviselték:

I.

A plebániában:

Dunst Ferencz dr. apát-plebános,
Bontz József)
Szántó László) segédlelkészek.

Az irgalmas nővérek zárdájában:

Nagyszeghy Anna Janka főnöknő
Bergles Anna Józsa   Pillich Mária Osanna
Girst Julianna Alba   Szabadszállásy Etel Szabina
Kovács Vilma Sarolta   Szánthó Mária Electa
Méry Mária Emerika   Terzsám Ursula Zitta
Ochocka Angelika Clára   Techlár Erzsébet Margit
Trittenwein Józsa Eulalia

Az izr. hitközségben:

. . . . . rabbi   Löwinger József I. kántor
Singer Ignátz II. kántor
Hoffmann Soma hitközségi elnök.

II.

A gazdasági tanintézetben:

Csanády Gusztáv dr. igazg. Kiss József
Csorba Antal   Lehrmann Ferencz
Czakó Béla   Lovassy Sándor dr.
Farkas Sebestyén   Nitsmann Jenő
Ferstl János   Schadl János
Sparszam Pál.

A főgymnásiumban:

Burány Gergely dr. igazg.   Burkovits Lajos
Bányai Károly   Gaál József

Győrffi Endre	Magasházy Antal dr.
Haraszi Sándor	Mihelics Károly
Illés Ráfael	Pákor Adorján
Kővári Károly	Rábold Elek
Lakatos Vince	Varga István

Vutskits György dr.

A felső leányiskolában:

Bíró József igazgató

Bíró Józsefné	Posch Zsigmond
Csathó Alajos	Szántó Géza

Az elemi fiú- és leányiskolában:

Bányai Károly, igazgató	Oppenheim Katalin
Bérczi Bódog	Pöltz Pál
Bóri Imre	Révai Ilona
Bóri Imréné, Illy Emma	Ujlaki Mátyás
özv. Emech Józsefné	Varga János
Mondschein Lajos	Vöröss János
Nagy Margit	

III.

A város tisztviselőitében:

Nagy István városbíró	Buchberger Fülöp v. adóp.
Csirke Iván városi jegyző	Ullmann Venczel v. pénzt.
Riersch József h. bíró	Grohmann Károly közgyám
Dr. Neumark Béla v. orvos	Stieder Lajos v. ügyész
Beck Gyula	Lázár Lipót
Braun Rudolf	Oppel Károly
Fülöp Antal	Pető Vilmos
Giber József	Puly János
Gyarmati Lajos	Veháp Ferencz
Hencz Antal	

tanácsosok.

1 A város jelenlegi első lyricusa.

A város képviseletében:

a) Érdek képviselők (virilisek):

Bozzay Bálint	Krausz Lajos
Bozzay Pál	Laskay Ferencz
Dékmár János	Lázár Sándor
Dunst Ferencz dr.	Neumark Ignác
Fizáry Alajos	Rosenberg Manó
Festetics Tassilo gr. (képv. Kern Ágost)	Reischl Venczel
özv. Garger Vidané	Scheller Adolf
Geischläger József	Schleiffer Sándor
Hoffmann Jakab	Weltner Jakab
Keszthelyi Takarékpénztár (képviselet Beck Sándor)	

b) Választott képviselők:

Bognár István	Lénárd Ernő
Burány Gergely dr.	Pákor Adorján
Braun Pál	Polátsek Máté
Csanády Gusztáv dr.	Szabó Pál
Hanny Ödön	Scheiner Henrik
Hoffmann Mór	Stefanits Mihály
Hoffmann Soma	Vértessy Iván
Kenyeres István	Willim Péter
Lang János	Zitterbarth Kálmán

A járásbiróságban:

Götz Ferencz, járásbíró	Lakossy J., telekkönyvv.
Görömbey Balás, aljbíró	Kiss Károly, iktató
Dezsényi Árpád, aljbíró	Füzik László kiadó
Imrik János, telekkönyvvez.	

A főszolgabírói hivatalban:

Takách Imre főszolgabíró, Csák Árpád, szolgabíró

A királyi közjegyzőségben:

Lénárd Ernő, kir. közjegyző

A posta és táviró hivatalban:

Müller Ede, postafőnök	Götz Ede
Petry Kálmán	Bokross János
Jankó Péter	Tauszik Matild

Az adóhivatalban:

Cavallár József, adótárnok	Draveczy Kálmán, adótiszt
Gede János, ellenőr	Németh Gyula, számtiszt

Az országos selyemtenyésztési felügyelő-
ségben:

Fuchs József, felügyelő	Vöröss János, felvigyázó
-------------------------	--------------------------

A katonaságnál:

Normann Károly, őrnagy	Baur József, főhadnagy
Tantossy Sándor, százados	Ujfalvy Miklós, főhadnagy
Csorba József, százados	Thaly Béla, hadnagy
Jóny László, százados	Szántó Béla, hadnagy
Dr. Illés Ign. ezredorvos	Sziklay Kálmán, hadnagy
Gaal Ernő, főhadnagy	Jokszmann Nándor, hadn.

A pénzügyőrségnél:

Nágl József, biztos	Jancsi István, fővigyázó
Parcsamy János, szakaszv.	Vuraitz János, fővigy.

A csendőrségnél:

Bernschütz József, őrspar.	Szakály György, őrsv.
----------------------------	-----------------------

IV.

A társaskörben:

Bogyay Máté, elnök	Sövegjártó Lajos, pénzt.
Lovassy Sándor dr. titkár	Hoffmann Móricz házgodn.

A Nőegyletben:

özv. Pap Sándorné, elnökn. Sparszam Pál titkár
 Hoffmann Mórítzné alelnök Cavallár Józsefné pénzt.
 Weltner Jakabné, ellenőr Illés Ignác, orvos

A tűzoltóegyesületben:

Lendvay József, elnök
 Nagy István, városbíró, alelnök
 . . . . . titkár
 . . . . . főparancsnok
 Schersing József, helyettes főparancsnok
 Mészáros Sándor, segédtsízt
 Harasztovits István, mászós szakasparancsnok
 Weinschenk József, szivattyús szakaszp.
 Stegmüller Károly, tűzrendőri szakaszp.
 Károlyi Gábor, szertárnok
 Mojzer György, orvos

A gazdakörben:

Bogyay Máté elnök Czakó Béla titkár
 Csanády Gusztáv dr. alelnök Sparszam Pál pénztárnok

A csónakázó és korcsolyázó egyesületben:

Csanády Gusztáv dr. elnök, Buchberger Fülöp pénzt.
 Biró József titkár Kiss József parancsnok

Az egészségügyi bizottságnál:

Csanády Gusztáv dr. elnök Csirke Iván titkár

A szépitő egyesületben:

Beck Sándor elnök Hencz Antal titkár

A balatoni kultúregyesületben:

Lovassy Sándor dr. ügyvivő elnök
 Bontz József, alelnök
 Sparszam Pál titkár
 Lendvay József pénztárnok

A z i p a r t e s t ü l e t b e n :

Braun Rudolf elnök   Pöltz Pál titkár
Gerstl Károly alelnök   Salamon János pénztárnok

A k e r e s k e d ő k t á r s u l a t á n á l :

Schleiffer Sándor elnök
Oszman Pál alelnök   Krausz Lajos pénztárnok

TARTALOM.

Első rész.

A város és vidéke általában.

	Lap.
ELŐSZÓ.	1—7
I. FEJEZET. Keszthely földrajzi és természetrajzi ismertetése. A város fekvése. Határai. Éghajlati viszonyai. Talaja. Utczái. Terei. Közlekedési utai. Állat, növény és ásvány világa .	7—38
II. FEJEZET. Keszthely vagyona és lakossága. Szántó föld, rét, erdő. Az 522 háztulajdonos erdő és legelő joga. A város vagyoni leltára. Vásár-jog. Korcsmáltatási jog. Közvágó-hid. Kőbánya. Kaszárnya. A város háztartása. Régi lakók. Nemesek. Nem nemesek. A város régi és új szervezete. A népesedés, nyelv, vallás, családi állapot, kor és foglalkozás szerint. A népesedés kedvező tényezői	38—58
III. FEJEZET. Keszthely történeti áttekintése. A keszthelyi öböl partvidéke Kr. e. 2000 évtől egész 896-ig Kr. u. Paläolyt, neolyt emlékek. Bronzkori tárgyak. Tátikai sirhalmok. Romai uralom. Mogentiana (Fenek). Népvándorlási sirmezők. Avarak. Szlávok. Salaburg. A magyarok bejövetele. Keszthely elnevezése. A keresztes vitézek. Laczkovics. Birtokháborgatások Zsigmond alatt. Keszthely zálogbirtok. Keszthely a Pethők birtoka lesz. Keszthely és vidéke a török világban.	

A keszthelyi hadsereg szervezése. Keszthely a török félhold lehanyatlása után. Kuruczok. Nemesei felkelés. Szabadságharcz. A szöcsényi eset. Knezevics bevonulása. Ő Felsége Keszthelyen. A 60-as évek mozgalmái. Urbéri viszonyok. Az örökös-urbéri szerződés. A város és a katonaság. A várost ért elemi csapások. Keszthely-Polgárváros . . . . . 58—143

IV. FEJEZET. **Keszthely vidéke.** Az egregyi, zsidi és szántói templomok. Mihályhegy. A Balaton. Héviz. A várost környező hegyközségek. Cserszeg-Tomaj. Gyenes-Diás. Vanyarcz-Vashegy. M-Györök. Vidéki várak. Sümeg vára. Szt-Györgyvár. Hegyesd. Csobánc. Szigliget. Tátika. Rezi. 143—176

Második rész.

A város erkölcsi, szellemi és anyagi művelődésének tényezői.

I. FEJEZET. **Keszthely vallási és tanügyi viszonyai.** A hahóti apátság. A plebánia. A volt plebánia-templom. A szent ferencziek. A jelenlegi (volt ferenczi) plebánia-templom. A premontrei kanonokrend. A paulai szent Vinczéről nevezett irgalmas nővérek. A református egyházak. Az izr. hitközség. Georgikon. Vinczellérképző iskola. Földműves iskola. A gazdasági tanintézet. A főgymnasium. Nemzeti konviktus. Filozófiai lyceum. A polgári fiúiskola. A felső leányiskola. Az iparos tanulók iskolája. A kereskedő tanulók iskolája. Az elemi fiú és leányiskola. Az elemi iskola. Az ovoda. A tanulók száma tanévenként minden egyes tanintézetben. 176—288

II. FEJEZET. **A városban levő hivatalok, egyesületek, humanus intézetek és alapítványok.** A városi hatóság. Járásbiróság. Főszolgabiróság. Közjegyzői hivatal. Pósta és táviró-hivatal. Adóhivatal.

	Pénzügyőrség. Csendőrség. Egyesületek. Társaskör. Nőegyesület. Tűzoltó egyesület. Temetkezési egyesület. Gazdakör. Csónakázó és kocsolyázó egyesület. Egészségügyi bizottság. Szépitő egyesület. Balatoni kulturegyesület. Ipartestület. Kereskedők társulata. A gazdasági tanintézetben és a főgymnasiumban fennálló egyesületek. Pénzintézetek. Alapítványok. Humanus intézetek. A városi kórház. Az izr. kórház. Népkonyha. Egy megbukott gyámolító intézet.	288—322
III. FEJEZET.	Keszthely az irodalom és műépítészet terén. A helikoni irodalmi ünnepek. A georgikoni irodalmi ünnepek. Az irodalom keszthelyi munkásai. Levéltárak. Könyvtárak. Nyomda. Lapok. A plebánia templom mint műemlék. A grófi kastély. A kastély park. A Festetics család házi kápolnája	322—353
IV. FEJEZET.	Keszthely az anyagi haladás terén. Ipar. Kereskedelem. Földművelés. Balatoni halászat. A keszthely-balatoni fürdő és park. .	353—367

Harmadik rész.

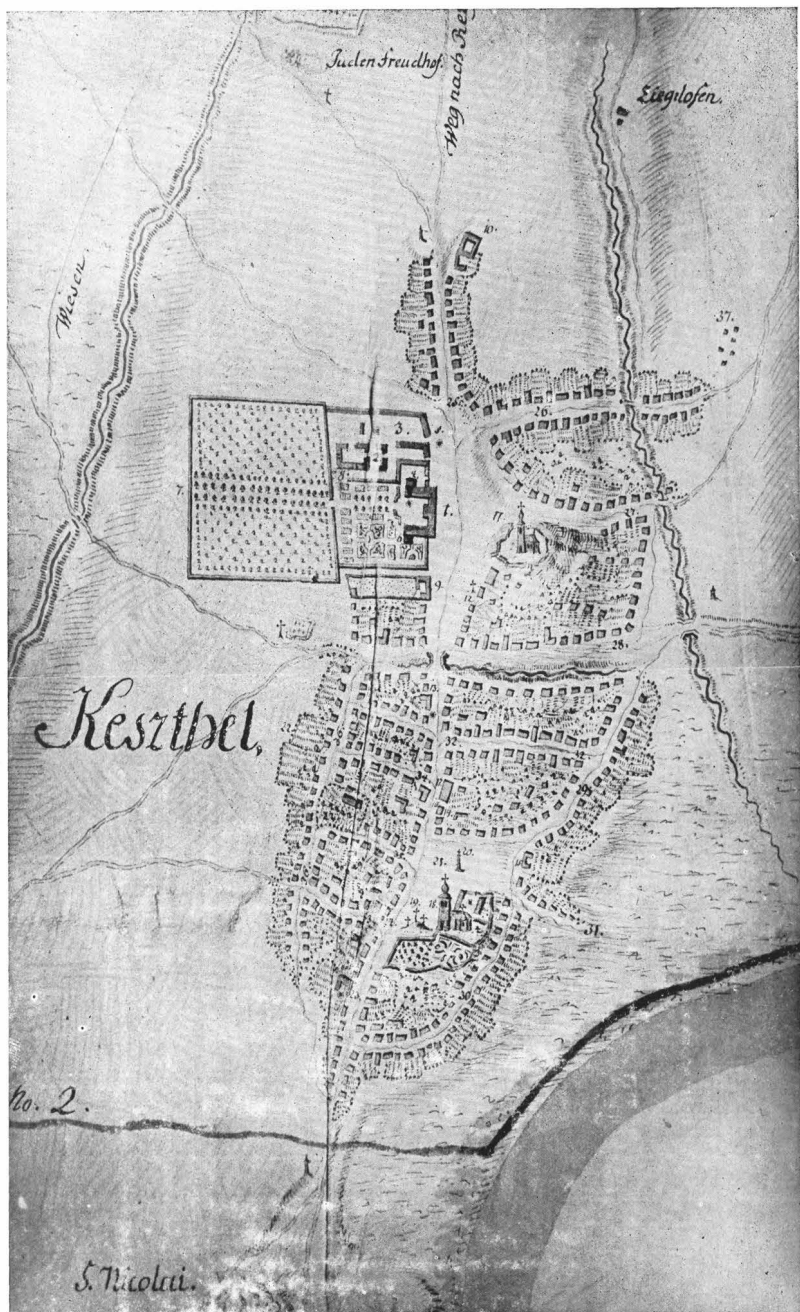
A város földesurai és kiváló emberei.

I. FEJEZET	Keszthely földesurai. A Laczkfy, gersei Pethó, Bakats, Sárkány, Lengyel, Eszterházy, Jankovich, Babóchay, Horváth és Festetics család. (A Festetics család származási táblája. Melléklet a 393. laphoz).	367—403
II. FEJEZET.	Keszthely kiváló emberei. I. Festetics György gróf. Fejér György. Vaszary Kolos Ferencz bibornok, hercegprimás. Horváth János. Ruszek József. Simon Vincze. Lipp Vilmos. Nagy Ignác. Érkövi Adolf. Goldmark Károly. Reischl Venczel. Unterberger Ferencz. . .	403—483
FÜGGELÉK.	Keszthely a millenniumi évben. A vallás, tanügy, hatóságok, város, hivatalok, katonaság és társulatok érdekeinek képviselői. .	483—490

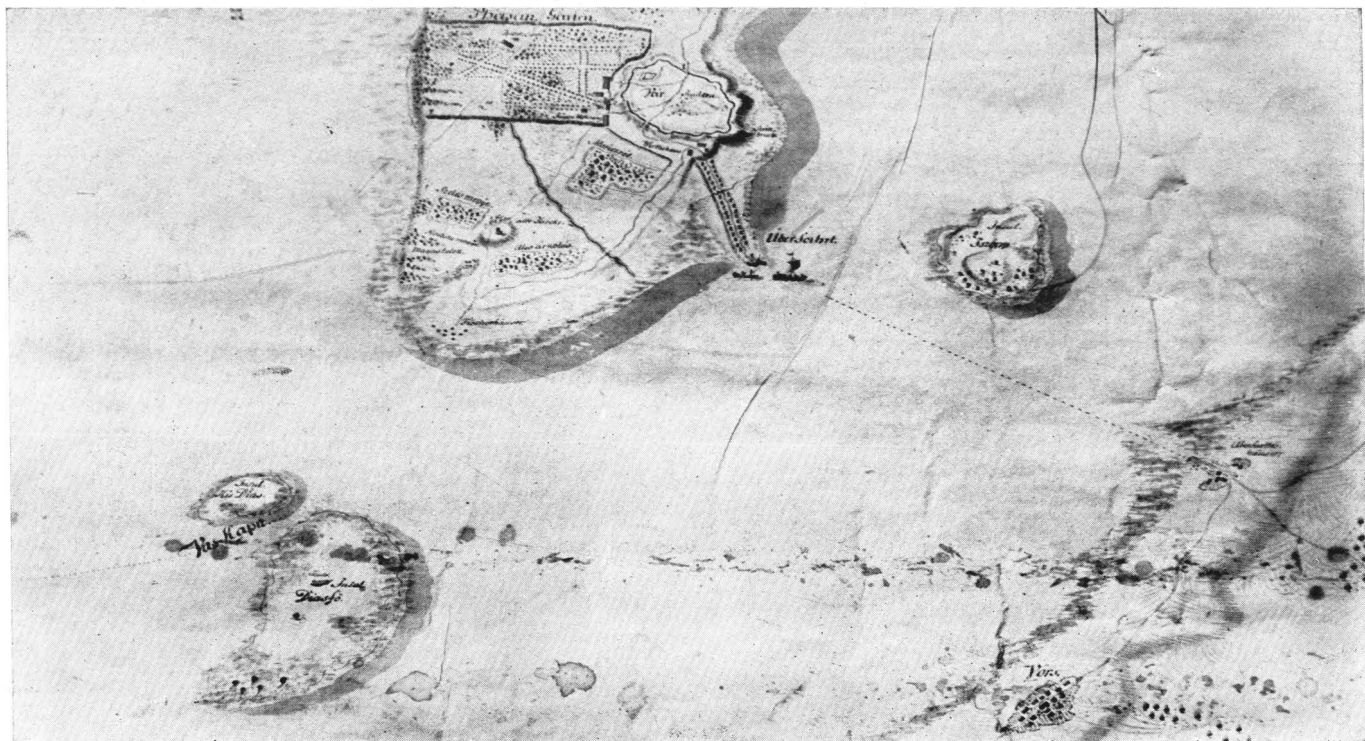
Képek jegyzéke.

	Lap
1 A város a plebánia-templom körül	11
2 A város térképe	18
3 Mogentiana (A Fenéknél volt római vár) alaprajza	64
4 Keszthely város pecsétnyomója 1627-ből	96
5 Keszthely város pecsétnyomója és czimere 1781-ből	97
6 Sümeg vára	168
7 Szigliget vára	171
8 Tátika vára	173
9 Rezi vára	176
10 A Szent Márton templom tornya	206
11 A restaurált plebánia-templom szentélye	220
12 A restaurált plebánia-templom hajója a karzattal	222
13 Az irlgalmas nővérek zárdája	229
14 A gazdasági tanintézet	249
15 A főgymnasium	261
16 Az elemi leányiskola	277
17 Az elemi fiuiskola	279
18 A városháza	289
19 Numisma Oeconomicum	327
20 A templom alaprajza	341
21 A grófi kastély	346
22 A balatonparti nagy fasor	362
23 A balatoni szigetfürdők	363
24 A „Hullám“ vendéglő és a „Balaton“ szálloda	364
25 A Csónakázó-egyesület pavillonja	365
26 A keszthely-balatoni kikötő	366
27 A jelenlegi plebánia-templom alapítójának sirkő lapja	377
28 I. Festetics György gróf	405
29 Fejér György	416
30 Vaszary Kolos Ferencz, bibornok, herczegprimás	434
31 Goldmark Károly	472
32 Id. Reischl Venczel	474
33 Unterberger Ferencz	481

Keszthely, 1770-ben.

A Fenék—Szentgyörgyi révátkelő 1769-ben.